НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Видання індексується Index Copernicus, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Scientific Indexing Services (SIS), Academic Resource Index (ResearchBib), WorldCat, CrossRef, Google Scholar, Open Access Infrastructure for Research in Europe (OpenAIRE), BASE, EBSCO, Наукова періодика України, Україніка наукова

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України у галузях історичні науки (наказ МОН України № 1188 від 24 вересня 2020 р.) та соціальні комунікації (наказ МОН України № 1188 від 24 вересня 2020 р.) (категорія «Б»).
Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського мають DOI

Редакційна колегія:

Ю. Половинчак, доктор наук із соціальних комунікацій (головний редактор);
С. Закірова, кандидат історичних наук (заступник головного редактора);
Т. Дубас, кандидат наук із соціальних комунікацій (відповідальний секретар);
О. Онищенко, академік НАН України, доктор філософських наук;
В. Попик, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук;
В. Бабік, доктор гуманітарних наук (Польща);
Л. Буряк, доктор історичних наук;
О. Василенко, кандидат історичних наук;
Т. Добко, доктор наук із соціальних комунікацій;
В. Добровольська, доктор наук із соціальних комунікацій;
О. Заваліна, доктор філософії (США);
М. Закіров, доктор політичних наук;
О. Збанацька, доктор наук із соціальних комунікацій;
Н. Іванова, кандидат історичних наук;
Н. Кунанець, доктор наук із соціальних комунікацій;
Н. Кушнаренко, доктор педагогічних наук;
Л. Литвинова, кандидат наук із соціальних комунікацій;
К. Лобузіна, доктор наук із соціальних комунікацій;
Е. Мацевічюте, доктор філософії (Швеція);
І. Мищак, доктор історичних наук;
А. Ржеуський, кандидат наук із соціальних комунікацій;
О. Тур, доктор наук із соціальних комунікацій;
В. Удовик, кандидат історичних наук;
Л. Чуприна, кандидат наук із соціальних комунікацій;
Л. Шаріпова, доктор філософії (Велика Британія);
Л. Яременко, кандидат історичних наук

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Збірник засновано в 1998 р.

Випуск 68

НАУКОВІ БІБЛІОТЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Київ 2023

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 8 від 21.11.2023)

УДК 027.021(477):027.081:316:77:004.77]"363"

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Ю. Половинчак (голов. ред.), С. Закірова, Т. Дубас [та ін.] ; відп. ред. О. Василенко, наук. ред. О. Клименко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2023. – Вип. 68 Наукові бібліотеки в умовах воєнного стану. – 346 с.

У збірнику наукових праць представлено матеріали, у яких розглянуті різноаспектні питання основних напрямів діяльності наукових бібліотек в умовах несприятливих зовнішніх чинників. У статтях науковців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського висвітлено результати проведеної Інститутом бібліотекознавства науково-дослідної роботи «Теоретичні та прикладні аспекти організації діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в сучасних умовах» (2023–2025). У публікаціях розкриті теоретичні та прикладні аспекти функціонування бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах соціальних потрясінь; питання розвитку інформаційно-комунікаційної діяльності наукових бібліотек України та зарубіжних країн; дослідження українського та зарубіжного досвіду адаптації діяльності наукової бібліотеки до умов несприятливих зовнішніх впливів; оптимального забезпечення доступу користувачів до достовірної, якісної інформації та наукових знань; формування, використання та організації доступу до довідково-бібліографічних ресурсів та організації електронних інформаційних ресурсів наукової бібліотеки в сучасному вебсередовищі тощо.

Видання призначене для спеціалістів бібліотек, науковців, аспірантів і студентів закладів вищої освіти, які досліджують актуальні питання розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності.

Відповідальний редактор О. Василенко
Науковий редактор О. Клименко

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського НАН України, 2023

ЗМІСТ

Антонюк Т. Українсько-чеські книгознавчі зв'язки міжвоєнного періоду на сторінках часопису «Українська книга» 7
Блиндарук С. Постать Василя Стуса у літературознавчих дослідженнях 23
Василенко О. Бібліотечно-інформаційний комплекс в умовах трансформації наукових комунікацій: результати бібліотекознавчого дослідження 43
Григоревська О. Дослідницька діяльність Королівської бібліотеки Бельгії: проєкти, партнерство, цифрова гуманітаристика 69
Гришина Т. Питання українсько-польських літературних зв'язків у вітчизняній бібліографії початку XXI ст. 83
Дем'янюк Л. Стратегії світової бібліотечної спільноти щодо інтеграції штучного інтелекту у бібліотечну галузь 102
Захарова Н., Середа Т. Соціокультурна діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в умовах воєнного стану 114
Іваненко С. Основні напрями діяльності бібліотеки наукової установи Національної академії наук України в умовах воєнного стану 125
Клименко О., Сокур О. Фахове періодичне видання в умовах соціальних потрясінь 139
Кравець Л. Адаптація системи функцій українських бібліотек в умовах воєнного стану 150
Лісова І. Трансформація діяльності бібліотек в умовах карантину: соціологічний вимір 160
Ломачинський Б. Термінологія інформаційної культури в контексті сучасних бібліотечних практик 174
Лопата О. Трансформація системи обслуговування користувачів іноземними науковими часописами в сучасних умовах 189
Мяскова Т. Історик звичаєвого права І. Ю. Черкаський та його наукові праці в історико-культурному фонді «Відділи I–XV» бібліотеки Київського університету св. Володимира 213
Побережна Т. Розширення завдань у діяльності публічних бібліотек Поділля в умовах воєнного стану в Україні 224
Прокопенко Л. Освітній потенціал е-форм підвищення кваліфікації бібліотекарів (з досвіду ІФЛА) 236
Соколова І. Корпоративна каталогізація в бібліотечно-інформаційній системі COBISS (регіон Західних Балкан) 250
Солоіденко Г., Кулаковська Т. Збереження бібліотечного фонду – пріоритетний напрям діяльності бібліотек наукових установ Національної академії наук України в умовах воєнного часу 261
Туровська Л. Сервісно-орієнтована модель бібліотечо-інформаційного обслуговування в умовах воєнного стану 274

Швачка Т. Читацькі інтереси сучасного бібліотекаря у дзеркалі соціологічних досліджень 287
Шемаєва Г., Прилуцька А. Нові бібліотечні ролі в системі наукових комунікацій у контексті відкритої науки 301
Шумілова А. Інформаційно-комунікаційні технології та інформаційні ресурси бібліотек – платформа для реалізації завдань очно-дистанційної освіти під час воєнного стану в Україні 316
Яковенко О., Рудицька Л., Бінківська К., Заріфі З. Організація заходів наукової бібліотеки засобами електронної комунікації 330

УДК (437+477)(051) "1918/1939"

Тетяна Антонюк,
https://orcid.org/0000-0002-6446-2795
докторка історичних наук, провідна наукова співробітниця,
відділ зарубіжної україніки,
Інститут книгознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: AntoniukTD@nbuv.gov.ua

УКРАЇНСЬКО-ЧЕСЬКІ КНИГОЗНАВЧІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ «УКРАЇНСЬКА КНИГА»

Метою статті є розгляд українсько-чеських книгознавчих зв’язків міжвоєнного періоду (1918–1939), що висвітлювалися на сторінках часопису «Українська книга». **Методологія** дослідження базується на загальнонаукових методах аналізу, синтезу, описовому, бібліографічному та узагальнення. **Наукова новизна** полягає в розширенні уявлень про співпрацю українських і чеських книгознавців, бібліотекознавців, бібліологів, бібліографів в умовах еміграції українських культурних діячів, а також в популяризації здобутків цієї співпраці. **Висновки**. Після поразки національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. в Україні стало неможливо розвивати наукове книгознавство і значна частина українських науковців і культурних діячів, емігрувавши до Європи, продовжили наукову працю, зокрема й з книгознавства. На сторінках часопису «Українська Книга» зафіксовано активну співпрацю українських та чеських книгознавців, що є проявом неперервності культурної книгознавчої традиції українства, взаємозбагачення в наукових пошуках та здобутках, прагнення інтеграції напрацювань українського книгознавства в європейський і світовий культурний простір.

Ключові слова: фонд відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, часопис «Українська книга», книгознавство, бібліологія, українсько-чеська книгознавча співпраця, еміграція.

Актуальність теми дослідження. Розвиток книгознавчих зв'язків між українськими й іноземними книгознавцями та видавцями має тривалу історію та вагомі здобутки. Українська еміграція та діаспора прагнули до налагодження видавничої діяльності, продовження наукової праці в країнах поселення, що й забезпечувало збереження ідентичності та розвиток культури в іншомовному середовищі. Як і в нинішніх умовах російського повномасштабного вторгнення в Україну, у 20–30-ті роки ХХ ст., в умовах

радянсько-російських загроз, що нависли над Україною після поразки визвольних змагань 1917–1921 рр., велика частина українців опинилася за межами України, переважно в країнах Європи. Серед українських емігрантів була й значна частка науковців, освітян, культурних і громадських діячів, котрі налагодили зв'язки з місцевими науковцями і розгорнули різнобічну діяльність. Особливо плідною в міжвоєнний період була співпраця між українськими й чеськими культурними діячами. Досвід 20-х–30-х років ХХ ст. української еміграції в розвитку книгознавства та співпраці зі своїми чеськими колегами є цінним для сьогодення як результативна суспільна практика щодо збереження і розвитку українських національних культурних цінностей.

Аналіз досліджень і публікацій. Про українсько-чеські зв'язки та співпрацю в різних напрямах культури знаходимо чимало відомостей у багатьох науковців. Зокрема, такі вчені, як: А. Авраменко [1], С. Віднянський [4; 5, с. 729], Л. Биковський [3], П. Зленко [8], С. Наріжний [10], С. Сіропolко [12], В. Піскун [11, с. 218–252], В. Чумаченко [15] та інші у своїх дослідженнях аналізували суспільні практики культурної співпраці українства міжвоєнного періоду в еміграції. У численних енциклопедичних гаслах, окремих статтях, монографіях розкрито діяльність української політичної, наукової, культурної еміграції, оприлюднено значні наукові, освітні, видавничі здобутки в галузі книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, бібліології. У цій статті предметом дослідження є публікації на сторінках часопису «Українська Книга», які дають змогу осягнути співпрацю в галузі книгознавства між українськими й чеськими культурними діячами.

Метою статті є аналіз українсько-чеських книгознавчих зв'язків за публікаціями часопису «Українська Книга».

Виклад основного матеріалу. У міжвоєнний період (1918–1939 рр.) найсприятливіші умови життя і праці українських емігрантів склалися в ЧСР, чому сприяла політика молодої Чехо-Словацької держави. Президент Т. Г. Масарик, Уряд країни багато робили для розвитку освітніх, наукових, культурних потреб українців. Тут діяло засноване у 1928 р. подружжям Григорієм та Марією Омельченками видавництво «Чесько-Українська Книга», яке в складних емігрантських умовах випускало українську книгу й свідчило про тісну співпрацю і допомогу з боку чеського суспільства [15; 1].

Українсько-чеські книгознавчі зв'язки міжвоєнного періоду знайшли своє широке висвітлення на сторінках книгознавчого часопису «Українська книга» (1937–1939 – Львів; 1942–1943 – Краків), – місячника, присвяченого бібліології та бібліофільству, органу Бібліологічної комісії НТШ та Українського товариства бібліофілів. Редакцію «Української книги» упродовж всього часу її існування очолював досвідчений бібліограф, літературознавець, журналіст Є.-Ю. Пеленський. Адміністративними проблемами займалося львівське видавництво «Ізмарагд»: воно вирішувало всі поточні питання, зокрема й фінансові, дбало про художнє оформлення і друк кожного числа. За 1937–1938 рр. у Львові було випущено по десять чисел часопису, у 1939 р. – один зшиток, а в 1942–1943 рр. у Кракові світ побачили два річники за цими ж датами [14].

Часопис «Українська книга» на своїх сторінках друкував статті авторства провідних українських і чеських діячів культури, зокрема, авторами статей, повідомлень для обговорення, рецензій, інших публікацій були Микола Андрусяк, Лев Биковський, Ладіслав Жівни, Петро Зленко, Зенон Кузеля, Степан Сіропolко, Ян Тон, інші книгознавці, котрі висвітлювали розвиток української й чеської книгознавчої наукової традиції та перспективи. У цій статті ми детальніше розглянемо окремі публікації «Української книги».

У статті М. Андрусяка «Післявоєнна історіографія української книги» відзначено досягнення в галузі історіографії та бібліології, одним із найвагоміших досягнень автор вважає заснування на еміграції Українського Товариства Прихильників Книги (УТПК), яке видавало протягом 1927–1932 рр. чвертьрічник «Книголюб» із науковими розвідками з різних ділянок бібліології [2, с. 26].

Цінну інформацію про розвиток книгознавства, зв'язки українських і чеських науковців знаходимо у публікації «Словянська бібліотека в Празі», що надрукована під рубрикою «З життя книгознавчих установ» [13, с. 62–63]. В основі публікації лежить Звіт цієї установи за 1937 р. та окреслено перспективи її подальшого розвитку і праці. З публікації дізнаємося, що структура Слов'янської бібліотеки складається з окремих відділів: A – загальнослов'янського, B – болгарського, C – чехословацького, J – сербохорватського, K – білоруського, L – лужицького й полабського, O – загального, P – польського, R – російського, C – словінського та U – українського. Зазначено, що кожний з цих відділів зосереджує в собі літературу певного відтінку та на загал доповнює інші цінними матеріалами

для студій слов'янського світу. На той час у Бібліотеці було зібрано багаті джерела для досліду культурного, громадського, мистецького, політичного, економічного життя всіх слов'янських народів. Повідомляється про багаті на цінну літературу минулих століть (XVII–XIX) окремі бібліотеки, зібрані відомими науковими спеціалістами чи книголюбами. Вони були придбані як цілість або більшість та послужили за основу фондів старшої літератури, про особливо дбайливу увагу до придбання сучасної й новішої літератури, що забезпечує безперервне поповнення фондів.

Слов'янська бібліотека в той час, як і в наші дні, була дуже популярною в наукових колах цілого світу, доказом чого був регулярний приїзд до неї для своїх студій різних науковців із-за кордону. Упродовж 1936 р. у Слов'янській бібліотеці працювали як читачі – 30 американців, 10 англійців, 42 естонці, 5 французів, 142 голландців, 46 італійців. Найбільша кількість читачів-слов'ян і серед них українці посідали друге місце після росіян. Число відвідин українців – 2291. Зазначено, що українці користувалися книжками зі всіх відділів бібліотеки, але очевидно головна їхня увага припадала на українську книжку та українікy. В цілому фонд бібліотеки нараховував на кінець 1937 р. – 217 386 інвентарних одиниць, з яких за звітний рік надійшло всього 7 336, з них 65% припадало на книжки новіші (видання з 1935–1937 рр.). Значна частина книг (52%) була подарована, 37 % придбано купівлею, 11 % обміном [13, с. 62].

Український відділ мав понад 9 200 назв спеціально українських книжок, що обчислювалося на більше ніж 14 000 томів, його фонд постійно поповнювався, станом на 1937 р. збільшився на 520 одиниць, з яких на літературу й красне письменство припадало найбільше – 169, на книжки загального характеру, збірники та періодику – 110, на суспільні науки – 103, на історію з суміжними науками – 89, із них на мистецтво – 20, теологію й релігію – 11, мовознавство – 10, математичні й технічні науки – по 4.

Значний фонд складали нові періодичні видання, яких в 1937 р. надходило всього 507, із них 43 було українських, які поруч з іншими зайняли шосте місце після часописів для відділів.

Фонди Слов'янської бібліотеки цілком задовольняли потреби читачів, про що свідчить незначна кількість невиконаних замовлень через відсутність книг у бібліотеці. Таких випадків щодо українського відділу було 46, а взагалі лише 240 (1,7%), що є незначним показником у загальному великому числі – 20 523 читацьких вимог. З українського відділу вимагали 2109 разів, а саме книг новіших (виданих по 1915 р.) – 1508 та 532 старших

(решта припадає на книги яких не було). Числа, що характеризують користування українським відділом за останні три роки, більш-менш стабілізовані (1935 р. – 2997, 1936 р. – 2936, 1937 р. – 2040) [13, с. 62].

З публікації дізнаємося, що за соціальним складом читацькі групи розподілялися так: професори й доценти; студенти; різні наукові робітники; урядовці; духовні особи; інженери; журналісти; бібліотекарі; письменники й мистці; учителі; старшини; купці; уряди й установи чехословацькі; закордонні установи.

Отже, Слов'янська бібліотека у міжвоєнний період являла собою багатий культурний осередок, мала велике значення й з огляду на те, що систематично поповнювала свої збірки з пильною увагою до літератур всіх слов'янських народів, давала кожному бажаючому можливості всебічно ознайомитися з досягненнями культур окремих слов'янських народів, зокрема й з культурою українською.

Українські емігранти, і в першу чергу українські наукові кола, цінували значення цієї установи для збереження і розвитку української культури, поповнювали своїми книжковими дарами її фонди. Проф. М. Возняк зі Львова подарував бібліотеці 192 видання. Кілька інших осіб також обдарували бібліотеку чи то своїми власними творами чи іншими книжками. Всі ці особи зазначені у Звіті бібліотеки.

Бібліотека давала можливість збільшення приватних бібліотек тим, хто хотів би книжки виміняти. Обмінний фонд Слов'янської бібліотеки був досить значний: понад 25 000 томів цінної літератури з найрізноманітніших галузей знання мовами всього світу, серед якої багато книг як старшої доби (XVIII та XIX ст.), так і нової. Українські бібліотеки, що хотіли поповнити свій склад, могли дуже вигідно скористатися з цієї можливості [13, с. 63].

Загалом з публікації дослідник отримує багато фактичної інформації про Слов'янську бібліотеку – спеціалізовану наукову установу в галузі славістики, що в міжвоєнний період притягувала до себе велику увагу науковців всього світу, а її український відділ, як випливає зі Звіту, користувався великим попитом читачів. І в наші дні ця установа залишається однією з найбільших і найважливіших загальнодоступних слов'янських бібліотек Европи.

У статті «Книгознавство» (Українська книга. 1939. Ч. 1) відомий книгознавець Л. Биковський розкрив своє бачення суті, предмету та меж сучасної йому загальної науки про книгу, цим самим започатковуючи низку наукових публікацій з цієї царини. Вчений аналізує сучасний стан

бібліології – загальної науки про книгу, характеризує три етапи розвитку науки про книжку (доба «бібліографії» до кінця XIX ст.; «бібліотекознавча» доба – від 1896 р.; доба новітньої бібліології або так званого книгознавства від – 1914 р.), називає імена подвижників цієї справи (Ф. Айхлєр, А. Ловягін, М. Лисовський, М. Рубакін, Ю. Меженко, Ю. Ковалевський, М. Куфаєв, С. Маслов, M. Rulikowski, L. J. Živný) [3, с. 5].

Зупиняється автор статті на вченні М. Лисовського про книгу і науку книгознавства, вказує на його здобутки і недоліки в цій справі. Зазначає, що на підставі праць М. Лисовського, М. Рубакіна та інших новітніх бібліологів розпочав свої дослідження визначний чеський книгознавець Ладіслав Ян Жівни. Детально розкриває книгознавчу концепцію Л. Жівни, котрий розглядав книгознавство як науку про книгу, де під книгою розумів будь-який графічний документ, а сукупність відомостей про книгу вважав книгознавством і, аналогічно до інших наук, ділив книгознавство на дві частини: загальну й спеціальну. За вченням Л. Жівни, загальна частина книгознавства обіймає заголовні, вступні, теоретичні відомості про книгу (бібліографія), а частина спеціальна обіймає конкретні, спеціальні відомості про книгу і поділяється на низку спеціально-книгознавчих галузей. Кожна така галузь спеціального книгознавства має свою теорію й практику. Л. Жівний у своєму вченні поділє книгознавство на такі складники: I. Бібліологія загальна, теоретична наука про графічні документи (бібліософія); II. Бібліологія (книгознавство) спеціальна: відділи теоретичні та відділи практичні. А. Бібліологія фізикальна трактує про книгознавчу технологію (бібліотехніка) й обіймає: 1. Книжку (документ) трактовану індивідуально: наука про письмові матеріали й засоби до писання й друкування (механіка). Технологія. Наука про письмо: палеографія, наука про старі письма, абетку, її походження та розвиток; 2. Бібліологічну графіку: неографія, наука про сучасне письмо, – до неї належить також каліграфія, стенографія, криптографія (наука про шифроване письмо), частково також семографія (наука про значки). Красне писання. Типографія (типологія), наука про друк, писання машинкою (мімеографія), письмо телеграфічне тощо. Друкарство тощо. Картографія; 3. Науку про оправи (технологія). Інтроліґаторство. 4. Науку про форму документів писаних і друкованих, тобто про їхнє походження, вигляд, розмір і орієнтацію в часі (бібліологічна морфологія). Бібліографія описова: бібліогнозія (в розумінні попереднього досліду документу), бібліологічна верифікація; опис. Книжка як організований агрегат: 1. Списки (без

локальної та ін. орієнтації, «ідеологічні»). Бібліографія списова, каталографії. Збірки книг, книгозбірні. 2. Бібліотекознавство (бібліотекографія, бібліотекономія). 3. Книгознавча музеологія. Музеї. 4. Бібліогеографія. Поширення книги. 5. Книгознавча біологія: Бібліопатологія. Охорона книг. Шкідники книг. Зараження через книги тощо [3, с. 5–7].

Б. Бібліологія нефізикальна (або ідеологічна) охоплює: 1. Бібліопсихологію (психологія автора, читача); 2. Бібліологію соціологічну. Педагогічне, соціальне й народногосподарське значення книг. Статистику книг. Книгарство; 3. Бібліологічне право (право авторське, видавниче, книгарські концесії тощо). Цензура. Обов'язкові примірники. Нищення книг; 4. Книгознавство історичне й літературне. Історія всіх спеціальних галузей книгознавчих: письмен, друку, книг, бібліотек тощо. Бібліографія; 5. Книгознавчу естетику. Прикраси рукописів і друків. Бібліофільство; 6. Книгознавчу логіку, систематику, токсономію. Класифікацію графічних документів, книг тощо, класифікацію й бібліотечні системи [3, с. 7].

Л. Биковський розглядає книгознавство Л. Жівного як черговий удосконалений крок на шляху розвою цієї дисципліни. Зазначає, що книгознавство Л. Жівного «в простішій порівняно М. Лисовського формі надає поширене поняття книгознавства, вже охоплює всі історичні й сучасні бібліологічні явища та передбачає на довший час їх розвиток» [3, с. 8]. Наголошує, що саме тому його дефініція й систематика прийнялася в Чехословаччині, Польщі й почасти в Західній Європі. Концепція Л. Жівного знайшла спочатку відгук і на радянській Україні в колах Українського Наукового Інституту Книгознавства в Києві (Юрій Меженко – Бібліологічні Вісті), але після ліквідації Інституту була заборонена з огляду за свою буцімто формальність та антимарксистський характер [3, с. 8].

Стаття Л. Биковського дає змогу осягнути етапи розвитку книгознавства як науки, заглибитися в різні аспекти дослідження книги як культурного явища, зрозуміти особливості концепції чеського дослідника Л. Жівного та його попередників, сприйняття цієї концепції науковими школами Європи, бачення науки про книгу самого автора статті, що свідчить про безперервний розвиток книгознавчої науки у міжвоєнний період.

Рубрика «З життя книгознавчих установ» (Українська книга. 1937. Ч. 1) знайомить з діяльністю УТПК в Празі. З 1927 р. Товариство всебічно сприяло розвиткові української книги, об'єднувало навколо себе всіх, хто прагнув працювати для культури української книги. На щомісячних зборах Товариства заслуховувалися та обговорювалися реферати з книгознавства,

обов'язково відбувалися спеціальні і святкові засідання, присвячені Шевченківському дню та іншим визначним датам. Від 1934 р. відбувалися чайні вечори, присвячені окремим темам – українському екслібрису, видавничому рухові тощо. У 1927–1932 рр. виходив часопис «Книголюб», де друкувалося більшість рефератів, зачитаних на зборах Товариства. Літографовані звіти Товариства з'явилися за 1927–1931 роки. У Звіті за 1934 р. повідомляється про улаштування Товариством від 1934 р. щорічного конкурсу-анкети для вибору 5-ти найкраще оформлених українських видань, що з'являлися протягом року. Названі видання, відзначені в 1935 р., висловлено прохання надсилати бібліофільські видання 1936 р. до 1-го березня, оголошено склад журі, теми рефератів, зачитані членами Товариства у 1936 р., серед яких і реферат П. Зленка «Значіння Нового закону Чехословацької Республіки про обов'язкові примірники» [7, с. 31].

Про діяльність УТПГ в 1937 р. повідомляється також в «Українській книзі» (1938. Ч. 5): «Протягом звітного 1937 року діяльність Товариства, подібно до попередніх років, виявлялася в формі наукових референтів, громадської співпраці і організаційної чинности. На Загальних Річних Зборах Т-ва, що відбулися 4. березня 1937 р., було обрано Управу Т-ва в складі: В. Січинський (голова); Р. Лісовський (заступник голови); П. Зленко (секретар); А. Животко (скарбник). До Ревізійної Комісії: Л. Білецький, М. Тимченко, Е. Камінський. Крім зібрань Управи Т-ва, було скликано 5 прилюдних Зборів…» [16, с. 103].

Розкрито програму Зборів на 1937 р.: «4. березня. Загальні Річні Збори. 7. квітня. Реферат проф. Л. Білецького: Студія Навроцького «Гайдамаки» Шевченка. 3. червня. Анкета-конкурс найкращих видань за 1936 рік з рефератом д-ра В. Січинського про українські бібліофільські видання. 9. грудня. Реферат ред. П. Зленка: Дефініція поняття «Україніка»». Велику увагу приділено організації і проведенню анкети-конкурсу найкращих українських видань, як це робило Товариство і в минулих роках. За 1936 рік відзначено на Зборах Товариства 3.VI. такі бібліофільські видання:

«1. Перше місце не приділено жадному видавництву.

2. «Світло і Тінь», щомісячник Українського Фотографічного Товариства у Львові. Друкарня Наук. Тов. Шевченка, Львів, 8^0, чч. 1–12.

3. В. Січинський, Українське деревляне будівництво і різьба – Ukrainian wooden architecture and carving. Накладом Українського Робітничого Союзу в З'єдинених Державах Північної Америки. Технічно-редакційний догляд час. «Нова хата» у Львові, Друкарня Наук. Тов. Шевченка, Львів, 4^0, ст. 32 + (10), ілюстр. В тексті і на вклад. аркушах.

4. С. Гординський, Слово про Ігорів полк. В-во «Варяг». Друкарня «Діло» у Львові, Варшава – Львів, 8^0, ст. 47 + (5).

5. Українська народня пісня. Держ. Літер. Видавн. Харків, 8^0, ст. XXXI + (5 + 647 + (25)), ілюстр., заст. і кінц. Суперобгортка та малюнок П. Власенка» [16, с. 103].

Публікація дає можливість зрозуміти зміст, напрямки і результати діяльності УТПК у 1937 р.: співпраця з різними культурними інституціями і товариствами, зокрема УТПК входило до складу Українського Контактового Комітету та Українського Академічного Комітету в Празі; тісний зв'язок підтримувало з Українським Бібліофільським Товариством у Львові та його органом «Українська Книга», в якому протягом 1937 р. були уміщені більші праці, статті і замітки членів Товариства П. Зленка, А. Животка і В. Січинського; бібліотека УТПК, що складається з книгознавчих і бібліофільських книг, не мала свого приміщення і до початку 1938 р. знаходилася в бібліотеці Українського Педагогічного Інституту в Празі, а на час публікації – в приміщенні Української Гімназії; на Загальних річних зборах УТПК, що відбулися 28 квітня 1938 р., відбулися перевибори Управи Товариства і Ревізійної Комісії в попередньому складі; анкета-конкурс найкращих (бібліофільських) видань, що вийшли протягом 1937 року, мала відбутися на початку червня 1938 р. [16, с. 103].

У кожному номері «Українська книга» під рубрикою «Нові видання» містить інформацію про книгознавчі видання різними мовами в різних країнах. Під рубрикою «Хроніка» (Українська Книга. 1937, Ч. 3) подано публікацію «Друкарні в Чехословаччині», де зазначено, що в Чехословаччині є 1246 друкарень, з них 763 в Чехії, 206 в Моравії, 56 в Шлеську, 223 в Словаччині та подано характеристику цих друкарень [6, с. 99].

З «Хроніки» дізнаємося також про чеські книгознавчі органи, а саме «Casopis čslknihovniků», що його видає «Спілка чехословацьких бібліотекарів». «Casopis čsl knihovniků» виходив п'ять разів на рік за редакцією видатного бібліотекознавця, керівника бібліотеки Ради міністрів ЧСР Б. Коутніка. У повідомленні охарактеризовано цей журнал та інші такого роду видання. (Українська книга, 1937. Ч. 6. С. 155). «Хроніка» (Українська книга, 1938. Ч. 2. С. 55) оприлюднює інформацію про книжкову продукцію в Чехословаччині: «З чеських часописів довідуємося, що в літах 1932–1935 вийшло в Чехословаччині: 4411, 4434, 5234 і 4544 книжок, не вчисляючи до цих чисел брошур та річників. В порівнянні з продукцією в р. 1900 – продукція останніх літ потроїлась. Жодна з європейських країн –

пишуть чеські часописи – не може похвалитися таким зростом книжкової продукції. В тому самому часі книжкова продукція побільшилась в Англії в 2 1/4 разів, у Франції лишилась без змін, а в Німеччині та Італії навіть дещо зменшилась. З книжок, виданих у Чехословаччині, 14,8 проц. вийшло в німецькій мові» [9, с. 55].

Надзвичайно інформативною щодо книгознавчих здобутків чехів, інших народів є рубрика «Рецензії». У 2-му числі часопису за 1938 р. під заголовком «Dejiny knihtisku» подано рецензію П. Зленка на видання «Učebnice pro odborné pokračovaci školy pro živnosli grafické. S 48 obrázky. Napsal Luboš Kopáč. Praha. «Unie», 1937; 21/14.8. 80 str. Kč7 –.». Автор аналізує книгу Любаша Копача: «… це є шкільний підручник, виданий по бібліофільськи. Мало коли дістанеться підручникові такої пильної уваги, з якою видана ця книжка – підручник з «Історії друкарства» Любаша Копача для чеських фахових шкіл графіків». Автор наголошує, що цю книжку «сміливо можна поручити нашим видавцям за приклад для їхніх бібліофільських видань, до яких вони ще прийдуть може колись, в дуже не скорім часі. Для наших умовин це хиба люксусова книга, але в жаднім разі не шкільний підручник. Та не лише українська школа може позаздрити подібному виданню, не багато таких книг було й в дуже високо стоячих під оглядом економічним і культурним народів цілого світу. Бодай на давній світовій виставі шкільних підручників у Празі не доводилося бачити багато так гарно виконаних книг. Дійсно, таки бібліофільське видання!» [8, с. 55].

П. Зленко захоплено характеризує поліграфічні особливості підручника: «Прегарно оформлене як цілість, з визначно гарними ілюстраціями, добрим письмом, на крейдянім папері. Це не ті «підсліпуваті» ілюстрації зі збитих кліш, що їх часто густо знайдете в наших журналах, не лише книжках, а про підручники – ліпше й не згадувати. Ні, тут автор вибрав ілюстрації, що відповідають змістові книги та її доповнюють у гармонійній цілості. Вони читачеві дають найліпші взірці різних друків від найстаршої до наших днів. Вони навчають своєю дійсно багатою мовою, краще за десятки слів і речень, які ніколи б не могли їх заступити. В книзі все на своїм місці: від цілосторінкових ілюстрацій окладинок, або зразків тексту, аж до ініціялів, що ними починаються окремі розділи. Читкий виразний текст ідеально чорної барви. Папір, що викликає просто фізичну насолоду» [8, с. 56].

Високу оцінку рецензент дає змісту видання: «Він зовсім відповідає зовнішності книги. Як на підручник, пребагатий. Веде учня від початку

письма у старовині до витворення народніх його форм. Навчає про книги від прадавніх часів, провадить через різні доби людської культури. Знайомить з різними техніками, яких уживає сучасне друкарство. Подає багато загально цінних історичних відомостей. А що книжка ця чеська, то все звертається до власного чеського шляху друкарства, згадує його заслужених працівників. Цінним є спис спеціяльної літератури, що може зацікавити читача для ближчого ознайомлення з окремими питаннями. Дуже добре зложені «питання для повторення» і вони найменш уважного учня кличуть до ясного усвідомлення поданного матеріялу. Можна лише побажати собі, щоб і у нас появлялися такі взірцеві підручники, складені з такою любовю й пильністю, як то зробив Любош Копач. Та на жаль здається до того в нас ще не скоро прийде» [8, с. 56].

До нечисленних дрібних недоліків автор рецензії відносить кілька друкарських хиб у зразку російського тексту.

Цінні знання про розвиток бібліотечної справи, книгознавства в ЧСР отримає дослідник з рецензії: Сірополко С. Ian Thon. O mestsné khnihovne, knihách a také lidech. Praha, 1938. – 143 – нпг. сор. Ц. 10 кц. [12, с. 34–35].

З рецензії дізнаємося, що з нагоди 20-ліття проголошення Чехословацької республіки магістрат м. Праги видав працю директора Центральної Бібліотеки Праги д-ра Яна Тона, присвячену історії та діяльності міських бібліотек в Празі від 1 січня 1922 р., тобто від часу, коли постала Велика Прага внаслідок сполучення колишнього «королівського» міста з 38-ма навколишніми містами та громадами аж до початку 1938 р. [12, с. 34].

Д-р Я. Тон у своїй праці пише, що перед 1 січня 1922 р. на території тодішньої Праги було всього 37 громадських бібліотек, в яких налічувалося приблизно 230 000 книжок, а на початку 1938 р. в Празі було крім Центральної Бібліотеки головного м. Праги з 363 417-ти книжками 49 міських бібліотек, в яких налічувалося 253 394 книжок; отож у всіх 50 міських бібліотеках на початку 1938 р. було 616 811 книжок [12, с. 34].

Всі міські бібліотеки м. Праги від 1 січня 1922 р. було адміністративно сполучено в один організм і підпорядковано компетенції представництва головного м. Праги. Керування усією бібліотечною справою м. Праги базувалося на принципі централізації, а саме – всі міські бібліотеки мали спільне управління, де зосереджувалася вся діяльність щодо комплектування міських бібліотек як книжками, так і службовим персоналом.

Тогочасний стан діяльності бібліотек м. Праги характеризують такі дані: 1937 р. в усіх 50 міських бібліотеках було 37 498 читачів; вони випозичили 2 091 860 книжок, цебто 2,02 випозиченої книжки припадає на одного мешканця Праги (1937 р. у Празі налічувалося 962 000 мешканців). На утримання усіх міських бібліотек за кошторисом 1937 р. було визначено 4 130 677 кч. [12, с. 34]

С. Сірополко зазначає у рецензії: «Др Я. Тон в своїй праці найбільше місця уділив історії збудування славного дому Бібліотеки та її діяльності за останні десять років. Докладний опис будови з наведенням архітектурних планів та численних фотографій як окремих частин будови, так і зовнішнього вигляду величної будови Центральної Бібліотеки головного м. Праги є цінним вкладом до загальної літератури про будову публичних б-к» [12, с. 34]. Автор рецензії широко цитує працю Я. Тона, інформує, що місто Прага може похвалитись будинком своєї Центральної бібліотекики, що постала виключно на пожертву Празького міського Товариства Обезпечень: «будинок вповні відповідає тим завданням, що їх можна поставити великоміським культурним установам. Досить вказати, що крім великих заль для читальні часописів, читальні журналів, читальні книг з підручної б-ки, є окрема читальня для дітей (одночасно для 120 дітей, спеціяльні зали для книжних і мистецьких вистав, для ляльковых вистав, а також дві зали – велика на 800 місць і мала на 300 місця – для лекцій і концертів. …Центральна Б-ка головного м. Праги має декілька спеціяльних відділів – відділ дитячої літератури, музичних (ноти і теоретичні праці), що налічує 51 645 томів, відділ для сліпців (поверх 2 000 томів) та відділ для німецької народности (18 050 томів). Центральна Б-ка головного м. Праги протягом чотирнадцяти останніх років видала декілька каталогів, бібліографічних покажчиків, каталогів книжних і мистецьких вистав, а також працю бібліотекаря Центральної Б-ки Я. Фрея «Вступ до виховання читачів» та працю покійного директора б-ки Національного Музею в Празі Й. Вольфа «Історія публичних випозичалень в Чехах до 1848 р.», а від 1937 р. видає двотижневик «Книги і читачі» [12, с. 34].

С. Сірополко зазначає, що в останній частині своєї праці д-р Я. Тон накреслює плян діяльности Центральної бібліотеки на майбутнє. Ставлячи завданням бібліотеки творити нового читача та допомагати розвиткові індивідуальних інтересів у найширших колах міського населення, автор висловлює такі побажання для подальшої діяльності як Центральної бібліотеки, так і її філій: поширення сітки автобусних бібліотек. Наголошує,

що «від цього року курсує в Празі один спеціяльний автобус для випозичення читачам, що живуть на краю Праги, таких книжок, переважно наукових, яких бракує в ближній міській б-ці; заведення пересувних б-к для молоді; поглиблення праці щодо освітньої ролі б-ки» [12, с. 34–35].

До недоліків книги рецензент відносить відсутність інформації про празьких бібліотекарів. Разом з тим відзначає, що з технічного боку книжку видано зразково, так, що її сміло можна віднести до бібліофільських видань.

Отже, зміст часопису «Українська книга» виявляє багатий фактичний доробок книгознавців міжвоєнної доби і є цінним джерелом наукової книгознавчої, бібліотекознавчої та бібліографознавчої інформації. На сторінках журналу висвітлена багатогранна праця українських і чеських науковців, бібліотекарів; зафіксовані вагомі здобутки цієї співпраці в умовах еміграції, що зберігають свою актуальність до наших днів. Публікації часопису «Українська книга» засвідчують, що українські вчені, у тісній співпраці з чеськими, послідовно обстоювали ідею дослідження книги, залучали до співпраці представників інших культур і самі активно включалися в дослідження проблем книгознавства інших народів, перш за все чеського. Здобутки українських і чеських книгознавців у міжвоєнний період сприяли неухильному поступу української наукової і культурної думки в європейський і світовий інформаційний простір, забезпечували формування репертуару української книги і цим самим зробили свій внесок в розробку репертуарної стратегії у світовому книговиданні та книгознавсті.

Список бібліографічних посилань

1. Авраменко А. М. Омельченко Марія Василівна. *Енциклопедія Сучасної України : онлайн-версія* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. Т. 24. 944 с. URL: https://esu.com.ua/article-75292.

2. Андрусяк М. Післявоєнна історіографія української книги. *Українська книга*, 1937. Ч. 1. С. 25–30.

3. Биковський Л. Книгознавство. Українська книга. 1939. Ч. 1. С. 5–11.

4. Віднянський С. В. Культурно-наукова й наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921–1945 рр.). Київ, 1994. 83 с.

5. Віднянський С. В. Український Громадський Комітет у Чехословаччині. *Енциклопедія історії України: Україна – Українці.* Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Ін-т іст. України. Київ : Вид-во «Наук. думка», 2019. 842 с.

6. Друкарні в Чехословаччині. *Українська книга*, 1937. Ч. 3. С. 99.

7. З життя книгознавчих установ. *Українська книга.* 1937. Ч. 1. С. 31.

8. Зленко П. Učebnice pro odborné pokračovaci školy pro živnosli grafické. S 48 obrázky. Napsal Luboš Kopáč. Praha. «Unie», 1937. 21/14.8. 80 str. Kč 7 –. *Українська книга*. 1938. Ч. 2. С. 55–56.

9. Книжкова продукція в Чехословаччині. *Українська книга.* 1938. Ч. 2. С. 55.

10. Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Ч. 1. Прага : Студії Музею Визвольної Боротьби України, 1942. 372 с.

11. Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки XX століття) : Монографія. Київ : «МП Леся», 2006. 672 с.

12. Сірополко С. Ian Thon. O mestsné khnihovne, knihách a také lidech. Praha, 1938. 143 с. *Українська книга*, 1939. Ч. 1. С. 34–35.

13. Слов'янська бібліотека в Празі. *Українська книга*. 1938. Ч. 3. С. 62–63.

14. Черниш Н. І. Українська книга (видання). URL: https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%BD%D1%8F).

15. Чумаченко В. К. Омельченко Григорій Васильович. *Енциклопедія Сучасної України : онлайн-версія* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. Т. 24. 944 с. URL: https://esu.com.ua/article-75292.

16. Українське Товариство Прихильників Книги в Празі. *Українська книга*. 1938. Ч. 5. С. 103.

References

1. Avramenko, A. M. (2022). Omelchenko Mariia Vasylivna [Omelchenko Maria Vasylivna]. In I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, & M. H. Zhelezniak [et al.] (Eds.). *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy : onlain-versiia* [Encyclopedia of Modern Ukraine: Online version]. (Vol. 24). Kyiv, Ukraine: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Retrieved from https://esu.com.ua/article-75292.

2. Andrusiak, M. (1937). Pisliavoienna istoriohrafiia ukrainskoi knyhy [Post-war historiography of the Ukrainian book.]. *Ukrainska knyha* [Ukrainian book], *1*, 25-30. [In Ukrainian].

3. Bykovskyi, L. (1939). Knyhoznavstvo [Bibliography]. *Ukrainska knyha* [Ukrainian book], 1, 5-9. [In Ukrainian].

4. Vidnianskyi, S. V. (1994). Kulturno-naukova y naukova diialnist ukrainskoi emihratsii v Chekho-Slovachchyni: Ukrainskyi vilnyi universytet (1921-1945 rr.) [Cultural and scientific activities of the Ukrainian emigration in Czechoslovakia: Ukrainian Free University (1921-1945)]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

5. Vidnianskyi, S. V. (2019). Ukrainskyi Hromadskyi Komitet u Chekhoslovachchyni [Ukrainian Public Committee in Czechoslovakia]. In *Entsyklopediia istorii Ukrainy: Ukraina - Ukraintsi. Kn. 2* [Encyclopedia of the Ukraine history: Ukraine - Ukrainians. Book 2]. V. A. Smolii [et al.] (Eds.). Kyiv, Ukraine: Vydvo «Nauk. dumka». [In Ukrainian].

6. (1937). Drukarni v Chekhoslovachchyni [Printing houses in Czechoslovakia]. *Ukrainska knyha* [Ukrainian book], *3*, 99. [In Ukrainian].

7. (1937). Z zhyttia knyhoznavchykh ustanov [From the life of bibliographic institutions.]. *Ukrainska knyha* [Ukrainian book], *1*, 31. [In Ukrainian].

8. Zlenko, P. (1938). Učebnice pro odborné pokračovaci školy pro živnosli grafické. S 48 obrázky. Napsal Luboš Kopáč. Praha. ″Unie″, 1937. 21/14.8. 80 str. Kč 7 –. [Textbook for vocational continuing schools for the graphic trade. With 48 images. Written by Luboš Kopáč. Prague. ″Union″, 1937. 21/14.8. 80 pp. CZK 7 -.]. *Ukrainska knyha* [Ukrainian book], *2*, 56. [In Ukrainian].

9. (1938). Knyzhkova produktsiia v Chekhoslovachchyni [Book products in Czechoslovakia]. *Ukrainska knyha* [Ukrainian book], 2, 55. [In Ukrainian].

10. Narizhnyi, S. (1942). Ukrainska emihratsiia: Kulturna pratsia ukrainskoi emihratsii mizh dvoma svitovymy viinamy. Ch. 1 [Ukrainian emigration: Cultural work of the Ukrainian emigration between the two World Wars. Part 1]. Praha, Czechoslovakia: Studii Muzeiu Vyzvolnoi Borotby Ukrainy. [In Ukrainian].

11. Piskun, V. (2006). Politychnyi vybir ukrainskoi emihratsii (20-ti roky XX stolittia): Monohrafiia [Political choice of Ukrainian emigration (20s of the 20th century): Monograph]. Kyiv, Ukraine: ″MP Lesia″. [In Ukrainian].

12. Siropolko, S. (1939). Ian Thon. O mestsné khnihovne, knihách a také lidech. Praha, 1938. [Ian Thon. About the city library, books and also people. Prague, 1938.]. *Ukrainska knyha [Ukrainian book], 1,* 34-35. [In Ukrainian].

13. (1938). Slovianska biblioteka v Prazi [Slavic Library in Prague]. *Ukrainska knyha [Ukrainian book], 3*, 62-63. [In Ukrainian].

14. Chernysh, N. I. (2021). Ukrainska knyha (vydannia). [Ukrainian book (Edition)]. Retrieved from https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%A3%D0%BA%D1%80%DD1%8F [In Ukrainian].

15. Chumachenko, V. K. (2022). Omelchenko Hryhorii Vasylovych [Hryhoriy Vasyliovych Omelchenko]. In I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, & M. H. Zhelezniak [et al.] (Eds.). *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy : onlain-versiia* [Encyclopedia of Modern Ukraine: Online version]. (Vol. 24). Kyiv, Ukraine: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Retrieved from https://esu.com.ua/article-75292 [In Ukrainian].

16. (1938). Ukrainske Tovarystvo Prykhylnykiv Knyhy v Prazi [Ukrainian Society of Book Lovers in Prague]. *Ukrainska knyha* [Ukrainian book], 5, 103. [In Ukrainian].

Tetyana Antoniuk,
https://orcid.org/0000-0002-6446-2795
Doctor of Historical Sciences, Leading Research Associate,
Department of Foreign Ukrainian Studies,
Institute of Book Studies,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: AntoniukTD@nbuv.gov.ua

UKRAINIAN-CZECH BOOK STUDIES RELATIONS OF THE INTERWAR PERIOD ON THE PAGES OF THE ″UKRAINIAN BOOK″ MAGAZINE

The aim of the article is to consider of Ukrainian-Czech book studies connections of the interwar period (1918–1939), which were illuminated on the pages of the journal ″Ukrainian Book″. **The research methodology** is based on general scientific methods of analysis, synthesis, descriptive, bibliographic and generalization. **The scientific novelty** lies in the expansion of ideas about cooperation between Ukrainian and Czech book scholars, librarians, bibliologists, bibliographers in the conditions of emigration of Ukrainian cultural figures, as well as in the popularization of the achievements of this cooperation. **Conclusions.** After the defeat of the national liberation struggle of 1917–1921. in Ukraine it became impossible to develop scientific book science and a significant part of the Ukrainian scientists and cultural figures, emigrating to Europe, continued scientific work, including in book science. The pages of the journal «Ukrainian Book» recorded active cooperation between Ukrainian and Czech book scholars, which is a manifestation of the continuity of the cultural book-study tradition of Ukrainian studies, mutual enrichment in scientific research and achievements, the desire to integrate the developments of Ukrainian book studies into the European and world cultural space.

Keywords: fund of the department of foreign Ukrainica of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Journal ″Ukrainian Book″, book science, bibliology, Ukrainian-Czech book-study cooperation, emigration.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2023 р.

УДК 016:821.161.2-32Стус

Світлана Блиндарук,
https://orcid.org/0000-0003-0714-0279,
молодша наукова співробітниця,
відділ науково-бібліографічної інформації,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: blyndaruksvetlana@gmail.com

ПОСТАТЬ ВАСИЛЯ СТУСА У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Мета статті – на основі досліджень поетичного доробку проаналізувати життєву та творчу спадщину талановитого українського поета, прозаїка, перекладача, літературознавця, публіциста, філософа та правозахисника, Героя України Василя Семеновича Стуса (1938–1985). **Методологічна основа.** Застосовано бібліографічний та інші загальнонаукові методи: історичного та системного підходу до теми, аналізу літературно-критичних, публіцистичних джерел і синтезу інформації. Зазначені методи надають можливість ґрунтовно дослідити педагогічну та громадсько-політичну діяльність, відновити в пам'яті українські літературознавчі традиції нащадків, ім'я Василя Семеновича Стуса – поета XX століття, патріота України. **Наукова новизна.** Визначено коло бібліографічних документів, які охоплюють інформацію про життєвий шлях Василя Стуса, а також надано оцінку його творчості у спогадах і критичних статтях друзів, однодумців, представників українського культурного руху 1960-х років. Детально проаналізовано історію виходу біографічних і бібліографічних робіт про В. С. Стуса, розглянуто їхній зміст, інформаційне наповнення. Відображено вагомий внесок В. Стуса у розвиток української науково-допоміжної бібліографії, репрезентовано комплекс наукових і бібліографічних джерел, які є складником фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. **Висновки.** Сьогодні важливо всебічно дослідити та зберегти цінне надбання видатного поета-мислителя кінця XIX – початку XX ст., творча спадщина якого не втрачає своєї актуальності, а дає новий імпульс для наукових пошуків дослідників, викладачів, студентів, аспірантів. Аналіз і дослідження джерел, що містять біографічні та бібліографічні, а також публіцистичні матеріали про літературознавця та публікації про його життя і творчу діяльність дають підстави говорити про необхідність підготовки нового персонального бібліографічного покажчика.

Ключові слова: Василь Стус, письменник, поет, літературознавець, персональна бібліографія, біографічні та бібліографічні джерела, шістдесятництво, спогади, тоталітарний режим.

Актуальність теми дослідження. Сьогодні, коли вже минуло близько 40 років з трагічної смерті видатного українського поета, який позиціонується з періодом руху шістдесятництва, В. С. Стус став важливою частиною історії України, її національно-визвольного руху, історії розвитку людського духу в ХХ сторіччі. Нині для дослідників головним завданням є відтворення життєвого шляху та науково-педагогічного доробку українського літературознавця задля розвитку сучасного стусознавства. «Тож якщо Василь Стус-борець вивчений досить докладно, то Стус-митець – майже біла пляма на мапі стусознавства», – зазначив В. Півень на IV обласних Стусівських читаннях, присвячених Герою України, поету-дисиденту В. С. Стусу – «Василь Стус і ″шістдесятництво″», які відбулися 10 лютого 2009 р. у м. Донецьк.

Аналіз досліджень і публікацій. Перші автори, які зверталися до вивчення постаті Василя Стуса, відчували потребу розглядати його творчість як неодмінний складник всесвітньої літератури ХХ століття. Піонерами тут були, у першу чергу, літератори діаспори: Юрій Шевельов, Остап Тарнавський, Богдан Рубчак, Леонід Плющ, Марко Царинник, Михайлина Коцюбинська, Євген Сверстюк, Іван Дзюба, Леонід Рудницький. Проте через політичні репресії радянської влади на його літературну діяльність була накладена заборона, через що на початку ХХ ст. висвітлення активної літературної та громадської діяльності В. Стуса було незначним. Причиною є те, що в часи комуністичного режиму його переслідували за інакомислення, за чесність перед собою й іншими. Тому більшість бібліографічних матеріалів вийшло за кордоном. Перед кожним дослідником творчості В. Стуса неминуче постає проблема, сформульована Ю. Шевельовим у передмові до «Палімпсестів»: «Як відірватися від героїчної біографії творця й говорити про вірші як факт літератури?».

Мета статті – на основі досліджень поетичного доробку проаналізувати життєву та творчу спадщину талановитого українського поета, прозаїка, перекладача, літературознавця, публіциста, філософа та правозахисника, Героя України Василя Семеновича Стуса (1938–1985).

Виклад основного матеріалу. Серед славної плеяди імен, без яких важко уявити вершинні досягнення української літератури ХХ ст. та чия творча спадщина набуває сьогодні особливого значення, вирізняється постать Василя Семеновича Стуса. Поет, прозаїк, перекладач і літературознавець, мислитель, правозахисник, – людина, яка уособлює вічний нескорений дух, непохитний перед ворогами, він мав величезний талант, відданий знівеченому народу. Наполеглива мужність у протиборстві зі злом – це

рідкісна вдача, на яку зазіхатиме всякий ворог свободи. Україна для Василя Семеновича була найбільшою любов'ю та найбільшим болем. Її майбутнє завжди тривожило поета значно більше за власне життя. Саме Україні присвячені найсильніші рядки: «Бо вже не я – лише жива жарина горить в мені. Лиш нею я живу. То пропікає душу Україна...». Його любов до України зростала разом з ним.

Народився майбутній поет в с. Рахнівка Гайсинського району Вінницької області на свято Різдва Христового – 6 січня 1938 р. у багатодітній селянській родині, де панувала любов. Дитинство та юність Василя минули на Донеччині. Упродовж 1954–1959 рр. він здобув ґрунтовні знання з гуманітарних наук Сталінського (нині – Донецького) педагогічного інституту. Восени 1963 р. вступив до аспірантури Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка Академії наук УРСР. Цього ж року він переїздить до Києва. В перші київські роки Стус сприймається у своєму колі більше як майбутній літературознавець, аніж поет. Починається новий етап у житті письменника. Він багато працює як критик, зокрема пише рецензії та критичні статті в журналі «Дніпро» («На поетичному турнірі» (1964), «Най будем щирі...» (1965)), публікується в журналі «Зміна», працює над дисертацією «Джерела емоційності поетичного твору». Водночас він знайомиться із забороненою літературою «Розстріляного Відродження», що остаточно сформувало його світогляд. Василь Стус приєднується до опозиційно настроєної національно свідомої молодої інтелігенції, яка відверто протиставляє себе тоталітарному режиму. Йому випало жити в надзвичайно складний час. Час, коли людина мала вибирати: мовчати попри всі утиски та приниження і зберегти своє життя чи зберегти в собі Людину навіть ціною власної смерті. Василь Стус вибрав друге. «Він вибрав гідність. І цей його вибір – за великим рахунком вибір «випадкової» людини з народних низів – не лише повернув почуття національної гідності багатьом українцям, а й підніс пошану до них у багатьох людей зі всього світу», – зазначив Дмитро Стус у своїй статті [24, с. 25]. «Для поета зробити вибір – означає здобути свободу. Свободу внутрішню, навіть якщо вона, ця свобода, загрожує муками нового вибору» – так висловлює цю позицію М. Жулинський у своєму виданні, присвяченому репресованим українським письменникам «Із забуття – в безсмертя: (сторінки призабутої спадщини)» (Київ, 1990) [4, с. 430]. Він не міг вчинити інакше, навіть якби дуже хотів. Засуджений український поет органічно входить у життя різнонаціональних громад і стає тим, хто всіх об'єднує своєю хоробрістю і беззахисністю.

Шістдесятництво гучно заявило про себе в літературі, критиці, суспільно-політичному і громадському житті. Воно стало невідривним від дисидентського руху, спрямованого проти тоталітарної системи. Це був, на думку О. Пахльовської, «перший в Радянському Союзі свідомий бунт Людини проти тоталітаризму в післясталінські часи» [11, с. 67]. Його основу склали письменники, такі як Л. Костенко, В. Симоненко, І. Драч, М. Вінграновський, В. Шевчук, І. Жиленко, В. Голобородько, І Калинець, Б. Мамайсур, Г. Тютюнник; літературні критики: І. Дзюба, Є. Сверстюк, І. Світличний, М. Коцюбинська, В. Іванисенко; журналісти: В. Чорновіл, В. Марченко та багато інших представників культури. «Коло знайомств не лишалося стабільним: з переїздом до Києва то розширювалося, то помітно звужувалося. У колі знайомих В. Стуса були творці самвидаву, правозахисники, дисиденти» [15, с. 13–14]. Зокрема, спілкування з ерудованим філологом, поетом, літературним критиком, однодумцем Іваном Світличним мало великий вплив на поета й ввело Василя Стуса у коло шістдесятників та Клубу творчої молоді. «Поміж усіх Василевих зустрічей саме знайомство з Іваном Світличним було найважливішим. Іван був чи не єдиною людиною, яка не лише не ставилася скептично до Стусових поетичних експериментів, а навпаки, підтримувала їх, уселяла віру та давала наснагу після чергових «не публікацій» [16, с. 20]. Зав'язується його знайомство і з членами клубу: А. Горською, Л. Танюком, І. Дзюбою, М. Вінграновським, Є. Сверстюком, М. Коцюбинською та багатьма іншими, хто, попри численні переслідування й утиски, все ж зберігав дух непокори, продовжував організовувати заборонені та напівзаборонені вечори скрізь, де тільки було можливо, пропагувати національну культуру. У своєму виступі на ІІ обласних Стусівських читаннях (7 лютого 2007 р.) український філолог і літературознавець В. А. Просалова охарактеризувала його представників з точки зору самого Стуса: «В. Стус не лише згадував одіозних А. Горську, Л. Костенко, М. Вінградського, І. Дзюбу, а й різко протестував проти цькування талановитих митців, вважав переслідування інакодумців ганебним для країни. І. Дзюбу він характеризував як лицаря нашої культури, критика, рівних якому радянська українська література майже не знала за своїх п'ятдесят років, однак не визнає ніяких компромісів» [15, с. 14]. Життєвий шлях В. Стуса, оцінка його творчості глибоко досліджені та простежуються у спогадах, критичних статтях Д. Шупти, В. Захарченко, В. Овсієнко, Є. Сверстюка, І. Калиниченко, В. Вербиченко, Р. Корогодського, Д. Шумук та багатьох інших представників українського культурного руху 1960-х років. Це були справжні зустрічі

думок і почуттів на однаковій хвилі. Про Стуса як винятково Велику людину і Великого поета найкраще написав М. Хейфіц в «Українських силуетах». Данило Шумук з глибокою повагою висловився про Стуса: «Шевченко, Драй-Хмара і Стус – це дух минулого і прийдешнього нашої нескореної нації, це незламний духовний стрижень нашого народу. Це гордість і слава нашого народу» [30, с. 87]. «Стус – приклад людської нескореності перед тоталітаризмом, символ національної гідності, Стус – мученик, Стус – син Тараса», – так охарактеризував його австралійський українієт і культуролог Марко Павлишин у передмові до книги «Стус як текст» [27]. Михайлина Коцюбинська у статті «Феномен Стуса» підкреслила, що «ширший загал знає передусім саме ім'я Стуса: згодовані сурогатами душі вабить образ праведника, дещо відокремленого від конкретної матерії його поезії» [7, с. 34]. Відомий до сьогоднішнього дня вінницький поет, журналіст, автор текстів багатьох пісень Дмитро Пічкур дає свою оцінку характеристиці Стуса: «Це був чоловік, чий розум працював без перепочинку» [12, с. 20]. І як в підтвердження цих слів Михайлина Коцюбинська доповнює його портрет – «це людина надзвичайно ерудована».

У 1970-х роках В. Стус пропагує творчість українських шістдесятників, веде боротьбу за соціальну справедливість. У відкритих листах до Спілки письменників, Центрального Комітету Компартії, Верховної Ради УРСР В. С. Стус критикує панівну систему, що після відлиги стала повертатися до тоталітаризму, відновлення культу особи та порушення прав людини, протестує проти арештів і переслідувань молодих літераторів, української національно свідомої інтелігенції (П. Заливахи, В. Мороза, братів М. і Б. Горинів та ін.). У 1972 р. В. Стус намагався знайти порозуміння з владою, бо відчував відповідальність за свій талант. Проте влада не хотіла порозуміння, вона хотіла підкорити людину, змусити її за всіх обставин визнавати непогрішимість, вимагала зректися історичної пам'яті про голод і втечу батьків від землі, про безпаспортне існування селян, про репресії проти народу, знищення мови і традиційного життя українців. Цікаво, що вона послідовно ігнорувала єство і не визнавала його.

У ці роки В. Стус займає активну громадську позицію, різко виступаючи проти репресій із боку влади і двічі зазнає арешту. Перший раз – за сфальсифікованим звинуваченням він отримує вирок – 5 років ув'язнення і 3 роки заслання. Вдруге – В. Стус одержує «сім плюс п'ять», причому м'якість вироку суддя мотивував не характером складу злочину, а тим, що звинувачений «іде по шляху до виправлення». Під час перебування у таборах та на засланні Василь Стус пише численні протести

з приводу свого арешту і засудження, вимагає відкритого суду над собою. У листі до Президії Верховної Ради СРСР від 1 серпня 1976 р. Василь Стус писав: «Я боровся за демократизацію, а це оцінили як спробу звести наклеп на радянський лад, мою любов до рідного народу, занепокоєння кризовим станом української культури сфальсифікували як націоналізм, моє невизнання практики, на ґрунті якої виросли сталінізм, беріївщина та інші подібні явища, визнали як особливо злобний наклеп. Мої вірші, літературно-критичні статті, офіційні звернення до ЦК КП України, спілки письменників і до інших офіційних органів сприйняли як доказ пропаганди і агітації».

Дуже влучно висловився про цей час у своїй літературно-критичній статті з незвичною назвою «Базилеос» Євген Сверстюк: «Коли мученик – поет, то відчуження і перехід його у світ символів відбуваються не так просто. Кожен твір його пульсує, як свіжа рана, його пристрасть, його порив, його цнота живуть у слові й відлунюють у серці читача, котрий шукає не так святості, як живого сліду гідного людського діяння в нелюдських умовах, за яких «гріх» порядності чи то словом, чи ділом вважали за злочин» [18, с. 158]. Коли світити і жити є злочин, переслідуванням якого займається наймогутніша в тоталітарній державі каральна машина, що розстрілює сузір'я, то винних поетів шукати не доводиться. «Отож, прихід у літературу «шістдесятників» – теж не випадковий, а обумовлений тими самими причинами, які зумовлювали появу Сковороди, Котляревського, Шевченка» [29, с. 886]. Саме та суспільна атмосфера, що склалася навколо шістдесятництва, стала визначною для зростання його опозиційності як літератора, де остаточно сформувався незламний дух поета, який залишив слід в його душі.

У 1978 р. В. С. Стуса приймають до PEN-клубу, а в серпні 1979 р. він повертається до Києва і приєднується до Української Гельсінської групи захисту прав людини. Тому його подальша творчість опинилася під забороною тоталітарної влади до кінця 1980-х. Тоді, коли в Україні замовчувалось його ім'я і творчість, за кордоном різними мовами виходили збірки віршів Василя Стуса. На далекій чужині, знеможений хворобою та тяжкою фізичною працею, він не зломлюється й продовжує писати. Вірші, написані в неволі, вміщують багато з того, чим жив і страждав В. Стус. На рівні душевних злетів і зламів народжувались вірші-історії, вірші-переживання. Видавалися тільки переклади з Й.-В. Гете і Ф.-Г. Лорки під псевдонімом Василь Петрик. Передруки на Заході статей з української неофіційної літератури – передусім «Українського вісника» – закріплювали в колах еміграції образ Стуса як борця за справедливість. Крім поетичних

збірок виходила книга його публіцистики, а окремі твори друкувались у Франції, Англії, Німеччині та інших країнах англійською, російською, німецькою мовами.

На початку 1990-х років в Україні з'являються перші літературознавчі розвідки щодо творчості В. Стуса. Серед них – статті М. Жулинського «Василь Стус» (1990), М. Ільницького «Палімпсести Василя Стуса» (1990), В. Яременка «І я гукну, і син мене почує» (1990), В. Голобородька «Він став моєю совістю» (1990), Я. Мельника «В мені уже народжується Бог» (1990), М. Дмитренка «То пропікає душу Україна» (1991), Є. Сверстюка «Віднайдена імпровізація Василя Стуса» (1991) та «Василь Стус – летюча зірка української літератури» (1993), Т. Гундорової «Феномен Стусового жертвослова» (1992), В. Неділька «Василь Стус. Доля, життя, поезія» (1992), Д. Стуса «Життя і творчість Василя Стуса» (1992), Ю. Бедрика «Василь Стус: проблема сприймання» (1993), Ю. Покальчука «Довга дорога додому» (1995), О. Мацибуди «Категорія пам'яті в художньому просторі Василя Стуса (художньо-філософські аспекти індивідуального стилю» (1998), М. Чорної «До питання «естетики страждання» у поезії Василя Стуса» (1999) та ін. Це були перші кроки до визнання поета. Його творчий доробок, незважаючи на вкрай несприятливі умови для творчості, досить великий. Поетичний світ відкрив нову завісу у житті письменника. Стусову поезію найглибше вивчили й оцінили Юрій Шерех-Шевельов і Богдан Рубчак, а в Києві – Михайлина Коцюбинська, Євген Сверстюк. Так, М. Осадчий вважає, що «поезія Василя Стуса – це поезія буремної інтелектуальної напруги, своєрідно-оригінального світовідчуття, високоестетичної образно-пластичної передачі світу, але передусім це поезія кревного українського національного духу» [9, с. 391]. Євген Сверстюк визнає, що «поезія Василя Стуса не була публіцистичною і політично спрямованою. Подібно до Рільке і Пастернака він був поетом душевних глибин і станів, захованих на грані підсвідомого» [20]. І як у доповнення цих слів, Володимир Шелест надає оцінку його творчості, вважаючи, що «його поезія дійсно високо інтелектуальна, філософська, переткана глибокою символікою» [29, с. 890]. Символіка поезії, світ поезії, світ естетики і філософії – був його світом. Головні теми віршів В. Стуса воістину вічні – любов до України, мрії про свободу рідної країни та про свободу для кожної людини – цьому поет віддав усе своє життя.

Поезія Василя Семеновича – трагедійна, але сповнена віри, що правда восторжествує. Дисципліна слова, лаконізм виразу, незупинне словотворення. Переважна більшість творів В. Стуса написана на етапах

і в таборах, на які припадає двадцять років його сорокасемирічного віку, що обірвався у неволі і саме у час нових надій. Їх важко назвати світлими і життєрадісними, однак у багатьох із них автор звертається до трьох дорогих йому образів – України, Матері, Дружини.

Літературна творчість В. С. Стуса – багатогранна. Він спробував себе в різних жанрах – поезії, прозі, оповіданнях, нарисах. Проте, прикро вражений неувагою критиків до своєї творчості, поет на деякий час полишає віршування, займаючись перекладами та літературознавчими розвідками. На думку О. Даниленко, «в цей час він поглиблено вивчає світову філософію, психологію, глибинні основи народного фольклору, ґрунтовно – сучасну західноєвропейську літературу, захоплюється європейською модерністською поезією» [3, с. 590]. Окрім поезії, малої прози, драматургії Василь Стус відомий також у літературній критиці та публіцистиці. Половина творчого архіву Василя Стуса нині зберігається у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України (налічується близько 1,5 тис. одиниць зберігання), інша – в архіві родини.

У наш час твори В. Стуса набувають нового звучання. Вивчаючи його творчий доробок, варто звернути увагу на загальні бібліографічні посібники, які допоможуть детальніше розглянути життєвий, творчий шлях обдарованих і талановитих митців, на долю яких лягли важкі випробування, до яких належить і Василь Стус. Укладені за науково-обґрунтованою методикою, посібники виступають у ролі джерельної бази для подальших бібліографічних досліджень. На сьогодні існує невелика низка друкованих бібліографічних видань, що знайомлять читача з творчою спадщиною поета.

Так, у січні 1998 р. співробітниками Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) було розгорнуто книжково-ілюстративну виставку, в експозиції якої було представлено 385 джерел [10]. Це – документи з фондів Бібліотеки, Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України та матеріали з особистих архівів родини та друзів поета. На початку 2023 р. до 85-річчя від дня народження Василя Стуса на сайті НБУВ було представлено додаткові матеріали електронної виставки щодо біобібліографії поета [1]. Бібліографічний матеріал систематизовано за хронологією у розділах: «Офіційні документи», «Основні друковані праці В. Стуса» («Зібрання творів», «Вибрані твори», «Окремі видання», «Щоденники, спогади, листування»), «Література про життя і діяльність В. Стуса» («Автореферати та дисертації», «Книжкові

видання», «Статті з періодичних, довідкових та монографічних видань, збірників наукових праць»), «Вшанування пам'яті В. Стуса», «Бібліографічні посібники».

Вінницькою обласною бібліотекою для юнацтва у 1993 р. зроблена перша спроба систематизувати матеріали про життя, творчість українського поета у вигляді бібліографічного покажчика під назвою «Народе мій, до тебе я ще верну...» [8]. До покажчика включено описи книг, статей із збірників, періодичних видань. Це прижиттєві публікації, окремі видання, публіцистика та листи, переклади творів, вірші поета, перекладені на російську мову, література про життя і творчість В. Стуса, вірші, присвячені В. Стусу, сценарії творчих вечорів і круглих столів. Наступне видання «Стус Василь Семенович» (Донецьк, 2002) – вміщує літературу про життя і творчість, а також назви 620 бібліографічних описів окремих видань поета, творів і публікацій із збірників, бібліографічних, довідкових і методичних видань. [21]. Чимало місця у покажчику відведено вшануванню пам'яті В. Стуса, відзначенню роковин письменника.

Найповніше представлено бібліографію у бібліографічному посібнику «Постать Василя Стуса над плином часу: 70-річчю від дня народження присвячується (1938–1985)» (Вінниця, 2008) [14], до якого включено близько 2 тис. записів різних документів: книг, публікацій з вітчизняних періодичних видань, близького зарубіжжя, часописів української діаспори та матеріалів з інтернет-сайтів. При розміщенні опублікованих матеріалів упорядники дотримувались хронологічно-алфавітного, алфавітного та логічного принципу. Відкривається покажчик вступним словом відомої поетеси Ніни Гнатюк «Поет, творець, добродій», в якому крізь призму її бачення розкривається велична постать В. Стуса як поета, борця, велета духу, людини. Видання включає літературу, видану в Україні упродовж 1958–2008 рр., зокрема зібрання творів, збірки (1970–2006); поезії, статті, надруковані в окремих виданнях, часописах (1958–2008). Матеріали бібліографічної частини покажчика систематизовано за чотирма розділами: «Твори Василя Стуса», «Література про життя і творчість Василя Стуса», «Вшанування пам'яті Василя Стуса», «Довідково-бібліографічні матеріали». Більшість з них структуровано за підрозділами та тематичними рубриками. Особливої уваги заслуговує його участь у громадському, культурному житті Вінниччини, Донеччини та країни в цілому. Покажчик містить також матеріали про перекладацьку діяльність, епістолярну спадщину поета, спогади про нього й окремий розділ, присвячений вшануванню пам'яті Василя Стуса в Україні та за кордоном. Подані

в окремому розділі довідково-бібліографічні матеріали дають змогу значно розширити його інформативність з теми. Розлога інформація, повнота описів, зручна структура – ось важливі переваги покажчика. Водночас слід зазначити, що видання не претендує на вичерпну повноту, оскільки не було змоги дослідити з теми покажчика всю українську регіональну джерельну базу та матеріали близького і далекого зарубіжжя.

Існує декілька видань, які висвітлюють ті чи інші історичні події, що відбулися в Україні. У публікаціях робиться спроба оцінити діяльність славетних особистостей різних поколінь. До таких видань належить бібліографічний покажчик «Трагічні постаті України» (Київ, 1995). Справа у тому, що імена багатьох видатних діячів з ідеологічних міркувань замовчувались або згадувались лише в негативному забарвленні. Саме до таких національних героїв і належить Василь Стус. Поет залишився вірним принципам свободи думки і слова. Як у підтвердження цих думок, у посібнику наводиться перелік статей, де мова йде про долю поета-борця за свободу рідної землі від свавілля влади.

Не менш цікаву інформацію містить колективна монографія під назвою «Герої та знаменитості в українській культурі» (Київ, 1999), присвячена проблематиці героїв та знаменитостей в українській культурі протягом кількох століть. У цьому напрямі викликає інтерес стаття Миколи Рябчука «Небіж Рільке» і «син Тараса» (Василь Стус), у якій ним проведено аналіз статей деяких авторів, що ґрунтовно досліджували творчість Василя Стуса. Зокрема, статті Є. Сверстюка, М. Павлишина, В. Івашка, П. Савчака. Наприкінці статті подано бібліографію. Це – книжкові видання, статті з періодичних і продовжуваних видань [17].

Серед джерел, які містять інформацію про ювілейні дати видатних особистостей, викликає зацікавленість таке видання як календар знаменних дат «Дати і події», започатковане Національною парламентською бібліотекою України (нині – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого) у 2012 р. Одна зі сторінок присвячена Василю Стусу з нагоди його 75-річчя від дня народження. Крім біографічних даних і висвітлення життя та творчості поета, наприкінці статті додана ґрунтовна бібліографія, умовно поділена на чотири частини, до яких увійшли твори В. Стуса, матеріали про В. Стуса (монографії, збірники спогадів, статей, листів, статті з періодичних і продовжуваних видань та матеріали з газет), електронні ресурси, книжкові видання, що містять фотоматеріали [5].

Не менш важливе видання, яке присвячено знаменним датам і подіям, підготовлено працівниками Книжкової палати України імені Івана

Федорова. З нагоди ювілею поета була надрукована стаття під назвою «За мною стояла Україна…» [6]. Матеріал розташовано за таким же принципом, як і у попередньому виданні. Спочатку висвітлюється життя та творчість поета, а довершує статтю бібліографічний перелік основних видань В. С. Стуса та матеріали про письменника, надруковані упродовж 1977–2012 рр.: монографії, автореферати дисертацій, навчальні посібники, довідкові видання, періодичні та продовжувані видання.

Згодом, у 2020 р., було підготовлено ще один біобібліографічний покажчик «Стус як пульс» (Полтава, 2020) [26]. Крім біографічних даних про митця він містить інформацію про творчу та перекладацьку діяльність, про випадкову зустріч і стосунки з майбутньою дружиною Валентиною Попелюх, про проходження у будинку звукозапису українського радіо в Києві концерту-присвяти Василю Стусу та презентацію альбому на вірші поета за участю відомих українських музикантів, а також про створення проєкту «Нескорений ПроRock» – серії альбомів пісень на вірші видатних українських поетів, метою якого є популяризування постатей української культури (автори ідеї проєкту: Олександр Юрков та Ігор Роман – фронтмен рок-гурту «Fata Morgana UA»). Матеріал доповнено висловами самого поета та фотознімками. Останній розділ «Справа Василя Стуса, 40 років потому» присвячений розгляду видання Вахтанга Кіпіані «Справі Василя Стуса». У книзі зібрано архівні документи з кримінальної справи Василя Стуса, свідчення очевидців, листи поета з тюрми, спогади його рідних і друзів, статті укладача та дисидента Василя Овсієнка, інтерв'ю з останнім співкамерником поета – російським політв'язнем Леонідом Бородіним. Матеріал розташовано за розділами: «Біографія Василя Стуса», «Творчий доробок поета», «Перекладацька діяльність Василя Стуса», «Василь Стус та Валентина Попелюх: українські Орфей та Евридика», «Нескорений ПроRock. Василь Стус». Довершується видання переліком використаних джерел: окремих творів Василя Стуса, матеріалами журнальних і газетних статей, електронних ресурсів, хронікальними замітками та світлинами.

Крім бібліографічних посібників, у 2006 р. видавництвом «Смолоскип» було видано окремий випуск альманаху «Молода нація» під назвою: «Василь Стус. Двадцять років після смерті: сучасне сприйняття і переосмислення» [2]. Матеріали, представлені у цьому збірнику, є наслідком роботи наукової конференції, яка відбулася 3 лютого 2006 р. у Києві. Пропоноване видання виявилося черговою спробою подивитися на творчість В. Стуса з різних кутів зору – філософського, філологічного та культурологічного. Особливістю його є те, що до книги включено

дослідження як відомих науковців, так і початківців на теренах науки. Збірник складається з наукової частини, куди ввійшли філософські, літературознавчі, мовознавчі дослідження, а також дослідження епістолярії поета. На окрему увагу заслуговує розділ «Студентська лабораторія», в якому представлено перші цікаві спроби майбутніх дослідників творчості В. Стуса. Матеріали «круглого столу» започаткували дискусію навколо постаті В. Стуса та її місця у контексті української культури.

Довідкові матеріали про В. С. Стуса також частково представлені статтями в енциклопедіях і біографічних словниках. Упродовж ХХ ст. з'явився значний масив довідково-бібліографічних видань, присвячених діяльності письменників української діаспори. Зацікавленість в цьому напрямі викликає літературний біобібліографічний словник з досить незвичною назвою «З-над Божої ріки» (Вінниця, 2001), у якому, серед інших осіб, Т. Г. Трубникова репрезентує статтю про Василя Стуса, де крім біографічних даних міститься література про нього, надрукована у книжкових виданнях, журнальних і газетних матеріалах [28].

Упродовж 2007–2008 рр. виходить ще один довідник, який стисло знайомить з біографічними відомостями письменників, зокрема митців «Розстріляного Відродження». Він містить відомості про особливості їхньої творчості, що вивчається згідно з програмою Міністерства освіти і науки України з української та зарубіжної літератур нової 12-річної та старої 11-річної школи, а також за програмою вступних іспитів до вищих навчальних закладів. Видання знайомить з основними творами Василя Стуса, надає стислу характеристику віршів («Як добре те, що смерті не боюсь я…», «На колимському морозі калина…», «Весь обшир мій – чотири на чотири», «Присмеркові сутінки опали…», «Сто років як сконала Січ», «Посоловів від співу сад…», «Мені зоря сіяла нині вранці…», «О земле втрачена, явися…», «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе…», «Господи, гніву пречистого…», «Терпи, терпи – терпець тебе шліфує…») [22].

Не меншу зацікавленість викликає й наступне видання «Рух опору в Україні: 1960–1990», підготовлене видавництвом «Смолоскип» присвячене подіям, які почали розгортатися в Україні на початку 1960-х років і завершилися здобуттям незалежності 1991 р. (Київ, 2010; 2012). У ньому окреслено феномен шістдесятництва, зародження дисидентського руху. Довідник містить не лише біографічні дані окремих діячів та інформацію про їхні твори, неформальну пресу і правозахисні різномовні видання, а й детальну бібліографію творчості учасників руху опору, політв'язнів і репресованих, спогадів і статей, відгуків іноземної преси. Серед них

почесне місце займає й постать Василя Стуса, бібліографія про якого містить багато цінного матеріалу. Це листи, заяви, звернення, статті, перелік творів Василя Стуса та література про нього, опублікована у неформальній пресі.

Досить широко представлено інформацію в «Енциклопедії історії України» (Київ, 2012. Т. 9) [25]. Д. В. Стус та В. П. Швидкий детально представили матеріали про життєвий і творчий шлях письменника, доповнений ґрунтовною бібліографією.

Не оминає поза увагою й таке енциклопедичне видання, яке присвячено шевченківським лауреатам 1962–2002 рр. Серед відзначених премією ім. Т. Г. Шевченка Василь Стус також займає почесне місце. Його творчість була відзначена у 1991 р. Державною премією України імені Тараса Шевченка (посмертно) за збірку поезій «Дорога болю». Крім коротких біографічних відомостей про основні віхи творчої діяльності митця довідник містить бібліографію: публікації, надруковані у довідкових, енциклопедичних, продовжуваних виданнях та матеріали з газет [23].

Висновки. Сьогодні ім'я Василя Стуса повертається в Україну. Воно «увійшло в життя українського народу як важливий чинник пробудження й самоусвідомлення, набуло значною мірою символічного значення. Та широкому загалові близький передусім гранично політизований образ мученика й протестанта – без осягнення його поетичного світу. На часі глибоке пізнання поетичного доробку цього самобутнього митця, і не лише в українському літературному контексті, включення його в контекст світової літератури» [16, с. 21]. Твори поета увійшли до шкільної програми з української літератури. За поезіями Василя Стуса здійснено вистави: «Поетична композиція» (1989, Львівський молодіжний театр), «Птах душі» (1993, Київський мистецький колектив «Кін») та інші. Пам'яті поета присвячено документальний фільм «Просвітлої дороги свічка чорна» (1992, «Галичина-фільм»). У будинку звукозапису українського радіо в Києві відбулися концерт-присвята Василю Стусу «Нескорений ПроRock» і презентація альбому на вірші поета за участю відомих українських музикантів.

Василь Семенович Стус залишив вагомий і помітний внесок у відродження національної самосвідомості нашого народу, розбудову української державності. Але перед нами постає питання: чи однаково великий він і як поет, і як громадянин? І на це питання треба відповісти: «Так» [19, с. 6]. Проблема тільки в тому, що героїчна постать Стуса-борця певною мірою заступає творчий профіль Стуса-поета [29, с. 888].

Ім'я Василя Стуса символічне для кінця XX ст. Проти течії, за найжорстокіших обставин він проніс у руслі української традиції ідеали гуманізму, патріотизму – і по-лицарськи зберіг вірність цим ідеалам до кінця. Його моральний максималізм був з ним завжди, як пульс. Його моральна чистота, жертовність, мужність, непохитність, увесь його подвижницький дух і багатостраждальна доля є яскравим взірцем як для нас, так і для майбутніх поколінь. Усе життя поет йшов до свого народу, ніс на плечах тяжкий хрест правди та сумління, знаючи, що підніметься на Голгофу.

Сьогодні Василь Стус – постать вселюдська. Поет-борець ніс даровану йому іскру Божу з гідністю і лицарською одвагою, не згинаючись і не обминаючи. Життя та творчість В. Стуса виявилися рідкісним даром гармонійного поєднання таланту видатного митця, визначної людини. У своїй роботі Є. Сверстюк доводить, що «Єдність життя і слова – це традиційний профіль Стуса: в українській літературі є традиція оплачувати слово життям» [18, с. 220]. Він заплатив за це своїм власним життям, витримав такі випробування і навантаження, які не під силу більшості з нас. Важка проза життя багатьох схилила долілиць, а Василь Семенович творив поезію, творив себе, ставлячи перед собою вищі цілі й неухильно піднімаючись до них. Митець власним прикладом довів: що більше утиску, то більшою є внутрішня незламність людини. Вбити можна тіло, та не можна вбити живої душі. Вона житиме вічно в його поезіях. «Митець потрібен своєму народові та й усьому світові тільки тоді, коли його творчість зливається з криком його нації» – писав сам Василь Стус. Твори великого Генія сьогодні актуальні як ніколи. Поки читають вірші Василя Стуса – живе його діло і поширюються його ідеї. І хотілося б закінчити словами Василя Голобородька: «Вірю в день духовного воскресіння Василя Стуса, коли будуть видруковані всі його поезії та публіцистика. Вірю в здійснення мрій і сподівань Василя Стуса, у соціальну розкріпаченість людської особистості, у розквіт України» [13, с. 37].

Тому сьогодні важливо всебічно дослідити та зберегти цінне надбання видатного поета-мислителя кінця XIX – початку XX ст., творча спадщина якого не втрачає своєї актуальності, а дає новий імпульс для наукових пошуків дослідників, викладачів, студентів, аспірантів.

Список бібліографічних посилань

1. Василь Семенович Стус (1938–1985) : до 85-річчя від дня народж. / уклад. : С. В. Блиндарук, А. М. Головащук ; наук. та бібліогр. ред. П. М. Штих. URL: http://nbuv.gov.ua/node/6098

2. Василь Стус. Двадцять років після смерті: сучасне сприйняття і переосмислення / упоряд. і наук. ред. О. Дворко. *Молода нація : альманах.* Київ : Смолоскип, 2006. № 1 (38). 400 с.

3. Даниленко О. В. Стус Василь Семенович. Діячі науки і культури України: нариси життя та діяльності.& Київ ; Чернівці : Книги-ХХІ, 2010. С. 589–591 : фот.

4. Жулинський М. Із забуття – в безсмертя: (сторінки призабутої спадщини). Київ : Дніпро, 1990. 446 с. : фот.

5. «За мною стояла Україна, мій пригноблений народ…» : до 75-річчя від дня народж. В. С. Стуса (1938–1985). *Дати і події*, 2013, І півр. Київ, 2012. С. 24–29 : фот.

6. «За мною стояла Україна…» : до 70-річчя від дня народж. В. С. Стуса (1938–1985). Календар знаменних і пам'ятних дат, 2013. Київ, 2012. І кв. С. 34–45.

7. Коцюбинська М. «Феномен Стуса». Сучасність. 1991. Ч. 9 (365). Ньюарк, Нью-Джерсі. С. 26–35.

8. «Народе мій, до тебе я ще верну…» : бібліогр. покажч. творів нашого земляка поета Василя Стуса та літератури про нього / уклад. О. І. Новак. Вінниця : Держ. вид-во «Вінниця», 1993. 24 с.

9. Осадчий М. Василь Стус на тлі епохи. *Не відлюбив свою тривогу ранню... Василь Стус – поет і людина: спогади, статті, листи, поезії.* Київ : Укр. письменник, 1993. С. 390–392.

10. «Пам'яті поета»: Василеві Стусу – 60 : кат. кн. виставки / уклад. : О. П. Ахова. І. Д. Войченко ; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ : Культ.-просвітн. центр Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського, 1998. 67 с.

11. Пахльовська О. Українські шістдесятники: філософія бунту. *Сучасність*. 2000. № 4. С. 65–84.

12. Пічкур Д. С. Не відлюбив свою тривогу ранню. *Пічкур Д. С. Біля Стусової криниці. Статті та спогади.* Вінниця : Континент – ПРИМ, 2002. С. 15–21.

13. Пічкур Д. С. Нині йому виповнилося б шістдесят один... *Пічкур Д. С. Біля Стусової криниці. Статті та спогади.* Вінниця : Континент – ПРИМ, 2002. С. 33–37.

14. Постать Василя Стуса над плином часу : 70-річчю від дня народж. присвяч. (1938–1985) : бібліогр. покажч. / уклад. : Г. Авраменко, О. Зелена, М. Спиця. Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва. Вінниця : Держ. картогр. фабрика, 2008. 240 с.

15. Просалова В. А. Духовне самовизначення В. Стуса і шістдесятники. *«Відкрита книга біографії Василя Стуса»* : матеріали ІІ обл. Стусівських читань (7лют. 2007 р., м. Донецьк) / Донбас. іст.-літ. музей Василя Стуса. Донецьк : Юго-Восток. 2007. С. 12–15.

16. Ромащенко А. Гапонова Т. М. Аспірантські роки В. Стуса. «Відкрита книга біографії Василя Стуса» : матеріали ІІ обл. Стусівських читань (7 лют. 2007 р., м. Донецьк) / Донбас. іст.-літ. музей Василя Стуса. Донецьк : Юго-Восток. 2007. С.19–21.

17. Рябчук М. «Небіж Рільке» і «син Тараса» (Василь Стус). *Герої та знаменитості в українській культурі* / О. Гриценко (ред.-упоряд.). Київ, 1999. С. 216–233.

18. Сверстюк Є. Базилеос. *Сверстюк Є. Блудні сини України.* Київ : Знання, 1993. С. 140–161.

19. Сверстюк Є. В обороні слова. Овсієнко В. Василь *Стус у віддзеркаленнях : спогади Василя Овсієнка про Василя Стуса* / упоряд. О. Дворко. Полтава : [РІК], 2007. С. 3–7.

20. Сверстюк Є. Василь Стус – летюча зірка української літератури. *Сверстюк Є. Блудні сини України.* Київ : Знання, 1993. С. 212–220.

21. Стус Василь Семенович : біобібліогр. покажч. / уклад. Т. М. Дрьомова ; наук. ред. О. В. Башун. Донец. обл. універ. наук. б-ка ім. Н. К. Крупської. Донецьк : Сх. вид. дім, 2002. 84 с.

22. Стус Василь Семенович (псевдонім – Василь Петрик; 1938–1985). *Усі письменники і народна творчість : довідник* / Н. І. Черсунова [та ін.]. Київ : Майстер-клас, 2007–2008. С. 311–317.

23. Стус Василь Семенович. *Шевченківські лауреати, 1962–2001 : енциклопед. довід.* / авт.-упоряд. М. Г. Лабінський. Київ : Криниця, 2001. С. 666–668 : портр.

24. Стус Д. Василь Стус – людина-легенда. *Історичний календар, 2003.* Київ. 2003. Вип. 9. С. 23–25.

25. Стус Д. В., Швидкий В. П. Стус Василь Семенович. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. Т. 9: Прил – С. Київ : Наукова думка, 2012. С. 876–878 : фот.

26. Стус як пульс : біобібліогр. покажч. / Полтав. обл. б-ка для юнацтва імені Олеся Гончара ; уклад. О. В. Пошибайло. URL: https://libgonchar.org/images/images_2/stus_text_01.pdf.

27. Стус як текст = Stus as text / ред. М. Павлишин. Мельборн : Ун-т ім. Монаша, 1992. 92 с.

28. Трубникова Т. Г. Стус Василь Семенович. *З-над Божої ріки : літ. біобібліогр. слов. Вінничини.* Вінниця, 2001. С. 330–332 : фот.

29. Шелест В. Василь Стус – людина, поет, легенда. *Визвольний шлях.* 1996. Кн. 7. С. 885–893.

30. Шумук Д. Я також знав Василя Стуса. *Не відлюбив свою тривогу ранню... Василь Стус – поет і людина: спогади, статті, листи, поезії.* Київ : Укр. письменник, 1993. С. 77–87.

References

1. Blyndaruk, S. V., & Holovashchuk, A. M. (Comps.), Shtykh, P. M. (Ed.) (2023). Vasyl Semenovych Stus (1938-1985). Do 85-richchia vid dnia narodzhennia [Vasyl Semenovych Stus (1938-1985). To the 85th anniversary of the birthday]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/node/6098. [In Ukrainian].

2. Dvorko, O. (Ed.). (2006). Vasyl Stus. Dvadtsyat rokiv pislia smerti: suchasne spryiniattya i pereosmyslennia [Vasyl Stus. Twenty years after death: modern perception and reinterpretation]. *Moloda Natsiia,* 1. Kyiv, Uukraine: Smoloskyp. [In Ukrainian].

3. Danylenko, O. V. (2010). Vasyl Semenovych Stus [Vasyl Semenovych Stus]. In *Diiachi nauky i kultury Uukrainy: narysy zhyttia ta diialnosti* [Workers of science and culture of Ukraine: essays of life and activity] (pp. 589-591). Kyiv; Chernivtsi, Ukraine: Knyhy-XXI. [In Ukrainian].

4. Zhulynskyi, M. (1990). Iz zabuttia - v bezsmertia: (storinky pryzabutoi spadshchyny) [From oblivion to immortality: (pages of the forgotten heritage)]. Kyiv, Ukraine: Dnipro. [In Ukrainian].

5. (2013). "Za mnoiu stoiala Ukraina, mii pryhnoblenyi narod …": do 75-richchia vid dnia narodzh. V. S. Stusa (1938-1985) ["Ukraine stood behind me, my oppressed people...": to the 75th anniversary of my birth. V. S. Stusa (1938-1985)]. Daty I Podii, I, 24-29. [In Ukrainian].

6. (2013). Za mnoiu stoiala Ukraina …": do 70-richchia vid dnia narodzh. V. S. Stusa (1938-1985) ["Ukraine stood behind me...": to the 70th anniversary of my birth. V. S. Stusa (1938-1985)]. *Kalendar Znamennykh I Pamiatnykh Dat, I,* 34-45. [In Ukrainian].

7. Kotsiubynska, M. (1991). "Fenomen Stusa» ["The Stus Phenomenon"]. Suchasnist, 9 (365), 26-35. Newark, New Jersey. [In Ukrainian].

8. Novak, O. I. (Ed.). (1993). "Narode mii, do tebe ya shche vernu...": bibliohrafichnyi pokazhchyk tvoriv nashoho zemliaka poeta Vasylia Stusa ta literatury pro nioho ["My people, I still return to you ...": Bibliographic index of our countryman's works of poet Vasyl Stus and literature about him]. Vinnytsia, Ukraine: Derzh. vyd-vo "Vinnytsia." [In Ukrainian].

9. Osadchyi, M. (1993). Vasyl Stus na tli epokhy [Vasily Stus on the background of the era]. In Ne vidliubyv svoiu tryvohu ranniu ... Vasyl Stus - poet i liudyna: spohady, statti, lysty, poezii [He did not love his early anxiety... Vasyl Stus - poet and man: memories, articles, letters, poetry]. (pp. 390-392). Kyiv, Ukraine: Ukr. pysmennyk. [In Ukrainian].

10. Akhova, O. P., & Voichenko, I. D. (Comps.). (1998). "Pamiati poeta" Vasylevi Stusu v 60: kataloh kn. vystavky ["Memory of the poet» to Vasily Stus - 60: catalog of book. exhibitions]. Kyiv, Ukraine: Kult.-prosvitn. tsentr Nats. b-ky Ukrayiny im. V. I. Vernadskoho. [In Ukrainian].

11. Pakhlovska, O. (2000). Ukrainski shistdesiatnyky: filosofiia buntu [Ukrainian Sixties: Philosophy of Rebellion]. *Suchasnist*, 4, 65-84. [In Ukrainian].

12. Pichkur, D. S. (2002). Ne vidliubyv svoiu tryvohu ranniu [He still loves his early anxiety]. In Pichkur D. S. Bilia Stusovoi krynytsi. Statti ta spohady [Pichkur D. S. Near the Stusova well. Articles and memories]. (pp. 15-21). Vinnytsia, Ukraine: Kontynent - PRYM. [In Ukrainian].

13. Pichkur, D. S. (2002). Nyni yomu vypovnylosia b shistdesiat odyn... [He would be sixty-one now...]. In *Pichkur D. S. Bilia Stusovoi krynytsi: statti ta spohady* [Pichkur D. S. Near the Stusova well. Articles and memories]. (pp. 33-37). Vinnytsia, Ukraine: Kontynent - PRYM. [In Ukrainian].

14. Avramenko, H., Zelena, O., & Spytsia, M. (Comps.). (2008). Postat Vasylia Stusa nad plynom chasu: 70-richchiu vid dnia narodzh. prysviach. (1938-1985): bibliohrafichnyi pokazhchyk [The figure of Vasyl Stus over time: dedicated to the 70th anniversary of his birth (1938-1985): bibliography show]. Vinnytsia, Ukraine: Derzh. kartohr. fabryka. [In Ukrainian].

15. Prosalova, V. A. (2007, February 7). Dukhovne samovyznachennia V. Stusa i shistdesiatnyky [Spiritual self-determination of V. Stus and the sixties]. In *"Vidkryta knyha biohrafii Vasylya Stusa" [Open book of the biography of Vasyl Stus]. Proseeding of the II region. Stus. readings.* (pp. 12-15), Donbas. istor.-lit. muzei Vasylia Stusa. Donetsk, Ukraine. [In Ukrainian].

16. Romashchenko, A., & Haponova, T. M. (2007, February 7). Aspirantski roky V. Stusa [Postgraduate years of V. Stus]. In *"Vidkryta knyha biohrafii Vasylya Stusa"* [Open book of the biography of Vasyl Stus]. Proseeding of the II region. Stus. Readings (pp. 19-21), Donbas. istor.-lit. muzei Vasylia Stusa. Donetsk, Ukraine. [In Ukrainian].

17. Riabchuk, M. (1999). "Nebizh Rilke" i "syn Tarasa" (Vasyl Stus). In *Heroi ta znamenytosti v ukrainskii kulturi* [Heroes and celebrities in Ukrainian culture]. (pp. 216-233). Kyiv [In Ukrainian].

18. Sverstiuk, Ye. (1993). Bazyleos [Basileos]. In Sverstiuk Ye. Bludni syny Ukrainy [Sverstyuk E. Prodigal Sons of Ukraine]. (pp. 140-161). Kyiv, Ukraine: Znannia. [In Ukrainian].

19. Sverstiuk, Ye. (Ed.), Dvorko, O. (Comp.). (2007). V oboroni slova [In the defense of the word]. In *Ovsiienko V. Vasyl Stus u viddzerkalenniakh: spohady Vasylia Ovsiienka pro Vasylia Stusa* [Ovsienko V. Vasyl Stus in reflections: memories of Vasyl Ovsienko about Vasyl Stus]. (pp. 3-7). Poltava, Ukraine: RIK. [In Ukrainian].

20. Sverstiuk, Ye. (1993). Vasyl Stus - letiucha zirka ukrainskoi literatury [Vasyl Stus is a shooting star of Ukrainian literature]. *Sverstiuk Ye. Bludni syny Ukrainy [Sverstyuk* E. Prodigal Sons of Ukraine]. (pp. 212-220). Kyiv, Ukraine: Znannia. [In Ukrainian].

21. Dromova, T. M. (Comp.). (2002). Stus Vasyl Semenovych: biobibliohr. pokazhch [Vasyl Semenovych Stus]. Donetsk, Ukraine: Skhidnyi vyd. dim. [In Ukrainian].

22. Chersunova, N. I. (2007-2008). Stus Vasyl Semenovych (psevdonim - Vasyl Petryk; 1938-1985). In *Usi pysmennyky i narodna tvorchist: dovidnyk* [All writers and folk creativity: a guide]. (pp. 311-317). Kyiv, Ukraine: Mayster-klas. [In Ukrainian].

23. Labinskyi, M. H. (2001). Stus Vasyl Semenovych. In Shevchenkivski laureaty, 1962-2001: *entsykloped. dovid.* [Shevchenko laureates, 1962-2001: Encyclopedic. guide]. (pp. 666-668). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

24. Stus, D. (2003). Vasyl Stus - liudyna-lehenda [Vasyl Stus is a man-legend]. *Istorychnyi kalendar,* 9, 23-25. [In Ukrainian].

25. Stus, D. V., & Shvydkyi, V. P. (2012). Stus Vasyl Semenovych. [Vasyl Semenovych Stus]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy.* (Vols. 1-10). [Encyclopedia of the history of Ukraine] (Vol. 9, pp. 876-878). Kyiv, Ukraine: Naukova dumka. [In Ukrainian].

26. Poshybailo, O. V. (Comp.). (2020). Stus yak puls: biobibliohr. pokazhch. [Stus like a pulse: biobibliography show]. Poltava, Ukraine. Retrieved from https://libgonchar.org/images/images_2/stus_text_01.pdf. [In Ukrainian].

27. Pavlyshyn, M. (Ed.). (1992). *Stus yak tekst = Stus as a text* [Stus as a text]. Melborn: Universytet im. Monasha. [In Ukrainian].

28. Trubnykova, T. H. (2001). Stus Vasyl Semenovych [Vasyl Semenovych Stus]. In *Z-nad Bozhoi riky: lit. biobibliohr. slov. Vinnychyny* [From above God's river: lit. biobibliography words Vinnytsia]. (pp. 330-332). Vinnytsia, Ukraine. [In Ukrainian].

29. Shelest, V. (1996). Vasyl Stus - liudyna, poet, lehenda [Vasyl Stus is a man, a poet, a legend]. *Vyzvolnyi Shliakh,* 7, 885-893. [In Ukrainian].

30. Shumuk, D. (1993). Ya takozh znav Vasylia Stusa [I also knew Vasyl Stus]. In *Ne vidliubyv svoiu tryvohu ranniu... Vasyl Stus - poet i liudyna: spohady, statti, lysty, poezii* [He did not love his early anxiety... Vasyl Stus - poet and man: memories, articles, letters, poetry]. (pp. 77-87). Kyiv, Ukraine: Ukr. pysmennyk. [In Ukrainian].

Svitlana Blyndaruk,
https://orcid.org/0000-0003-0714-0279,
Junior Research Associate,
Department of Scientific and Bibliographic Information,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: blyndaruksvetlana@gmail.com

THE FIGURE OF VASYL STUS IN LITERARY STUDIES

Purpose of the article. On the basis of the research of the poetic work to analyze the life and creative heritage of the talented Ukrainian poet, prose writer, translator, literary critic, publicist, philosopher and human rights defender, Hero of Ukraine Vasyl Semenovych Stus (1938-1985). **Methodology.** Bibliographical and other general scientific methods are applied: historical and systematic approach to the topic, analysis of literary and critical, journalistic sources and synthesis of information. The specified methods provide an opportunity to thoroughly investigate pedagogical and socio-political activities, to restore the memory of the Ukrainian literary traditions of the descendants, the name of Vasyl Semenovych Stus - a poet of the 20th century, a patriot of Ukraine. **Scientific novelty**. Based on the collected materials, the article outlines a circle of bibliographic documents that include information about the life path of Vasyl Stus, as well as provides an assessment of his work in the memoirs and critical articles of friends, like-minded people, representatives of the Ukrainian cultural movement of the 1960s. The history of the publication of biographical and bibliographic works about V. S. Stus is analyzed in detail, their content and informational content are considered. The significant contribution of V. Stus to the development of Ukrainian scientific and auxiliary bibliography is reflected, a complex of scientific and bibliographical sources, which are part of the funds of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

is represented. **Conclusions.** Today, it is important to comprehensively research and preserve the valuable heritage of the outstanding poet-thinker of the late 19th and early 20th centuries, whose creative legacy does not lose its relevance, but gives a new impetus to the scientific research of researchers, teachers, students, graduate students. Analysis and research of sources containing biographical and bibliographic, as well as journalistic materials about the literary critic and publications about his life and creative activity, give reasons to talk about the need to prepare a new personal bibliographic index.

Keywords: Vasyl Stus, writer, poet, literary critic, personal bibliography, biographical and bibliographical sources, sixties, memories, totalitarian regime.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2023 р.

УДК 026:001.32(477)]:02:001.89:316.77-048.78

Ольга Василенко,
https://orcid.org/ 0000-0002-1235-1452,
кандидатка історичних наук,
директорка Інституту бібліотекознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: vasilenko@nbuv.gov.ua

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ: РЕЗУЛЬТАТИ БІБЛІОТЕКОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті – дослідити основні аспекти та результати наукового дослідження щодо розвитку бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах трансформації наукових комунікацій. **Методологія статті** ґрунтується на використанні загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціальних (порівняльний, статистичний, компонентний) методах дослідження, принципах комплексності, історизму та об'єктивності, що забезпечило досягнення визначеної цілі. **Наукова новизна** роботи полягає у визначенні теоретичних, методичних і прикладних засад розвитку бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах трансформації наукових комунікацій, узагальненні та розкритті результатів науково-прикладного дослідження Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. **Висновки**. Науково-прикладне дослідження Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Бібліотечно-інформаційний комплекс в умовах трансформації наукових комунікацій» було спрямовано на розроблення концептуальних засад стратегічного розвитку наукової бібліотеки в сучасній системі наукових комунікацій; підвищення ефективності бібліотечно-інформаційної діяльності, науково-методичного забезпечення і взаємодії наукових бібліотек в умовах трансформації наукових комунікацій; оптимізацію розбудови і використання бібліотечно-інформаційних ресурсів згідно з рекомендаціями Європейського Союзу з проблем інтелектуальної власності, відповідність кадрового потенціалу бібліотек вимогам суспільства в умовах цифровізації, розвитку бібліотечної науки та практики. Теоретичні, методичні та прикладні розробки реалізовано на базі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та мережі бібліотек наукових установ Національної академії наук України як потужного бібліотечно-інформаційного комплексу, а також використано в роботі провідних наукових бібліотек інших відомств, у курсах навчальних дисциплін галузевих закладів вищої освіти.

Ключові слова: бібліотечна діяльність, наукова комунікація, бібліотечно-інформаційний комплекс, бібліотекознавство, бібліотекознавче дослідження, наукова бібліотека.

Актуальність теми дослідження. Під впливом цифровізації застосування сучасних каналів, засобів та інструментів комунікативної взаємодії в науці інтеграція і диференціація наукової діяльності, дистанційний характер сучасних наукових комунікацій, поширення електронних форм подання результатів наукових досліджень в інформаційному просторі науки і суспільства вимагає підвищення ефективності функціональних, інформаційних, сервісних та організаційних процесів діяльності усього бібліотечно-інформаційного комплексу. У цьому контексті розкриття та популяризація питань стратегічного розвитку, а також пов'язані з ним ресурсно-технологічне, науково-методичне, управлінсько-організаційне забезпечення діяльності великої наукової бібліотеки (як потужного бібліотечно-інформаційного комплексу) в умовах трансформації наукових комунікацій, розроблені у межах бібліотекознавчого науково-прикладного дослідження, є важливим складником для інноваційного розвитку бібліотечного професійно-діяльнісного середовища та міжбібліотечної взаємодії, а також історії бібліотекознавства та бібліотечної справи.

Аналіз досліджень і публікацій. За останні п'ять років висвітлення питань щодо наукової проблематики та результатів виконання відомчих науково-дослідних робіт, здійснених Інститутом бібліотекознавства (далі – ІБ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ), в аспекті історичного розвитку провідної бібліотеки країни мали місце у монографіях «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002)» (2019), «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: бібліотекознавство та бібліотечна діяльність в інноваційному процесі розвитку (2002–2020)» (2022). Про наукові дослідження ІБ в контексті підсумків наукової діяльності НБУВ йшлося у працях Л. А. Дубровіної, В. В. Горєвої, Т. Л. Кулаковської. Розгляду теоретичних, методичних і прикладних засад щодо розвитку наукової комунікації професійного бібліотечного середовища в бібліотекознавчих проєктах НБУВ присвячено статтю О. М. Василенко. Окремі питання у межах конкретних напрямів науково-дослідних розробок ІБ НБУВ висвітлено у публікаціях О. З. Клименко (підготовка наукових видань), О. Л. Сокур, Г. І. Солоіденко (науково-методичні аспекти), О. Г. Яковенко (питання стандартизації). Однак узагальнений аналіз та розгляд результатів творчого доробку інституту у межах науково-дослідної роботи (далі НДР) «Бібліотечно-інформаційний

комплекс в умовах трансформації наукових комунікацій» здійснюється й оприлюднюється у фаховому виданні вперше.

Мета статті – розглянути та проаналізувати основні аспекти та результати наукового дослідження щодо розвитку бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах трансформації наукових комунікацій.

Виклад основного матеріалу. Бібліотекознавчі дослідження – це рушійна сила, що забезпечує системний прогрес бібліотечної справи. Саме завдячуючи науково-прикладним розробкам з упровадження та адаптації інформаційних технологій в бібліотечну діяльність відбулася суттєва трансформація бібліотек та забезпечується подальший інноваційний розвиток. Так, значення наукових досліджень та вагомий внесок науковців НБУВ щодо виконання завдань НДР та практичне впровадження результатів в бібліотеці в контексті розвитку наукової комунікації розкрито у публікації О. М. Василенко [3]. Невпинний поступ цифровізації в суспільстві посилює вплив і на комунікативні процеси у науково-інформаційному середовищі, у розвитку якого визначальне місце належить великим науковим бібліотекам. У цьому зв'язку є важливим забезпечити науковий супровід стратегічно важливих напрямів діяльності сучасного наукового бібліотечно-інформаційного комплексу, складником якого є провідна бібліотека – методичний центр та бібліотечна мережа.

Науково-прикладне дослідження «Бібліотечно-інформаційний комплекс в умовах трансформації наукових комунікацій» здійснювалася відповідно до Постанови Бюро Відділення історії, філософії та права НАН України (від 30.05.2019 р.) і виконувалося протягом 2020–2022 рр. за наукового керівництва О. М. Василенко, канд. іст. наук, директорки ІБ НБУВ. Виконавцями наукового проєкту були співробітники структурних підрозділів НБУВ: ІБ у складі трьох відділів (теорії та історії бібліотечної справи, науково-методичної роботи, наукових видань) та відділів комплексного бібліотечного обслуговування, міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків, комплектування бібліотечних фондів, іноземного комплектування та міжнародного книгообміну. Метою виконання роботи було розроблення теоретичних засад і науково-методичного інструментарію стратегічного розвитку провідної наукової бібліотеки як бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах зміни наукової комунікації під впливом процесів цифровізації суспільства [1].

Бібліотечно-інформаційний комплекс (далі – БІК) розглядаємо як розгалужену структурно-функціональну бібліотечну систему, якою

забезпечується формування та використання бібліотечно-інформаційного ресурсів, організація та управління злагодженої взаємодії усіх елементів цієї системи в контексті її соціального призначення. Як БІК характеризується велика бібліотека – методичний центр, а також мережа бібліотек, пов'язаних взаємодією у виконанні своїх функцій та загальноуправлінським підпорядкуванням. В системі НАН України таким центром є НБУВ, Національна наукова бібліотека імені В. Стефаника, мережа бібліотек НАН України.

Досягнення визначеної мети НДР забезпечило виконання низки основних завдань, зокрема:

- дослідження можливостей реалізації нових моделей, видів і форм наукових комунікацій на основі новітніх технологій та телекомунікації;
- визначення конструктивних напрямів підвищення ефективності наукового журналу в системі професійної комунікації;
- моніторинг та оцінка розвитку бібліотечно-інформаційного комплексу НБУВ та мережі наукових бібліотек НАН України: ефективність комплектування, опрацювання, зберігання бібліотечних фондів, обслуговування користувачів;
- модифікація сервісно-орієнтованої моделі комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування в умовах трансформації наукових комунікацій;
- розроблення основних аспектів політики авторського права в умовах розвитку електронної комунікації;
- структурно-функціональний аналіз організації діяльності й кадрового забезпечення, розвитку когнітивного потенціалу бібліотечних кадрів у напрямі ефективності супроводу сучасної наукової комунікації, підвищення кваліфікації та вдосконалення підготовки кадрів вищої кваліфікації в НБУВ;
- розроблення концепції стратегічного розвитку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського;
- визначення критеріїв і формування системи показників соціальної ефективності діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в контексті стратегічних цілей;
- розроблення пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення та підвищення ефективності діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, наукових бібліотек НАН України та інших систем і відомств;

- реалізація комплексу науково-організаційних заходів із поширення та популяризації результатів НДР.

У процесі науково-дослідної роботи було застосовано загальнонаукові й спеціальні бібліотекознавчі методи дослідження. Використано загальнонаукові підходи: соціокомунікативний, системний, інформаційний, історичний, об'єктивний, нормативний; залучено методи структурно-функціонального, соціологічного, термінологічного, документознавчого, статистичного аналізу; застосовувалися методи порівняння та узагальнення, елементи контент-аналізу документів.

Комплексність теми дослідження зумовила залучення значної джерельної бази науково-дослідної роботи, яку становили кілька груп документів: нормативно-правові акти (Закони України, постанови й рішення Уряду України, Національної академії наук України, національні та міжнародні стандарти), що стосуються розвитку науково-освітньої сфери, бібліотечної та інформаційної справи України, питань цифровізації та розвитку електронної комунікації; документи міжнародних організацій стосовно розвитку бібліотечної та інформаційної сфери (ІФЛА, ЮНЕСКО, ВОІВ); наукові публікації українських і зарубіжних спеціалістів, організаційно-управлінські документи (концепції розвитку, стратегічні плани, інноваційні проєкти, звіти, положення, інструкції та тощо) провідних вітчизняних і зарубіжних інформаційно-бібліотечних установ, зокрема національних бібліотек Європи, Австралії, Китаю, Туреччини, Близького та Далекого Сходу, Японії.

Виконання завдань, спрямованих на розкриття теми й досягнення визначеної мети, здійснювалося у межах чотирьох основних напрямів: концептуальні засади стратегічного розвитку наукової бібліотеки в сучасній системі наукових комунікацій; підвищення ефективності діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах трансформації наукових комунікацій; ефективність науково-методичного забезпечення та взаємодії наукових бібліотек в умовах розвитку електронної комунікації; бібліотекознавчі дослідження, підготовка та підвищення кваліфікації наукових кадрів як стратегічний напрям розвитку наукової бібліотеки.

Реалізація визначених завдань НДР упродовж періоду виконання дала змогу виконавцям у межах тематичних напрямів зробити відповідні висновки, виробити науково-методичні рішення, отримати важливі практичні результати, підготувати рекомендації для оптимізації роботи бібліотечно-інформаційних установ.

Програмою дослідження було враховано, що загальноцивілізаційні тенденції переходу від відкритого інформаційного суспільства до суспільства знань зумовлюють і водночас стимулюють розроблення й упровадження якісно нової системи стратегічного розвитку бібліотеки, яка має забезпечити її ефективне функціонування як багатомірної соціально-культурної та інформаційно-комунікативної реальності. За такої трансформації діяльності головною функцією бібліотеки стає задоволення інформаційно-знаннєвих потреб суспільства шляхом забезпечення загальної доступності до інтелектуальних ресурсів бібліотек сучасними засобами електронної комунікації. Зважаючи на це, дослідники підтвердили, що складність і різноманітність функцій національного бібліотечно-інформаційного комплексу зумовлюють необхідність системного дослідження бібліотеки як об'єкта управління, вимагають вибору сучасної моделі, напрацювання стратегічних концепцій, планів і програм розвитку, які сприятимуть підвищенню ефективності її діяльності [1].

Комплексний аналіз тенденцій розвитку бібліотечно-інформаційного обслуговування в умовах трансформації соціальних комунікацій зумовив вироблення концептуальної моделі гнучкої бібліотеки як теоретичного орієнтиру розвитку бібліотек в умовах переходу до суспільства знань, в процесі чого відбувається активна трансформація наукової комункації. Концептуальна модель гнучкої бібліотеки – це відкрита система, складниками якої є елементи: «бібліотечний простір», «бібліотечний сервіс», «кадровий потенціал», «клієнтське середовище», які розглядаються з урахуванням ключових характеристик інформаційного суспільства – мережевості, софтизації, персоналізації, кооперації, «віртуалізації», залучення [6; 7].

За результатами дослідження наукової комунікації професійно-бібліотечного середовища визначено, що в основі сучасної бібліотечної взаємодії лежить безпосередня та опосередкована комунікація, яка є складником фахової діяльності, тобто встановлення результативних і продуктивних інформаційно-комунікаційних зв’язків, результатом яких є формування єдиного національного інформаційного простору й інтеграція його у світовий. Констатовано, що взаємодія бібліотечно-інформаційного комплексу в Україні відбувається в умовах утвердження інформаційного суспільства під впливом глобалізації та інформаційної технологізації; взаємодія НБУВ із закладами вищої освіти розвивається

у таких напрямах, як міжнародне співробітництво, співпраця, партнерство, інтеграція, координація та кооперація; у результаті реалізація провідної місії книгозбірні національного рівня, – збереження культурного надбання – українського народу, надання доступу до соціально-значущої інформації, – позитивно впливає на створення привабливого іміджу головної наукової бібліотеки країни в умовах інформаційного суспільства [12; 21].

Основним напрямом взаємодії бібліотек наукових установ НАН України як БІК відомчого рівня у формуванні вітчизняного інтегрованого наукового інформаційного простору визначено участь у розбудові української електронної дослідницької інфраструктури на засадах науково-інноваційної модернізації техніко-технологічного потенціалу. У перспективі пріоритетності набувають удосконалення системи управління, впровадження дієвої системи підвищення кваліфікації фахівців бібліотек наукових установ НАН України, а процес входження до європейського та світового наукового просторів потребує узгодження всіх ключових параметрів із міжнародними стандартами [13; 21].

Важливе місце у системі наукової професійної бібліотечної комунікації відіграє видавнича продукція НБУВ, яка нині є втіленням прикладних і фундаментальних наукових досліджень, слугує першоджерелом професійних знань для широкого загалу спеціалістів бібліотечно-інформаційної сфери й учасників освітнього процесу за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», а також – складником загальнодоступного науково-інформаційного ресурсу на основі засобів електронної комунікації. Підвищення ефективності видавничої діяльності НБУВ ґрунтується на історично вироблених позитивних традиціях (високий науковий рівень підготовки видань; розгалужений науково-допоміжний апарат; якісне художнє оформлення та поліграфія; відповідність оформлення актуальним стандартам; популяризація та книгообмін; партнерська взаємодія; розширення видавничого репертуару тощо) в умовах трансформації наукової комунікації спрямовано у таких аспектах: публікація у традиційному й електронному вигляді (доступ на вебсайті НБУВ); відповідність тематики видань актуальним потребам наукових напрямів; обов’язкове використання DOI (для наукових публікацій) та ORCID; індексація фахових періодичних видань у наукових базах даних; вирішальна роль у системі наукових комунікацій; першоджерело освітнього процесу за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»; наявність окремої е-сторінки у кожного фахового

періодичного видання; відкритість е-архіву фахового періодичного видання; формування інституційного репозитарію НБУВ; втілення прикладних наукових досліджень НБУВ; відображення актуальних напрямів розвитку сучасного гуманітарного знання у контексті становлення в Україні суспільства знань, відкритої науки й академічної доброчесності [12]. Водночас організаційно-управлінська стратегія видавничої діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в контексті розвитку цифровізації суспільства має передбачати комплекс заходів із модернізації та оновлення поліграфічного парку, залучення професійного програмно-технологічного забезпечення організації та представлення видавничої продукції. Також обґрунтованим є впровадження в практику видавничої діяльності українських фахових наукових журналів статейно-орієнтованої моделі періодичного видання ahead-of-print на основі принципу ASAP (As Soon As Publishable).

Дослідження стратегічних планів і концепцій розвитку національних бібліотек різних країн світу, насамперед Європи, зокрема Великобританії, Німеччини, Франції, Польщі, Італії, Норвегії, Естонії та інших, а також США виявили загальну тенденцію ґрунтуватися на підходах, вироблених Міжнародною федерацією бібліотечних асоціацій та установ. Важливим орієнтиром для формування бібліотечної політики в країні й визначення бібліотечної еталонної моделі є заклик ІФЛА до урядів країн продовжувати підтримувати програми, стратегії, партнерство й обмін інформацією, котрі просувають цифрову грамотність; захищати вільний доступ до інформації, інвестувати в програми з медійної та інформаційної грамотності, які відповідають сучасним потребам у бібліотеках і закладах освіти (як складника ширшої ініціативи з досягнення цілі «Освіта» Порядку денного ООН до 2030 р.), а також підтримувати дослідження, спрямовані на впровадження бібліотечних інновацій, пов'язаних із цифровізацією суспільства й розвитком телекомунікації. У бібліотечній справі України відчутною перешкодою для планомірного розвитку вітчизняних бібліотек на сучасному етапі є відсутність виваженої державної бібліотечної політики, її недостатня скоординованість між відомствами, хронічне недофінансування програм інноваційного розвитку бібліотек, що негативно позначається на стані інформатизації бібліотек, створенні консолідованих національних ресурсів, активної участі України в міжнародних бібліотечних проєктах. Передовий зарубіжний досвід є важливим для України, яка лише виходить на міжнародний рівень і за

підтримки світового співтовариства та реалізації стратегічних цілей здатна посісти гідне місце в європейському науково-інформаційному та культурно-освітньому просторі [2].

В умовах активного розвитку цифровізації соціально-економічних процесів у суспільстві визначення та популяризація соціальної ефективності й привабливості бібліотек є важливим і актуальним. Задля цього потрібно завершити реформування бібліотечної статистики на державному рівні, що сприятиме впровадженню сучасних наукових підходів у практику бібліотек, а також подальшому розвитку теоретико-методологічних і практичних засад розвитку бібліотечної статистики. Водночас перед вітчизняною бібліотечною статистикою як сферою науково-практичної діяльності постає низка завдань, необхідних для її подальшого розвитку, зокрема: поширення сучасних підходів і методів щодо дослідження соціальної ефективності роботи бібліотек як суб'єктів інформаційно-комунікаційної діяльності; подальший розвиток науково-методичного забезпечення відповідно до положень національних стандартів, гармонізованих з міжнародними стандартами (ДСТУ ISO 2789:2016; ДСТУ ISO 11620:2016) щодо визначення соціальної ефективності діяльності бібліотек; перегляд номенклатури показників, уніфікація форм постійного державного статистичного спостереження для наукових бібліотек у контексті розвитку електронних бібліотечних ресурсів і послуг на основі електронної комунікації; організація подальших наукових розробок з вивчення соціальної ефективності основних напрямів бібліотечної діяльності на основі електронної та телекомунікації, методичне забезпечення аналітико-статистичних досліджень у бібліотеках [4]. Оцінювання ефективності науково-методичної діяльності національного БІК здійснюється на основі впровадження різних методик і методологічних підходів, головним серед яких визначено ресурсний підхід. Встановлено, що базовими для розроблення комплексної методики оцінювання ефективності науково-методичної діяльності є кількісні й відносні показники, які характеризуватимуть роботу БІК в цілому [5; 10]. Виконавцями НДР доведено, що визначені підходи, методи, принципи, критерії та показники для оцінювання ефективності науково-методичної роботи національного БІК доцільно використовувати для розроблення індивідуальних моделей та методик щодо оцінювання ефективності діяльності бібліотек – методичних центрів з урахуванням їхнього статусу, функцій, завдань, цілей та функціональних змін бібліотеки в умовах цифровізації [5; 17; 22; 23].

У процесі дослідження особливостей нормативної бази Європейського Союзу щодо збереження та використання творів культурної спадщини для бібліотек та архівів з'ясовано підходи для імплементації положень Директиви про авторське право і суміжні права на єдиному цифровому ринку (Директива DSM) щодо захисту й доступу до суспільного надбання в цих установах. Визначено, що Директивою DSM (ст. 14) встановлено регламент щодо доступу й повторного використання документів – об'єктів суспільного надбання, проте вона не гарантує права користувачів на вільне використання будь-яких матеріалів, отриманих у результаті точного відтворення творів або інших об'єктів, що охороняються, оскільки її дія поширюється тільки на твори образотворчого мистецтва. Такий підхід вимагає, щоб ці твори були виведені із статусу суспільного надбання і не охоронялися авторським правом. Реалізація цих правил не дозволяє сектору GLAM встановлювати додаткові режими прав на відтворення колекцій суспільного надбання, але не обмежує отримання установами доходів за рахунок комерційного використання [18].

Під час проведення дослідження щодо підвищення ефективності діяльності НБУВ як бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах трансформації наукових комунікацій було проаналізовано нові форми й методи (впроваджені та прогнозовані) практичної діяльності наукової бібліотеки за основними напрямами [14–16; 19; 20; 24–26], у результаті чого визначено:

✓ за сучасних умов розвитку НБУВ як провідного бібліотечно-інформаційного комплексу значно зміцнилася роль електронної комунікації, яка є одним з основних елементів у системи «користувач – бібліотека», що позначилося на бібліотечних процесах комплектування, опрацювання, зберігання бібліотечних фондів, обслуговування користувачів інформаційними ресурсами, значною мірою сприяло оптимізації та підвищенню ефективності процесів у професійно-діяльнісному середовищі;

✓ подальшому вдосконаленню організації роботи НБУВ та інших бібліотек наукових установ НАН України щодо формування та збереження бібліотечних фондів сприятимуть використання нових національних стандартів і розроблення організаційно-методичних документів, реконструкція матеріально-технічної бази, техніко-технологічне оновлення комп'ютерного забезпечення, розрахованого на використання електронної комунікації в корпоративній мережі, модернізація систем контролю мікроклімату, кондиціювання повітря, охоронної, протипожежної безпеки,

оцифрування бібліотечних фондів, насамперед цінних і рідкісних видань, формування відповідних професійних компетенцій співробітників бібліотек;

✓ упровадження організаційно-технологічних рішень на базі загальнобібліотечної автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи, використання соціальних мереж, упровадження нових форм і методів бібліотечної роботи забезпечили якісно новий рівень, оптимізували технологію обслуговування віддалених користувачів, сприяли ефективному використанню електронних ресурсів у процесі задоволення їхніх інформаційних запитів, створили умови для оперативного інформування, популяризації фондів бібліотеки, що є наслідком прийняття ефективних та успішних управлінських рішень щодо модернізації бібліотечно-інформаційного обслуговування;

✓ пріоритетним напрямом комплексного бібліотечного обслуговування є розвиток клієнт-орієнтованих е-сервісів. До останніх належить упроваджена в межах НДР послуга на основі електронної комунікації – електронна бібліотечна книжкова виставка, ефективність якої доведено в процесі бібліотечного маркетингового дослідження, проведеного у віртуальному середовищі та спрямованого на вивчення фактору особистої зацікавленості віддалених користувачів у розширенні спектра виставок. Упроваджений е-сервіс дає змогу: оперативно реагувати на зміни в наукових і дослідницьких пріоритетах споживачів інформації, коригувати шляхи оптимізації дистанційного сервісу, визначати ефективність наявних і необхідність упровадження нових форм дистанційного виставкового бібліотечно-інформаційного сервісу на основі програмно-технологічного забезпечення в системі наукових комунікацій;

✓ взагалі соціокультурна діяльність в умовах цифровізації потребує оновлення комунікативної моделі в контексті поглиблення електронної комунікації, що значно розширить можливості активного спілкування з користувачами, підвищить ефективність поширення знань, інформації про наукові досягнення, вироблення нових та адаптації традиційних форм роботи у електронному середовищі, зокрема соціальних мережах. Наразі ж інтернет-активність НБУВ у напрямі соціокультурної діяльності сприяє збільшенню контингенту користувачів, підвищує рівень інформативності суспільства про проведення заходів в бібліотеці та її роботу в цілому та інше, що позитивно впливає на імідж бібліотеки;

✓ визначення стратегічних цілей системного розвитку НБУВ ґрунтувалося на її статусі як установи, котра поєднує функції національного

БІК із завданнями академічної науки. Реалізація такої стратегії можлива шляхом підвищення ефективності наукових досліджень, упровадження нових форм їхньої організації, збільшення обсягів фінансування наукових проєктів, активного використання можливостей участі в міжнародних наукових програмах і ґрантах. НБУВ сьогодні відповідає завданням організації розвитку національного науково-інформаційного простору, має значний напрацьований інформаційний потенціал, найбільші в Україні за обсягом інформаційні ресурси, досвід їхнього ефективного розвитку, потужний кадровий потенціал задля досягнення стратегічних цілей, виконання основних функцій реалізації інноваційних проектів [14].

✓ з упровадженням нових форм (чи елементів) е-комунікацій у професійно-діяльнісному середовищі відбувається оновлення нормативно-методичного забезпечення бібліотечно-інформаційної діяльності НБУВ шляхом оперативного розроблення та модернізації організаційно-управлінських та інструктивних документів, підготовка методичних посібників;

✓ інформаційний супровід проведення бібліотекознавчих досліджень та практичної діяльності НБУВ здійснюється переважно у формах електронної комунікації з бібліотечного вебпорталу, на сторінках НБУВ та ІБ у соціальних інтернет-мережах зокрема здійснюється інформування про науково-організаційні заходи (конференції, семінари, студії, лекції тощо), публікація електронних книжкових виставок (тематичних, нових надходжень), вільний доступ до сервісу електронної методичної служби, у складі якої бази даних «Бібліотекознавча література», «Нормативно-правові документи», архів електронних виставок, е-довідка. Важливим складником наукової комунікації для спеціалістів бібліотечно-інформаційної сфери є доступ на вебсайті електронної бібліотеки НБУВ до електронної форми фахових періодичних і продовжуваних видань (Бібліотечний вісник, Наукові праці Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського, електронних книг та оцифрованих документів бібліотекознавчої тематики) [3].

Сучасні умови прискорення трансформацій бібліотечно-інформаційної сфери, зумовлені поширенням новітніх інформаційних технологій, зокрема мобільних та імерсивних, появою нових соціальних практик, як пов’язаних із ускладненням системи наукової комунікації, так і спричинених пандемією та військовими діями, визначають тенденцію до формування новітнього дизайну бібліотечного фаху як ієрархії актуальних

саме для бібліотекаря компетентностей. Виконавцями НДР визначено такі рівні компетентностей: традиційні й нетрадиційні; загальні, спеціальні й особисті; техніко-технологічні навички (комп'ютерні й ІТ-компетентності); здатність до організації та збереження бібліотечних колекцій, управління ними та їх презентації; управлінські навички (менеджмент і лідерство управління, тайм-менеджмент); етичні навички і здатність до змін і подальшого навчання. Інтенсифікація участі наукової бібліотеки в системі наукової комунікації зумовила ускладнення дизайну компетентностей бібліотечного фаху. Потреба у підготовці спеціаліста БІК вимагає оптимізації освітнього процесу шляхом упровадження відповідних навчальних методик і практик (дидактичні форми в інтерактивному й проблемному навчанні; робота в малих групах, ігрові технології; кейс-метод та інші). В цілому це сприятиме підготовці фахівців сучасного рівня відповідно до державних стандартів вищої освіти за спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа [8].

Організаційним підґрунтям збереження наступності, відтворення та розвитку наукового потенціалу НБУВ, яка є провідним осередком підготовки кадрів вищої кваліфікації за бібліотечним фахом в Україні, сприяє функціонування в установі аспірантури й спеціалізованих вчених рад із захисту кандидатських і докторських дисертацій (за період 2002–2019 рр. ступінь кандидата наук отримали 87 науковців, 13 захистили дисертаційні дослідження на здобуття наукового ступеня доктора наук; утворилися відомі наукові школи О. С. Онищенка, Л. А. Дубровіної, Г. І. Ковальчук, В. М. Горового). Відповідно до Статуту НБУВ, організація системи безперервної освіти бібліотечних і науково-інформаційних фахівців, підготовка кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру й докторантуру є одним із ключових завдань установи. Виконавцями висвітлено основні підходи до організації навчання на третьому освітньо-науковому рівні вищої освіти в НБУВ, які були підґрунтям розроблення освітньо-наукової програми (ОНП) [9]. Характерною рисою ОНП, що базується на новітніх досягненнях науки й техніки, а також враховує особливості підготовки фахівців з питань інформаційної, бібліотечної та архівної справи, є її зміст: націленість на підготовку фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи, здатних розв’язувати комплексні проблеми в галузі професійної та / або дослідницько-інноваційної діяльності в інформаційній сфері, що передбачає глибоке переосмислення наявних і створення нових цілісних знань та / або

професійної практики; спрямованість на оволодіння аспірантами загальнонаукових компетентностей та універсальних навичок дослідника, необхідних для розв'язання задач і практичних проблем у процесі їхньої професійної діяльності або навчання. Унікальність Програми «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» полягає у здатності здобувачів вирішувати складні задачі з пошуку, опрацювання, упорядкування та надання інформації, організації та управління знаннями в пошукових системах різних документно-інформаційних інституцій [9].

Збереженню та якісному розвитку кадрового потенціалу бібліотечно-інформаційних працівників НБУВ сприяє організація системи підвищення кваліфікації (щорічно в НБУВ організовується в середньому близько 50 заходів), – напрями, тематичний зміст якої визначалися загальними тенденціями розвитку цифровізації бібліотечної справи в Україні, інтегрованістю наукової бібліотеки в різні процеси наукової комунікації, надзвичайними умовами військового стану й пандемії. У межах підвищення кваліфікації увага приділялася питанням упровадження в бібліотечну практику комп'ютерних та інтернет-технологій та розвитку електронної науки, посилення суспільної ваги національних бібліотек, організації бібліотечної діяльності зарубіжних бібліотек, дотримання в діяльності бібліотек права інтелектуальної власності [11].

Виконавцями НДР підтверджено, що налагоджену систему підвищення кваліфікації БІК слід розглядати в контексті організації середовища продукування та ефективного використання фахових знань у галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи, яке пов'язане з функціональними завданнями установи як наукового осередку [3; 9]. НБУВ є потужним науковим БІК, що проводить комплексні дослідження з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, джерелознавства, документознавства, архівознавства, біографістики, кодикології та кодикографії, історії книжкової культури, інформатики, соціальних комунікацій, збереження, консервації та реставрації документів; методології, методики й організації створення національної бібліографії України, повних бібліографій документів національних меншин України; формування та збереження національного бібліотечного фонду України; удосконалення бібліотечно-бібліографічної класифікації, каталогізації; розвитку комп'ютерних технологій інформаційно-бібліотечної діяльності [1].

[1] Науково-дослідна діяльність НБУВ. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського* : офіційний вебпортал. URL: http://www.nbuv.gov.ua/node/126#.

За результатами дослідження виконавцями НДР науковим бібліотекам, органам бібліотечного управління, закладам вищої освіти запропоновано низку рекомендацій, основний акцент в яких зроблено на адаптацію бібліотечних процесів і функцій до вимог розвитку цифровізації в суспільстві, насамперед розширення меж електронної комунікації в науково-бібліотечному середовищі, розроблення та забезпечення реалізації стратегічних концепцій бібліотечного розвитку в контексті прогресивного досвіду провідних бібліотек світу, рекомендацій ІФЛА, результатів бібліотекознавчих досліджень тощо.

Публікаційним результуючим доробком виконання завдань наукового проєкту протягом трьох років були 279 наукових статей в українських та іноземних періодичних і продовжуваних виданнях, наукових збірниках (із них 7 статей у виданнях, які індексуються у міжнародних наукометричних базах даних Scopus та / або WoS). Підготовлено 18 наукових видань, а саме: *Наукові праці* НБУВ, вип. 62, 66; *монографії*: «Імплементація міжнародних стандартів у діяльність наукових бібліотек (з досвіду НБУВ)» (Т. М. Коваль, Л. Туровська та ін.); «Взаємодія бібліотек НАН України у формуванні вітчизняного наукового інформаційного простору: нормативно-методичний аспект» (О. Л. Сокур, О. З. Клименко); *науково-методичні видання*: збірник «Підвищення ефективності діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах цифровізації»; «Положення про фонд основного зберігання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (О. Г. Яковенко, О. М. Василенко, Т. М. Коваль та ін.); «Робота бібліотек наукових установ Національної академії наук України в … році: Інформаційно-аналітичний огляд», вип. 25, 26, 27 (Г. І. Солоіденко, Т. Л. Кулаковська та ін.); науково-допоміжні *бібліографічні покажчики*: «Зарубіжні періодичні видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та бібліотек наукових установ НАН України» (два випуски: надходження 2019–2020; 2020–2021 рр.); «Обмінний фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у … році» (три випуски); тематичні *анотовані покажчики*: «Взаємодія в українській бібліотечній науці і практиці (1926–2021)» (укл. О. Л. Сокур); «Стандарти з бібліотечної справи і суміжних галузей (чинні станом на 1.01.2022)» (І. В. Соколова); *навчальні видання*: «Підготовка дослідницької пропозиції та презентація результатів наукових досліджень: Підручник для підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти» (В. В. Добровольська у співавторстві), «Бібліотекознавство та бібліотечна

діяльність в інформаційному суспільстві: Програма та робоча навчальна програма» (О. М. Василенко) та ін. Підготовлено й представлено на вебпорталі НБУВ інформаційно-аналітичні дайджести (електронний інформаційний ресурс, представлений на порталі НБУВ): «Актуальні проблеми інтелектуальної власності в інформаційній сфері» (24 випуски); «Кібербезпека в інформаційному суспільстві» (16 випусків підготовлено у співпраці з Науково-дослідним інститутом інформатики і права НАПрН України; виконавці Л. А. Литвинова, З. О. Пономаренко) [1, додатки А, Б]. У контексті науково-видавничої діяльності та розвитку наукового періодичного видання в оновленому форматі підготовлено й передано до друку 14 номерів науково-практичного журналу «Бібліотечний вісник».

З метою вдосконалення та оптимізації діяльності НБУВ в умовах поширення електронної комунікації та активної розбудови інтелектуальних ресурсів розроблено й модернізовано низку інструктивно-методичних документів, які регламентують роботу підрозділів, централізовані та внутрішньовідділські процеси в НБУВ. Теоретичні й практичні результати НДР було апробовано й оприлюднено на 70 міжнародних наукових та всеукраїнських науково-практичних конференціях, науково-методичних семінарах та інших фахових форумах в Україні та зарубіжних країнах, виконавцями за три роки було виголошено 217 доповідей [1, додаток В].

Упродовж здійснення досліджень за темою НДР виконавцями було організовано чотири міжнародні наукові конференції на базі НБУВ, у межах яких Інститутом бібліотекознавства проведено низку науково-організаційних заходів, а саме:

✓ «Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації» (6–8 жовтня 2020 р.): секція «Сучасні виклики та завдання бібліотек в умовах цифровізації» (наукові керівники: Л. Дубровіна, О. Василенко; учений секретар О. Клименко);

✓ «Бібліотека. Наука. Комунікація: Від управління ресурсами – до управління знаннями» (Київ, 5–7 жовтня 2021 р.)»: секція «Бібліотечно-інформаційний комплекс: управління в умовах трансформації наукових комунікацій» (наукові керівники О. Василенко, Т. Гранчак; учений секретар О. Клименко); круглий стіл «Книга на перехрестях спілкування» (науковий керівник Т. Гранчак; учений секретар Н. Білінець);

✓ «Бібліотека. Наука. Комунікація: Інноваційні трансформації ресурсів і послуг» (4–6 жовтня 2022 р.): секції «Бібліотечно-інформаційний комплекс:

Сучасні пріоритети організації та управління» (науковий керівник О. Василенко; учений секретар О. Клименко; модератор О. Сокур).

Також Інститутом бібліотекознавства НБУВ на базі НБУВ і Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого було організовано й проведено Шості бібліотекознавчі студії «Бібліотекознавство України: історія, методологія, наукові проєкти» (2020); Сьомі бібліотекознавчі студії «Розвиток бібліотечно-інформаційного комплексу в контексті сучасних досліджень» (2021), Восьмі бібліотекознавчі студії «Бібліотечна наука, освіта і практика в умовах цифровізації комунікацій» (2022).

Популяризація наукових видань НБУВ, зокрема й підготовлених Інститутом бібліотекознавства, здійснювалася в НБУВ у межах спільного проєкту НБУВ та УБА «Книжковий Арсенал у твоїй бібліотеці» (23–24 червня 2021 р.). Слід зазначити, що заходи у період 2020–2022 рр., організовані ІБ НБУВ, відбувалися в основному у змішаному режимі: онлайн та офлайн, що сприяло залученню широкого загалу бібліотечних спеціалістів України та зарубіжних країн.

На базі НБУВ і наукових бібліотек різних систем і відомств виконавцями НДР проведено низку науково-методичних семінарів, науково-інформаційних заходів, які з огляду на умови, пов'язані з пандемією та воєнним станом, переважно відбулися у форматі електронної комунікації.

Результати досліджень поширювалися і в процесі викладання курсів навчальних дисциплін у закладах вищої освіти, зокрема: «Бібліотекознавчі та документознавчі дослідження», «Підготовка дослідницького проєкту та презентація результатів наукових досліджень», «Цифрова культурна спадщина» (Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв); «Вступ до фаху (інформаційна, бібліотечна та архівна справа)», «Академічне письмо і засоби інтелектуального доступу до інформації», «Інформаційно-комунікативні технології науково-педагогічної діяльності» (Київського національного університету культури і мистецтв) та інших.

Здійснений аналіз публікацій виконавців наукового проєкту «Бібліотечно-інформаційний комплекс в умовах трансформації наукових комунікацій» засвідчив конкретні теоретичні й прикладні результати, висвітлені у низці наукових публікацій. За даними, орієнтованими на основний аспект наукової публікації, визначено, що теоретичним питанням присвячено близько 4 % від загальної кількості статей; науково-методичним розробкам – 28 %; аналітико-статистичному розгляду різних

напрямів бібліотечно-інформаційної діяльності – 6 %; історичним розвідкам у сфері бібліотечної справи та бібліотекознавства – 22 %; прикладним аспектам (впровадження власних новацій, висвітлення прогресивного досвіду інших бібліотек, можливості його поширення та адаптації в бібліотечно-професійному середовищі) – 32 %, інформаційно-аналітичним матеріалам (розгляд нормативних, законодавчих, методичних та інших організаційно-управлінських документів) – 8 %.

Науково-прикладну результативність комплексного дослідження підтверджено актами впровадження, які надали Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. Сухомлинського, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Національна наукова медична бібліотека України.

Висновки. Науковий проєкт «Бібліотечно-інформаційний комплекс в умовах трансформації наукових комунікацій», виконаний Інститутом бібліотекознавства у межах наукової діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, є завершеним науково-прикладним дослідженням, результати якого упроваджені та реалізуються в практичній діяльності наукових бібліотек, навчальних курсах спеціальних дисциплін закладів фахової освіти.

Наукова новизна й практична значущість результатів науково-дослідної роботи полягає в комплексному вивченні проблематики, виробленні теоретичних, методичних і прикладних рішень щодо стратегічного розвитку провідної наукової бібліотеки як бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах трансформації наукових комунікацій, зокрема: вироблення концептуальної моделі гнучкої бібліотеки як відкритої системи, елементи якої розглядаються з урахуванням ключових характеристик інформаційного суспільства; розроблення схематичної моделі науково-комунікаційних зв'язків наукової бібліотеки з позицій реалізації бібліотекою комунікаційної функції у дослідницькому процесі; модифікація сервісно-орієнтованої моделі комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування в умовах трансформації наукових комунікацій; розроблення індикаторів соціальної ефективності в системі показників бібліотечної статистики та методики їх визначення на основі інтегрального підходу щодо характеристики використання бібліотечно-інформаційних ресурсів і надання послуг у системі електронної комунікації; розроблення рекомендацій щодо реалізації нових моделей, видів і форм наукових комунікацій на основі новітніх технологій та телекомунікації у контексті аналізу функціонування

бібліотечно-інформаційного сервісу, адаптованого до потреб інформаційного суспільства і Бібліотеки 4.0; розроблення низки науково-методичних рекомендацій та організаційно-управлінських документів, спрямованих на впровадження нових е-послуг, модернізаційний розвиток Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, наукових бібліотек системи Національної академії наук України.

Список бібліографічних посилань

1. Бібліотечно-інформаційний комплекс в умовах трансформації наукових комунікацій : Звіт про наукову роботу / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського / О. Василенко, Т. Гранчак, Т. Коваль [та ін.]. Київ, 20 [4]. 249 с.

2. Василенко О. М. Бібліотечно-інформаційні комплекси: дослідження основних напрямів стратегічного розвитку. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації* : матеріали Міжнар. наук. конф. (6–8 жовт. 2020 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів акад. наук – членів МААН; відп. за вип. М. В. Іванова. Київ, 2020. С. 12–16. URL: http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/202011_artilces_field_dopmat_files/tezi_nbuv_2020_2.pdf

3. Василенко О. М. Проблеми наукової комунікації професійного середовища у бібліотекознавчих проєктах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Бібліотечний вісник.* 2021. № 3. С. 22–38. DOI: https://doi.org/10.15407/bv2021.03.022

4. Василенко О. М. Сучасні підходи до визначення показників соціальної ефективності основних напрямів діяльності бібліотек. *Підвищення ефективності діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах цифровізації* : наук.-метод. зб. / наук. ред.: О. Г. Яковенко; відп. ред. О. М. Василенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2022. С. 7–16.

5. Горєва В., Кулаковська Т. Аналіз ефективності діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як наукової установи: нормативно-правовий та науково-організаційний аспекти. *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития* / НАН Украины, Нац. б-ка Украины им. В. И. Вернадского, МААН, Совет дир. науч. б-к и информ. центров; редкол.: А. Онищенко (пред.) [и др.]. Киев, 2020. Вып. 18. С. 21–51.

6. Гранчак Т. Концептуальна модель гнучкої бібліотеки. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук.* 2020. № 6. С. 10–23.

7. Гранчак Т. Наукова бібліотека в процесах сучасної наукової комунікації. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* Київ, 2022. Вип. 66 Бібліотеки в сучасній системі наукових комунікацій. С. 18–33.

8. Гранчак Т. Ю. Професійні компетентності фахівців бібліотечно-інформаційного комплексу в контексті розвитку системи наукових комунікацій. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг:*

матеріали Міжнар. наук. конф. (4–6 жовт. 2022 р.). Київ, 2022. С. 28–30. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004349

9. Добровольська В. В. Підготовка фахівців зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. *Підвищення ефективності діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах цифровізації* : наук.-метод. зб. / наук. ред.: О. Г. Яковенко; відп. ред. О. М. Василенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2022. С. 32–38.

10. Дубровіна Л. А. Національні бібліотеки Національної академії наук України в процесі атестації наукових установ: аспект оцінювання публікаційної активності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2019. № 2. С. 69–73.

11. Іванова М. В., Білінець Н. Г. Підвищення кваліфікації в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського в умовах цифровізації. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації:* матеріали Міжнар. наук. конф. (6–8 жовт. 2020 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів акад. наук – членів МААН; відп. за вип. М. В. Іванова. Київ, 2020. 734 с. С. 42–46. URL:http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/202011_artilces_field_dopmat_files/tezi_nbuv_2020_2.pdf

12. Клименко О. Актуальні тренди науково-видавничої діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг*: матеріали Міжнар. наук. конф. (4–6 жовт. 2022 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2022. С. 50–53. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004349

13. Клименко О., Сокур О. Взаємодія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського із закладами освіти, науковими установами, бібліотеками, професійними організаціями: зміст, тенденції і перспективи. *Бібліотечний вісник.* 2022. № 1. С. 41–53.

14. Коваль Т. М. Кулаковська Т. Л. Напрями та пріоритети стратегічного розвитку національного наукового бібліотечно-інформаційного комплексу. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації*: матеріали Міжнар. наук. конф. (6–8 жовт. 2020 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів акад. наук – членів МААН; відп. за вип. М. В. Іванова. Київ, 2020. С. 53–57. URL: http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/202011_artilces_field_dopmat_files/tezi_nbuv_2020_2.pdf

15. Коваль Т. М., Лопата О. М. Перспективи розвитку національних книгозбірень в епоху цифрового суспільства (за матеріалами визначальних документів UNESCO, IFLA, AALL, ALA, LIBER, WSIS). Бібліотечний вісник. 2021. № 2. С. 3–16.

16. Коваль Т. М., Туровська Л. О. Електронні засоби наукових комунікацій в контексті дистанційного бібліотечного сервісу. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2021. Вип. 62. С. 84–99.

17. Кулаковська Т. Науково-методична діяльність національного бібліотечно-інформаційного комплексу: оцінювання ефективності, принципи, критерії, показники. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Бібліотеки в сучасній системі наукових комунікацій»* / редкол.: Н. Кунанець (голов. ред.), В. Горовий, В. Струнгар [та ін.]; відп. за вип. О. Клименко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ, 2022. Вип. 66. С. 74–87.

18. Литвинова Л. А., Пономаренко З. О. Збереження культурної спадщини бібліотеками, музеями, архівами – реалізація Директиви ЄС про авторське право на єдиному цифровому ринку. *Короленківські читання 2022. «Бібліотеки, архіви, музеї в умовах війни»* : матеріали XXV Всеукр. дистанц. наук.-практ. конф. (Харків, 26–27 жовт. 2022). URL: https://padlet.com/nmr_hdnb/korolenkivskichytannia2022/wish/2353777905

19. Пестрецова Л. А., Шульга І. О., Клочок Т. І. Особливості формування фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського періодичними виданнями у 2013–2021 рр. *Бібліотечний вісник.* 2022. № 3. С. 40–55.

20. Рудицька Л. П. Сервіси для створення віртуальних виставок як засіб популяризації бібліотек. *Підвищення ефективності діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах цифровізації* : наук.-метод. зб. / наук. ред.: О. Г. Яковенко; відп. ред. О. М. Василенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2022. С. 99–106.

21. Сокур О. Л., Клименко О. З. Інформаційно-комунікаційна діяльність бібліотечної мережі Національної академії наук України в системі наукових комунікацій : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; відп. ред. Г. І. Солоіденко. Київ: НАН України; НБУВ, 2022. 300 с.

22. Солоіденко Г. І. Науково-методична діяльність у дослідженнях фахівців та інструктивно-методичних виданнях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Бібліотеки в сучасній системі наукових комунікацій»*. Київ, 2022. Вип. 66. С. 102–116.

23. Солоіденко Г., Кулаковська Т. Оцінювання ефективності науково-методичної діяльності національного бібліотечно-інформаційного комплексу: специфіка, критерії, показники, досвід (методичні матеріали). *Підвищення ефективності діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах цифровізації* : наук.-метод. зб. / наук. ред.: О. Г. Яковенко; відп. ред. О. М. Василенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2022. С. 175–190.

24. Туровська Л. О. Сервіс-орієнтована модель обслуговування користувачів у системі бібліотечних наукових комунікацій. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2020. № 4. С. 2–4.

25. Яковенко О. Г., Сарнавська С. О. Фонд основного зберігання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: сучасний стан і перспективи. *Підвищення ефективності діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах цифровізації* : наук.-метод. зб. / наук. ред.: О. Г. Яковенко; відп. ред. О. М. Василенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2022. С. 115–121.

26. Яковенко О., Соколова І. Бібліотечно-інформаційні ресурси: управління й збереження в контексті національних стандартів (на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* Київ, 2021. Вип. 62. С. 214–228.

References

1. Vasylenko, O., Hranchak T., & Koval, T. [et al.]. (2022). Bibliotechno-informatsiinyi kompleks v umovakh transformatsii naukovykh komunikatsii: Zvit pro naukovu robotu [Library and information complex in the conditions of transformation of scientific communications: Report on scientific work]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

2. Vasylenko, O. M. (2020, October 6-8). Bibliotechno-informatsiini kompleksy: doslidzhennia osnovnykh napriamiv stratehichnoho rozvytku. [Library and information complexes: research on the main directions of strategic development]. In *Library. Science. Communication. Development of library and information potential in conditions of digitization. Proceedings of the International Scientific Conference* (pp. 12-16), V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/ 202011_artilces_field_dopmat_files/tezi_nbuv_2020_2.pdf [In Ukrainian].

3. Vasylenko, O. M. (2021) Problemy naukovoi komunikatsii profesiinoho seredovyshcha u bibliotekoznavchykh proiektakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Problems of scientific communication of the professional environment in library science projects of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. *Bibliotechnyi Visnyk, 3*, 22-38. DOI: https://doi.org/10.15407/bv2021.03.022. [In Ukrainian].

4. Vasylenko, O. M. (2022). Suchasni pidkhody do vyznachennia pokaznykiv sotsialnoi efektyvnosti osnovnykh napriamiv diialnosti bibliotek [Modern approaches to determining social efficiency indicators of the main areas of library activity]. In *Pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti bibliotechno-informatsiinoho kompleksu v umovakh tsyfrovizatsii: nauk.-metod. zb.* [Increasing the effectiveness of the library and information complex in conditions of digitization : science and method. coll.]. (pp. 7-16). [In Ukrainian].

5. Horieva, V., & Kulakovska, T. (2022). Analiz efektyvnosti diialnosti Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho yak naukovoi ustanovy: normatyvno-pravovyi ta naukovo-orhanizatsiinyi aspekty [Analysis of the effectiveness of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine as a scientific institution: regulatory and scientific organizational aspects.]. *Biblioteki natcionalnykh akademii nauk: problemy funktcionirovania, tendentcii razvitia, 18*, 21-51. [In Ukrainian].

6. Hranchak, T. (2020). Kontseptualna model hnuchkoi biblioteky [Conceptual model of a flexible library]. *Ukrainian Journal of Library Science and Information Sciences, 6,* 10-23. [In Ukrainian].

7. Hranchak, T. (2022). Naukova biblioteka v protsesakh suchasnoi naukovoi komunikatsii [Scientific library in the processes of modern scientific communication]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, 66,* 18-33. [In Ukrainian].

8. Hranchak, T. Yu. (2022, October 4-6). Profesiini kompetentnosti fakhivtsiv bibliotechno-informatsiinoho kompleksu v konteksti rozvytku systemy naukovykh komunikatsii [Professional competences of specialists of the library and information complex in the context of the development of the system of scientific communications]. In *Library. Science. Communication. Innovative transformations of resources and services*. Proceedings of the International Scientific Conference (pp. 28-30), V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine. [Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004349 In Ukrainian].

9. Dobrovolska, V. V. (2022). Pidhotovka fakhivtsiv zi spetsialnosti 029 «Informatsiina, bibliotechna ta arkhivna sprava» u Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. In *Pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti bibliotechno-informatsiinoho kompleksu v umovakh tsyfrovizatsii: nauk.-metod. zb.* [Increasing the effectiveness of the library and information complex in conditions of digitization : science and method. coll.]. (pp. 32-38). [In Ukrainian].

10. Dubrovina, L. A. (2019). Natsionalni biblioteky Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy v protsesi atestatsii naukovykh ustanov: aspekt otsiniuvannia publikatsiinoi aktyvnosti [National libraries of the National Academy of Sciences of Ukraine in the process of attestation of scientific institutions: the aspect of evaluating publication activity]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv, 2,* 69-73. [In Ukrainian].

11. Ivanova, M. V., & Bilinets, N. H. (2020, October 6-8). Pidvyshchennia kvalifikatsii v Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho v umovakh tsyfrovizatsii [Improving qualifications in the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in conditions of digitization]. In *Library. Science. Communication. Development of library and information potential in conditions of digitization. Proceedings of the International Scientific Conference* (pp. 42-46), V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/ 202011_artilces_field_dopmat_files/tezi_nbuv_ 2020_2.pdf [In Ukrainian].

12. Klymenko, O. (2022, October 4-6). Aktualni trendy naukovo-vydavnychoi diialnosti bibliotechno-informatsiinoho kompleksu [Current trends in scientific and publishing activities of the library and information complex]. In *Library. Science. Communication. Innovative transformations of resources and services. Proceedings of the International Scientific Conference* (pp. 50-53), V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004349 [In Ukrainian].

13. Klymenko, O., & Sokur, O. (2022). Vzaiemodiia Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho iz zakladamy osvity, naukovymy ustanovamy, bibliotekamy, profesiinymy orhanizatsiiamy: zmist, tendentsii i perspektyvy [Interaction of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine with educational institutions, scientific institutions, libraries, professional organizations: content, trends and perspectives]. *Bibliotechnyi Visnyk, 1*, 41-53. [In Ukrainian].

14. Koval, T. M., & Kulakovska, T. L. (2020, October 6-8). Napriamy ta priorytety stratehichnoho rozvytku natsionalnoho naukovoho bibliotechno-informatsiinoho kompleksu [Directions and priorities of strategic development of the national scientific library and information complex]. In *Library. Science. Communication. Development of library and information potential in conditions of digitization. Proceedings of the International Scientific Conference* (pp. 53-57), V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/202011_artilces_field_dopmat_files/tezi_nbuv_2020_2.pdf [In Ukrainian].

15. Koval, T. M., & Lopata O. M. (2021). Perspektyvy rozvytku natsionalnykh knyhozbiren v epokhu tsyfrovoho suspilstva (za materialamy vyznachalnykh dokumentiv UNESCO, IFLA, AALL, ALA, LIBER, WSIS) [Prospects for the development of national book collections in the era of digital society (based on the materials of defining documents of UNESCO, IFLA, AALL, ALA, LIBER, WSIS)]. *Bibliotechnyi Visnyk, 2,* 3-16. [In Ukrainian].

16. Koval, T. M., & Turovska, L. O. (2021). Elektronni zasoby naukovykh komunikatsii v konteksti dystantsiinoho bibliotechnoho servisu [Electronic means of scientific communications in context remote library service]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, 62,* 84-99. [In Ukrainian].

17. Kulakovska, T. (2022). Naukovo-metodychna diialnist natsionalnoho bibliotechno-informatsiinoho kompleksu: otsiniuvannia efektyvnosti, pryntsypy, kryterii, pokaznyky [Scientific and methodological activity of the national library and information complex: evaluation of effectiveness, principles, criteria, indicators]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, 66,* 74-87. [In Ukrainian].

18. Lytvynova, L. A., & Ponomarenko, Z. O. (2022, October 26-27). Zberezhennia kulturnoi spadshchyny bibliotekamy, muzeiamy, arkhivamy - realizatsiia Dyrektyvy YES pro avtorske pravo na yedynomu tsyfrovomu rynku. [About Cultural heritage preservation by libraries, museums, archives - implementation of the EU Copyright Directive on the single digital market]. In *Korolenkivski chytannia 2022. "Biblioteky, arkhivy, muzei v umovakh viiny"* [Royal readings 2022. " Libraries, archives, museums in conditions of war"]. *Proseeding of the XXV All-Ukrainian remote Scientific and Practical Conference.* Kharkiv, Ukraine. Retrieved from https://padlet.com/nmr_hdnb/korolenkivskichytannia2022/wish/2353777905 [In Ukrainian].

19. Pestretsova, L. A., Shulha, I. O., & Klochok, T. I. (2022). Osoblyvosti formuvannia fondu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho periodychnymy vydanniamy u 2013-2021 rr. [Peculiarities of the formation of the fund of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine by periodicals in 2013-2021]. *Bibliotechnyi Visnyk, 3*, 40-55. [In Ukrainian].

20. Rudytska, L. P. (2022). Servisy dlia stvorennia virtualnykh vystavok yak zasib populiaryzatsii bibliotek [Services for creating virtual exhibitions as a means of popularizing libraries]. In *Pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti bibliotechno-informatsiinoho kompleksu v umovakh tsyfrovizatsii: nauk.-metod. zb.* [Increasing the effectiveness of the library and information complex in conditions of digitization : science and method. coll.]. (pp. 99-106). [In Ukrainian].

21. Sokur, O. L., & Klymenko, O. Z. (2022). Informatsiino-komunikatsiina diialnist bibliotechnoi merezhi Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy v systemi naukovykh komunikatsii: monohrafiia. [Information and communication activity of the library network of the National Academy of Sciences of Ukraine in the system of scientific communications: monograph]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

22. Soloidenko, H. I. (2022). Naukovo-metodychna diialnist u doslidzhenniakh fakhivtsiv ta instruktyvno-metodychnykh vydanniakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Scientific and methodical activity in the research of specialists and instructional and methodical publications of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, 66,* 102-116. [In Ukrainian].

23. Soloidenko, H., & Kulakovska, T. (2022). Otsiniuvannia efektyvnosti naukovo-metodychnoi diialnosti natsionalnoho bibliotechno-informatsiinoho kompleksu: spetsyfika, kryterii, pokaznyky, dosvid (metodychni materialy) [Evaluation of the effectiveness of the scientific and methodological activities of the national library and information complex: specifics, criteria, indicators, experience]. In *Pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti bibliotechno-informatsiinoho kompleksu v umovakh tsyfrovizatsii: nauk.-metod. zb.* [Increasing the effectiveness of the library and information complex in conditions of digitization : science and method. coll.]. (pp. 175-190). [In Ukrainian].

24. Turovska, L. O. (2020). Servis-oriientovana model obsluhovuvannia korystuvachiv u systemi bibliotechnykh naukovykh komunikatsii [Service-oriented model of user service in the system of library scientific communications]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriya i praktyka. 4,* 2-4. [In Ukrainian].

25. Yakovenko, O. H., & Sarnavska S. O. (2022). Fond osnovnoho zberihannia Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: suchasnyi stan i perspektyvy [The main storage fund of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: current state and prospects]. In *Pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti bibliotechno-informatsiinoho kompleksu v umovakh tsyfrovizatsii: nauk.-metod. zb.* [Increasing the effectiveness of the library and information complex in conditions of digitization : science and method. coll.]. (pp. 115-121). [In Ukrainian].

26. Yakovenko, O., & Sokolova, I. (2021). Bibliotechno-informatsiini resursy: upravlinnia i zberezhennia v konteksti natsionalnykh standartiv (na prykladi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho) [Library and information resources: management and preservation in the context of national standards (on the example of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, 62*, 214-228. [In Ukrainian].

Olga Vasylenko,
https://orcid.org/0000-0002-1235-1452,
Candidate of Historical Sciences,
Director of the Institute of Library Science,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: vasilenko@nbuv.gov.ua

LIBRARY AND INFORMATION COMPLEX IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATION OF SCIENTIFIC COMMUNICATIONS: RESULTS OF LIBRARY SCIENCE RESEARCH

The purpose of the article is to explore the main aspects and results of scientific research on the development of the library and information complex in the context of transformation of scientific communications. The **methodology** of the article is based on the application of general scientific (analysis, synthesis, generalization) and special (comparative, statistical, component) research methods, as well as principles of comprehensiveness, historicism, and objectivity, which ensured the achievement of the defined goal. **The scientific novelty** of the paper lies in the determining the theoretical, methodological, and applied foundations of the development of the library and information complex amidst the transformation of scientific communications, and in the generalization and revelation of the results of the scientific and applied research of the Institute of Library Science at V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. **Conclusions.** The scientific and applied research conducted by the Institute of Library Science at V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, titled "The library and information complex in the context of transformation of scientific communications", aimed to develop conceptual foundations for the strategic development of scientific libraries within the contemporary system of scientific communications; increasing the efficiency of library and information activities, scientific and methodological support, and interaction of scientific libraries in the conditions of the transformation of scientific communications; optimizing the development and use of library and information resources in accordance with the recommendations of the European Union on intellectual property issues, ensuring the compliance of the personnel potential of libraries with the requirements of society in the conditions of digitalization, and the development of library science and practice. Theoretical, methodological, and applied developments were implemented at V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine and within the network of libraries of the scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine, forming a powerful library and information complex. They were also utilized in the operations of leading scientific libraries of other departmental affiliation, as well as in the courses of educational disciplines of sector-specific higher education institutions.

Keywords: library activity; scientific communication; library and information complex; library science; library science research; scientific library.

Стаття надійшла до редакції 6.11.2023 р.

УДК 027.021(493)

Олена Григоревська,
https://orcid.org/0000-0002-2099-0000,
Web of Science Researcher ID: ABA-2406-2021,
докторка наук із соціальних комунікацій, старша наукова співробітниця,
дослідниця-візитерка Вільного університету Брюсселя (м. Брюссель, Бельгія),
професорка кафедри інформаційних комунікацій,
Київський університет імені Бориса Грінченка (м. Київ, Україна),
вул. Левка Лук'яненка, 13-Б, Київ, 04212, Україна
e-mail: o.hryhorevska@kubg.edu.ua

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ КОРОЛІВСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ БЕЛЬГІЇ: ПРОЄКТИ, ПАРТНЕРСТВО, ЦИФРОВА ГУМАНІТАРИСТИКА

Мета статті полягає в аналізі науково-дослідної діяльності Королівської бібліотеки Бельгії як федеральної наукової установи. **Методологія** дослідження ґрунтується на комплексному застосуванні соціокультурного підходу в поєднанні із системним, соціокомунікативним та інформаційним. Комплекс дослідницьких методів складається з методів системного аналізу, контент-аналізу наукових публікацій та ресурсів вебсайтів установ і проєктів, узагальнення. **Наукова новизна.** В українському бібліотекознавстві досвід науково-дослідної діяльності Королівської бібліотеки Бельгії аналізується вперше. У науково-практичній площині він є унікальним у контексті розвитку та використання інструментів цифрової гуманітаристики у сфері писемної спадщини та стародруків, що підтверджено реалізацією низки колаборативних історико-культурних, соціокомунікаційних та технологічних проєктів. **Висновки**. Королівська бібліотека Бельгії як федеральна наукова установа у співпраці з іншими науковими закладами та установами культурної спадщини успішно здійснює цілий ряд дослідницьких проєктів, спрямованих на розкриття змісту її цінних і рідкісних фондів, оцифрування колекцій, створення та використання інструментів цифрової гуманітаристики. Частина проєктів мають національне та загальноєвропейське значення. Науково-практичній досвід Королівської бібліотеки Бельгії у частині реалізації дослідних проєктів із розвитку та використання інструментів цифрової гуманітаристики у сфері писемної спадщини та стародруків є унікальним. Важливим складником цього успіху вважаємо ефективну партнерську взаємодію бібліотеки з іншими інституціями в межах реалізації федеральної наукової політики. Ще одним важливим складником успіху Королівської бібліотеки Бельгії є націленість на участь у міжнародних наукових та інформаційних проєктах. Деякі проєкти Королівської бібліотеки Бельгії, як наприклад, Обсерваторія писемної спадщини, є багаторівневими та виходять на рівень глобальної міжнародної взаємодії.

Окреслено перспективу дослідження міжнародного проєкту Biblissima з боку українських дослідників у галузі цифрової гуманітаристики.

Ключові слова: Королівська бібліотека Бельгії, культура, комунікація, наукова діяльність, цифрова гуманітаристика.

Актуальність теми дослідження. Отримання Україною у 2022 р. статусу держави-кандидата на членство в Європейському Союзі актуалізує дослідження, спрямовані на вивчення досвіду європейських інституцій, які є ключовими у сфері освіти, науки, культури. В кожній країні національна бібліотека є однією з ключових структур, які впливають на визначення та реалізацію національних та міжнародних інформаційних політик, регіональних (федеральних) політик у сфері науки та культури, є освітніми хабами для громадян різного віку, поєднують багаторічний досвід та інноваційні практики різноманітної соціокультурної та дослідної діяльності. Таким чином презентація аналізу науково-дослідної діяльності Королівської бібліотеки Бельгії, яка бере активну участь у реалізації федеральної наукової політики, у партнерстві з іншими освітніми та науковими установами є співрозробником проєктів з цифрової гуманітаристики, виконує різноманітні проєкти для збереження історико-культурної спадщини Бельгії та інших країн Європи, є важливою у контексті дослідження та використання ефективних практик розвитку та збереження культури наших європейських партнерів.

Аналіз досліджень і публікацій. В українському бібліотекознавстві питання вивчення досвіду різних аспектів діяльності національних бібліотек світу, зокрема й європейських, є доволі популярним. Навіть за кілька останніх років робота національних бібліотек країн Європи аналізувалися дослідниками у декількох площинах – із позиції аналізу науково-видавничої діяльності національних бібліотек Польщі та країн Балтії – у публікаціях Т. Дубас [2; 3], у контексті проявів солідарності з Україною під час повномасштабної воєнної агресії з боку Росії – у публікації С. Спіріної [5], як об'єктів вивчення цифрових проєктів європейських країн – у дослідженні О. Григоревської [1].

Так, Т. Дубас вивчаючи діяльність Національної бібліотеки Польщі, Національної бібліотеки імені Оссолінських, Бібліотеки Ягеллонського університету, зазначає, що «на сьогодні є важливим вивчення європейського досвіду і використання позитивних напрацювань цих бібліотек для розвитку науково-видавничої діяльності національних бібліотек України» [2, с. 193]. С. Спіріна здійснювала аналіз практик

солідарності інших країн з Україною та українським народом шляхом моніторингу інформаційної політики світових бібліотек, зокрема й європейських національних бібліотек: Литовської національної бібліотеки ім. М. Мажвідаса, Національної бібліотеки Естонії, Національної бібліотеки Латвії, Національної бібліотеки Польщі, Національної бібліотеки Франції, Національної бібліотеки Румунії, Національної бібліотеки Республіки Чехія, Національної бібліотеки Фінляндії, Національної бібліотеки Німеччини. Дослідниця підкреслює, що «форми солідарності зарубіжних бібліотек досить різноманітні. Це заяви підтримки, культурні й доброчинні акції, промоція української культури та експертні форуми» [5, с. 169].

О. Григоревська вивчала розвиток медіакультури у вимірах цифрових бібліотечних, архівних та музейних проєктів європейських країн [1]. Об'єктами дослідження було обрано кілька груп європейських проєктів – міжнародних, національних, регіональних. Проте саме бельгійські бібліотечні проєкти, зокрема і Королівської бібліотеки Бельгії, на той час не вивчалися та не виокремлювалися. Вперше один із напрямків дослідницької та соціокультурної діяльності Королівської бібліотеки Бельгії (а саме вивчення та популяризація історико-культурних колекцій) був презентований у публікації автора [6]. Стаття присвячена аналізу простору соціокультурної комунікації двох музеїв книги Королівства Бельгія: музею Королівської бібліотеки Бельгії та музею Віттокіана (Wittockiana), у дослідженні акцентовано увагу на методах популяризації колекцій, які лежать в основі цих музейних зібрань, інформаційних сервісах та освітніх послугах музеїв.

Мета статті полягає в аналізі науково-дослідної діяльності Королівської бібліотеки Бельгії як федеральної наукової установи.

Виклад основного матеріалу. Королівська бібліотека Бельгії (далі КББ), відома також як Альбертина, є національною науковою бібліотекою Бельгії. Бібліотека є широковідомою та значною для розвитку культурного, наукового та інформаційного простору Європи, авторитетним центром історико-культурних та інформаційно-технологічних досліджень. У плані дій на 2022–2024 рр. головна ціль КББ зазначена як «побудова бібліотеки майбутнього», що передбачає її адаптацію до темпів технологічного розвитку, переосмислення організації діяльності у більш широких рамках еволюції суспільства, надання сучасної інтерпретації історичній місії КББ [15].

Історичні зібрання бібліотеки ведуть хронологічний відлік з XV ст., а саме бібліотеку було утворено наказом уряду у 1837 р. На сьогодні фонди

КББ нараховують близько 5 млн книжок. За даними звіту про діяльність КББ у 2021 р. [18, с. 16] користувачам доступно онлайн понад 4,5 млн сторінок періодики; перегляд ресурсів вебсайту сягнув 836 тис. На фоні значного зменшення фізичних відвідувань в умовах ковідних обмежень (з 78 тис. у 2019 р. до 25 тис. у 2021 р.) значно зросла чисельність абонентів бібліотеки у соціальних мережах – із 4490 підписників у 2019 р. до 15 800 у 2021 р.

Цифрова колекція КББ зростає з кожним днем завдяки зусиллям з оцифрування, а також через документи «народжені цифровими». Серед них цифрові публікації, що бібліотека отримує як обов'язковий примірник документів (і для чого було розроблено абсолютно новий модуль), а також електронні книжки, електронні журнали та бази даних, які бібліотека пропонує користувачам. У публікації М. Берсеге зазначається, що КББ володіє великою колекцією електронних ресурсів. З 2008 р. установа вже мала електронні ресурси у галузі гуманітарних та соціальних наук, зокрема БД. У 2016 р. загальна кількість БД, якими володіла бібліотека, була 39, проте їхнє використання було недостатнім, як і популяризація для користувачів. У 2020 р. КББ пропонує для використання вже 128 БД [6, с. 84]. Бібліотека не зупиняється у нарощуванні доступних цифрових ресурсів. Окрім виконання інших завдань, КББ зобов'язується здійснювати архівування вебсайтів та соціальних мереж, для чого виконує спеціальні дослідницькі проєкти.

Розвиток загальнонаціональних проєктів. Бібліотека є федеральною науковою установою, яка здійснює багатовекторну дослідницьку діяльність. Важливим вектором наукової діяльності є співпраця КББ з різними дослідницькими програмами, зокрема у межах вироблення та реалізації федеральної наукової політики. Королівська бібліотека, так само як Генеральний архів Королівства Бельгія та державні архіви, Королівський музей мистецтва та історії, Королівський музей витончених мистецтв, є одним з ключових підписантів стратегічного плану розвитку федеральної наукової політики [16]. Стратегічний план містить зобов'язання Федеральної державної служби з програмування наукової політики (BELSPO) та Федерального уряду, визначає цілі та ресурси для розвитку досліджень та доступності результатів для суспільства, демонструє розвиток партерства між політичною владою та державними службами. У зазначеному стратегічному плані бібліотека, так само як королівські музеї та архіви, позиціонується як особливо важливий об'єкт для забезпечення доступу до культури та науки через федеральні наукові установи, що безпосередньо контактують з громадянами.

Прикладом реалізації загальнонаціональних проєктів, в яких бере участь КББ, може слугувати дослідницький проєкт PROMISE (2017–2019) (розшифровується як «Збереження різноманітної інформації в Інтернеті: до бельгійської стратегії») [17], який було розпочато з метою вирішення проблеми вебзбереження на національному рівні як культурно-історичної необхідності. Цілями проєкту були: визначення найкращих практик у сфері архівування ресурсів Інтернет; вироблення стратегії архівування бельгійської мережі; пілотний доступ і використання Бельгійського вебархіву; надання рекомендації щодо впровадження служба вебархівації на постійній основі.

У публікації Р. Депортера зі співавторами [9], присвяченій аналізу результатів стратегічного напряму цього дослідницького проєкту, зазначено, в його межах об'єдналися зусилля кількох федеральних наукових установ, що спеціалізуються на збереженні документованої спадщини. Королівська бібліотека Бельгії та Національний архів співпрацювали з університетами Гента та Намюра, університетським коледжем Брюссель-Брабант, щоб об'єднати свій досвід у сфері інформаційних технологій, права, інформатики та цифрових гуманітарних наук для вивчення вебархівування. Міждисциплінарний характер команди проєкту забезпечив різнобічне дослідження правових, технічних та експлуатаційних аспектів, а також потреби користувачів, пов'язані з вебархівуванням. Науковцям і практикам доступна для вивчення стратегія, що виникла в результаті цього дослідницького проєкту, яка містить різні етапи процесу вебархівування, правову базу, аналіз зацікавлених сторін і розрахунок вартості для різних сценаріїв вебархівування.

На сторінці проєкту PROMISE на сайті бібліотеки зазначено, що результати дослідження за цим проєктом наразі використовуються для розробки та впровадження вебархіву у КББ. Окрім того, дослідницький проєкт BESOCIAL (2020–2022) [7] є цікавим доповненням до проєкту PROMISE, оскільки стосується архівування соціальних медіа. Бібліотека бере на себе зобов'язання розпочати стратегію архівування вебсайтів та соціальних мереж. І саме метою проєкту BESOCIAL є вироблення стійкої стратегії архівування та збереження соціальних медіа в Бельгії. Проєкт BESOCIAL, як і PROMISE, фінансується BELSPO BRAIN-be, виконується у співпраці КББ із дослідницькими центрами провідних університетів Бельгії. Серед партнерів проєкту Центр обробки природної мови при Левенському католицькому університеті, Дослідницький центр з питань інформації, права та суспільства при Університеті Намюру,

Гентський центр цифрових гуманітарних наук при Гентському університеті, Лабораторія інтернет-технологій та науки про дані при Гентському університеті, Дослідницька група з медіа, інновацій та комунікаційних технологій при Гентському університеті.

Для вироблення стратегії архівування та збереження соціальних медіа бібліотека звернулася до громадськості (для забезпечення різноманітного та репрезентативного відбору) для збору облікових записів та хештегів, які заслуговують на архівування. Як відомо, бельгійська громадськість подала на розгляд понад 480 хештегів [18, с. 11]. Результати першого етапу дослідження доступні на сторінці проєкту. Команда дослідників провела детальний огляд існуючих проєктів з архівування соціальних мереж за кордоном, який включає аналіз політики щодо відбору, доступу та збереження, технічні рішення для архівування соціальних медіа та іноземні правові рамки для архівування соціальних медіа. Загальнодоступними є результати дослідження, зокрема таблиці з порівняннями технічних рішень для архівування соціальних мереж; порівняннями різних проєктів архівування соціальних мереж за кордоном; звіт про дослідження із результатами першого етапу проєкту; презентації заключного колоквіуму «Розшукуються дані з соціальних мереж. Практики архівування та дослідницьке використання» (2022) [7].

Дослідження у галузі цифрової гуманітаристики. Як засвідчує щорічний звіт КББ за 2021 р. одним із п'яти ключових напрямів діяльності бібліотеки на період 2019–2021 рр. було сприяння дослідженням у галузі гуманітарних наук, а саме цифрової гуманітаристики [18, с. 7]. З цією метою КББ бере участь у проєктах, які сприяють цифровим гуманітарним дослідженням через «бібліотечні лабораторії». Одним з прикладів є DATA SCIENCE LAB, яка фокусується на використанні інтелектуальних даних у секторі культурної спадщини. Іншим прикладом може слугувати Лабораторія цифрових досліджень, яка сприяє дослідженню текстів і даних в оцифрованому та новоствореному цифровому середовищі колекції КББ. Проєкт DATAKBR-BE працює над доступом до оцифрованих колекцій на рівні даних. Ці проєкти є партнерськими з бельгійськими університетами та фінансуються Федеральною державною службою з програмування наукової політики (BELSPO).

Наступний проєкт КББ, що привернув нашу увагу, це – Обсерваторія писемної спадщини (European Observatory of Written Heritage), який фінансувався BELSPO у 2019–2020 рр. в межах гранту на реалізацію мережі, пов'язаною із середньовічною та сучасною писемною спадщиною

(рукописи та старовинні друковані книги). Як зазначають розробники проєкту, Обсерваторія писемної спадщини – це портал, який об'єднує усі інструменти цифрової гуманітаристики у сфері писемної спадщини; оцифрування стародавніх документів та створення метаданих; публікація давніх джерел в електронному вигляді XML-TEI; віртуальна реконструкція стародавніх документів, до дійшли у наш час розрізненими фрагментами; вивчення опису книг, текстів та ідей за допомогою геоінформаційних систем; збір інформації про рукописи, стародавні книги та колишні колекції у вигляді онлайн-баз даних [11]. Метою цієї мережі було визначено створення цифрової обсерваторії писемної культури Нижніх країн (Low Countries) періоду рукописів і перших друкованих видань. Географічний регіон в основному визначається країнами Бенілюксу та сусідніми регіонами Північної Франції та Північно-Західної Німеччини в європейському та глобальному контексті.

Метою цього проєкту є створення дворівневої мережі, по-перше, шляхом створення наукової групи інтересів «Нижніх країн» між КББ та іншими бельгійськими партнерами, зокрема Гентським університетом та бібліотекою, Університетом Намюра, Centre PraMÉ на першому етапі, а у подальшому відкриття мережі для інших суб'єктів Бенілюксу, зокрема таких як Національна бібліотека Люксембургу.

Наступним етапом розвитку проєкту стає участь цих партнерів разом із Campus Condorcet (міжнародною дослідницькою та освітньою інфраструктурою гуманітарних та соціальних наук) у створенні так званої мережі Міжнародної обсерваторії писемної спадщини. В рамках міжнародного порталу Biblissima [8], яким керує «Campus Condorcet», контент та ресурси від КББ та інших партнерів «Нижніх країн» можуть бути інтегровані в спільний портал.

Прикладом колаборативного наукового проєкту є заснований у 2020 р. дослідницький центр та цифровий архів CAMille (Centre d'archives sur les medias et l'information), присвячений історії журналістики в Бельгії [10]. Проєкт є спільним дослідженням КББ та Брюссельського вільного університету. Одночасно виконує дві мети. По-перше, CAMille є цифровою платформою для дослідників, зацікавлених у вивченні або використанні бельгійських архівів преси та архівів, пов'язаних із журналістикою та засобами масової інформації у Бельгії. По-друге, це дослідницький центр, присвячений історії бельгійської журналістики, який ініціює дослідницькі проєкти, відкритий до партнерства у поточних та майбутніх розвідках. Так CAMille співпрацює із Лабораторією цифрових досліджень (спільний

проєкт КББ та Гентського центру цифрових гуманітарних наук Гентського університету) для використання інструментів цифрової гуманітаристики. На цей час у центрі виконуються два проєкти: розробка бази даних бельгійських журналістів та засобів масової інформації з 1830 р. та написання історії бельгійської журналістики з кінця XIX ст. до сьогодні. А безпосередньо Лабораторія (www.kbr.be/en/projects/digital-research-lab/) сприяє дослідженням текстового та інтелектуального аналізу даних у різноманітних багатомовних колекціях КББ.

Історико-книгознавчі дослідження. Як вже зазначалося, історичні зібрання КББ ведуть хронологічний відлік з XV ст. Основою бібліотеки стала книжкова збірка Гентського бібліофіла Карла Ван Гултема, яка налічувала 70 тис. книжок. Спеціальна колекція, яка включає цінні та рідкісні видання, містить 45 тис. од. зберігання, у тому числі 3000 інкунабул. Дослідження визначаються як одна з ключових місій КББ, а основним вектором є вивчення та популяризація найбільш цінних колекцій бібліотеки та їхньої історії. До найбільш цінних колекцій КББ відносяться й рукописи бібліотеки герцогів Бургундських (213 документів), саме ця колекція активно досліджується науковцями і лягла в основу музейного зібрання КББ. Музей КББ – це особливий простір, де перетинаються дослідження й просвітництво. Команда музею запрошує досліджувати середньовічне культурного життя Європи через зображення, історії та персонажів з бібліотеки герцогів Бургундських [14]. Результати досліджень цієї колекції популяризуються на сторінках блогу музею, де кожен допис містить науковий опис історії походження документа, встановлення його унікальності, розкриває соціокультурну цінність для європейської та світової історії.

Варто проілюструвати цей напрямок діяльності КББ. Як приклад наведемо допис – знайомство з неймовірною рокішшю – добіркою рукописів на чорному пергаменті, написані срібним і золотим чорнилом. Йдеться про фоліанти «Basses danses», які належали Маргариті Австрійській, донці Марії Бургундської та Максиміліана Австрійського. Рукопис включає опис 58 танців, що супроводжуються нотними записами їхніх мелодій та хореографічними вказівками. Рукопис побачив світ близько 1500 р. і сьогодні відомий у всьому світі як одне з основних джерел вивчення аристократичного танцювального стилю basses dance (низький стиль), при якому танцюристи граційно рухалися по підлозі, ледве відриваючись від землі [20]. Текст та ілюстрації статті доповнені коротким відео із коментарями експертів та музикою цього танцювального стилю. Фактично читач або читачка блогу побували на середньовічному балу.

На нашу думку, музей КББ є одночасно складником дослідницької діяльності бібліотеки та прикладом розвитку «медійної» концепції музею як соціокультурної інституції [6]. Окрім іншого, КББ пропонує поєднувати відвідування музею із різноманітними активностями соціокультурного простору національної бібліотеки – воркшопами з малювання та каліграфії, концертами та дискусіями.

Багато історико-книгознавчих досліджень здійснюються у співпраці з іншими науковими інституціями. Прикладом міждисциплінарного дослідження, яке знаходиться на перетині історії видавничої справи, історії книги та бібліофілії, історії літератури та історії мистецтва Бельгії слугує проєкт «Книжкове мистецтво Бельгії після 1945 р.». КББ має вагому колекцію бібліофільських книжок, книжок художників (арт-буків), книжок – мистецьких об'єктів, виданих від другої половини XX ст. до сьогодні, і яка поповнюється завдяки отриманню бібліотекою обов'язкового примірника документів. Об'єктом дослідження стало вивчення мистецтва книги, починаючи з бібліофільських видань XIX століття до сучасних книг як об'єктів мистецтва.

Сайт КББ містить концентровану інформацію щодо вже реалізованих та поточних проєктів. Серед останніх пріоритетними є проєкти з оцифрування, зокрема такі, як Artpress – інтермедійне дослідження бельгійського мистецтва як структурованої мережі через призму журналів 1920–1930-х років, які зберігаються у КББ. Проєкт має на меті вивчення та оцифрування репрезентативної частини цього оригінального матеріалу. Таким чином розширюючи онлайн оцифровану пропозицію КББ, презентовану у цифровій бібліотеці Belgica.

Щорічно науковці бібліотеки беруть участь у реалізації понад 10 дослідницьких проєктів. У 2021 р. дослідники КББ випустили 63 публікації та підтримали 13 науково-дослідних проєктів. Дослідники відвідують багато навчань та колоквіумів на базі інших установ, у той саме час бібліотека є організатором міжнародних конференцій, симпозіумів, семінарів із цифрової спадщини, навчальні дня, присвячені різним темам, починаючи від обробки зображень і даних у секторі культурної спадщини до Linked Open Data. КББ є відкритою платформою для наукових дискусій, проведення виставок, симпозіумів, конференції тощо. Установа є також національною і міжнародною базою для молодих спеціалістів та дослідників, радо запрошує на навчання чи підвищення кваліфікації за різними напрямками. Результати досліджень науковців оприлюднюються на сторінках щорічника Il Monte Artium, що видається бібліотекою, багато

матеріалів, зокрема презентацій, статистичних даних є доступними на сторінках проєктів.

Висновки. Королівська бібліотека Бельгії як федеральна наукова установа у співпраці з іншими науковими закладами та установами культурної спадщини успішно здійснює низку дослідницьких проєктів, спрямованих на розкриття змісту її цінних і рідкісних фондів, оцифрування колекцій, створення та використання інструментів цифрової гуманітаристики. Частина проєктів мають національне та загальноєвропейське значення. Як вже зазначалося, науково-практичній досвід КББ у частині реалізації дослідних проєктів із розвитку та використання інструментів цифрової гуманітаристики у сфері писемної спадщини та стародруків є унікальним. Важливим складником цього успіху ми бачимо ефективну партнерську взаємодіїю бібліотеки з іншими інституціями в межах реалізації федеральної наукової політики, лише у межах цього дослідження згадувалися такі партнери установи як Генеральний архів Королівства Бельгія, Гентський університет та Університет Намюра, Вільний університет Брюсселя, університетський коледж Брюссель-Брабант, Центр обробки природної мови при Левенському католицькому університеті, Дослідницький центр з питань інформації, права та суспільства при Університеті Намюру, Гентський центр цифрових гуманітарних наук при Гентському університеті, Лабораторія інтернет-технологій та науки про дані при Гентському університеті, Дослідницька група з медіа, інновацій та комунікаційних технологій при Гентському університеті.

Ще одним важливим складником успіху КББ є націленість на участь у міжнародних наукових та інформаційних проєктах. Деякі проєкти КББ, як наприклад, Обсерваторія писемної спадщини, є багаторівневими та виходять на рівень глобальної міжнародної взаємодії, пропонуючи свої цифрові об'єкти та дані проєкту Biblissima. У свою чергу портал проєкту Biblissima пропонує унікальний і простий доступ до набору цифрових даних про історію передачі текстів, створених від Античності до Відродження, як на Сході, так і на Заході, незалежно від носія і мови. На нашу думку, дослідження розвитку і здобутків проєкту Biblissima, який реалізується у партнерстві 17 авторитетних наукових установ, зокрема розбудови цифрової інфраструктури Biblissima+ (2021–2029), діяльності Обсерваторії давніх писемних культур, від глини до друку (ANR-21-ESRE-0005) заслуговує на детальний аналіз з боку українських дослідників у галузі цифрової гуманітаристики та упровадження найкращих практик у проєктну діяльність бібліотек, архівів та музеїв України.

Список бібліографічних посилань

1. Григоревська О. В. Медіакультура у вимірах цифрових бібліотечних, архівних та музейних проєктів європейських країн. *Медіазнавчі студії в євроінтеграційному дискурсі України.* Київ : ДП «Експрес-об'ява», 2022. С. 73–102.

2. Дубас Т. Науково-видавнича діяльність національних бібліотек Польщі. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* 2023. Вип. 67. С. 192–205.

3. Дубас Т. Національні бібліотеки країн Балтії: досвід виробництва бібліотечно-інформаційних продуктів. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 63. С. 88–113.

4. Кабанець Ю. Освіта і культура: наскільки Україна готова до вступу в ЄС. Аналітична записка. Cedos. 2023. 18 с.

5. Спіріна С. Прояви солідарності з Україною світових бібліотек. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* 2023. Вип. 67. С. 162–173.

6. Bercegeay Marie-Sophie. Valoriser les ressources électronique dans une bibliothèque nationale: Le cas des bases de données a KBR. Il *Monte Artium*. 2021. V. 14. P. 69-93.DOI: https://www.brepolsonline.net/doi/epdf/10.1484/J.IMA.5.-128864role=tab

7. BESOCIAL (2020-2022). URL: https://www.kbr.be/en/projects/besocial/

8. Biblissima. URL: Home | Biblissima

9. Biblissima+. URL: Biblissima+ : Observatoire des cultures écrites anciennes, de l'argile á l'imprimé

10. CAMille. URL: https://www.kbr.be/en/projects/camille/

11. European Observatory of Written Heritage. URL: https://www.kbr.be/en/projects/european-observatory-of-written-heritage/

12. Depoortere R., Geeraert F., Soyez S., Vandepontseele S. A roadmap for establishing a Belgian web archive at the federale level. Il Monte Artium. 2020. V. 13. P. 25-42. DOI: https://www.brepolsonline.net/doi/epdf/10.1484/J.IMA.5.122-153?role=tab

13. Hryhorevska O. Book Museums of the Kingdom of Belgium as a Space of Socio-Cultural Communication. *Culture and Arts in the Modern World*. 2023. 24. P. 19-28. DOI: https://doi.org/10.31866/2410- 1915.24.2023.287655.

14. KBR museum. URL: https://www.kbr.be/en/museum

15. Plan d'action 2022-2024. URL: Plan d'action 2022-2024 o KBR

16. Politique scientifique fédérale. Plan stratégique.. 2022-2024. URL: 2022_2024_PlanStrat_fr.pdf (belspo.be)

17. PROMISE project. URL: https://www.kbr.be/en/projects/promise-project/

18. Rapport annuel 2021. KBR: Protegeons le temps. 16 p. URL: https://

www.kbr.be/wp-content/uploads/2022/10/KBR_rapportannuel_2021_DEF.pdf

19. Welcome to KBR. URL: https://www.kbr.be/en/

20. Unseen: a «black» manuscript at the KBR museum. URL: Unseen: a «black» manuscript at the KBR museum o KBR

References

1. Hryhorevska, O. V. (2022). Mediakultura u vymirakh tsyfrovykh bibliotechnykh, arkhivnykh ta muzeinykh proiektiv yevropeiskykh krain [Media culture in the dimensions of digital library, archive and museum projects in European countries]. In *Mediaznavchi studii v yevrointehratsiinomu dyskursi Ukrainy* [Media studies in the European integration discourse of Ukraine]. (pp. 73-102). Kyiv, Ukraine: DP ″ Ekspres-obiava". [In Ukrainian].

2. Dubas, T. (2023). Naukovo-vydavnycha diialnist natsionalnykh bibliotek Polshchi [Scientific and Publishing Activities of the National Libraries of Poland]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 67, 192-205. [In Ukrainian].

3. Dubas, T. (2022). Natsionalni biblioteky krain Baltii: dosvid vyrobnytstva bibliotechno-informatsiinykh produktiv [National Libraries of the Baltic States: Experience in the Production of Library and Information Products]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 63, 88-113. [In Ukrainian].

4. Kabanets, Yu. (2023). Osvita i kultura: naskilky Ukraina hotova do vstupu v YeS. Analitychna zapyska [Education and culture: how ready is Ukraine to join the EU. Policy Brief]. Cedos. [In Ukrainian].

5. Spirina, S. (2023). Proiavy solidarnosti z Ukrainoiu svitovykh bibliotek [Manifestations of solidarity with Ukraine of world libraries]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 67, 162-173. [In Ukrainian].

6. Bercegeay, Marie-Sophie. (2021). Valoriser les ressources électronique dans une bibliothèque nationale: Le cas des bases de données a KBR. *Il Monte Artium*, 14, 69-93. DOI: https://www.brepolsonline.net/doi/epdf/10.1484/J.IMA.5.128864?role=tab [In French].

7. BESOCIAL (2020-2022). Retrieved from https://www.kbr.be/en/projects/besocial/ [In English].

8. Biblissima. Retrieved from Home | Biblissima [In French].

9. Biblissima+. Retrieved from Biblissima+ : Observatoire des cultures écrites anciennes, de l'argile á l'imprimé [In French].

10. CAMille. Retrieved from https://www.kbr.be/en/projects/camille/ [In English].

11. European Observatory of Written Heritage. Retrieved from https://www.kbr.be/en/projects/european-observatory-of-written-heritage/ [In English].

12. Depoortere, R., Geeraert, F., Soyez, S., & Vandepontseele, S. (2020). A roadmap for establishing a Belgian web archive at the federale level. *Il Monte Artium*, 13, 25-42. DOI: https://www.brepolsonline.net/doi/epdf/10.1484/J.IMA.5.122153?role=tab [In English].

13. Hryhorevska, O. (2023). Book Museums of the Kingdom of Belgium as a Space of Socio-Cultural Communication. *Culture and Arts in the Modern World, 24*, 19-28. DOI: https://doi.org/10.31866/2410-1915.24.2023.287655 [In English].

14. KBR museum. Retrieved from https://www.kbr.be/en/museum [In English].

15. Plan d'action 2022-2024. Retrieved from Plan d'action 2022-2024 o KBR [In French].

16. Politique scientifique féderale. Plan stratégique. 2022-2024. [In French]. Retrieved from 2022_2024_PlanStrat_fr.pdf (belspo.be)

17. PROMISE project. Retrieved from https://www.kbr.be/en/projects/promise-project/ [In English].

18. Rapport annuel 2021. KBR: Protegeons le temps. 16 p. Retrieved from https://www.kbr.be/wp-content/uploads/2022/10/KBR_rapportannuel_2021_DEF.pdf [In French].

19. Welcome to KBR. Retrieved from https://www.kbr.be/en/ [In English].

20. Unseen: a "black" manuscript at the KBR museum. Retrieved from Unseen: a "black" manuscript at the KBR museum o KBR [In English].

Olena Hryhorevska,
https://orcid.org/0000-0002-2099-0000,
Web of Science Researcher ID: ABA-2406-2021,
Doctor of Science in Social Communications, Senior Research Associate,
Visiting Researcher at the Free University of Brussels (Brussels, Belgium),
Professor of the Department of Information Communications, Faculty of Ukrainian Philology, Culture and Arts,
Borys Grinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukraine)
St. Levka Lukyanenko, 13-B, Kyiv, 04212, Ukraine
e-mail: o.hryhorevska@kubg.edu.ua

RESEARCH ACTIVITIES OF THE ROYAL LIBRARY OF BELGIUM: PROJECTS, PARTNERSHIPS, DIGITAL HUMANITIES

The purpose of the article is to analyze the research activities of the Royal Library of Belgium as a federal scientific institution. The **research methodology** is based on the integrated application of the socio-cultural approach in combination with the systemic, socio-communicative and informational approach. The complex of research methods consists of methods of system analysis, content analysis of scientific publications and resources of websites of institutions and projects, generalization. **Scientific novelty.** In Ukrainian library science, the experience of research activities of the Royal Library of Belgium is analyzed for the first time. In the scientific and practical plane, it is unique in the context of the development and use of digital humanities tools in the field of written heritage and early printed books, which is confirmed by the implementation of a number of collaborative historical, cultural, socio-communication and technological projects. **Conclusions.** The Royal Library of Belgium, as a federal

scientific institution, in cooperation with other scientific institutions and cultural heritage institutions, successfully carries out a number of research projects aimed at revealing the content of its valuable and rare collections, digitizing collections, creating and using digital humanities tools. Some of the projects are of national and European importance. The scientific and practical experience of **Royal Library of Belgium** in terms of implementing research projects for the development and use of digital humanities tools in the field of written heritage and early printed books is unique. An important component of this success is the effective partnership of the library with other institutions within the framework of the implementation of the federal scientific policy. Another important component of **Royal Library of Belgium** success is its focus on participating in international scientific and information projects. Some **Royal Library of Belgium** projects, such as the Observatory of Written Heritage, are multi-level and reach the level of global international interaction. The prospect of researching the international project Biblissima by Ukrainian researchers in the field of digital humanities is outlined.

Keywords: Royal Library of Belgium, culture, communication, scientific activity, Digital Humanities.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2023 р.

УДК 016:82.0:[(477)+ (438)] « 20"

Тетяна Гришина,
https://orcid.org/0000-0002-3464-3085,
молодша наукова співробітниця,
відділ науково-бібліографічної інформації
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
Голосіївський проспект, 3, м. Київ, 03039, Україна
e-mail: tagym@ukr.net

ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ БІБЛІОГРАФІЇ ПОЧАТКУ XXI СТ.

Мета статті – аналіз бібліографічних джерел з питань розвитку українсько-польських літературних взаємин, що вийшли в Україні упродовж останніх 20 років та ознайомлення з ними користувачів. **Методи дослідження.** У дослідженні застосовано загальнонаукові методи пізнання: аналізу і синтезу, порівняння, узагальнення, дедукції та індукції, класифікації і спеціальні методи дослідження: збору інформації, вивчення та систематизації джерел. Зазначені методи надають можливість ґрунтовніше дослідити бібліографічні посібники про зв'язки української та польської літератур. **Наукова новизна** полягає в узагальненні бібліографічних відомостей з питань українсько-польських літературних взаємин, розкритті інформації про історію літератури, життєвий і творчий шлях польських письменників, діяльність українських літераторів у Польщі. Також введено до наукового обігу інформацію про вітчизняні літературознавчі бібліографічні джерела, що вийшли у 2001–2021 рр. **Висновки.** Бібліографічні ресурси, представлені у дослідженні, мають важливе наукове і пізнавальне значення, адже розкривають невідомі раніше факти про життя і творчість польських і українських літераторів. Вони становлять інтерес для науковців, літературознавців,бібліографів і всіх, хто цікавиться історією розвитку міжлітературних взаємин української літератури та формують джерельну базу для подальших розвідок у сфері літературних зв'язків України та Польщі.

Ключові слова: бібліографічний покажчик, літературні зв'язки, літературознавство, перекладознавство, письменник, Польща, Україна.

Актуальність теми дослідження. Українсько-польські літературні зв'язки мають тривалу історичну традицію, яка зумовлена взаємним суспільно-політичним і культурним розвитком двох народів. Дослідження історії польської літератури, життя і творчості польських письменників та літературознавців, які проводяться українськими науковцями і бібліографами, створення на основі зібраних матеріалів бібліографічних

посібників має важливе значення для зміцнення та поглиблення наукових і культурних зв'язків між Україною та Польщею. Завдяки відомостям, систематизованим у бібліографічних джерелах серед усіх зацікавлених популяризується інформація про надбання польської літератури.

Аналіз досліджень і публікацій. Внесок у розвиток бібліографічних досліджень у царині взаємин української літератури з літературами інших країн зробили відомі вітчизняні науковці і бібліографи. Зокрема, Б. Бендзар, М. Вальо, Л. Гольденберг, В. Захаржевська досліджували опубліковані в Україні переклади художніх творів, історико-літературні й літературно-критичні матеріали щодо західно- й південнослов'янських літератур та бібліографічні матеріали, що стосуються перекладів з української літератури та літературно-критичних її оцінок, здійснених в країнах Центральної і Південно-Східної Європи у IX–XX ст. і зафіксували отримані результати у п'ятитомному бібліографічному виданні «Українська література в загально-слов'янському і світовому літературному контексті» (Київ, 1991–1994). Л. Гольденберг вивчав бібліографічні джерела про міжлітературні взаємини, що вийшли в Україні упродовж 1918–1989 рр., систематизував їх в окремому розділі у виданні «Бібліографічні джерела українського літературознавства» (Київ, 1990). Р. Жданова продовжила це дослідження у праці «Бібліографічні джерела українського літературознавства, мовознавства та фольклористики, 1990–2002» (Київ, 2004). Я. Грицков'ян займався дослідженням української літератури в польських перекладах. О. Лучук та Т. Лучук вивчали переклади світової літератури опубліковані у західноукраїнській періодиці; Т. Шмігер досліджував історію українського перекладознавства, підготував бібліографію «Українське перекладознавство XX сторіччя» (Київ, 2013). О. Вішка вивчав пресу української еміграції в Польщі, В. Просалова – літературні постаті та твори української діаспори. Дослідженням життя і творчості зарубіжних літераторів, зокрема й польських, розкриттям польськомовних фондів, створенням на їх основі бібліографічних посібників займалися фахівці численних українських бібліотек.

Мета статті – аналіз бібліографічних джерел з питань розвитку українсько-польських літературних взаємин, що вийшли в Україні упродовж останніх 20 років та ознайомлення з ними користувачів.

Виклад основного матеріалу. Упродовж 2001–2021 рр. фахівцями бібліотек, наукових і музейних установ України, вищих навчальних закладів, громадських організацій було підготовлено низку бібліографічних

покажчиків, у яких зафіксовано публікації з питань історії і теорії літератури, перекладознавства; життя і творчості польських літераторів; діяльності українських письменників діаспори в Польщі тощо. Найбільш розлогу інформацію з життєпису польських літературних митців зібрано у персональних бібліографічних покажчиках, каталогах книжкових виставок, бібліографічних оглядах літератури, які присвячено окремим особистостям.

Так, з нагоди 125-річчя від дня народження польського письменника, перекладача, етнографа і краєзнавця *Станіслава Вінценза (1888–1971)*, який більшу частину свого життя прожив на Гуцульщині, фахівцями Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. Франка підготовлено каталог книжкової виставки *«Станіслав Вінценз: польський дослідник Гуцульщини»* (Івано-Франківськ, 2013), уклад. Т. Р. Кривенька. Каталог висвітлює біографічні відомості про С. Вінценза, твори письменника, літературознавчі праці про нього українською та польською мовами, інтернет-ресурси; виокремлено твори С. Вінценза, що зберігаються у фондах Бібліотеки [24].

Творчості польської письменниці й актриси *Габріелі Запольської (1857–1921)*, яка виходила на сцени Львова, Варшави, Познані, Кракова, Парижа («Вільний театр») присвячено бібліографію *«Волинська грань польської літератури»: методико-бібліографічні матеріали до 160-річчя від дня народження Габріелі Запольської, польської актриси та письменниці»* (Луцьк, 2017), уклад.: О. Гапонюк, І. Снітко (Волинська державна обласна універсальна наукова бібліотека імені Олени Пчілки). Видання включає план книжкової виставки «Ніде моя душа не жила так повно, як на Волині…», що містить перелік творів Г. Запольської та літературу про неї [7].

Бібліографічний нарис *«Ярослав Івашкевич: до 115-річчя від дня народження письменника»* (Іллінці, 2009) – про польського поета, письменника, драматурга, перекладача *Ярослава Івашкевича (1894–1980)*, який народився на Вінниччині, підготовлено бібліографами Центральної бібліотеки Іллінецької районної ради Вінницької області Т. Майстренко та Н. Покрищук. У нарисі вміщено відомості про життя і творчість літератора.

Життю і діяльності польського письменника, гуманіста *Януша Корчака (1878–1942)* присвячено бібліографічний покажчик *«Польський педагог – гуманіст Януш Корчак (1878–1942): до 125-річчя з дня*

народження» (Київ, 2003), уклад.: В. В. Вербова, Н. А. Горбенко, С. В. Іщук, С. В. Петровська (Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського). У посібнику відображено бібліографію творів письменника та літературу про його життя і творчість, матеріали щодо увічнення його пам'яті. Вміщено список літературних творів Корчака, виданих у Польщі за його життя та перелік електронних адрес з інформацією про Я. Корчака. З покажчиком можна ознайомитися на сайті бібліотеки [22].

Фахівцями вищезгаданої книгозбірні у 2012 р. підготовлено також електронний бібліографічний огляд *«Януш Корчак (Генрік Гольдшміт) (1878–1942)»*, авт.: Н. Горбенко, О. Сухомлинська, який приурочено до 100-річчя від дня заснування Я. Корчаком Будинку сиріт у Варшаві та 70-м роковинам загибелі письменника і його учнів у концтаборі Треблінка. Огляд включає публікації про діяльність Я. Корчака в Україні, бібліографію праць письменника та літературу про нього за 1978–2018 рр. (доповнена), світлини скульптур і графіки, присвячені Я. Корчаку, кіно-фото документи, відомості про Корчаківські товариства світу, матеріали про ушанування його пам'яті [31].

Постаті *Юзефа Ігнація Крашевського (1812–1887),* польського письменника, публіциста, краєзнавця, історика, філософа, суспільного діяча присвячено бібліографію *«Юзеф Ігнацій Крашевський: творчість – митець – доба: (до 200-річчя від дня народження Юзефа Ігнація Крашевського – польського письменника та громадського діяча)»* (Луцьк, 2012), уклад.: О. О. Кушнерик, О. Л. Рибачук (Волинська державна обласна універсальна наукова бібліотека імені Олени Пчілки). Включено перелік творів Ю. І. Крашевського – «Великий романіст», твори про нього – «Велична постать в інтер'єрі часу» та твори Ю. І. Крашевського про Волинське Полісся – «Співець поліської землі» [29].

Життю і творчості *Адама-Бернарда Міцкевича (1798–1855)* – класика польської літератури, поета, прозаїка, громадського і політичного діяча присвячено кілька бібліографічних праць. Зокрема, фахівцями Сумської обласної універсальної наукової бібліотеки підготовлено біобібліографічний нарис *«Адам Міцкевич у творчості українських композиторів»* (Суми, 2013), уклад. О. І. Гордієнко. У нарисі висвітлено маловідомі сторінки вітчизняної музичної культури, її зв'язок з польською культурою та відомості про увічнення пам'яті А. Міцкевича в Україні. Інформацію систематизовано за розділами: «Адам Міцкевич у творчості українських

композиторів», «Твори А. Міцкевича», «Українські письменники про творчість А. Міцкевича», «Про А. Міцкевича», «Пам'ятники А. Міцкевичу в Україні», «Про музичні твори на вірші А. Міцкевича», «Нотографія» [1]. У 2018 р. бібліографами Наукової бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка підготовлено електронний бібліографічний огляд літератури *«Краса душі у слово перелита: (до 220-річчя від дня народження Адама Міцкевича) (1798–1855)»*, уклад. І. В. Беновська. Огляд містить біографічні відомості про А. Міцкевича, перелік його творів та літературу про нього, список рідкісної літератури польською мовою, присвячений творчості Міцкевича [18].

Польському прозаїку білорусько-татарського походження *Генріку Сенкевичу (1846–1916)* присвячено біобібліографічний покажчик Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія *«Генрік Сенкевич»* (Дніпропетровськ, 2016), упоряд.: О. А. Захарова, О. В. Прокоф'єва. Покажчик укладено з нагоди 170-річчя від дня народження письменника. Вміщено бібліографію творів письменника (польською, українською, російською мовами), матеріали про творчість Г. Сенкевича та екранізацію його творів [9].

До ювілею польського поета, прозаїка, драматурга *Юліуша Словацького (1809–1849)* фахівцями Наукової бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка підготовлено бібліографічний покажчик *«Кременець пам'ятає свого поета: до 200-річчя від дня народження польського поета Ю. Словацького»* (Тернопіль, 2009), уклад.: О. Я. Кульчицька, Т. Р. Матвієшин, Л. В. Талпош. У посібнику зібрано біографічні матеріали про Ю. Словацького, праці поета, документи про його діяльність, які зберігаються у фондах Наукової бібліотеки (польською, українською, російською мовами), публікації про життя і творчість та ушанування пам'яті Ю. Словацького [19]. У 2009 р. побачив світ ще один бібліографічний покажчик – *«Юліуш Словацький (4.09.1809–3.04.1849)»* (Тернопіль, 2009) із серії «Родом з України», який створено авторським колективом Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, Тернопільського обласного літературно-меморіального музею Ю. Словацького та Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки (уклад.: М. Друневич, С. Костюк, О. Кульчицька, Т. Матвієшин, В. Миськів, О. Проців, О. Сулима). Вміщено нариси про Ю. Словацького,

бібліографію його творів та літературу про нього українською та польською мовами [30].

Біобібліографічний покажчик *«Бруно Шульц (1892–1942)»* (Дрогобич, 2018), упоряд. Н. М. Рішаві (Дрогобицький державний педагогічний університет імені І. Франка) присвячено відомому дрогобичанину, польському письменникові та художникові єврейського походження *Бруно Шульцу (1892–1942).* Представлено бібліографію творів Б. Шульца, а також дослідження, які висвітлюють життя і багатогранну діяльність письменника [5]. Нині кілька країн виборюють право вважати Бруно Шульца «своїм» літературним митцем, хоча кілька десятиліть тому творчість письменника була відома лише щирим прихильникам його таланту, насамперед у Польщі.

Корисні матеріали з питань українсько-польських літературних зв'язків вміщують бібліографічні джерела про життя і діяльність зарубіжних письменників в Україні. Зокрема, з нагоди відзначення Року Польщі в Україні (2004), Бібліотекою імені М. Костомарова та Бібліотекою імені А. Міцкевича Централізованої бібліотечної системи Шевченківського району м. Києва підготовлено видання *«Діячі польської культури в Києві: біобібліографічні нариси»* (Київ, 2004), уклад. Л. Пескіна. До книги вміщено біобібліографічні відомості про діячів польської культури, які в різні періоди свого життя працювали у Києві. Серед них – прозаїки і поети: Адам Міцкевич, Ярослав Івашкевич, Януш Корчак [10].

Бібліографічний покажчик *«Зарубіжні письменники і Україна»* (Тернопіль, 2015), підготовлений фахівцями Тернопільської обласної бібліотеки для молоді (уклад. І. Грицишин), містить матеріали, які досліджують зв'язки відомих зарубіжних письменників з Україною, а також вивчення та переклади їхніх творів вітчизняними авторами. У розділі «Письменники зарубіжної літератури, які жили в Україні» представлено біобібліографічну інформацію про польського літератора Юліуша Словацького; розділ «Письменники зарубіжної літератури, які бували в Україні» містить відомості про життя і творчість Адама Міцкевича [14].

У бібліографічному виданні *«Львівщина в польській літературі»* (Львів, 2012), уклад. О. Лук'яненко (Львівська обласна універсальна наукова бібліотека) представлено прозові та поетичні твори польської літератури усіх часів про Львівщину, що зберігаються у львівських наукових бібліотеках, а також приватних книгозбірнях мешканців міста. Зафіксовано бібліографічні відомості про твори В. Білінського, В. Броневського,

М. Вольської, З. Герберта, Г. Запольської, Я. Івашкевича, Т. Ленартовича, В. Лозинського, Б. Обертинської, Б. Пруса, Г. Сенкевича, Ю. Словацького, С. Твардовського, Ю. Тувіма, Б. Шульца та багатьох інших; також вміщено літературу про творчу діяльність польських письменників [20].

Заслуговують на увагу видані в Україні літературні словники і довідники, які знайомлять вітчизняного читача зі світовим літературно-історичним розвитком, надбаннями іноземних літератур, поєднують біографічну та бібліографічну інформацію про закордонних письменників. Одне з таких видань – двотомний енциклопедичний довідник *«Зарубіжні письменники»* (Тернопіль, 2005–2006) за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. Довідник містить понад 700 біобібліографічних статей про письменників різних країн і епох – від літератури європейської античності та класичних літератур Азії до сьогодення. У довіднику подано відомості про життя і творчість польських письменників: Є. Анджеєвського, С. Виспянського, З. Герберта, М. Домбровської, С. Жеромського, Я. Івашкевича, М. Конопніцької, Я. Кохановського, С. Лема, Б. Лесьмяна, А. Міцкевича, Е. Ожешко, Б. Пруса, Г. Сенкевича, Ю. Словацького, Ю. Тувіма, В. Шимборської, Б. Шульца та ін. [13].

Цінними джерелами для дослідження українсько-польських літературних взаємин є бібліографічні видання, у яких систематизовано літературу про життя і творчість українських діячів – наших співвітчизників, які через різні обставини опинилися поза межами рідної землі, творили й творять в еміграції, зокрема у Польщі. Серед персональних бібліографічних джерел – покажчик, присвячений творчій діяльності українського письменника, літературознавця, педагога у Польщі Ярослава Михайловича Грицков'яна (1947 р. н.) – *«Сутність шкільництва в інонаціональному середовищі: біобібліографічний покажчик праць Ярослава Грицков'яна»* (Дрогобич, 2012), підгот.: М. Зимомря, Л. Шагала. Покажчик містить публікації вченого у галузі літературознавства, перекладознавства, культурознавства, краєзнавства, методики викладання української мови [15].

Низку бібліографічних посібників, які було підготовлено на початку 2000-х років, присвячено персоналії *Богдана Сильвестровича Лепкого (1872–1941)*, – поета, прозаїка, перекладача, літературознавця, який жив і працював у Польщі. Зокрема, покажчик *«Богдан Лепкий: відомий і невідомий (1872–1941)»* (Тернопіль, 2012), що вийшов у серії «Родом з України», підготовлено у співпраці фахівців Тернопільської обласної

універсальної наукової бібліотеки, Обласного музею Б. Лепкого в м. Бережани, Державного архіву Тернопільської області, Тернопільського обласного краєзнавчого музею та Бережанського музею книги (уклад.: Н. Дирда, М. Іванків, С. Костюк, Я. Мазурак, М. Пайонк, Н. Стрілець, О. Сулима). Це друге, доповнене видання бібліографічного покажчика *«Богдан Сильвестрович Лепкий (1872–1941)»* (Тернопіль, 1997). У посібнику представлено біографічні відомості про Б. Лепкого, бібліографію його творів, публікації про нього та вшанування пам'яті літератора, вебліографію, документи з фондів Державного архіву Тернопільської області та Тернопільського обласного краєзнавчого музею [4].

У серії «Бібліотека лепківської бібліографії» співробітниками Бережанського музею Б. Лепкого, Бережанської центральної дитячої бібліотеки імені Лесі Українки та Центральної районної бібліотеки імені Т. Г. Шевченка підготовлено бібліографічний покажчик *«Лепківська Шевченкіана»* (Бережани, 2009), уклад. Т. Тремба. У посібнику висвітлено літературознавчі дослідження Б. Лепкого про Т. Шевченка.

Покажчик *«Дорога в двадцять років. Життя і праця: (до 20-річчя музею Богдана Лепкого)»* (Бережани, 2015), створено фахівцями Бережанської централізованої бібліотечної системи та Бережанського обласного музею Б. Лепкого (уклад.: Н. П. Дирда, В. М. Палій, Т. В. Тремба). Висвітлено матеріали з бібліотечних і музейних фондів. Бібліографічні записи згруповано за розділами: «Видавнича діяльність», «Творчі доробки на Лепкознавчій ниві», «Краєзнавчі дослідження», «На гостини до музею», «Скарбниця Лепківських надбань» [11].

Вебліографічний покажчик *«Богдан Лепкий – велет українського інтелекту та патріотизму: до 145-річчя від дня народження»*, підготовлено бібліографкою І. Фатафутдіновою (Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека імені І. Франка) у 2017 р. У електронному джерелі подано біографічну довідку про письменника, матеріали про його життя і творчу діяльність, які зібрано на основі вебресурсів [3].

Постаті українського літературознавця, бібліографа, бібліофіла, громадського і наукового діяча *Євгена-Юлія Пеленського (1908–1956)*, який у 1939 р. емігрував до Польщі, заснував «Українське видавництво» та видавничу спілку «Бистриця» у Кракові, присвячено видання *«Євген-Юлій Пеленський (1908–1956–2008): каталог ювілейної виставки з*

нагоди століття від дня народження: (3 січня 1908 – 3 березня 2008 р.)» (Київ, 2008), упоряд.: М. Гринько, М. Грузов, М. Корнійчук (Музей книги та друкарства України). У каталозі представлено праці Є.-Ю. Пеленського з літературознавства, зокрема шевченкознавства, книгознавства, музеєзнавства, педагогіки, опубліковані як окремо, так і у численних журналах; ксерокопії листів Є.-Ю. Пеленського і листів до нього, фотографій [12].

Інформацію про життя і творчість діячів української еміграції в Польщі висвітлено у словнику-довіднику *«Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості»* (Донецьк, 2012), упоряд. В. А. Просалова. Довідник містить біографічні факти, переліки художніх творів та довідкових і літературно-критичних матеріалів про літераторів XIX–XXI ст., які з різних причин – суспільно-політичних, економічних, етнічних чи особистих – потрапили за межі України і змогли себе творчо реалізувати в країні перебування або народилися за кордоном та працювали чи працюють на користь Україні. З-поміж 900 представлених у виданні персоналій з Польщею пов'язані: В. М. Доманицький, – український літературознавець, фольклорист; Д. І. Дорошенко, – історик, літературознавець, публіцист; Федір Дудко, – український письменник, журналіст; Олена Дуць та Євгенія Жабінська, – українські поетеси; Іван Златокудр, – поет, перекладач; Тадей Карабович, – польський і український поет, перекладач; Роман Крик, – поет, прозаїк; Остап Лапський, – польський і український письменник, літературознавець; Б. С. Лепкий, – письменник, літературознавець; Ю. І. Липа, – український письменник; Іван Огієнко (Митрополит Іларіон), – письменник, церковний діяч; Є.-Ю. Пеленський, – історик літератури, критик, бібліограф; Степан Сидорук, – український поет; В. Ф. Хомик, – поет, фольклорист; С. О. Шрамченко, – поет, публіцист; Віталій Юрченко, – письменник та інші [25].

До видання *«Українські письменники діаспори: матеріали до біобібліографічного словника»* у 2-х частинах (Київ, 2006–2007), авт.-уклад.: О. Білик, Г. Гамалій, Ф. Погребенник, включено відомості про митців, що мешкали і працювали в Польщі, зокрема, письменника і журналіста Федора Дудка; історика літератури, письменника Івана Коровицького; письменницю і громадсько-політичну діячку Уляну Любович; поета і художника Василя Хмелюка [27].

Також у низці бібліографічних джерел початку XXI ст. ґрунтовно висвітлено питання життя і діяльності письменників-емігрантів, вихідців

з окремих регіонів України. Серед таких джерел біобібліографічний довідник у двох випусках *«Буковинці в світі»* (Чернівці, 2015–2021), авт.-уклад.: О. Гаврилюк, Р. Гончар, М. Довгань (Чернівецька обласна універсальна наукова бібліотека імені М. Івасюка). У другому випуску довідника, з-поміж 143 представників діаспори різних хвиль еміграції – вихідців з буковинського краю, подано стислі біографічні довідки та літературу про письменника Вільгельма Скібінського, який нині живе в Польщі, та мовознавця, літературознавця й педагога С. Й. Смаль-Стоцького, який жив і працював у Польщі, похований у Кракові. [6].

До біобібліогафічного довідника *«Волинська літературна еміграція»* (Київ, 2012) під авторством Сергія Козака, увійшли відомості про письменників української еміграції – вихідців з теренів Великої Волині й тих, хто фактами біографій був тісно пов'язаний з цим краєм (нині – Волинська, Рівненська, частини Житомирської, Тернопільської, Хмельницької областей). Серед українських літераторів, які в різні історичні періоди жили і працювали в Польщі, подано відомості про письменника, літературного критика, теолога Івана Коровицького (завідувача Православною метрополією у Варшаві, викладача Варшавського університету (1934–1939 рр.) та літературознавця М. К. Сивіцького, який по закінченню Другої світової війни оселився у Польщі, захистив докторську дисертацію в Ягеллонському університеті (Краків), співпрацював з польськими і українськими періодичними виданнями [17].

У серії «Літературна Волинь» вийшов друком бібліографічний покажчик *«Волинські письменники в діаспорі»* у двох частинах (Луцьк, 2011–2015), уклад.: Л. П. Дейнека, С. Г. Страшенко (Волинський національний університет імені Лесі Українки). У посібнику висвітлено життєвий і творчий шлях письменників-емігрантів з Волині. У другій частині видання подано біобібліографічну інформацію про Миколу Сивіцького, який мешкав у Польщі, займався дослідженнями життя і творчості Богдана Лепкого [8].

Величезний вплив на розвиток міжлітературних і міжкультурних взаємин має літературний переклад. Художній та науковий переклад збагачують не лише вітчизняну літературу, а й загальну скарбницю світової літератури. Тож підготовка бібліографічних видань, у яких систематизовано дані про переклади творів художньої літератури, історію і теорію перекладу закладає основу для майбутніх досліджень в цій царині.

Найпопулярнішим жанром, що перекладається на українську, без-

сумнівно, є художня література. З нагоди 15-річчя діяльності Польського Інституту у Києві, його науковцями було підготовлено довідник *«Антологія: переклади з польської. Україна, 1991–2013»* (Київ, 2013), упоряд.: О. Клименко, Д. Матіяш, Н. Риндюк. У довіднику представлено інформацію про переклади з польської мови творів художньої літератури, видань з гуманітарних та суспільних наук, есеїстики, публіцистики, літератури для дітей і молоді, популярних видань, що вийшли друком в Україні упродовж 1991–2013 рр. Включено переклади творів класиків польської літератури – Я. Івашкевича, А. Міцкевича, Я. Корчака, Ч. Мілоша, Б. Пруса, Г. Сенкевича, Ю. Словацького, Б. Шульца та сучасних письменників – М. Брандиса, А. Виджинського, Я. Л. Вишневського, М. Ґретковської, Б. Задури, Г. Запольської, Б. Космовської, А. Шклярского та ін. [2].

Важливою подією в літературному житті України стала поява ґрунтовної бібліографічної праці *«Українське перекладознавство XX сторіччя»* (Львів, 2013), уклад. Тарас Шмігер (Львівський національний університет імені І. Франка, Наукове Товариство імені Шевченка). Бібліографія містить відомості про перекладознавчі публікації (друковані праці, бібліографії перекладів, перекладачів та перекладознавців, бібліографії перекладознавчих праць), що вийшли в Україні упродовж 1901–2000 рр. Зафіксовано праці українських дослідників з питань історії, теорії, методики перекладу польської літератури, українсько-польських культурних взаємин, творчості польських літераторів. Включено відомості про переклади творів польських письменників Я. Івашкевича, А. Міцкевича, Е. Ожешко, Б. Пруса, Ю. Словацького, Ю. Тувіма, В. Шимборської та ін. в Україні, творів українських літераторів О. Кобилянської, І. Котляревського, Лесі Українки, М. Рильського, В. Стефаника, П. Тичини, І. Франка, Т. Шевченка і ін. польською мовою. Поінформовано про перекладачів польської літератури в Україні, зокрема, М. О. Драй-Хмару, М. Зерова, С. Ковганюка, І. Лозинського, М. Лукаша, О. Медущенко, М. Рильського, І. Франка та ін., перекладачів української літератури польською мовою – Т. Бой-Желенського, С. Є. Бурого, Є. Єнджеєвича, Б. Лепкого, Ю. Лободовського, Е. Л. Селецького, В. Сирокомлі, К. А. Яворського та ін. [26].

Історії українського художнього перекладу присвячено бібліографічний покажчик *«Чужомовне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914–1939)»* (Львів, 2003), що вийшов у серії

«Українська бібліографія. Нова серія. Ч. 13» за наук. ред. Р. Зорівчак. У посібнику зібрано 1414 бібліографічних записів, які відображають переклади творів світової літератури, опубліковані в західноукраїнській періодиці упродовж 1914–1939 рр. У розділі «Польська література» вміщено бібліографічні записи про переклади українською мовою творів польських літераторів: А. Асника, В. Броневського, С. Вигодзького, М. Домбровської, С. Жеромського, М. Конопніцької, Я. Корчака, Т. Міцінського, М. Роспішевського, Ю. Тувіма та ін. [28].

Цінні відомості про історію та культуру містять польські книги, які зберігаються у фондах українських бібліотек. Важливим завданням для книгозбірень є багатоаспектне розкриття таких фондів. Зважаючи на це, співробітниками Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка було проведено дослідження літератури польською мовою з фондів книгозбірні за понад 100 років. У підсумку було підготовлено путівник *«Польська книга XVI–XVIII ст. у фондах Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка як джерело інформації про історію, культуру Польщі»* (Харків, 2001), уклад. К. Д. Тараманова. У путівнику висвітлено зміст частини польськомовного фонду, яка вміщує прижиттєві видання творів видатних громадських, релігійних, літературних діячів зазначеного періоду. Систематизація матеріалу, за трьома історичними періодами – XVI, XVII та XVIII ст. дає змогу прослідкувати за процесом становлення і розвитку польської історії та культури, показати здобутки творчої думки кількох поколінь польських літераторів. Відображено відомості про твори: Лазара Барановича, Францишека Богомольця, Лукаша Гурницького, Францишека Єзерського, Яна Кохановського, Томаша Млодзяновського, Каспера Несецького, Петра Скарги, Мелетія Смотрицького, Самуеля Твардовського, Стефана Яворського та ін. Також включено записи про переклади західноєвропейських авторів (Я. Б. Ботера, Джона Локка та ін.), польськомовні видання Біблії (1561, 1577, 1599 рр.), світські за змістом твори («Польська Конституція 1699 р.»), словники тощо [21].

Фахівцями Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна під керівництвом І. Журавльової здійснено проєкт з дослідження польських рукописів та рідкісних книг у фондах університетської книгозбірні. У 2004 р., завдяки сприянню Генерального Консула Республіки Польща в Харкові Ярослава Ксьонжека було представлено виставку рідкісних і цінних польських книг, а згодом

видано каталог виставки – *«Польські рукописи та рідкісні книги у фондах Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна»* (Харків, 2005–2007), упоряд.: М. Боброва, О. Гудкова, І. Кононенко, Н. Тимошенко. До колекції рідкісних польських видань увійшли книги з автографами видатних постатей XIX–XX ст., польські рукописи, стародруки, прижиттєві видання польських письменників, проповідницька і художня література тощо. З найбільш рідкісних – стародруки єзуїтського проповідника XVI ст. Петра Скарги, книги Якуба Вуйка, перекладача «Святого письма», Іоаникія Галятовського та Лазаря Барановича [23].

Вищі навчальні заклади України також беруть активну участь у дослідженні питань українсько-польських літературних взаємин. Зокрема, Кафедрою полоністики Інституту філології Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка у співпраці з Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України з 1999 р. видається збірник наукових праць *«Київські полоністичні студії»*. У збірнику висвітлюються актуальні проблеми сучасного полоністичного літературознавства і мовознавства у широкому слов'янському контексті з першорядною увагою до питань польсько-українських літературних контактів, явищ пограниччя в мові, літературі і культурі, проблем етнолінгвістики, лінгвокультурології, граматики і лексикології польської та інших слов'янських мов, методичних проблем сучасної української полоністики. У 28 томі збірника за 2016 р. вміщено бібліографічний покажчик змісту *«Київські полоністичні студії» за 1999–2016 роки (томи I–XXVII)»*. У покажчику подано перелік публікацій за 17 років існування часопису в алфавітному порядку кирилицею та латиницею [16].

Висновки. Представлені бібліографічні і довідкові видання, безперечно, становлять інтерес для дослідників історії літератури та міжлітературних зв'язків. Вони розкривають досі невідомі сторінки з життя і творчості письменників, створюють джерельну базу для подальших розвідок у царині українсько-польських літературних взаємин, сприяють доступу українських користувачів до надбань польської літератури; допомагають у підготовці нових бібліографічних посібників, сприяють виявленню лакун у бібліографічному забезпеченні книгозбірень.

Список бібліографічних посилань

1. Адам Міцкевич у творчості українських композиторів : біобібліогр. нарис / підгот. О. І. Гордієнко. Суми, 2013. 17 с.

2. Антологія: переклади з польської. Україна, 1991–2013 / упоряд.: Н. Риндюк, Д. Матіяш, О. Клименко. Київ, 2013. 184 с.

3. Богдан Лепкий – велет українського інтелекту та патріотизму : до 145-річчя від дня народж. : вебліогр. покажч. / уклад. І. Фатафутдінова. Івано-Франківськ, 2017. 18 с. URL: https://www.calameo.com/read/002820791269f27bbe02d.

4. Богдан Лепкий: відомий і невідомий (1872–1941) : бібліогр. покажч. / уклад.: Н. Дирда, М. Пайонк, О. Сулима та ін. Тернопіль : Підруч. і посіб., 2012. 237 с. (Родом з України ; вип. 8).

5. Бруно Шульц (1892–1942) : біобібліогр. покаж. / уклад. Н. М. Рішаві ; ред. С. Ю. Фартушок. Дрогобич, 2018. 210 с.

6. Буковинці в світі : біобібліогр. довід. Вип. 2 / уклад.: М. Довгань, Р. Гончар. 2021. 196 с.

7. Волинська грань польської літератури» : метод.-бібліогр. матеріали до 160-річчя від дня народж. Габріелі Запольської, пол. актриси та письменниці / уклад.: О. Гапонюк, І. Снітко. Луцьк, 2017. 14 с.

8. Волинські письменники в діаспорі : бібліогр. покажч. : у 2-х ч. Ч. 2 / уклад.: Л. П. Дейнека, С. Г. Страшенко. Луцьк, 2015.(Літературна Волинь ; вип. 6).

9. Генрік Сенкевич : біобібліогр. покажч. / упоряд.: О. А. Захарова, О. В. Прокоф'єва. Дніпропетровськ, 2016. 20 с.

10. Діячі польської культури в Києві : біобібліогр. нариси / уклад. Л. Пескіна. Київ, 2004. 27 с.

11. Дорога в двадцять років. Життя і праця : (до 20-річчя музею Богдана Лепкого) : бібліогр. покажч. / уклад.: Н. П. Дирда, В. М. Палій, Т. В. Тремба. Бережани, 2015. 55 с.

12. Євген-Юлій Пеленський (1908–1956–2008) : кат. ювіл. вист. з нагоди століття від дня народж. (3 січня – 3 березня 2008 р.) / упоряд. М. Гринько та ін. Київ : Маг, 2008. 60 с.

13. Зарубіжні письменники : енциклопед. довід. У 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. Тернопіль, 2005–2006.

14. Зарубіжні письменники і Україна : бібліогр. покажч. / уклад. І. Грицишин. Тернопіль, 2015. 159 с.

15. Зимомря М. Сутність шкільництва в інонаціональному середовищі. Біобібліогр. покажч. пр. Ярослава Грицков'яна / М. Зимомря, Л. Шагала. Дрогобич : Коло, 2012. 122, XXIV с.

16. «Київські полоністичні студії» за 1999–2016 роки (томи I–XXVII) [Бібліографія]. Київські полоністичні студії. Київ, 2016. Т. 28. С. 424–495.

17. Козак С. Волинська літературна еміграція. Київ : Укр. письменник, 2012. 95 с.

18. Краса душі у слово перелита : (до 220-річчя від дня народження Адама Міцкевича) (1798–1855) / підгот. І. В. Беновська. 2018. URL: http://www.library.tnpu.edu.ua/index.php/en/virtual-exhibitions/2541-mickevuch.

19. Кременець пам'ятає свого поета : до 200-річчя від дня народж. пол. поета Ю. Словацького : біобібліогр. покажч. літ. / уклад.: О. Я. Кульчицька, Т. Р. Матвієшин, Л. В. Талпош. Тернопіль, 2009. 45 с.

20. Львівщина в польській літературі : бібліогр. покажч. / уклад. О. Лук'яненко. Львів : Растр-7, 2012. 289 с.

21. Польська книга XVI–XVIII ст. у фондах Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка як джерело інформації про історію, культуру Польщі : путівник по фонду / уклад. К. Д. Тараманова. Харків, 2001. 46 с.

22. Польський педагог-гуманіст Януш Корчак (1878-1942) : до 125-річчя з дня народж. : біобібліогр. покажч. / уклад.: В. В. Вербова, Н. А. Горбенко, С. В. Петровська. Київ : Дух і літера, 2003. 132 с. (Видатні педагоги світу ; вип. 2).

23. Польські рукописи та рідкісні книги у фондах Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна : кат. виставки / упоряд.: М. Боброва, О. Гудкова, І. Кононенко, Н. Тимошенко. Харків, 2005–2007. 28 с.

24. Станіслав Вінценз: польський дослідник Гуцульщини : 125-річчю від дня народж. С. Вінценза присвячується : кат. кн. вист. / уклад. Т. Р. Кривенька. Івано-Франківськ, 2013. 19 с.

25. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / упоряд. В. Просалової. Донецьк : Сх. вид. дім, 2012. 514 с.

26. Українське перекладознавство XX сторіччя : бібліографія / уклав Тарас Шмігер. Львів, 2013. 626 с.

27. Українські письменники діаспори : матеріали до біобібліогр. слов. У 2-х ч./ авт.-уклад.: О. Білик, Г. Гамалій, Ф. Погребенник. Київ, 2006–2007.

28. Чужомовне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914–1939) : бібліогр. покажч. / уклад.: О. Лучук, Т. Лучук. Львів, 2003. 194 с. (Українська біобібліографія. Нова серія ; ч. 13).

29. Юзеф Ігнацій Крашевський: творчість – митець – доба : (до 200-річчя від дня народж. Юзефа Ігнація Крашевського – пол. письменника та громад. діяча) / уклад.: О. О. Кушнерик, О. Л. Рибачук. Луцьк, 2012. 20 с.

30. Юліуш Словацький (4.09.1809–3.04.1849) : бібліогр. покажч. / уклад.: М. Друневич, В. Миськів, О. Проців та ін. Тернопіль, 2009. 159 с. (Родом з України ; вип. 5).

31. Януш Корчак (Генрік Гольдшміт) (1878–1942) : [бібліографія] / підгот.: Н. Горбенко, О. Сухомлинська. Київ, [2012]. URL: https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/vydatni-pedahohy/9773-2/.

References

1. Hordiienko, O. (Comp.). (2013). *Adam Mitskevych u tvorchosti ukrainskykh kompozytoriv : bibliohrafichnyi narys* [Adam Mickiewicz in the works of Ukrainian composers : bibliographical essay]. Sumy, Ukraine. [In Ukrainian].

2. Klymenko, O., Matiiash, D., & Ryndiuk, N. (Comps.). (2013). *Antolohiia: pereklady z polskoi. Ukraina, 1991-2013* [Anthology: translations from Polish. Ukraine, 1991-2013].Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

3. Fatafutdinova, I. (Comp.). (2017). *Bohdan Lepkyi - velet ukrainskoho intelektu ta patriotyzmu: do 145-richchia vid dnia narodzhennia* [Bohdan Lepkyi - giant of Ukrainian intellect and patriotism: to the 145th anniversary of his birth]. Retrieved from https://www.calameo.com/read/002820791269f27bbe02d. [In Ukrainian].

4. Dyrda, N., Paionk, M., & Sulyma, O. (Comps.). (2012). *Bohdan Lepkyi: vidomyi i nevidomyi (1872-1941): bibliohrafichnyi pokazhchyk* [Bohdan Lepky: known and unknown (1872-1941): bibliography index]. Ternopil, Ukraine.[In Ukrainian].

5. Rishavi, N. (Comp.). (2018). *Bruno Shults (1892–1942): bibliohrafichnyi pokazhchyk* [Bruno Schulz (1892-1942)]: bibliography index]. Drohobych, Ukraine. [In Ukrainian].

6. Honchar, R. & Dovhan, M. (Comps.). (2021). *Bukovyntsi v sviti: bibliohrafichnyi dovidnyk*. (Rel. 2) [Bukovyntsi in the world: bibliography directory]. Chernivtsi, Ukraine. [In Ukrainian].

7. Haponiuk, O. & Snitko, I. (Comps.). (2017). *Volynska hran polskoi literatury : do 160-richchia vid dnia narodzhennia Habrieli Zapolskoi, polskoi aktrysy ta pysmennytsi* [The Volyn edge of Polish literature: to the 160th anniversary of the birth of Gabriela Zapolska, a Polish actress and writer]. Lutsk, Ukraine. [In Ukrainian].

8. Deineka, L. & Strashenko, S. (Comps.). (2015). *Volynski pysmennyky v diaspori: bibliohrafichnyi pokazhchyk* [Volyn writers in the diaspora: bibliography index]. (Vols. 1-2). Lutsk, Ukraine. [In Ukrainian].

9. Zakharova, O. & Prokofieva, O. (Comps.). (2016). *Henrik Senkevych: bibliohrafichnyi pokazhchyk* [Henrik Sienkiewicz: bibliography index]. Dnipropetrovsk, Ukraine. [In Ukrainian].

10. Peskina, L. (Comp.). (2004). *Diiachi polskoi kultury v Kyievi: bibliohrafichni narysy* [Figures of Polish culture in Kyiv: bibliographical essays]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

11. Dyrda, N., Palii, V. & Tremba, T. (Comps.). (2015). *Doroha v dvadtsiat rokiv. Zhyttia i pratsia : (do 20-richchia muzeiu Bohdana Lepkoho): bibliohrafichnyi pokazhchyk* [The road is twenty years old. Life and work: (to the 20th anniversary of the Bohdan Lepkyi museum): bibliography index]. Berezhany, Ukraine. [In Ukrainian].

12. Hrynko, M. (Comp.). (2008). *Yevhen-Iulii Pelenskyi (1908-1956-2008) : kataloh yuvileinoi vystavky z nahody stolittia vid dnia narodzhennia (3 sichnia - 3 bereznia 2008 r.). [Yevhen-Yuliy Pelenskyi* (1908-1956-2008): catalog of the jubilee exhibition on the occasion of the centenary of his birthday (January 3 - March 3, 2008)]. Kyiv, Ukraine: Mah. [In Ukrainian].

13. Mykhalska, N. & Shchavurskyi, B. (Eds.). (2005-2006). *Zarubizhni pysmennyky : entsyklopedychnyi dovidnyk*. (Vols. 1-2) [Foreign writers: an encyclopedic guide]. Ternopil, Ukraine. [In Ukrainian].

14. Hrytsyshyn, I. (Comp.). (2015). *Zarubizhni pysmennyky i Ukraina: bibliohrafichnyi pokazhchyk* [Foreign writers and Ukraine: bibliography index]. Ternopil, Ukraine. [In Ukrainian].

15. Zymomria, M., & Shahala, L. (Comps.). (2012). *Sutnist shkilnytstva v inonatsionalnomu seredovyshchi : bibliohrafichnyi pokazhchyk prats Yaroslava Hrytskoviana* [The essence of schooling in a non-national environment: a bio-bibliographic index of the works of Yaroslav Hrytskovian]. Drohobych, Ukraine : Kolo. [In Ukrainian].

16. "Kyivski polonistychni studii" za 1999-2016 roky (tomy I-XXVII). (2016). ["Kyivski polonistychni studii" for the years 1999-2016 (Vols. I-XXVII)]. *Kyivski Polonistychni Studii,28*, 424-495. [In Ukrainian].

17. Kozak, S. (2012). *Volynska literaturna emihratsiia.* [Volyn literary emigration]. Kyiv, Ukraine : Ukrainskyi pysmennyk. [In Ukrainian].

18. Benovska, I. (Comp.). (2018). *Krasa dushi u slovo perelyta: (do 220-richchia vid dnia narodzhennia Adama Mitskevycha) (1798-1855).* [The beauty of the soul poured into words: (to the 220th anniversary of the birth of Adam Mickiewicz) (1798-1855)]. Retrieved fromhttp://www.library.tnpu.edu.ua/index.php/en/virtual-exhibitions/2541-mickevuch. [In Ukrainian].

19. Kulchytska, O., Matvieshyn, T. & Talposh, L. (Comps.). (2009). *Kremenets pamiataie svoho poeta: do 200-richchia vid dnia narodzhennia polskoho poeta Yu. Slovatskoho: biobibliohrafichnyi pokazhchyk literatury* [Kremenets remembers its poet: to the 200th anniversary of the birth of the Polish poet Yu. Slovacky : bibliography index]. Ternopil, Ukraine. [In Ukrainian].

20. Lukianenko, O. (Comp.). (2012). *Lvivshchyna v polskii literaturi: bibliohrafichnyi pokazhchyk* [Lviv region in Polish literature: bibliography index]. Lviv, Ukraine : Rastr-7. [In Ukrainian].

21. Taramanova, K. (Comp.). (2001). *Polska knyha XVI-XVIII st. u fondakh Kharkivskoi derzhavnoi naukovoi biblioteky im. V. H. Korolenka yak dzherelo informatsii pro istoriiu, kulturu Polshchi : putivnyk po fondu* [Polish book of the XVI-XVIII centuries. in the funds of the V. G. Korolenko Kharkiv State Scientific Library as a source of information about the history and culture of Poland]. Kharkiv, Ukraine. [In Ukrainian].

22. Verbova, V., Horbenko, N. & Petrovska, S. (Comps.). (2003). *Polskyi pedahoh - humanist Yanush Korchak (1878-1942): do 125-richchia z dnia narodzhennia: biobibliohrafichnyi pokazhchyk* [Polish pedagogue and humanist Janusz Korczak (1878-1942): on the 125th anniversary of his birth]. Kyiv, Ukraine:Dukh i litera. [In Ukrainian].

23. Bobrova, M., Hudkova, O., Kononenko, I., & Tymoshenko, N. (Comps.). (2005-2007). *Polski rukopysy ta ridkisni knyhy u fondakh Tsentralnoi naukovoi biblioteky Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina : kataloh vystavky* [Polish manuscripts and rare books in the funds of the Central Scientific Library of V. N. Karazin Kharkiv National University]. Kharkiv, Ukraine. [In Ukrainian].

24. Kryvenka, T. (Comp.). (2013). *Stanislav Vintsenz: polskyi doslidnyk Hutsulshchyny: 125-richchiu vid dnia narodzhennia S. Vintsenza prysviachuietsia: kataloh knyzhkovoi vystavky* [Stanislav Vincenz: Polish explorer of the Hutsul region: dedicated to the 125th anniversary of the birth of S. Vincenz : catalog of the book exhibition]. Ivano-Frankivsk, Ukraine. [In Ukrainian].

25. Prosalova, V. (Comp.). (2012). *Ukrainska diaspora: literaturni postati, tvory, biobibliohrafichni vidomosti* [Ukrainian diaspora: literary figures, works, biobibliographic information]. Donetsk, Ukraine: Skhidnyi vydavnychyi dim. [In Ukrainian].

26. Shmiher, T. (Comp.). (2013). *Ukrainske perekladoznavstvo XX storichchia : bibliohrafiia* [Ukrainian translation studies of the 20 th century: bibliography]. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

27. Bilyk, O., Hamalii, H., &Pohrebennyk, F. (Comps.). (2006-2007). *Ukrainski pysmennyky diaspory: materialy do biobibliohrafichnoho slovnyka* (Vols. 1-2). [Ukrainian writers of the diaspora : materials for a bio-bibliographic dictionary]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

28. Luchuk, O. & Luchuk, T. (Comps.). (2003). *Chuzhomovne pysmenstvo na storinkakh zakhidnoukrainskoi periodyky (1914–1939): bibliohrafichnyi pokazhchyk* [Foreign language writing on the pages of Western Ukrainian periodicals (1914-1939): bibliography index]. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

29. Kushneryk, O. & Rybachuk, O. (Comps.). (2012). *Yuzef Ihnatsii Krashevskyi: tvorchist - mytets - doba: (do 200-richchia vid dnia narodzhennia Yuzefa Ihnatsiia Krashevskoho - polskoho pysmennyka ta hromadskoho diiacha)* [Józef Ignatius Kraszewski: creativity - artist - era: (to the 200 th anniversary of the birth of Józef Ignatius Kraszewski - Polish writer and public figure)]. Lutsk, Ukraine. [In Ukrainian].

30. Drunevych, M., Myskiv, V. & Protsiv, O. (Comps.). (2009). *Yuliush Slovatskyi (4.09.1809-3.04.1849): bibliohrafichnyi pokazhchyk* [Juliusz Slovacky (September 4, 1809-April 3, 1849): bibliography index]. Ternopil, Ukraine. [In Ukrainian].

31. Horbenko, N., & Sukhomlynska, O. (2012) *Yanush Korchak (Henrik Holdshmit) (1878–1942)* [Janusz Korczak (Henrik Goldschmidt) (1878-1942)]. Retrieved from http://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/vydatni-pedahohy/9773-2/. [In Ukrainian].

Tetiana Hryshyna,
https://orcid.org/0000-0002-3464-3085,
Junior Research Associate,
Department of Scientific and Bibliographic Information,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: tagym@ukr.net

THE ISSUE OF UKRAINIAN-POLISH LITERARY RELATIONS IN DOMESTIC BIBLIOGRAPHY OF THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

The purpose of the article is to analyze of bibliographic sources on the development of Ukrainian-Polish literary relations published in Ukraine over the past 20 years and familiarization of users with them. **Research methods.** The research uses general scientific methods of cognition: analysis and synthesis, comparison, generalization, deduction and induction, classification and special research methods: information collection, study and systematization of sources. The specified methods provide an opportunity to more thoroughly research bibliographic references on the connections between Ukrainian and Polish literature. **The scientific novelty** consists in summarizing bibliographic information about Ukrainian-Polish literary ties, revealing information about the history of literature, the life and creative path of Polish writers, and the activities of Ukrainian writers in Poland. Also, information on domestic literary bibliographic sources, published in 2001-2021, was introduced into scientific circulation. **Conclusions.** The bibliographic resources presented in the study have an important scientific and cognitive value, because they reveal previously unknown facts about the life and work of Polish and Ukrainian writers. They are of interest to scientists, literary critics, bibliographers and all those interested in the history of the development of inter-literary relations in Ukrainian literature and constitute a source base for further research in the field of literary relations between Ukraine and Poland.

Keywords: bibliographic index, literary connections, literary studies, translation studies, writer, Poland, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 26.09.2023 р.

УДК 021.64(100):021:004.8

Людмила Дем'янюк,
https://orcid.org/0000-0003-4242-8390,
кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,
відділ міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: demianiuk@nbuv.gov.ua

СТРАТЕГІЇ СВІТОВОЇ БІБЛІОЧЕЧНОЇ СПІЛЬНОТИ ЩОДО ІНТЕГРАЦІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У БІБЛІОТЕЧНУ ГАЛУЗЬ

Мета статті – дослідити стратегії, візії та підходи міжнародних та провідних зарубіжних бібліотечних організацій щодо інтегрування штучного інтелекту у бібліотечну галузь, проаналізувати ініціативи, спрямовані на просування штучного інтелекту. **Методологія** дослідження ґрунтується на системному та структурному підходах, на методах логічного та структурно-функціонального аналізу, методі case-study, наукової об'єктивності, узагальнення, моніторингу контенту вебсайтів, контент-аналізу тощо. **Наукова новизна.** Висвітлено стратегії міжнародних бібліотечних організацій та провідних зарубіжних бібліотечних спільнот для успішної інтеграції штучного інтелекту у роботу бібліотек, їх вплив на трансформацію бібліотечної галузі. У **висновках** констатується, що авторитетні світові бібліотечні спільноти визнають неминучу інтеграцію штучного інтелекту у бібліотечну галузь, активно організовують свою готовність та спрямовують зусилля на реалізацію практичних заходів, спрямованих на впровадження штучного інтелекту.

Ключові слова: штучний інтелект (ШІ), міжнародні бібліотечні організації, світова бібліотечна спільнота, стратегії розвитку, бібліотечна галузь, шляхи інтегрування ШІ, інноваційні технології.

Актуальність теми дослідження. Сьогодні питання інтеграції штучного інтелекту (далі ШІ) у бібліотечну галузь є надзвичайно актуальним, оскільки протягом останніх років застосування технологій ШІ набуло значного розвитку та популярності, влилось в усі сфери життєдіяльності сучасної людини. Штучний інтелект – це галузь, яка стрімко розвивається в усьому світі, і для бібліотек важливо краще розуміти його вплив на професію, а також на роботу бібліотек і спектр пропонованих послуг. Упровадження ШІ у бібліотечно-інформаційному комплексі є ключовим питанням міжнародних бібліотечних організацій, основною темою багатьох наукових заходів та подій, предметом наукових досліджень

та дискусій серед світової бібліотечної спільноти. Вивчення, обговорення, перспективи та шляхи практичного застосування ШІ в бібліотечній галузі, які координуються авторитетними бібліотечними інституціями на міжнародному рівні, відображають важливість ролі ШІ у закладенні стратегій розвитку бібліотек та забезпеченні відкритого та сучасного доступу до знань у цифрову епоху.

Аналіз досліджень і публікацій здійснювався на основі праць та відомостей про штучний інтелект, розміщених на офіційних вебсайтах глобальних бібліотечних організацій, інформаційних бібліотечних агентств і асоціацій, матеріалах міжнародних конференцій та відповідних документах, публікаціях зарубіжних науковців. Такі авторитетні світові та міжнародні бібліотечні організації, як Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (IFLA), Американська бібліотечна асоціація (ALA), Конференція європейських національних бібліотекарів (CENL), Міжнародна асоціація бібліотек технічних університетів (IATUL), Австралійська бібліотечно-інформаційна асоціація (ALIA), Бібліотечно-інформаційна асоціація (CILIP), Європейське бюро бібліотечних, інформаційних та документних асоціацій (EBLIDA) тримають у прицільному фокусі питання щодо інтегрування штучного інтелекту у бібліотеках. Вони займаються дослідженням та розвитком інноваційних технологій у бібліотеках, активно сприяють підвищенню обізнаності бібліотекарів про штучний інтелект та підтримують його інтеграцію. Ці організації сприяють розумінню важливості ШІ в бібліотечній сфері, розробленні етичних принципів, стратегій та рекомендацій щодо його впровадження. Їхні дії спрямовані на те, щоб забезпечити максимально ефективне та етичне використання ШІ в бібліотеках. Такі зусилля сприяють поступовому зміщенню бібліотечної сфери в сучасну цифрову епоху, забезпечуючи бібліотекам потужні інструменти та ресурси для зручнішої та ефективнішої роботи у сучасному інформаційному середовищі.

Мета статті – дослідити стратегії, візії та підходи міжнародних та провідних зарубіжних бібліотечних організацій щодо інтегрування штучного інтелекту у бібліотечну галузь, проаналізувати ініціативи, спрямовані на просування ШІ.

Виклад основного матеріалу. Штучний інтелект вже не лише набуває статусу першорядного питання, але й стає керівною ідеєю закладення перспективних напрямів розвитку бібліотечної галузі. В сучасному світі, де інформаційні та технологічні зрушення диктують нові правила гри,

фахові бібліотечні установи розпізнають в ШІ потужний інструмент для вдосконалення діяльності бібліотек та їх взаємодії з користувачами. Міжнародні бібліотечні організації та авторитетні на міжнародній арені професійні бібліотечні спільноти вбачають у ШІ більше, ніж лише технологічний тренд. Це перетворюється на чільний стратегічний напрям, який може змінити спосіб, яким бібліотеки забезпечують доступ до знань та інформації. Адже, застосування ШІ у бібліотечному середовищі дає змогу оптимізувати процеси оброблення та каталогізації документів, аналізувати та оцінювати великі обсяги даних, надавати персоналізовані рекомендації користувачам, а це, своєю чергою, сприяє ефективнішій роботі бібліотек та підвищує задоволеність користувачів. Розглядаючи різні аспекти впровадження ШІ, професійні бібліотечні організації допомагають оцінити потенціал для автоматизації рутинних завдань, поліпшення надання інформаційних послуг та розширення доступу користувачів до ресурсів, чіткіше сформувати візії, як інноваційні технології можуть трансформувати бібліотечну галузь.

Відтак, Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (IFLA) приділяє особливу увагу сприянню впровадження інновацій та передових технологій у бібліотечній галузі. Організація активно проводить дослідження ролі штучного інтелекту в бібліотечній діяльності та залучає фахівців для обміну знаннями та досвідом у цій галузі. Визнаючи значущий потенціал, який надає штучний інтелект для розвитку бібліотечної галузі, IFLA надає настанови та рекомендації бібліотекарям для поглибленого вивчення та ефективного використання цієї технології. За чітким керівництвом IFLA розробляються стандарти та настановчі документи для впровадження інноваційних технологій у бібліотечній галузі, сприяючи розвитку бібліотечного сектору, підвищенню ефективності та якості роботи бібліотек, розширенню професійної грамотності бібліотекарів у галузі використання технологій штучного інтелекту.

Зокрема, у постанові IFLA про бібліотеки та штучний інтелект («IFLA Statement on Libraries and AI») від 2020 р. викладено основні міркування та рекомендації щодо використання технологій штучного інтелекту в бібліотечному секторі. У вищезгаданому документі зазначається, що у сучасному суспільстві, зі зростаючою інтеграцією ШІ, бібліотеки можуть відігравати багато ролей, зокрема: створення контенту, класифікація та пошук; аналітика для прийняття рішень щодо бюджетів матеріалів, закупівель та кращого розподілу ресурсів; допомога у навчанні

та персоналізоване навчання через використання моделей поведінки; розумна підтримка та наставництво користувачів; використання доповненої реальності, підтримуваної ШІ; автоматичний переклад мовних ресурсів; робототехнічні програми; покращення розуміння етичної практики в ШІ [9].

Вищезгаданий документ є важливим кроком на шляху розвитку використання штучного інтелекту в бібліотечній галузі, що сприяє її модернізації та відповідності вимогам сучасного інформаційного суспільства. Слід зазначити, що в документі наголошується на етичних аспектах використання ШІ, що сприяє збереженню довіри до технологій з інтегрованим ШІ та забезпеченню прозорості у їхньому застосуванні. Все це робить документ важливим інструментом для сучасних бібліотек, допомагаючи їм адаптуватися до вимог сучасного інформаційного суспільства та покращити обслуговування користувачів.

Слід згадати й про те, що на базі IFLA була створена спеціальна група зі штучного інтелекту під назвою «Artificial Intelligence Special Interest Group» (група особливого інтересу зі штучного інтелекту), яка виконує роль координаційної ланки для розроблення ідей та забезпечення міжнародної платформи в рамках IFLA з метою підвищення обізнаності стосовно штучного інтелекту, освіти, передового досвіду та грамотності, а також розглядає питання, пов'язані з правовими та етичними аспектами технологій ШІ [4].

Одночасно питання впровадження та використання штучного інтелекту (ШІ) у бібліотеках є актуальним предметом досліджень, обговорень на різноманітних наукових конференціях, зборах та зустрічах бібліотечних фахівців та дослідників, які проходять під егідою IFLA. Такі заходи збирають експертів з різних країн, щоб обговорити останні тренди та досягнення в галузі штучного інтелекту, а також обмінюватися знаннями, досвідом та інноваційними практиками, спрямованими на впровадження ШІ в бібліотечній діяльності. Так, у березні 2023 р. у Сінгапурі, на конференції «Фокус на ШІ: штучний інтелект та бібліотеки», організованій Секцією інформаційних технологій IFLA та Групою особливого інтересу зі штучного інтелекту IFLA обговорювались питання стосовно досвіду застосування штучного інтелекту в бібліотечній діяльності. Конференція розпочалася з екскурсії до Регіональної бібліотеки Тампінеса, де учасники могли побачити результати роботизації та автоматизації в бібліотечних операціях, які були частиною п'ятирічного стратегічного плану «Libraries

and Archives Blueprint 2025» Національної Бібліотечної Ради Сінгапуру щодо бібліотеки майбутнього. Такі інноваційні рішення як мобільний букдроп (Mobile Bookdrop), робот для зчитування полиць (Shelf-Reading Robot), автоматичний сортер (Auto Sorter) стали яскравими прикладами інтеграції ШІ, його успішним практичним впровадження у бібліотечну площину та новими можливостями у адаптуванні до вимог сучасного інформаційного світу [10].

Варто зазначити, що на офіційному порталі IFLA для цільової аудиторії представлено підбірку матеріалів під назвою «23 ресурси, щоб пришвидшити роботу ШІ у 2023 р.» («23 resources to get up to speed on AI in 2023»), яка містить посилання на найактуальніші дослідження щодо ШІ у контексті бібліотек [12].

При Американській бібліотечній асоціації також функціонує група зі штучного інтелекту та машинного навчання під назвою «Artificial Intelligence and Machine Learning in Libraries Interest Group» (група особливого інтересу зі штучного інтелекту та машинного навчання в бібліотеках). Метою цієї групи є забезпечення форуму для дослідження потенційних застосувань машинного та глибинного навчання в бібліотечній галузі, включаючи дискусії, публікації та співпрацю з ширшою спільнотою бібліотекарів. Одним із головних завдань, поставлених перед групою, є навчання бібліотекарів щодо використання складних технік машинного навчання та надання простору для критичного мислення про нові застосування, а також етичний та соціальний вплив цих технологій, оскільки галузь набуває стрімкого розвитку [3].

Конференція європейських національних бібліотекарів (CENL) також усвідомлює неминучу інтеграцію ШІ у роботу бібліотек та активно розробляє можливі алгоритми поведінки. Спеціально створена група «CENL Network Group AI in Libraries» зосереджується на впровадженні штучного інтелекту у бібліотечну сферу. Основне ядро групи складають бібліотечні професіонали з таких бібліотек європейського простору: Національна бібліотека Франції, Національна бібліотека Норвегії, Національна бібліотека Австрії, Національна бібліотека Чеської Республіки, Британська бібліотека, Національна бібліотека Естонії, Національна бібліотека Швеції, Національна бібліотека Люксембургу, Національна бібліотека Люксембургу, Швейцарська національна бібліотека, Королівська бібліотека Бельгії, Національна бібліотека Данії, Німецька національна бібліотека. Члени групи окреслюють, що штучний інтелект

трансформує галузь інформаційно-комунікаційних технологій і у такий спосіб здійснює вплив на роботу бібліотек як внутрішньо, так і у їхній ролі сервісних провайдерів для користувачів. Наразі розуміння потенціалу ШІ для бібліотек все ще недостатнє, і попит на глибші знання особливо затребуваний. Метою групи є сприяння загальному розумінню застосування ШІ в бібліотеках і, відповідно, підвищення рівня використання ШІ у бібліотеках. Оскільки практикуючі фахівці в цій галузі потребують спільного об'єднання, обміну досвідом і знаннями, група мережі CENL з питань ШІ створює сприятливі умови для співпраці і обміну ідеями, зокрема запускає вебсайти, репозиторії на GitHub, організовує семінари, зустрічі та інші формати для професійного спілкування [2].

У вересні 2021 р. серед членів мережі CENL було проведено опитування щодо практики застосування та рівня зрілості у сфері штучного інтелекту. У CENL пояснюють, що основними цілями такого кроку були такі три:

- ✓ виявити поточну діяльність або наміри європейських національних бібліотек щодо використання штучного інтелекту;
- ✓ знайти контактну особу в бібліотеках, відповідальну за питання, пов'язані зі штучним інтелектом;
- ✓ залучити нових учасників до групи мережі CENL.

У результаті опитування надійшло 23 відповіді від членів мережі CENL, яка у загальній кількості нараховує 49 національних бібліотек з 45 країн. Відповіді надійшли з таких країн: Австрія, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Угорщина, Литва, Люксембург, Мальта, Молдова, Нідерланди, Норвегія, Польща, Шотландія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Велика Британія. Згідно з результатами опитування, переважна більшість бібліотек (20 з 23, тобто 87 %) уже здійснюють діяльність із залученням штучного інтелекту, але лише декілька з них перебувають у фазі продукування. Саме тоді на перспективу було поставлено створення мережі національних бібліотек, які вже займаються впровадженням ШІ або мають намір це зробити, що забезпечить активний обмін досвідом і знаннями та сприятиме швидшому впровадженню в бібліотеках інноваційних технологій, зокрема ШІ [5].

Аналізуючи дані, отримані CENL, можна дійти висновків, що багато бібліотек вже успішно використовують ШІ для розпізнавання та класифікації книг, автоматичної індексації та пошуку інформації, розроблення персоналізованих рекомендацій користувачам, аналізу та відстеження даних, автоматизованого надання відповідей на запитання користувачів

тощо. Проте існує значний потенціал для подальшого розвитку та дослідження застосування ШІ в бібліотечній галузі, зокрема, для створення нових сервісів та інструментів для користувачів, покращення оброблення та збереження даних, використання віртуальної та доповненої реальності в бібліотечних послугах тощо. Технології штучного інтелекту можуть мати глибокі трансформаційні можливості, а їхня сила може бути використана для суспільного добробуту та інновацій. За умови необхідної підготовки та врахування етичних проблем і поточних обмежень бібліотеки можуть відповідально використовувати технології ШІ для просування своєї соціальної місії. Використання штучного інтелекту в бібліотеках може стати ключовим фактором для їх майбутнього розвитку, сприяючи покращенню послуг та методів роботи.

Інша, не менш відома організація, – Європейське Бюро бібліотечних, інформаційних та документних асоціацій (EBLIDA), – яка є незалежним об'єднанням асоціацій та установ з бібліотечної, інформаційної та документної сфер у Європі, також ставить перед собою завдання сприяти розвитку інновацій, зокрема інтеграції штучного інтелекту в бібліотечну галузь. Ще у квітні 2018 р. на ім'я Президента Європейської Комісії за підписами членів Європейського Бюро бібліотечних, інформаційних і документаційних асоціацій було надіслано лист «Максимізація переваг штучного інтелекту за допомогою перспективних правил щодо розпізнавання тексту та даних», в якому йшлося про високий потенціал та конкурентоспроможність ШІ в Європі, про негативні наслідки обмеження можливостей використання ШІ та пропонувалось підтримати розвиток розпізнавання тексту та даних (TDM) як ключового складника штучного інтелекту в Європі та використання TDM як засобу збільшення доступу до даних для приватних компаній [11].

Вагомим у цьому контексті є також досвід Бібліотечно-інформаційної асоціації Британського Королівського інституту бібліотечних та інформаційних професіоналів CILIP, яка націлена у своїй діяльності на підтримку та розвиток професіоналізму в бібліотечній галузі, сприяє обміну знаннями та досвідом, а також забезпечує підтримку для вдосконалення роботи бібліотекарів, інформаційних спеціалістів та інших фахівців. CILIP активно працює над вивченням та впровадженням новітніх технологій, зокрема таких як штучний інтелект, машинне навчання та інші інновації у бібліотечно-інформаційній площині, залучає провідних дослідників та науковців для здійснення наукових досліджень.

Розглянемо науковий звіт «Вплив штучного інтелекту, машинного

навчання, автоматизації та робототехніки на професії в галузі інформації» («The impact of AI, machine learning, automation and robotics on the information professions»), підготовлений спеціально для CILIP британським науковцем Ендрю М. Коксом (Інформаційна школа, Університет Шеффілда). Головна мета проведення такого дослідження полягала у наданні розуміння для CILIP та британської професійної бібліотечної аудиторії про те, як штучний інтелект, машинне навчання, автоматизація процесів та робототехніка здійснюють вплив на щоденну роботу фахівців та спеціалістів або можуть це зробити у найближчому майбутньому. У документі викладені результати дослідження щодо впливу штучного інтелекту, робототехніки на сучасне суспільство та роль інформаційних професіоналів у цьому контексті. Ендрю М. Кокс наголошує, що ШІ та роботи не є новими концепціями, але швидкі зміни в технологіях та їхній вплив на робочі місця можуть відрізнятися від попередніх хвиль автоматизації. Науковець надає зрозумілий огляд різноманітних технологій, пов'язаних зі штучним інтелектом (ШІ), та їхнього впливу на працевлаштування та навички, акцентуючи на можливостях заміщення рутинних завдань та створення нових робочих місць у галузях розроблення та аналізу ШІ. Однак він вказує, що зміни в навичках та ролях можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки, такі як втрата компетенцій, поляризація робочої сили та відчуження співробітників. Водночас відзначається важливість активної участі інформаційних професіоналів у формуванні майбутнього використання ШІ та роботів. Така участь вказує на те, що суспільства мають здатність впливати на технологічні рішення та вибори, що визначають їхню подальшу спрямованість [6; 7].

Розглядаючи світові бібліотечні спільноти та їх задіяність у просуванні ШІ, варто згадати й про досвід Канадської федерації бібліотечних асоціацій, яка сумісними зусиллями з Бібліотекою університету Райерсона та Публічною бібліотекою Торонто запустили проєкт «ШІ для всієї Канади» («AI for all Canada»), спрямований на розроблення програми навчання штучному інтелекту та алгоритмічної грамотності з метою її подальшого запровадження в усіх публічних бібліотеках Канади. Цей проєкт визначає ефективне та етичне використання штучного інтелекту як центральний аспект своєї стратегії, зокрема, сприяючи розробленню та впровадженню норм та стандартів, які забезпечують дотримання прав людини, уникнення викривлення та захист приватності, а також збалансований розвиток технології на користь суспільства в цілому. Крім того, він відображає

залученість уряду, бізнесу, наукових установ та громадських організацій до спільних зусиль у розвитку та впровадженні ШІ. Така співпраця є головним елементом успішної імплементації технології та забезпечення її позитивного впливу на суспільство, економіку та науковий прогрес. Загалом «ШІ для всієї Канади» відображає стратегічний підхід Канади до використання та розвитку штучного інтелекту, сприяючи розвитку інноваційного середовища, підтримці наукових досліджень і співпраці різних секторів для досягнення спільних цілей [1].

Австралійська бібліотечно-інформаційна асоціація (ALIA) також активно залучена у процес інтеграції штучного інтелекту (ШІ) в освітній сектор, сприяючи впровадженню конструктивних стратегій та ініціатив для підвищення грамотності стосовно ШІ серед студентів, педагогів та бібліотекарів. Асоціація активно співпрацює з різними відповідними структурами, зокрема з академічними закладами та публічними бібліотеками, для розроблення програм навчання та вдосконалення у сфері ШІ, виступаючи у ролі посередника між теперішнім та майбутнім як бібліотек, так і освітнього сектору.

За допомогою спільних ініціатив та партнерств ALIA сприяє розробленню та впровадженню педагогічних підходів та методів, які дозволяють використовувати ШІ ефективно та з урахуванням етичної сторони. Документ «Спільне подання бібліотечних та інформаційних організацій щодо дослідження генеративного штучного інтелекту в системі освіти Австралії» Австралійської бібліотечно-інформаційної асоціації (ALIA) демонструє важливу роль та її активну залученість у інтегруванні ШІ. Документ містить комплекс рекомендацій, що демонструють візії ALIA щодо розвитку та ефективного використання штучного інтелекту в системі освіти. Особливо слід зазначити, що ці рекомендації стосуються таких ключових аспектів, як підвищення інформаційної грамотності, зокрема знання в галузі штучного інтелекту, для студентів та педагогічних працівників. Також в документі закріплені зобов'язання щодо додержання прав людини та етичних норм під час розроблення та використання генеративного штучного інтелекту. Додатково вказується на необхідність розробки регулятивних норм, політики, стандартів та рекомендацій у співпраці з основними зацікавленими сторонами, зокрема бібліотекарями, освітянами, представниками меншин та корінних народів. Це підкреслює залученість ALIA у формуванні стратегічного підходу до використання штучного інтелекту в освітній галузі та визначає важливе місце бібліотек в цьому процесі [8].

Висновки. Отже, вивчення та аналіз наукових матеріалів з окресленої тематики, зокрема документів та постанов авторитетних бібліотечних організацій, дає змогу дійти висновків, що інтеграція ШІ в практичну площину бібліотек є актуальним питанням сьогодення. Важливо зазначити, що професійні бібліотечні спільноти відіграють значну роль у просуванні ШІ, активізують міжнародну співпрацю та обмін досвідом серед науковців, практиків та експертів, спрямовують зусилля на розроблення стратегій, стандартів та рекомендації, які сприятимуть ефективному впровадженню ШІ у бібліотеки. Така позиція провідних бібліотечних спільнот допомагає забезпечити збалансований підхід до залучення, просування та використання ШІ, враховуючи як усі потенційні переваги, так і можливі ризики та виклики, пов'язані з цією технологічною трансформацією.

Список бібліографічних посилань

1. AI for all Canada. *AI for all.* URL: https://aiforall.ca/

2. AI in Libraries Network Group CENL. URL: https://www.cenl.org/networkgroups/ai-in-libraries-network-group/

3. Artificial Intelligence and Machine Learning in Libraries Interest Group. *American Library Association*. URL: https://www.ala.org/core/member-center/interest-groups/about-interest-groups

4. Artificial Intelligence Special Interest Group. *IFLA*. URL: https://www.ifla.org/units/ai/

5. AI Survey: analysis. *CENL network group «AI in Libraries»*. https://docs.google.com/document/d/1v07j8ZRi3uwPFBdnu0ni_xTolQu7gNFKHWXU3k/editMarch 2022

6. CILIP (The Library and Information Association). *CILIP.* URL: https://www.cilip.org.uk/general/custom.asp?page=researchreport

7. Cox A. Research report for CILIP: The impact of AI, machine learning, automation and robotics on the information professions. URL: https://drive.google.com/file/d/19gWoLV_rSP1qKS9Z8KOoorRAQuHmFN4u/view?pli=1

8. Joint submission from library and information related organisations to the inquiry into generative artificial intelligence in the Australian education system. *Australian Library and Information Association (ALIA)*. URL: https://read.alia.org.au/joint-submission-library-and-information-related-organisations-inquiry-generative-artificial

9. IFLA Statement on Libraries and Artificial Intelligence. *International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA).* URL: https://repository.ifla.org/bitstream/1646/1/ifla_statement_on_libraries_and_artificial_intelligence-full-text.pdf

10. Libraries and Archives Blueprint 2025. *National Library Board.* URL: https://www.nlb.gov.sg/main/about-us/About-NLB/lab25-libraries-and-archives-blueprint-2025

11. Maximising the benefits of Artificial Intelligence through future-proof rules on

Text and Data Mining. *EBLIDA*. URL: http://eare.eu/assets/uploads/2018/03/OpenLetter-to-European-Commission-on-AI-and-TDM_9April2018.pdf

12. 23 resources to get up to speed on AI in 2023. URL: https://www.ifla.org/23-resources-to-get-up-to-speed-on-ai-in-2023/

References

1. AI for all Canada. *AI for all.* Retrieved from https://aiforall.ca/ [In English].

2. AI in Libraries Network Group CENL. Retrieved from https://www.cenl.org/networkgroups/ai-in-libraries-network-group/ [In English].

3. Artificial Intelligence and Machine Learning in Libraries Interest Group. *American Library Association.* Retrieved from https://www.ala.org/core/member-center/interest-groups/about-interest-groups [In English].

4. Artificial Intelligence Special Interest Group. *IFLA*. Retrieved from https://www.ifla.org/units/ai/ [In English].

5. (2022). AI Survey: analysis. *CENL network group "AI in Libraries".* Retrieved fromhttps://docs.google.com/document/d/1v07Ri3uwPFBdnu0ni_xToGcyoIlQu7g3k/editMarch 2022 [In English].

6. CILIP (The Library and Information Association). *CILIP.* Retrieved from https://www.cilip.org.uk/general/custom.asp?page=researchreport [In English].

7. Cox, A. Research report for CILIP: The impact of AI, machine learning, automation and robotics on the information professions. Retrieved from https://drive.google.com/file/d/19gWoLV_rSP1qKS9Z8KOoorRAQuHmFN4u/view?pli=1[In English].

8. Joint submission from library and information related organisations to the inquiry into generative artificial intelligence in the Australian education system. *Australian Library and Information Association (ALIA).* Retrieved from https://read.alia.org.au/joint-submission-library-and-information-related-organisations-inquiry-generative-artificial [In English].

9. IFLA Statement on Libraries and Artificial Intelligence. *International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA).* Retrieved from https://repository.ifla.org/bitstream/1/ifla_statement_on_libraries_and_artificial_intelligence-full-text.pdf [In English].

10. Libraries and Archives Blueprint 2025. *National Library Board.* Retrieved from https://www.nlb.gov.sg/main/about-us/About-NLB/lab25-libraries-and-archives-blueprint-2025 [In English].

11. (2018). Maximising the benefits of Artificial Intelligence through future-proof rules on Text and Data Mining. *EBLIDA*. Retrieved from http://eare.eu/assets/uploads/2018/03/OpenLetter-to-European-Commission-on-AI-and-TDM_9April2018.pdf [In English].

12. 23 resources to get up to speed on AI in 2023. Retrieved from https://www.ifla.org/23-resources-to-get-up-to-speed-on-ai-in-2023/ [In English].

Liudmyla Demianiuk,
https://orcid.org/0000-0003-4242-8390,
Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,
International Information and Cooperation Department,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: demianiuk@nbuv.gov.ua

STRATEGIES OF THE WORLD LIBRARY COMMUNITY REGARDING THE INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO THE LIBRARY FIELD

The **purpose of the article** is to investigate the strategies, viewpoints and approaches of international library organizations and leading foreign library communities regarding the integration of artificial intelligence (AI) into library activities, as well as the analysis of initiatives and actions aimed at promoting the implementation of AI. The **research methodology** is based on systemic and structural approaches, methods of logical and structural-functional analysis, case-study method, scientific objectivity, generalization, website content monitoring and content analysis. Scientific novelty. The **scientific novelty** of this study lies in the comprehensive examination of visions, strategies, and measures implemented by authoritative library organizations for the effective integration of artificial intelligence into library operations, along with its subsequent impact on the transformation of the Library Field. In **conclusion**, this study sheds light on the perspectives and strategies of international library organizations towards the integration of artificial intelligence into library operations. The analysis of initiatives aimed at promoting AI implementation, alongside the examination of international case studies, underscores the significance of this technological advancement. Ultimately, this paper not only recognizes the inevitability of AI integration but also highlights the proactive role that authoritative library organizations play in shaping the future of library services through technological transformation.

Keywords: artificial intelligence (AI), international library organizations, world library community, development strategies, Library Field, AI integration, innovative technologies.

Стаття надійшла до редакції 14.08.2023 р.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[021:316:008]:355.4
DOI

Наталя Захарова,
https://orcid.org/0000-0003-0256-4929,
кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,
відділ синтезу соціокультурних мережевих ресурсів,
Національна юридична бібліотека,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: natazachar@bigmir.net

Тетяна Середа,
https://orcid.org/0000-0003-1597-5284,
молодша наукова співробітниця,
відділ соціокультурної діяльності,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: sockylt@ukr.net

СОЦІОКУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мета статті – дослідження соціокультурної діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в умовах воєнного стану. Основну увагу приділено висвітленню інноваційних форм і методів з використанням сучасних технологій. **Методи дослідження.** Для досягнення поставленої мети використано системний, логічний та аналітико-оглядовий методи. **Наукова новизна.** Висвітлено роль національної наукової бібліотеки у використанні інноваційних форм і методів соціокультурної діяльності в умовах воєнного стану, обґрунтовано важливість впровадження новітніх інформаційний технологій для модернізації бібліотеки. **Висновки**. Роль національної наукової бібліотеки у житті країни має важливе значення, а під час війни вона значно зростає, якісно змінюються напрями діяльності. Долаючи серйозні виклики й загрози, бібліотека навіть у воєнний час залишається осередком інтелектуальної свободи та громадянської активності, провідником національних ідей та європейських цінностей, центром науки, культури і освіти. У цих важких умовах бібліотека стає життєво необхідною установою для держави і народу як науково-інформаційний і соціокультурний центр, який розвиває традиційні та впроваджує інноваційні напрями роботи.

Ключові слова: національна наукова бібліотека, науково-інформаційний центр, соціокультурний центр, соціокультурна діяльність, інноваційна діяльність, сучасні технології, воєнний стан.

Актуальність теми дослідження. В умовах воєнного стану перед бібліотеками постали нові завдання, пов'язані з науково-інформаційною роботою з вивчення та популяризації історії України, курсом нашої держави на оборону та післявоєнну відбудову. Ці завдання стали предметом наукових досліджень та численних публікацій, широко обговорювались на конференціях, семінарах та інших заходах. Важливим фактором для зміни соціокультурної діяльності в цих умовах стало зростання значення інформації, спрямоване на правдиве відображення подій на фронті, у тилу і міжнародних відносинах. Спрямованість усієї різноманітності інформаційної діяльності з використанням сучасних технологій дає змогу бібліотеці і в цих тяжких умовах піднести цю роботу на належний рівень.

Аналіз досліджень і публікацій. Військова агресія Російської Федерації проти України кардинально змінила мирне життя нашого народу. Проте, незважаючи на труднощі, зумовлені війною, співробітники Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ), як і інших бібліотек нашої держави, робили все для наближення перемоги, хто на своєму робочому місці, хто в територіальній обороні чи волонтерському русі. Тож за час війни, маючи певний досвід у роботі в умовах воєнного стану, бібліотеки висвітлювали його на сайтах та у періодичних виданнях, готували збірники, довідники та методичні матеріал про роботу своїх закладів, зокрема і про соціокультурну діяльність. Серед таких публікацій слід відзначити статті Ю. Амельченко [1], С. Глибицької [3], В. Животовської [6], С. Іваненко [7], І. Іванової [8], Ю. Новальської [9], Л. Туровської [11]. Цікавим і корисним є досвід роботи бібліотек в умовах війни, яким діляться у своїх статтях співробітники Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «КПІ імені Ігоря Сікорського» [12], Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського [2], Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. С. Грушевського [4] та ін. Разом з тим проведений моніторинг свідчить про недостатню кількість досліджень і публікацій, у яких висвітлено практичний досвід соціокультурної діяльності бібліотек в умовах воєнного стану.

Мета дослідження – теоретичне узагальнення досліджень науковців та досвіду практиків бібліотечної галузі стосовно подальшого розвитку соціокультурної діяльності в умовах війни, впровадження інноваційних форм та методів роботи у новому інформаційно-комунікаційному середовищі. Поширення досвіду Національної бібліотеки України

імені В. І. Вернадського та інших вітчизняних бібліотек щодо їхньої діяльності з урахуванням воєнного стану в країні.

Виклад основного матеріалу. Другий рік триває повномасштабна війна Російської Федерації проти України, руйнуються бібліотеки, музеї, заклади науки і освіти, визначні пам'ятки культури. На часі дня питання нагляду за приміщеннями і майном бібліотек, формування груп для організації внутрішньої роботи. Ті, хто мав доступ до інтернету, включилися в активний спротив на інформаційному фронті. Більшість публікацій на бібліотечних сайтах та сторінках у соціальних мережах бібліотек присвячена воєнній тематиці. В умовах воєнного стану вітчизняні бібліотеки намагаються бути ближче до кожного користувача, пропонуючи скористатися широким спектром бібліотечно-інформаційних онлайн-послуг. І перебіг воєнних дій, і спричинені ним наслідки для суспільного життя, наукової діяльності серйозно позначились на роботі всіх структурних підрозділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, зокрема відділу соціокультурної діяльності та пресслужби бібліотеки. Саме з метою інформування користувачів стосовно держави-терориста пояснюється недостатня, порівняно з минулими роками, наповненість інформацією щодо діяльності НБУВ, особливо наприкінці лютого та в березні-травні 2022 р. Напрям інформаційної діяльності в цей період був усвідомлено спрямований на дві основні теми: нашу реакцію з приводу неочікуваного й безпідставного вторгнення ворога та наші відповідні дії, а також на численні приклади міжнародної підтримки НБУВ колегами з інших бібліотек, фахових об'єднань, численних друзів і просто людей доброї волі. Постійним стало питання висвітлення пропозицій до НБУВ щодо фінансової підтримки вчених, допомоги українським стартапам, надання можливостей науковцям проводити дослідження на базі інших наукових установ, брати участь у міжнародних конкурсах, стажуваннях, здобутті грантів, стипендій, можливостей працевлаштування в ЄС тощо. У зв'язку із запровадженням у державі воєнного стану НБУВ відкрила свої двері для користувачів лише 12 вересня 2022 р. Однак інформування про її діяльність було постійним. Для цього використовувались усі можливості, насамперед офіційний сайт (http://www.nbuv.gov.ua/) та сторінка в соціальній мережі «Фейсбук» (https://www.facebook.com/Vernadsky.Library/?locale=uk_UA). Тематично розміщена інформація висвітлювала роботу бібліотеки і як зібрання найбільшої кількості книжкових та інших фондів, і як головного науково-інформаційного бібліотечного центру України та науково-дослідного інституту НАН України.

Попри війну бібліотека сприяє формуванню інформаційного простору відкритих зон для своїх користувачів. Адже в умовах воєнного стану зростає роль і значення соціокультурної діяльності, успішність і ефективність якої впливає на затребуваність бібліотеки в суспільстві, піднесення її іміджу. Ця робота спрямована на розкриття й популяризацію традиційних, електронних інформаційних ресурсів; інформаційний супровід фундаментальних, прикладних, наукових досліджень; посилення національної самоідентифікації, зростання інтересу до історії України, національної культури; надання користувачам бібліотеки можливостей для реалізації їхніх інформаційних і духовних потреб [5].

Особлива увага приділена таким актуальним в умовах дистанційної роботи формам соціально-культурної діяльності бібліотеки як віртуальні виставки, які стали важливою формою популяризації багатого універсального фонду НБУВ в умовах війни. Адже виставкова робота – один з основних напрямів соціокультурної комунікації, які за видами експонатів поділяються на книжково-документні та художньо-мистецькі виставки. Більшість книжково-документних виставок становлять тематичні експозиції, які висвітлюють сучасність, приурочені до вшанування знакових подій, відзначення пам'ятних дат, ознаменування міжнародних і державних свят [10].

Проте війна внесла свої корективи у виставкову діяльність бібліотеки останні роки. З метою інформування користувачів стосовно загарбницької війни працівниками бібліотеки було підготовлено та виставлено на сайт НБУВ електронні книжкові виставки, які відображають переважно військову тематику: «Освіта та дистанційне навчання в Україні в умовах воєнного стану (законодавчі, урядові, відомчі документи)», «Соціально-правовий захист та психологічна допомога у кризових ситуаціях. Рекомендації та поради в умовах війни», «Збройна агресія російської федерації проти України в контексті міжнародного гуманітарного права: бібліографія (1954–2022 рр.)», «Антиросійські санкції та ембарго (2014–2022 рр.) в контексті міжнародного публічного права й світового досвіду», «Анатомія російсько-українського конфлікту (2014–2022 рр.) в епоху гібридних війн», «Волонтерство», «Енергетична безпека України»; «Іноземні інвестиції та їх роль у розвитку економіки України», «Цивільний захист населення». До річниці повномасштабного військового вторгнення російської федерації в Україну та 200-річчя створення першого детального плану острова Зміїний була розгорнута експозиція «Острів Зміїний. Україна». Загалом з жовтня 2022 р. книжкові виставки НБУВ експонуються як в електронному так і в традиційному варіантах.

Бібліотеки науково-дослідних установ Національної академії наук України також долучались до цієї діяльності. Так, у приміщенні Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона наприкінці травня та на початку червня 2023 р. проходила виставка-презентація оборонних досліджень і розробок установ НАН України, в якій НБУВ брала активну участь та була нагороджена Дипломом Національної академії наук України.

У лютому Україна відзначила трагічну річницю з початку повномасштабного вторгнення РФ. Це був драматичний і водночас героїчний рік опору. Українці боролись за право бути незалежними, мати власну державу, а заразом свою історію та самобутню культуру. З цього приводу 15 березня в НБУВ відбулося відкриття фотовиставки конкурсних робіт студентів Київського національного університету технологій та дизайну (КНУТД) «Дата». Це вихоплені та зафіксовані об'єктивами фотоапаратів і смартфонів миті життя перших місяців повномасштабного вторгнення російських військ в Україну. 24 лютого стало добою, яка розтягнулася на рік і розділила наше життя на «до» і «після». На виставці було представлено 120 фотоекспонатів 17 авторів – викладачів та студентів спеціалізації «Художнє фотографування». Серед світлин є й кадри, зроблені викладачем Андрієм Ковалевським та його сином Олексієм, який захищав Україну в лавах ЗСУ, але був тяжко поранений і проходить лікування в шпиталі. Фотовиставку, присвячену темі війни, не оминули увагою й столичні ЗМІ. Репортаж про фотовиставку та інтерв'ю з Андрієм Ковалевським каналу «РАДА» транслював інформаційний марафон «Єдині новини». Плідна співпраця Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Фахового коледжу мистецтв та дизайну КНУТД триває протягом багатьох років. Мистецький простір бібліотеки завжди відкритий до творчих ініціатив і радо приймає учасників та відвідувачів наших заходів (http://www.nbuv.gov.ua/node/6109).

Сьогодні бібліотека стала осередком не тільки інформації для користувачів, де можна ознайомитись з усіма загальнодоступними достовірними електронними інформаційними ресурсами, а й місцем для проведення різноманітних заходів. Попри війну бібліотека сприяє формуванню інформаційного простору.

Важливим складником соціокультурної діяльності в умовах війни є культурно-мистецькі заходи, які сприяють психологічній реабілітації. Так, навесні цього року відновила свою роботу Музична вітальня. Уже понад три десятиліття проходять музичні зустрічі в читальній залі відділу музичних

фондів НБУВ. Ця традиція започаткована 1991 р., протягом 2000–2019 рр. відбулося майже 300 концертів. Співробітники беруть активну учать у проведенні концертів – готують тематичні виставки літератури з відділу музичних фондів, знайомлять гостей з рідкісними виданнями, унікальними примірниками з автографами, факсимільними виданнями тощо. І лише глобальні потрясіння, як пандемія та війна, змогли тимчасово завадити традиційному спілкуванню шанувальників музики. Вже 6 квітня відбувся камерний концерт лауреатів міжнародних конкурсів Андрія Кутасевича (фортепіано) та Леоніда Гержани (віолончель). У програмі концерту прозвучали твори видатних світових композиторів Й. С. Баха, Л. Боккеріні, Ф. Шопена, Й. Брамса. А вже 20 квітня 2023 р. концертний захід «Ліричне інтермецо» продовжив традицію оригінальної колективної співтворчості. Кандидат мистецтвознавства, завідувач відділу музичних фондів НБУВ Лариса Івченко як ведуча концерту занурила слухачів в атмосферу німецького романтизму XIX ст., розповіла про цікаві факти життя і творчості Р. Шумана, ознайомила з виставкою нот і книжок про композитора. У виконанні Чжан Цзеляна – лауреата міжнародних конкурсів, аспіранта творчої аспірантури кафедри камерного співу Національної музичної академії України (НМАУ) імені П. І. Чайковського, Дмитра Півненка – лауреата міжнародних конкурсів, концертмейстера кафедри камерного співу НМАУ під орудою творчого керівника Валентини Антонюк – народної артистки України, доктора культурології, професора, завідувача кафедри камерного співу НМАУ прозвучав вокальний цикл Р. Шумана на вірші Г. Гейне Dichterliebe, op 48 (Любов поета). Цикл, що складається із 16 пісень, був блискуче виконаний баритоном Чжан Цзеляном німецькою мовою, а на додаток прозвучали дві пісні в українському перекладі Д. Ревуцького і китайською мовою (путунхуа) у перекладі самого виконавця. Виконавці підготували для гостей програмки, в яких кожен слухач міг прочитати назви пісень як німецькою, так і українською мовою, вони також самостійно зробили переклад назв (http://www.nbuv.gov.ua/node/6147).

Пріоритетним завданням НБУВ є підпорядкування соціокультурної діяльності потребам надання громадянам України позитивної інформації, піднесення морального духу суспільства, поширення знань та забезпечення вільного доступу до джерел духовної спадщини. Відзначення Дня вишиванки давно стало традицією як в Україні й світі, так і в колективі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. А нинішня

ситуація військового спротиву повномасштабній російській агресії ще більше згуртувала людей, зміцнила відчуття патріотизму, національної ідентичності та єдності. Вишиванки цьогоріч одягли переважна більшість працівників бібліотеки. А напередодні в стінах НБУВ відкрилась виставка творів унікального явища світового масштабу – петриківського розпису: «Петриківка – душа України». Петриківський розпис – це українське декоративно-орнаментальне народне малярство, яке сформувалось на Дніпропетровщині в селищі Петриківка й налічує вже понад століття. Він внесений до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО.

Мистецтво завжди відігравало важливу роль у розвитку культури і висвітлювало моральний дух нації. Тому 9 червня цього року виставка «Барви життя» не випадково відкрилась саме в залі НБУВ, яка є потужною культурною інституцією та точкою перетину знань сучасного з минулим. До експозиції увійшло 42 картини, написаних у різних техніках. Їх авторки – Анна Естет, Анастасія Осмоловська, Анастасія Самбурська, Катрін Савич, Тося Кравцова, Наталі Като, Женя Мачковська, Надія Харт. Через картини художниці ведуть діалог із глядачем, розповідаючи йому за допомогою зрозумілих яскравих образів про складні речі, котрі потребують осмислення.

Важливим напрямом соціокультурної діяльності НБУВ залишається екскурсійна робота. Екскурсії під час воєнного стану не втрачають популярності й виправдовують себе серед відвідувачів саме як форма популяризації книжкових фондів бібліотеки, її інформаційних та бібліографічних ресурсів. Відділом соціокультурної діяльності спільно з екскурсійним бюро «Київ – моє улюблене місто» було організовано екскурсії «Деміївка + Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського». У рамках проєкту проведено шість тематичних екскурсій, під час яких відвідувачі ознайомилися з історією бібліотеки, архітектурою будівлі, фондами, читальними залами та книжково-документними виставками, а саме – «Видатні постаті України: Павло Скоропадський –150», «День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні».

Оглядові та тематичні екскурсії проводяться за диференційованою моделлю, зокрема для почесних гостей; слухачів інститутів післядипломної освіти; спеціалістів, бібліотекарів-бібліографів; фахівців з вищою освітою; студентів профільних закладів вищої освіти або спеціальностей.

Популярність набули оглядові екскурсії до Фонду Президентів НБУВ, де можна отримати інформацію про особливості процедури дарування подарунків президентам України та їх наукове опрацювання, як наші президенти присягають на вірність українському народові, побачити сувеніри, привезені президентами з інших країн, а також подарунки від звичайних громадян.

Нині для соціокультурної діяльності бібліотеки – період створення нових концепцій і моделей активнішого спілкування із суспільством; пошук форм ефективного поширення знань, наукових досягнень, корисної інформації, створення дедалі більшої комунікації між членами суспільства; залучення його в мережу традиційних та електронних бібліокомунікацій.

Висновки. Роль національної наукової бібліотеки у житті країни має важливе значення, а під час війни вона значно зростає, якісно змінюються напрями діяльності. Долаючи серйозні виклики й загрози, бібліотека навіть у воєнний час залишається осередком інтелектуальної свободи та громадянської активності, провідником національних ідей та європейських цінностей, центром науки, культури і освіти. Вона залишається відкритою для співпраці і допомоги. Цьому значною мірою сприяє впровадження нових інформаційних технологій та високий професійний рівень працівників. Відзначимо, що в умовах воєнного стану НБУВ працює одночасно і як віртуальна установа, здійснюючи науково-дослідну, науково-інформаційну, соціокультурну та бібліотечну діяльність, поширює важливу в умовах воєнного часу інформацію. У цих важких умовах бібліотека стає життєво необхідною установою для держави і народу як науково-інформаційний і соціокультурний центр, який розвиває традиційні та впроваджує інноваційні напрями роботи.

Список бібліографічних посилань

1. Амельченко Ю. Бібліотеки Одещини: адаптація до потреб воєнного часу. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2023. № 1. С. 2–4.

2. Березівська Л. Д., Закатнов С. В., Тарнавська С. В., Лобановська І. Г. Діяльність Державної наукової педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в умовах воєнного стану. *Вісник НАПН України,* 2022. № 4 (1). С. 1–7.

3. Глибицька С. Досвід роботи під час війни. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2023. № 1. С. 5–6.

4. Забіянов Є., Антонюк Д. Бібліотечний театр та відеогеймінг. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2022. № 3 (29). С. 2–4.

5. Захарова Н., Середа Т. Інноваційний розвиток соціокультурної діяльності бібліотек: сучасний тренд. *Polish journal of science.* № 35. 2021. Vol. 2. С. 10–14.

6. Животовська В. Нові виклики у діяльності бібліотечних закладів Кіровоградщини під час війни. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2023. № 1. С. 7–8.

7. Іваненко С. Особливості роботи бібліотеки Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона Національної академії наук України в умовах воєнного стану. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2023. № 1 1. С. 9–12.

8. Іванова І. Трансформація діяльності публічних бібліотек Києва під час війни. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2023. № 2. С. 4–6.

9. Новальська Ю. Бібліотечна наука і практика України в умовах воєнного стану. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2023. № 2. С. 7–9.

10. Середа Т. Актуальні аспекти соціокультурної діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Підвищення ефективності діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах цифровізації* : наук.-метод. зб. / наук. ред. О. Г. Яковенко ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ : НБУВ, 2022. С. 107–114.

11. Туровська Л. Трансформація діяльності наукової бібліотеки в умовах воєнного стану. *Вісник Книжкової палати.* 2023. № 1. С. 31–37.

12. Barabasz S. Biblioteka Politechniki Kijowskiej: wspólna praca na rzecz zwycięstwa. *Biuletyn EBIB*. 2023, nr 1(208). Biblioteki ukraińskie. Dostępny w: http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/853.

References

1. Amelchenko, Yu. (2023). Biblioteky Odeshchyny: adaptatsiia do potreb voiennoho chasu. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka,* 1, 2-4 [In Ukrainian].

2. Berezivska, L. D., Zakatnov, S. V., Tarnavska, S. V., & Lobanovska, I. H. (2022). Diialnist Derzhavnoi naukovoi pedahohichnoi biblioteky Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho v umovakh voiennoho stanu. Visnyk NAPN Ukrainy - *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, *4* (1), 1-7 [In Ukrainian].

3. Hlybytska, S. (2023). Dosvid roboty pid chas viiny. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, *1*, 5-6 [In Ukrainian].

4. Zabiianov, Ye., & Antoniuk, D. (2022). Bibliotechnyi teatr ta videoheiminh. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, *3* (29), 2-4 [In Ukrainian].

5. Zakharova, N., & Sereda, T. (2021). Innovatsiinyi rozvytok sotsiokulturnoi diialnosti bibliotek: suchasnyi trend. *Polish journal of science*, 35 (2), 10-14 [In Ukrainian].

6. Zhyvotovska, V. (2023). Novi vyklyky u diialnosti bibliotechnykh zakladiv Kirovohradshchyny pid chas viiny. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka, 1,* 7-8 [In Ukrainian].

7. Ivanenko, S. (2023). Osoblyvosti roboty biblioteky Instytutu elektrozvariuvannia imeni Ye. O. Patona Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, *1,* 9-12 [In Ukrainian].

8. Ivanova, I. (2023). Transformatsiia diialnosti publichnykh bibliotek Kyieva pid chas viiny. Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka, 2, 4-6 [In Ukrainian].

9. Novalska, Yu. (2023). *Bibliotechna nauka i praktyka* Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka,* 2, 7-9 [in Ukrainian].

10. Sereda, T. (2022). Aktualni aspekty sotsiokulturnoi diialnosti Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Current aspects of the socio-cultural activities of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. In O. M. Vasylenko (Ed.) *Pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti bibliotechno-informatsiinoho kompleksu v umovakh tsyfrovizatsii*: naukovo-metodychnyi zbirnyk [Increasing the Effectiveness of the Library and Information Complex in the Conditions of Digitization: a Scientific and Methodological Collection] (pp. 107-114). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

11. Turovska, L. (2023). Transformatsiia diialnosti naukovoi biblioteky v umovakh voiennoho stanu. *Visnyk Knyzhkovoi palaty* - Bulletin of the Book Chamber, 1, 31-37 [In Ukrainian].

12. Barabasz, S. (2023). Biblioteka Politechniki Kijowskiej: wspólna praca na rzecz zwycięstwa.Biuletyn EBIB - EBIB Bulletin, 1 (208). Biblioteki ukraińskie. [In Polish]. Retrieved from http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/853

Natalia Zakharova,
https://orcid.org/0000-0003-0256-4929,
Candidate of historical sciences,
Senior Research Associate,
Department of the Synthesis of Sociocultural Network Resources,
National law library,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: natazachar@bigmir.net
Tetiana Sereda,
https://orcid.org/0000-0003-1597-5284,
Junior Research Associate,
Department of the Socio-cultural Activities,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: sockylt@ukr.net

SOCIOCULTURAL WORK OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Aim of the research. The study of the sociocultural work of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine under matial law. The innovative forms and modern technologies use are highlighted. **The methodological basis of the study**. In order to achieve the goal the systemic, logical, analytical and reviewal methods have been implemented. **The scientific novelty of the study.** The role of the national scientific

library in the innovative forms and methods of the sociocultural work use under martial law is studied, as well as the importance of the novel informational technologies implementations into the library modernizing process. **The result of the research.** The role of the national scientific library in the life of the country is paramount, and it increases significantly during the war times, bringing qualitative changes into the library activities and work. **Conclusions**. Overcoming significant challenges and dangers, even under the martial law, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine remains the heart of the intellectual freedom and societal activity, the keeper of national ideas and European values, the center of science, culture and education. In those trying times V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine becomes a key institution, both for the state and for the nation, as a scientific informational and sociocultural center, which develops traditions and implements novel work methods.

Keywords: national scientific library, scientific informational center, sociocaltural center, sociocultural activities, innovative work, modern technologies, martial law.

Стаття надійшла до редакції 9.08.2023 р.

УДК 023.5:025.316:001.32(477)

Світлана Іваненко,
https://orcid.org/0000-0001-8756-0892,
завідувачка науково-технічної бібліотеки,
Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України (м. Київ, Україна)
вул. Казимира Малевича, 11, Київ, 03150, Україна
e-mail: sv_88@ukr.net

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ НАУКОВОЇ УСТАНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мета статті – розкрити основні напрями діяльності бібліотеки наукової установи НАН України на прикладі науково-технічної бібліотеки Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона Національної академії наук України в умовах воєнного стану. **Методологічна основа.** Використано такі підходи наукового пізнання, як об'єктивність та зв'язок теорії і практики, принцип єдності взаємозв'язку із сучасними умовами та методи спостереження, узагальнення, аналізу. **Наукова новизна.** Вперше представлено основні напрями діяльності науково-технічної бібліотеки Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України у 2022–2023 рр., репрезентовано особливості роботи книгозбірні в умовах воєнного стану. **Висновки.** Здійснений аналіз дозволяє сформувати системні уявлення про специфіку функціонування бібліотек наукових установ у воєнний період. Науково-технічна бібліотека Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України заснована у 1934 р. і є однією з найбільших у мережі бібліотек наукових установ НАН України з ретельно підібраним унікальним вузькоспеціалізованим фондом. Окрім традиційних методів обслуговування користувачів, бібліотекарі застосовують інноваційні форми інформаційної та бібліографічної роботи в умовах повномасштабного вторгнення російських військ на територію незалежної України; освоюють додаткові канали комунікації із користувачами в сучасному науковому середовищі; є прикладом для впровадження нових перспективних напрямів роботи для мережі академічних бібліотек.

Ключові слова: академічна бібліотека, інформаційні технології, Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України, комунікація, науково-технічна бібліотека, наукометрія, Національна академія наук України.

Актуальність теми дослідження. Головним завданням українських бібліотек в умовах широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти незалежної України є їх збереження як культурних та інформаційних інституцій. Забезпечення української науки

інтегрованими ресурсами всіх видів інформації на всіх носіях, розгортання багатоваріантного бібліотечного сервісу та популяризація України та її народу в світі. Війна зруйнувала звичне життя українців, роками відпрацьоване бібліотечне буття, привнесла серйозні виклики, спричинила загрози і негативні впливи. Нині багато бібліотек зазнали руйнувань, а то і повного знищення, великими є і втрати бібліотечних фондів країни. Але поступово бібліотеки відновлюються, перебудовують свою діяльність та намагаються у важких умовах воєнного часу гідно виконувати свою роботу, роблячи свій внесок у перемогу над кривавим ворогом.

У бібліотеках наукових установ Національної академії наук України (далі – НАН України) зберігається понад 8 млн примірників профільних наукових ресурсів, які покликані забезпечувати якісний інформаційний супровід наукових досліджень. Саме академічні бібліотеки є посередниками між постійно зростаючими потоками наукової інформації та користувачами-науковцями. Поступова модернізація діяльності сучасної академічної книгозбірні, коли «головним у бібліотечній діяльності стає не нагромадження фондів, а читачецентризм, політика нарощування ресурсів шляхом розвитку корпоративних зв'язків між бібліотеками і придбання бібліографічних, реферативних і, що особливо важливо, повнотекстових баз даних» [6, с. 38]. Таким чином, в умовах воєнного стану бібліотека наукової установи НАН України змінює свої традиційні функції, трансформуючи свої послуги задля повнішого задоволення інформаційних потреб своїх користувачів, зокрема віддалених, перетворюючись на інформаційний центр із забезпечення оптимальної наукової діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. У відповідь на повномасштабне вторгнення агресора на територію нашої держави бібліотекознавці та бібліотекарі-практики опублікували низку праць, присвячених дослідженню роботи бібліотек в умовах воєнного стану. Питання діяльності українських бібліотек у надскладний період соціальних потрясінь висвітлено у дослідженнях О. Вдовіної, С. Глибоцької, І. Іванової, О. Клименко, Н. Кунанець, А. Ржеуського, О. Сокур та інших. Адаптацію до потреб користувачів та пошук нових моделей функціонування книгозбірень в умовах викликів воєнного часу в своїх працях висвітлюють Я. Бондарчук, К. Вірютіна, С. Герасимова, Ю. Горбатенко, Л. Лугова, Т. Палівода, Н. Петренко, Г. Прохорова, С. Сердюк, Л. Туровська, М. Чегринець та інші.

С. Сердюк і С. Герасимова висвітлили роботу українських бібліотек від самого початку повномасштабної війни через аналіз актуальних напрямів

діяльності книгозбірень та їхню адаптацію до сучасних потреб, визначивши місію бібліотек у цей складний період та їх значення загалом для українського суспільства [12]. У дослідженні підкреслено, що «у нових реаліях бібліотекарі України показали високий рівень знань, надзвичайно високий рівень комунікацій, швидке реагування на події, професійну мобільність та спроможність до змін» [12, с. 14]. Дистанційні послуги, які надають наукові бібліотеки своїм користувачам в умовах пандемії та воєнного стану, висвітлено у розвідці А. Ржеуського і Н. Кунанець [11]. Дослідники стверджують, що бібліотеки як соціальні інститути, накопичили значний досвід із дистанційного інформаційного обслуговування користувачів під час карантинних обмежень, що дозволило здійснювати подібну практику під час воєнного стану.

Г. Прохорова [10] і М. Чегринець [13] висвітлили інноваційні процеси у Харківській державній науковій бібліотеці імені В. Г. Короленка у важких умовах постійних обстрілів і бомбардувань. Підкреслено, що працівники бібліотеки наполегливо працюють задля забезпечення функціонування освітнього, наукового, культурного процесу заради перемоги України у війні.

Отже, в українському дискурсі досі комплексно не представленими залишаються основні напрями діяльності сучасної бібліотеки наукової установи НАН України в умовах воєнного стану.

Мета статті – розкрити основні напрями діяльності бібліотеки наукової установи НАН України на прикладі науково-технічної бібліотеки Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона Національної академії наук України в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Науково-технічна бібліотека Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України – це самостійний допоміжний підрозділ, який функціонує на підставі Положення про науково-технічну бібліотеку з метою здійснення бібліотечно-інформаційного супроводу наукових досліджень установи. Сьогодні науково-технічна бібліотека – одна з найбільших книгозбірень бібліотечної мережі НАН України з ретельно укомплектованим галузевим фондом. Станом на кінець 2023 р. її фонд становить 275,6 тис. примірників (з них іноземної літератури – 96,2 тис. примірників). Фонд містить понад 86,2 тис. книг, 133,8 тис. примірників періодичних видань, 405 мікрофільмів та близько 54,6 тис. примірників спеціальних видів літератури: дисертації, автореферати, звіти науково-дослідних робіт, переклади, каталоги

зарубіжних фірм, матеріали Міжнародного інституту зварювання тощо. Також зберігається і особиста бібліотека академіка Бориса Євгеновича Патона (1918–2020) – академіка НАН України, професора, доктора технічних наук, багатолітнього Президента НАН України та директора Інституту, яка становить понад 1,7 тис. видань.

Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України має потужний науковий склад. У 2023 р. тут працює 591 науковець, серед них – 11 дійсних членів і членів-кореспондентів НАН України, 59 докторів наук, 178 кандидатів (докторів філософії) наук, 18 професорів, 98 старших наукових співробітників, 14 старших дослідників, 6 доцентів та 56 молодих учених. Саме тому, гостро стоїть питання належного інформаційно-бібліотечного обслуговування наукового складу установи.

Основний інформаційний продукт науково-технічної бібліотеки Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України – це електронний каталог на базі АБІС «ІРБІС-64». За останні п’ять років об’єм каталогу збільшився майже у п’ять раз і нині становить понад 50 тис. записів.

Через воєнні дії на території України та скасування у 2023 р. підписної компанії значно знизилися обсяги надходжень документів до книжкового фонду. Тому сьогодні поповнення електронного каталогу новими записами уповільнилося, але активізувалася робота по розподілу каталогу на окремі бази даних, для зручності використання. Архітектура електронного каталогу бібліотеки, а саме автоматизованого робочого місця (далі – АРМ) «Каталогізатор», станом на кінець 2023 р. відображено на рис. 1.

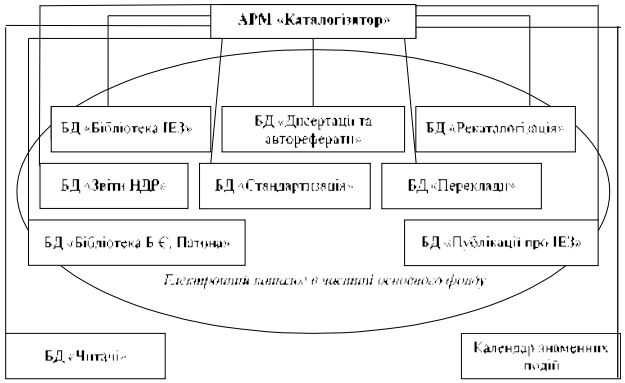

Рис. 1. Архітектура електронного каталогу науково-технічної бібліотеки Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України у 2023 р.

Важливим у роботі бібліотеки є підготовка бібліографічних покажчиків, у тому числі до пам’тних дат. Під час повномасштабної війни триває інформаційне наповнення збірника «Праці співробітників Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона (2020–2024). Книги та брошури», що планується видати до 90-річчя установи.

Один раз на два роки здійснюється підготовка та видання бібліографічного покажчика «Список нових надходжень в науково-технічну бібліотеку» для популяризації фондів бібліотеки установи (рис. 2).

ІНСТИТУТ ЕЛЕКТРОЗВАРЮВАННЯ ім. Є.О. ПАТОНА НАН УКРАЇНИ
НАУКОВО-ТЕХНІЧНА БІБЛІОТЕКА

ІНФОРМАЦІЙНЕ ВИДАННЯ

СПИСОК НОВИХ НАДХОДЖЕНЬ
В НАУКОВО-ТЕХНІЧНУ БІБЛІОТЕКУ
ЗА 2020-2021 рр.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Київ 2021

Рис. 2. Бібліографічного покажчик «Список нових надходжень в науково-технічну бібліотеку»

Для безперервного інформаційного забезпечення наукових відділів актуальними фаховими матеріалами науково-технічна бібліотека систематично здійснює підготовку бібліографічного покажчика «Зварювання та споріднені технології» (рисунок 3), який виходить із 1993 р. Періодичність інформаційного видання скоротилася з 6-ти до 4-х в рік, а повноту на належному рівні вдається утримувати за рахунок джерел відкритого доступу та наповнення нового розділу «Публікації вчених ІЕЗ ім. Є. О. Патона НАН України у наукометричних базах даних» [2].

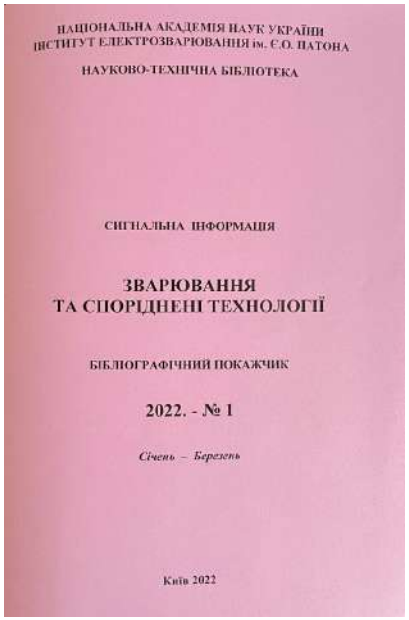

Рис. 3. Бібліографічний покажчик «Зварювання та споріднені технології»

Важливе місце у бібліотечно-інформаційній діяльності науково-технічної бібліотеки займає виставкова робота. В умовах війни бібліотека активно здійснює організацію книжкових виставок для популяризації фонду (рис. 4).

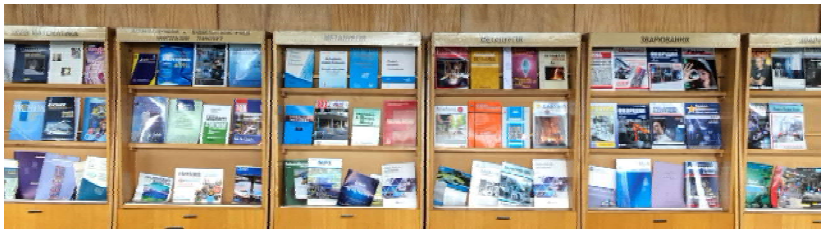

Рис. 4. Традиційна виставка літератури

Одночасно із традиційними виставками літератури впроваджено оформлення електронних вітрин на сайті установи (рис. 5) та буктрейлерів до виставок на сторінці бібліотеки у мережі Facebook (рис. 6).

Рис. 5. Електронна вітрина на сайті установи

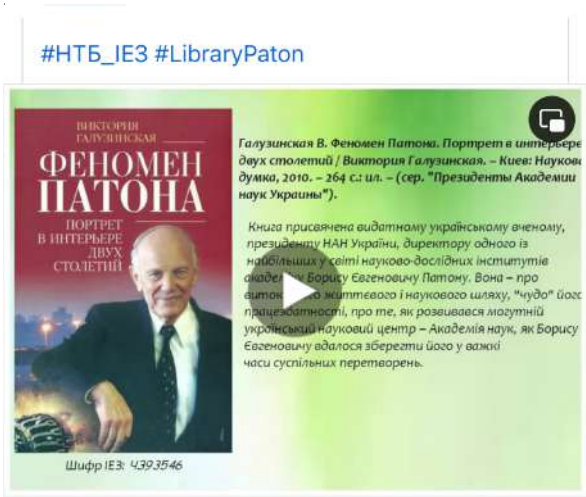

Рис. 6. Буктрейлер до виставки на Facebook-сторінці бібліотеки

У діяльності сучасної академічної бібліотеки набуває актуальності проблема використання наукометричних показників для оцінювання результативності наукової роботи вченого, колективу, установи. Для вирішення цих завдань фахівці науково-технічної бібліотеки Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України використовують бібліометричний та небібліометричний наукометричні підходи. У межах традиційного бібліометричного підходу використовують міжнародні бази даних Scopus, Web of Science, Google Scholar (значення індексів Гірша окремого вченого та установи загалом, імпакт-фактор видання тощо). Небібліометричний підхід полягає у визначенні кількості замовлень електронних копій публікацій вченого. Для широкого представлення науковців установи в академічному середовищі співробітниками бібліотеки надаються дані для наповнення інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки» (функціонує на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського), також адмініструється розділ «Книжкові видання» на корпоративному загальноакадемічному порталі nas.gov.ua (рис. 7) тощо.

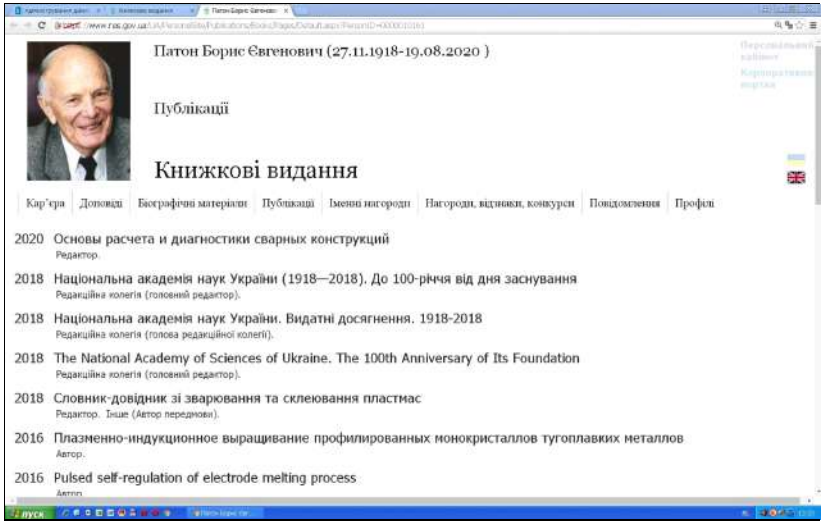

Рис. 7. Авторський профіль на порталі nas.gov.ua

Участь науково-технічної бібліотеки у наукометричних дослідженнях Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України також пов'язана

з комплексом заходів із організації доступу до міжнародних баз наукового цитування, передплати на них, інформаційного супроводу користування базами даних. Важливим є адміністрування профілів установи та авторських профілів науковців, створення акаунтів вільного ліцензійного доступу до передплачених ресурсів, підтвердження афіліації через корпоративну електронну пошту тощо [4].

У 2022–2023 рр. активізувалася участь працівників бібліотеки у науково-дослідній роботі Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у частині досліджень діяльності бібліотек в умовах воєнного стану. Публікації за тематикою діяльності Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України вийшли друком у співпраці із редакційно-видавничим відділом установи. Сумарно за цей період опубліковано дев'ять статей у фаховій періодиці, п'ять тез доповідей у збірках матеріалів профільних конференцій, виголошено чотири доповіді на різного рівня наукових заходах.

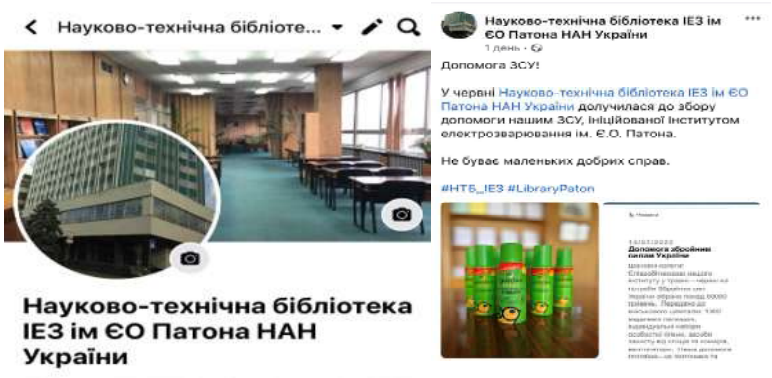

Рис. 8–9. Facebook-сторінка науково-технічної бібліотеки

Facebook-сторінка науково-технічної бібліотеки Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України стала важливим засобом комунікації з потенційними відвідувачами у період повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України (рис. 8 і 9). Соціальна мережа Facebook активно використовується бібліотекою для просування своїх медіапродуктів та підтримки зв'язку зі своїми користувачами 24/7. Насамперед, це буктрейлери книжкових виставок, матеріали інформаційного характеру, публікаційна активність бібліотекарів у фаховій періодиці, волонтерська допомога, участь у житті установи.

Важливим є те, що через додаток Facebook Messenger бібліотека отримує замовлення на електронні копії статей, виконує замовлення по міжбібліотечному абонементу, надає інформаційні довідки. Для визначення ефективності дописів на Facebook фахівцями науково-технічної бібліотеки використовуються інструменти статистики (охоплення допису, взаємодія з дописом, кількість поширень публікації, кількість реакцій та коментарів) [3].

Варто зазначити, що у часи повномасштабної війни науково-технічна бібліотека Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України продовжує виконувати замовлення по міжбібліотечному абонементу, індексувати документи за міжнародною Універсальною десятковою класифікацією, надавати послуги електронної доставки документів на цифрові копії статей, здійснювати групове та індивідуальне інформування користувачів електронною поштою.

В умовах повномасштабної військової агресії Російської Федерації проти України працівники бібліотеки разом з Інститутом беруть активну участь у волонтерському русі нашої держави. Перше завдання, яке стоїть перед бібліотекою як інформаційним центром – документування воєнних злочинів агресора, загалом воєнних подій та участі співробітників установи у бойових діях, допомозі військовим, публічні виступи у засобах масової інформації та соціальних мережах, інших інформаційних майданчиках. Друге завдання – посильна допомога для військових шпиталів, бійців територіальної оборони, внутрішньо переміщених осіб. Безперечно, це і залучення до інших видів допомоги за межами установи.

Висновки. Таким чином, діяльність наукових бібліотек під час оголошення воєнного стану в Україні – важлива і відповідальна. Для ефективного інформаційного обслуговування користувачів наукової бібліотеки нагальним є питання збереження динаміки поповнення електронного каталогу новими записами та вдосконалення його структури. Значимим у роботі бібліотек під час війни є інформаційне та бібліографічне забезпечення наукових досліджень через підготовку бібліографічних покажчиків до пам'ятних дат, видання інформаційних посібників, бюлетенів нових надходжень тощо. Чільне місце у бібліотечно-інформаційній діяльності бібліотеки наукової установи займає виставкова робота. В умовах воєнного стану, поряд із традиційними виставками літератури, надважливим є впровадження альтернативних форм, таких як оформлення електронних вітрин та буктрейлерів до виставок в електронному форматі.

При зростаючій потребі на використання бібліометричних показників

у науковому середовищі як дієвого інструменту оцінювання наукової ефективності окремого вченого, колективу науковців, установи чи видання бібліотекам відводиться роль адміністрування авторських та інституційних профілів в базах даних наукового цитування, здійснення комплексу заходів із організації ліцензійного доступу до наукових ресурсів, інформаційного супроводу користування ними тощо.

Участь працівників бібліотеки у науково-дослідній роботі установи та дослідженнях у галузі бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства, узагальненні та оприлюдненні отриманих результатів у публікаціях та виступах на наукових заходах під час воєнного стану допомагає пропагувати діяльність бібліотеки зокрема та Інституту в цілому, популяризувати фонди книгозбірні, документувати воєнні події, висвітлювати досвід функціонування в умовах воєнного часу, бути видимим в колі бібліотечної спільноти.

Використання соціальних мереж у роботі наукової бібліотеки в умовах воєнного стану надає можливість не втрачати зв'язок із користувачами, посилювати взаємодію з цільовою аудиторією, формувати позитивний імідж бібліотеки в мережі Інтернет.

У часи повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України бібліотекам академічних установ варто продовжувати виконувати замовлення по міжбібліотечному абонементу, індексувати документи за міжнародною Універсальною десятковою класифікацією, надавати послуги електронної доставки документів, здійснювати групове та індивідуальне інформування користувачів. Намагатися освоїти новий напрям діяльності книгозбірень в умовах війни – бібліотечне волонтерство.

Тож, війна з агресором продовжується, тому бібліотечний інформаційний спротив досі актуальний.

Список бібліографічних посилань

1. Глибицька С. Досвід роботи під час війни. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2023. № 1. С. 5–6.

2. Іваненко С. Особливості роботи бібліотеки Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона Національної академії наук України в умовах воєнного стану. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2023. № 2. С. 9–12.

3. Іваненко С. В. Соціальна мережа Facebook в обслуговуванні користувачів бібліотеки наукової установи Національної академії наук України. Бібліотека. Наука. Комунікація: Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових

бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (3–5 жовт. 2023 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2023. С. 80–83. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004726

4. Іваненко С. Участь науково-технічної бібліотеки Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона в наукометричних дослідженнях. *Вісник Книжкової палати.* 2023. № 4. С. 35–39. DOI: https://doi.org/10.36273/2076-9555.

5. Іванова І. Трансформація діяльності публічних бібліотек Києва під час війни: досвід, аналіз, виклики. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2023. № 2. С. 4–6.

6. Клименко О., Бачинська Н. Основні напрями діяльності бібліотек вишів Міністерства культури України на сучасному етапі. *Бібліотечний вісник.* 2011. № 4. С. 38–45.

7. Лугова Л. Бібліотека як безпечне місце. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2023. № 1. С. 18–19.

8. Палівода Т. Досвід волонтерської діяльності Запорізької обласної універсальної наукової бібліотеки. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2023. № 1. С. 20–21.

9. Петренко Н., Вірютіна К. Пошук нових моделей міжнародного партнерства задля відбудови Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2023. № 3. С. 10–14.

10. Прохорова Г. Популяризація науки: Харків на передовій. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2022. № 3. С. 5–8.

11. Ржеуського А., Кунанець Н. Дистанційні послуги наукових бібліотек класичних університетів України в умовах карантину та воєнного стану. *Бібліотечний вісник.* 2023. № 2. С. 18–27. DOI: https://doi.org/10.15407/bv2023.02.018

12. Сердюк С., Герасимова С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2022. № 3. С. 9–14.

13. Чегринець М. У тяжкі часи бібліотека згуртувала нас (роздуми про мир та війну). *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2022. № 3. С. 15–18.

References

1. Hlybytska, S. (2023). Dosvid roboty pid chas viiny [Work experience during the war]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka, 1,* 5-6. [In Ukrainian].

2. Ivanenko, S. (2023). Osoblyvosti roboty biblioteky Instytutu elektrozvariuvannia imeni Ye. O. Patona Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of the library work of the E.O. Paton Electric Welding Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine under martial law]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, *2,* 9-12. [In Ukrainian].

3. Ivanenko, S. V. (2023, October 3-5). Sotsialna merezha Facebook v obsluhovuvanni korystuvachiv biblioteky naukovoi ustanovy Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy [The Facebook social network as means to service of library users of the scientific institution of the National Academy of Science of Ukraine]. In Library. Science. Communication. Current issues of preservation and innovative development of scientific libraries. *Proceedings of the International Scientific Conference.* (pp. 80-83), V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

4. Ivanenko, S. (2023). Uchast naukovo-tekhnichnoi biblioteky Instytutu elektrozvariuvannia im. Ye. O. Patona v naukometrychnykh doslidzhenniakh [Activity of the scientific and technical library of the E. O. Paton Electric Welding Institute in scientometric research]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty, 4,* 35-39. [In Ukrainian].

5. Ivanova, I. (2023). Transformatsiia diialnosti publichnykh bibliotek Kyieva pid chas viiny: dosvid, analiz, vyklyky [Transformation of Kyiv public libraries during the war: experience, analysis, challenges]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka, 2*, 4-6. [In Ukrainian].

6. Klymenko, O., & Bachynska, N. (2011). Osnovni napriamy diialnosti bibliotek vyshiv Ministerstva kultury Ukrainy na suchasnomu etapi [Mane activities of libraries of higher educative Institutions of Ministry of Culture and Tourism of Ukraine at the current stage]. *Bibliotechnyi Visnyk, 4*, 38-45. [In Ukrainian].

7. Luhova, L. (2023). Biblioteka yak bezpechne mistse [The library as a safe place]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, *1*, 18-19. [In Ukrainian].

8. Palivoda, T. (2023). Dosvid volonterskoi diialnosti Zaporizkoi oblasnoi universalnoi naukovoi biblioteky [Experience of volunteer activity of the Zaporizhzhia Regional Universal Scientific Library]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka, 1*, 20-21. [In Ukrainian].

9. Petrenko, N., & Viriutina, K. (2023). Poshuk novykh modelei mizhnarodnoho partnerstva zadlia vidbudovy Kharkivskoi derzhavnoi naukovoi biblioteky im. V. H. Korolenka [The search for new models of international partnership for the reconstruction of the Kharkiv Korolenko State Scientific Library]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka, 3*, 10-14. [In Ukrainian].

10. Prokhorova, H. (2022). Populiaryzatsiia nauky: Kharkiv na peredovii [Popularization of science: Kharkiv on the front line]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka, 3*, 5-8. [In Ukrainian].

11. Rzheuskoho, A., & Kunanets, N. (2023). Dystantsiini posluhy naukovykh bibliotek klasychnykh universytetiv Ukrainy v umovakh karantynu ta voiennoho stanu [Remote services of scientific libraries of classical universities of Ukraine under quarantine and martial state]. *Bibliotechnyi Visnyk, 2*, 18-27. [In Ukrainian].

12. Serdiuk, S., & Herasymova, S. (2022). Biblioteky Ukrainy pid chas viiny: adaptatsiia do novykh realii ta vyznachennia priorytetiv [Libraries of Ukraine during the war: adaptation to new realities and determination of priorities]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka, 3*, 9-14. [In Ukrainian].

13. Chehrynets, M. (2022). U tiazhki chasy biblioteka z·hurtuvala nas (rozdumy pro myr ta viinu) [In difficult times, the library united us (reflections on peace and war)]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka, 3*, 15-18. [In Ukrainian].

Svitlana Ivanenko,
Head of the Scientific and Technical Library,
E. O. Paton Electric Welding Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
11, Kazymyr Malevych str., Kyiv, 03150, Ukraine
e-mail: sv_88@ukr.net

THE MAIN AREAS OF ACTIVITY OF THE SCIENTIFIC INSTITUTION LIBRARY OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

The purpose of the article is to reveal the main areas of the library's activity of the scientific institution library of the National Academy of Sciences of Ukraine in the conditions of martial law (on the example of the Scientific and Technical Library of the E. O. Paton Electric Welding Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine). **Methodological basis.** Such approaches of scientific knowledge as objectivity and connection of theory and practice, the principle of unity of relationship with modern conditions and methods of observation, generalization, analysis are used for this research. **Scientific novelty.** For the first time, the main areas of activity of the Scientific and Technical Library of the E. O. Paton Electric Welding Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine are presented and the peculiarities of the library activity in the conditions of martial law are represented. **Conclusions.** The carried out analysis allows us to form systematic ideas about the specifics of the functioning of the scientific institutions libraries in the conditions of martial law. The Scientific and Technical Library of the E. O. Paton Electric Welding Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine, founded in 1934, is one of the largest in the network of scientific institutions libraries of the National Academy of Sciences of Ukraine with a unique highly specialized fund. In addition to traditional methods of user service, librarians use innovative forms of information and bibliographic user service in the conditions of a full-scale invasion of Russian troops on the territory of independent Ukraine; master additional channels of communication with users in a modern scientific environment; is an example for the introduction of new promising areas of activity for the network of academic libraries.

Keywords: academic library, bibliographic index, information technologies, E. O. Paton Electric Welding Institute, communication, scientific and technical library, scientometrics, National Academy of Sciences of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2023 р.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:004.775:[070.486:02]

Оксана Клименко,
https://orcid.org/0000-0003-4821-8503,
кандидатка історичних наук, доцентка,
завідувачка відділу наукових видань,
Інститут бібліотекознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: klimenko_oz@ukr.net

Олена Сокур,
https://orcid.org/0000-0001-9861-3283,
кандидатка наук із соціальних комунікацій,
завідувачка відділу науково-методичної роботи,
Інститут бібліотекознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: sokurol@ukr.net

ФАХОВЕ ПЕРІОДИЧНЕ ВИДАННЯ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ПОТРЯСІНЬ

Мета статті – розглянути особливості структури, тематики та розповсюдження науково-теоретичного і практичного журналу «Бібліотечний вісник» у 2021–2023 рр. **Методологічна основа.** Використано такі підходи наукового пізнання, як об'єктивності та зв'язку теорії і практики, принцип єдності взаємозв'язку із сучасними умовами та методи (аналізу, когнітивний, описовий, статистичний, синтезу). **Наукова новизна.** Вперше репрезентовано транспарентні параметри журналу «Бібліотечний вісник» у 2021–2023 рр., представлено всеукраїнську палітру авторів часопису, що презентують бібліотечну справу держави, його закордонних адресатів. Отримані результати формують системні уявлення про специфіку фахового періодичного видання в умовах соціальних потрясінь. **Висновки.** Науково-теоретичний і практичний журнал «Бібліотечний вісник», засновником (1993) і видавцем якого є Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, оприлюднює результати українських та закордонних досліджень із бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства і соціальних комунікацій. Окрім наукових статей, основні напрями бібліотекознавчих досліджень та актуальні питання бібліотечної практики в умовах соціальних потрясінь (карантинні обмеження через пандемію коронавірусу COVID-19 та повномасштабне вторгнення військ Російської Федерації на територію суверенної України) відображено у тематиці інших матеріалів фахового періодичного видання.

Журнал «Бібліотечний вісник» уможливлює соціально-комунікаційні трансформації у бібліотечно-інформаційній сфері України, є ґрунтовним науково-інформаційний ресурсом у тому числі для здобувачів усіх рівнів освіти спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» та важливим комунікативним інструментом міжбібліотечної взаємодії в сучасному науково-освітньо-культурному середовищі.

Ключові слова: бібліотекознавство, бібліотечна справа, журнал, «Бібліотечний вісник», цифрова епоха, інформаційно-комунікаційні технології, цифровізація, інформаційний простір, науково-видавнича діяльність, Національна академія наук України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Актуальність теми дослідження. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) – головний науково-інформаційний комплекс держави, «будучи сховищем історичної пам'яті, культурної спадщини українського народу, нині виступає форпостом, рушійною силою боротьби за українську державу, за побудову Нової України в культурних і духовних вимірах» [8, с. 19]. Як справедливо наголошує Т. Дубас, сьогодні назріла потреба «дослідження основних тенденцій змін у системі науково-видавничої діяльності наукових бібліотек як важливого напряму підвищення ефективності використання науково-дослідного та науково-інформаційного потенціалу бібліотечних ресурсів та впровадження результатів наукової діяльності» [1, с. 3].

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика науково-видавничої діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського постійно знаходиться у полі зору науковців. Історію та сучасний стан досліджували О. Воскобойнікова-Гузєва, В. Горєва, Т. Добко, Л. Дубровіна, Н. Захарова, Т. Коваль, Г. Ковальчук, Т. Кулаковська, С. Масловська, О. Онищенко, В. Попроцька, А. Свобода, Н. Смаглова, Г. Солоіденко, Н. Солонська. Напрями, тенденції змін та основні перспективи НВД НБУВ розкрито у дисертації Т. Дубас. Змісту та особливостям окремих періодичних видань присвячено студії О. Клименко, Н. Маслакової, Л. Поперечної, О. Сокур та інших.

Мета статті – розглянути особливості структури, тематики та розповсюдження науково-теоретичного і практичного журналу «Бібліотечний вісник» у 2021–2023 рр.

Виклад основного матеріалу. Столітня історія науково-видавничої діяльності (далі – НВД) НБУВ є: відображенням впливу суспільно-політичних процесів на зміст матеріалів про бібліотечну науку, освіту і практику, першоджерелом достовірної інформації про особливості, тематику, авторство і структуру її видань, важливим свідченням актуальних напрямів розгортання фахових досліджень у різні періоди [4].

Тяглість традиції видання фахової періодики НБУВ посилює значення інформаційно-бібліотечної ресурсної бази у процесах наукової комунікації [6], уможливлює соціально-комунікаційні трансформації у бібліотечно-інформаційній сфері України, є перспективним інструментом нової інформаційної інфраструктури в умовах цифровізації, містить вагомий науковий потенціал для дієвого прогресу української бібліотечної справи, сприяє популяризації досягнень бібліотечної галузі України в інформаційному науково-освітньо-культурному просторі. «Сучасні видання поповнюють національний інформаційний фонд України, частина з котрих присвячена або опосередковано впливає на культурну ментальність нашої епохи, закріплює специфічні риси сучасної мнемосвідомості»[2, с. 6].

Цей рік є ювілейним тридцятим роком виходу в світ журналу «Бібліотечний вісник» (до сьогодні опубліковано 371 номер і вже підготовлено № 4 (372)), засновником і видавцем якого є НБУВ. У 2021 р. було прийнято рішення, згідно з яким часопис почав виходити 1 раз у квартал, до цього – 6 разів на рік. Видання включено до «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт…» (соціальні комунікації та історичні науки) [7]. «Результати наукових досліджень, які оприлюднені на його [*«Бібліотечного вісника»*] шпальтах, мають велике значення для інтеграції основних досягнень української науки, освіти та практики у світові наукові комунікації» [4, с. 90].

Науково-теоретичний і практичний журнал «Бібліотечний вісник» сьогодні є загальновизнаним лідером серед фахових періодичних видань України [5], адже став важливим комунікативним інструментом міжбібліотечної взаємодії в сучасному науково-освітньо-культурному середовищі. Матеріали часопису публікуються українською та англійською мовами. Останніми роками за міжнародним книгообміном «Бібліотечний вісник» поширюється у провідні установи 25 країн світу:

✓ *національні бібліотеки***:** Велика Британія, Китайська Народна Республіка, Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Монголія, Республіка Корея (Бібліотека Національної Асамблеї Кореї), Республіка Македонія, Республіка Польща, Словацька Республіка, Республіка Словенія, Республіка Хорватія, Французька Республіка, Чеська Республіка, Швейцарська Конфедерація, Японська Держава (Національна парламентська бібліотека Японії);

✓ *бібліотеки національних академій наук*: Республіка Македонія, Румунія, Бібліотека Баварської академії наук (Федеративна Республіка Німеччина);

✓ *бібліотеки закладів вищої освіти*: Софійський університет імені святого Климента Охридського (Республіка Болгарія), Університет Індіани (США), Ягеллонський університет (Республіка Польща);

✓ *інші установи*: приватна бібліотека Лінди Холл (США), Національний інститут імені Оссолінських (Республіка Польща), Бібліотека Матиці Сербської (Республіка Сербія).

Англійською мовою опубліковано доповідь генеральної директорки НБУВ, докторки історичних наук, член-кореспондентки НАН України Л. Дубровіної «Зміни стратегічних пріоритетів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в умовах воєнного часу» на щорічній Конференції європейських національних бібліотек (CENL) (рубрика «Наука та бібліотечна справа в умовах воєнного стану в Україні: міжнародна підтримка», № 3 2023 р.) та статтю «Значення національної бібліотеки» шведського історика, доктора філософії, заступника директора Національної бібліотеки Швеції (до 2023 р.), члена SUCHO (Збереження української культурної спадщини онлайн), члена робочої групи ІФЛА «Культурна спадщина для України» на підтримку бібліотечної галузі в Україні Ларса Ілшаммара (рубрика «Бібліотечна справа і наука: міжнародний досвід», № 4 2023 р.). (Про допомогу Ларса Ілшаммара Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського від початку воєнного стану в Україні див.: Бібліотечний вісник. 2022. № 1. С. 118–120. Виступ Ларса Ілшаммара на Міжнародній науковій конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек» (3–5 жовтня 2023 р,. Київ, НБУВ) див.: Збереження та інноваційний розвиток бібліотек у сучасних умовах. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : офіц. вебпортал. URL: http://www.nbuv.gov.ua/node/6282, Бібліотечний вісник. 2023. № 4. С. 83).

Також обов'язкові примірники часопису надсилаються в Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Книжкову палату України імені Івана Федорова, Львівську національну наукову бібліотеку України імені Василя Стефаника, Національну бібліотеку України імені Ярослава Мудрого, Національну історичну бібліотеку України, Державну науково-педагогічну бібліотеку ім. В. О. Сухомлинського, Державну бібліотеку України для юнацтва, Одеську національну наукову бібліотеку, Харківську державну наукову бібліотеку імені В. Г. Короленка.

Застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у НВД НБУВ, досвідчене керівництво головної редакторки часопису Л. А. Дубровіної, злагоджена роками робота редакції, дієва комунікація членів редакційної колегії та рецензентів, оптимально організована продуктивна взаємодія з авторським колективом [4] сприяли тому, що в умовах соціальних потрясінь (2021 р. – карантинні обмеження через пандемію коронавірусу COVID-19, з 24 лютого 2022 р. – повномасштабне вторгнення військ Російської Федерації на територію суверенної України), що порушили звичний алгоритм діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, на сайті журналу (http://bv.nbuv.gov.ua/uk/node/8) у розділі «Архів» своєчасно опубліковувалися повні електронні версії статей (формат pdf, доступ 24/7 незалежно від місця знаходження користувача). Також варто наголосити, що через війну значно зменшилася кількість замовлень на друкований варіант часопису (наклад кожного номера відображено у табл.).

Таблиця

Транспарентні[1] параметри науково-теоретичного і практичного журналу «Бібліотечний вісник» у 2021–2023

Кількість / Рік/номер	Тексти[2], з них статті	Автори співавтори[3]	Рубрики	Сторінки	Умов. друк. арк.	Друк. прим (наклад[4])
2021/1	11 / 7	17	6	96	6,18	230
2021/2	12 / 10	17	6	120	7,03	290
2021/3	11 / 9	12	6	120	7,31	275
2021/4	11 / 6	14	5	124	7,31	355
2022/1	9 / 8	17	4	120	7,29	266
2022/2	10 / 7	20	7	120	7,32	242
2022/3	12 / 6	16	8	120	7,29	195
2022/4	6 / 4	5	4	120	7,31	185
2023/1	12 / 6	12	7	120	7,31	155
2023/2	11 / 6	17	7	120	7,32	155
2023/3	13 / 6	20	8	120	7,32	185
2023/4	10 / 6	9	9	140	9,35	200

[1] Транспарентність (*лат*. transparere – прозорий) можливість доступної перевірки даних чи інформації про щось.

[2] В останньому номері щороку вміщено «Покажчик змісту журналу «Бібліотечний вісник» за ... р.», який тут не враховано.

На шпальтах журналу репрезентовані результати українських та закордонних досліджень із бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства і соціальних комунікацій, що дозволяє говорити про «Бібліотечний вісник» як важливий науково-комунікаційний ресурс [7] у тому числі для здобувачів усіх рівнів освіти спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Останній річний номер щороку завершує «Покажчик змісту журналу «Бібліотечний вісник» за … р.», у якому за рубриками розміщено всі публікації за поточний рік. Тобто, чільні напрями та тенденції розвитку названих дисциплін документно-інформаційного циклу можна виокремити за тематикою та назвами матеріалів. Аналізуючи наповненість рубрик, варто наголосити, що найактуальнішими є рубрики «Бібліотеки у цифровому середовищі» (28 статей) «Бібліотечні фонди і обслуговування читачів» («Бібліотечно-інформаційне обслуговування») (19 статей), а найменше досліджень висвітлюють історію (Н. Бачинська «Витоки підготовки фахівців для системи документно-інформаційних комунікацій в Україні (10-ті роки XX ст.)», № 2 2022 р.) та сучасний стан галузевої освіти (В. Касьян «Маркетинг некомерційних суб'єктів: імплементація до змісту підготовки за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»», № 2 2021 р.).

Окрім наукових статей (DOI), які відповідають усім вимогам, журнал «Бібліотечний вісник» також вміщує матеріали, котрі несуть значну наукову, інформаційну, джерельну цінність, у рубриках «Повідомлення», «Огляди. Рецензії. Інтерв'ю», «Хроніка наукових подій», «Вітаємо з ювілеєм», «Наука та бібліотечна справа в умовах воєнного стану в Україні: міжнародна підтримка» (з № 1 2022 р.). Для прикладу: С. Гладченко, М. Кольчак, С. Дивна, І. Пігулевська, І. Маслій, О. Лісніченко, Т. Козачинська «Видання з військової історії України у фондах Загальної бібліотеки Військової академії (м. Одеса)» (№ 2 2022 р.); Н. Стрішенець «Міжнародна допомога українським бібліотекам у час війни: приклад Британської

[3] Традиційно в останньому номері року вміщено звіт про перебіг щорічної міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація», котру організовує і проводить Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського спільно з Інформаційно-бібліотечною Радою НАН України та Асоціацією бібліотек України, авторів звітів кожного заходу тут не враховано.

[4] Наклад останнього номера року вміщує звіт про міжнародну наукову конференцію «Бібліотека. Наука. Комунікація» (у 2021 р. проведено 10 наукових заходів, 2022 р. – 11, 2023 р. – 14).

бібліотеки» (№ 2 2023 р.); А. Радченко і В. Каніщева «Читання як життєва стратегія: читання і війна» (№ 3 2023 р.); А. Скорохватова «Місія Національної історичної бібліотеки України в контексті збереження історичної пам'яті українського народу» (№ 4 2023 р.).

У 2021–2023 рр. були оприлюднені рецензії на такі вагомі для бібліотечної спільноти видання: «Ільницька Луїза. Перше видання «Енеїди» (1798) І. П. Котляревського у бібліотеках, музеях, архівах світу: історико-книгознавче дослідження» (Львів, 2020. 250 с.; № 2 2021 р.); «Бібліотеки наукових установ Національної академії наук України: довідник» (Київ, 2019. 312 с.; № 3 2021 р.); (Київ, 2021. 196 с.; № 3 2021 р.); монографія О. А. Вакульчук «Багатотиражна преса України 1917–1941 років: становлення, розвиток, контент» (Київ, 2021. 536 с.; № 3 2021 р.); збірник наукових праць «Історичні етапи становлення бібліотечної освіти в Україні: до 150-річчя від дня народження Л. Б. Хавкіної» (Харків, 2021. 90 с.; № 4 2021 р.); бібліографічний довідник «Головата Лариса. Літературно-мистецька періодика і збірники української європейської еміграції другої половини 1940-х років» (Львів, 2019, 409 с.; № 3 2022 р.); М. Железняк, О. Іщенко, С. Очеретянко, О. Давиденко «Українська електронна енциклопедистка в соціогуманітарному вимірі» (Київ, 2021. 196 с.; № 1 2023 р.); «Храпак П. Д. Михайло Оскарович Патон: державник, господар, меценат» (Хмельницький, 2021, 212 с.; № 1 2023 р.); «Взаємодія в українській бібліотечній науці і практиці (1926-2021) : Анотована бібліографія» (Київ, 2022, 214 с.; № 2 2023 р.); монографія Т. Добко і О. Дуднік «Українська революція (1917-1921) у бібліографічних покажчиках» (Київ, 2022, 380 с.; № 2 2023 р.); біобібліографічний покажчик «Тарас Григорович Гончарук: до 50-річчя від дня народження» (Одеса, 2021, 216 с.; № 3 2023 р.).

Бібліотечну мережу наукових установ Національної академії наук України представляють публікації: В. Рединa «Співпраця Бібліотечної ради і наукової бібліотеки Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України з формування інформаційних ресурсів» (№ 1 2021 р.); І. Олексів «Спеціалізовані бібліотечні зібрання: дефініція поняття, типологія, функції» (Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника) (№ 3 2021 р.); С. Іваненко «Виставкова робота бібліотеки Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона Національної академії наук України у 2021 р.» (№ 3 2022 р.); О. Зінько «Бібліотекарям треба кинути оком на минуле бібліотек та заглибити зір у майбутнє»: актуалізація професійного досвіду Романа Луцика» (Львівська національна наукова

бібліотека України імені Василя Стефаника) (№ 4 2022 р.); С. Іваненко «Новий погляд на генеалогію дворянського роду Патонів» (Інститут електрозварювання імені Є. О. Патона НАН України) (№ 1 2023 р.); Г. Мельник-Хоха і В. Мудроха «Електронна інфраструктура Львівської Національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника» (№ 2 2023 р.); Д. Листопад «Виставка рідкісних видань із фонду Науково-технічної бібліотеки Науково-технологічного комплексу «Інститут монокристалів» Національної академії наук України» (м. Харків) (№ 3 2023 р.).

Висновки. Науково-теоретичний і практичний журнал «Бібліотечний вісник», засновником (1993) і видавцем якого є Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, оприлюднює результати українських та закордонних досліджень із бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства і соціальних комунікацій. Окрім наукових статей, основні напрями бібліотекознавчих досліджень та актуальні питання бібліотечної практики в умовах соціальних потрясінь (карантинні обмеження через пандемію коронавірусу COVID-19 та повномасштабне вторгнення військ Російської Федерації на територію суверенної України) відображено у тематиці інших матеріалів фахового періодичного видання. Журнал «Бібліотечний вісник» уможливлює соціально-комунікаційні трансформації у бібліотечно-інформаційній сфері України, є визнаним лідером серед галузевих фахових періодичних видань, став ґрунтовним науково-інформаційний ресурсом у тому числі для здобувачів усіх рівнів освіти спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» та важливим комунікативним інструментом міжбібліотечної взаємодії в сучасному науково-освітньо-культурному середовищі.

Список бібліографічних посилань

1. Дубас Т. Науково-видавнича діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: напрями, тенденції змін та перспективи (1991–2019) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. наук із соц. комун. : спец. 27.00.03 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2020. 19 с.

2. Дубровіна Л., Киридон А., Матяш І. Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України. *Бібліотечний вісник.* 2017. № 1. С. 3–10.

3. Клименко О. Актуальні тренди науково-видавничої діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу. *Бібліотека. Наука. Комунікація: Інноваційні трансформації ресурсів і послуг* : матеріали Міжнар. наук. конф. (4–6 жовт. 2022 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2022. С. 50–53.

4. Клименко О. Взаємодія у підготовці фахового періодичного видання в умовах воєнного стану в Україні. *Бібліотека. Наука. Комунікація: Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек* : матеріали Міжнар. наук. конф. (3–5 жовт. 2023 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. ред. О. М. Василенко ; відп. секр. М. В. Іванова. Київ, 2023. С. 90–93.

5. Клименко О. З. Науковий журнал – важлива складова професійної комунікації. *Бібліотека. Наука. Комунікація.: актуальні тенденції у цифрову епоху:* матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 2019 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. Київ, 2019. Т. 1 С. 58–61.

6. Клименко О. З., Сокур О. Л. Бібліотечна періодика Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в системі наукових комунікацій. *Соціальні комунікації: інструменти, технології і практика* : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 26–27 лютого 2021 р. 2021. С. 13–17.

7. Клименко О. З., Сокур О. Л. Ґенеза бібліотечної періодики Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : зб. матеріалів Четвертої міжнар. наук. конф., м. Київ, 20–22 травня 2021 р. / упоряд. М. М. Цілина. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2021. С. 198–200.

8. Супронюк О. Книжкова спадщина Богдана Лепкого у боротьбі за створення нового культурного наративу України. *Бібліотечний вісник.* 2022. № 4. С. 3–20.

References

1. Dubas, T. (2020). Naukovo-vydavnycha diyalnist Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: napriamy, tendentsii zmin ta perspektyvy (1991–2019) [Scientific and publishing activity of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: directions, trends of changes and prospects (1991-2019)]. (Extended abstract of PhD dissertation), V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

2. Dubrovina, L., Kyrydon, A., & Matiash, I. (2017). Arkhivy, biblioteky, muzei - dzherelna osnova natsionalnoi pamiati, kulturnoi spadshchyny Ukrainy [Archives, libraries and museums – the sources base of the national memory and cultural heritage of Ukraine]. *Bibliotechnyi Visnyk*, *1*, 3-10. [In Ukrainian].

3. Klymenko, O. (2022, October 4-6). Aktualni trendy naukovo-vydavnychoi diialnosti bibliotechno-informatsiinoho kompleksu [Current trends in scientific and publishing activities of the library and information complex]. In *Library. Science. Communication: Innovative transformations of resources and services. Proceedings of the International Scientific Conference.* (pp. 50-53). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

4. Klymenko, O. (2023, October 3-5). Vzayemodiia u pidhotovtsi fakhovoho periodychnoho vydannia v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Cooperation in the

preparation of a professional periodical in the conditions of martial law in Ukraine]. In *Library. Science. Communication: Current issues of preservation and innovative development of scientific libraries. Proceedings of the International Scientific Conference.* (pp. 90-93). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

5. Klymenko, O. (2019, October 8-10). Naukovyi zhurnal - vazhlyva skladova profesiinoi komunikatsii [A scientific journal is an important component of professional communication]. In *Library. Science. Communication: current trends in the digital age. Proceedings of the International Scientific Conference.* (Vol. 1, pp. 58-61). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

6. Klymenko, O. Z., & Sokur, O. L. (2021, February 26-27). Bibliotechna periodyka Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho v systemi naukovykh komunikatsii [Library periodicals of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in the system of scientific communications]. In *Social communications: tools, technologies and practice. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference.* (pp. 13–17). Zaporizhzhia, Ukraine. [In Ukrainian].

7. Klymenko, O. Z., & Sokur, O. L. (2021, February 26-27). Geneza bibliotechnoi periodyky Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [The genesis of library periodicals of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. In *Information, communication and knowledge management in a globalized world*. [Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference]. (pp. 198-200). Kyiv, Ukraine: Vyd. tsentr KNUKiM. [In Ukrainian].

8. Suproniuk O. (2022). Knyzhkova spadshchyna Bohdana Lepkoho u borotbi za stvorennia novoho kulturnoho naratyvu Ukrainy [Bohdan Lepky's book heritage in the fight for creation of a new cultural narrative of Ukraine]. *Bibliotechnyi Visnyk*, *4*, 3-20. [In Ukrainian].

Oksana Klymenko,
https://orcid.org/0000-0003-4821-8503,
Candidate in Historical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Science Publications,
Institute of Library Science,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: klimenko_oz@ukr.net
Olena Sokur,
https://orcid.org/0000-0001-9861-3283,
Candidate of Social Communications,
Head of the Department Of Scientific And Methodical Affairs,
Institute of Library Science,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: sokurol@ukr.net

PROFESSIONAL PERIODICAL IN THE CONDITIONS OF SOCIAL UPHEAVALS

The purpose of the article is to consider the peculiarities of the structure, subject matter and distribution of the scientific, theoretical and practical journal "Bibliothechnyi Visnyk" in 2021–2023. **Methodological basis.** Such approaches of scientific knowledge as objectivity and connection of theory and practice, the principle of unity of relationship with modern conditions and methods (analysis, cognitive, descriptive, statistical, synthesis) are used. **Scientific novelty.** For the first time, the transparent parameters of the ″Library Herald″ magazine in 2021–2023 are represented, an all-Ukrainian palette of magazine authors presenting the state's library affair and its foreign addressees is presented. The obtained results form systemic ideas about the specifics of a professional periodical in the conditions of social upheavals. **Conclusions.** Scientific-theoretical and practical journal ″Bibliothechnyi Visnyk″, founded (1993) and published by the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, publishes the results of Ukrainian and foreign research in library science, bibliography, book studies and social communications. In addition to scientific articles, the main areas of library science research and current issues of library practice in conditions of social upheavals (quarantine restrictions due to the COVID-19 coronavirus pandemic and the full-scale invasion of the troops of the Russian Federation on the territory of sovereign Ukraine) are reflected in the topics of other materials of the professional periodical. The journal ″Bibliothechnyi Visnyk″ enables social and communication transformations in the library and information sphere of Ukraine, is a thorough scientific and informational resource, including for students of all levels of education in the specialty 029 ″Information, library and archival affairs″ and an important communication tool of interlibrary interaction in modern scientific-educational and cultural environment.

Keywords: library science, library affair, journal, «Bibliothechnyi Visnyk», digital age, information and communication technologies, digitalization, information space, scientific and publishing activity, National Academy of Sciences of Ukraine, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2023 р.

УДК 021.1-044.922

Лілія Кравець,
https://orcid.org/0000-0001-5631-623X,
аспірантка кафедри інформаційних технологій,
факультет PR, журналістики та кібербезпеки,
Київський національний університет культури і мистецтв (м. Київ, Україна)
вул. Євгена Коновальця, 36, Київ, 01601, Україна
e-mail: liliakra236@gmail.com

АДАПТАЦІЯ СИСТЕМИ ФУНКЦІЙ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Метою статті є висвітлення адаптації системи функцій українських бібліотек в умовах воєнного стану. **Методологічну основу** статті становили інституціональний, системний, структурно-функціональний і соціокомунікаційний підходи. Також застосовано метод аналізу, когнітивний, синтезу, узагальнення та бібліотекознавчий методи. **Наукова новизна** дослідження полягає в обґрунтуванні поняття «система функцій бібліотек»; аргументовано адаптацію функціонування українських бібліотек в епоху цифровізації до вимог воєнного часу. **Висновки**. Українське бібліотекознавство та бібліотечна справа в умовах воєнного стану розвиваються у контексті євроінтеграції, діяльність бібліотечних закладів переорієнтована відповідно до складних реалій. Трансформацій зазнала система функцій бібліотек як ключових закладів в інформаційно-комунікаційній структурі соціуму: відбувається превалювання окремих функцій як у підсистемі традиційних, так і підсистемі інноваційних. Бібліотека як унікальний соціальний інститут стала центром інформаційної свободи та міжособистісної комунікації, що стало поштовхом для диверсифікації усієї інформаційно-комунікаційної діяльності та спричинило зміни контенту довколавійськовою тематикою та наповнення бібліотечно-інформаційного сервісу новими послугами та продуктами.

Ключові слова: бібліотекознавство, функції бібліотек, бібліотеки України, бібліотечна справа, інформаційне суспільство, цифровізація.

Актуальність теми дослідження. Здобуття Україною незалежності стало потужним поштовхом для прогресу всього гуманітарного знання, а бібліотекознавство (library science) як його невід'ємний складник почало активно провадити фундаментальні та прикладні дослідження. Наука про бібліотеку та її кадри зосередилися на актуальних питаннях розвитку української бібліотечної справи із вивченням та впровадженням у бібліотечну практику кращого зарубіжного досвіду з метою популяризації унікальних надбань національної науки, культури та освіти.

Розбудова інформаційного суспільства в Україні, головною цінністю якого є інформація, в Україні спонукала до функціональних докорінних змін в організації діяльності бібліотек. «Аналіз сучасної практики функціонування бібліотечного соціального інституту засвідчує, що посилення своєї соціальної ролі бібліотеки можуть досягти лише за умови ефективного управління системними трансформаціями бібліотек, спрямованого на пошук можливостей, які відкриває інформаційне суспільство для виробництва нових інформаційних продуктів і послуг, інформаційних технологій та опанування нових форм організації бібліотечного виробництва» [2, с. 81]. Цифрова епоха сприяла широкому представництву бібліотек у медіапросторі, що потребує насамперед постійного генерування власних електронних ресурсів, актуального та цікавого для користувача контенту.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади вивчення еволюції структури і функцій наукових бібліотек беззаперечно належать М. Слободянику. У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського з'являються теоретико-методологічні та науково-прикладні праці, у яких висвітлено роль, значення, перспективи функціонування бібліотек зокрема в електронному середовищі, таких дослідників, як О. Василенко, О. Воскобойнікова-Гузєва, С. Галицька, С. Гарагуля, В. Горовий, Т. Гранчак, Л. Дубровіна, М. Закіров, С. Закірова, О. Ісаєнко, Н. Каліберда, О. Клименко, Т. Коваль, Й. Костенко, І. Лобузін, К. Лобузіна, О. Онищенко, Ю. Половинчак, В. Попик, Ж. Самохіна, Н. Самохіна, О. Сокур. Серед знаних учених науково-освітніх шкіл варто назвати І. Давидову, В. Добровольську, Н. Жадько, В. Загуменну, О. Збанацьку, В. Ільганаєву, Н. Кунанець, О. Мар'їну, Т. Новальську, А. Ржеуського, А. Соляник, А. Чачко, Г. Швецову-Водку. Важливими в аспекті обраної тематики були студії практиків бібліотечної справи (О. Бруй, Т. Вилегжаніна, Т. Колесникова, В. Копанєва, О. Кузьменко, О. Матвійчук, В. Пальчук, Г. Пристай, Н. Розколупа, О. Сербін, Т. Сидоренко та багато інших). Але виклики військової агресії з боку Російської Федерації потребують детального дослідження трансформації функцій українських бібліотек як «одну з центральних проблем бібліотекознавства» [9] відповідно до нових складних умов.

Метою статті є висвітлення адаптації системи функцій українських бібліотек в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під поняттям «функція бібліотеки» (*лат.* functio – виконання, відображення, перетворення) ми

розуміємо роль та значення бібліотечних закладів у задоволенні інформаційних потреб соціуму на всіх етапах його історичного розвитку, іншими словами – вплив, який здійснюють бібліотеки на суспільний прогрес. «Завдяки новітнім технологіям бібліотека зі сховища книг трансформується у соціальний інститут, що забезпечує накопичення і збереження знань, які можуть бути ефективно використані при умовах суттєвих змін змісту поняття «бібліотека» як соціального явища та підходів до організації її діяльності» [9, с. 5].

Від моменту виникнення значно еволюціонувала місія бібліотеки: від забезпечення потреб еліти, як статусний елемент до виняткового соціально-комунікаційного центру, який 24/7 функціонує в електронному середовищі та надає доступ до інформаційних ресурсів як власної генерації, так і світового інформаційно-культурно-освітнього простору. Зі сховища документальної пам'яті (меморіальна функція) бібліотека перетворилася на відкриту територію комунікації, що органічно поєднує інформаційні, культурні та освітні компоненти, зовнішній і внутрішній контекст яких чітко відображають суспільний розвиток та цілеспрямовано сприяють прогресу соціуму.

Відкритість, самоорганізація, ієрархічність та самовідтворюваність – чільні ознаки складної системи, яку становлять функції бібліотеки. Підсистемами є традиційні та інноваційні функції, які постійно взаємодіють через взаємовплив та взаємодоповнення. «Серед основних цінностей, які пропонують сучасні бібліотеки, <…> визнано клієнтоорієнтованість бібліотечно-інформаційних центрів, надання ними безоплатного та необмеженого доступу до інформації, сприяння демократії та інтелектуальній свободі, активне долучення до розвитку грамотності, освіти та просвіти» [1, с. 8].

Чим більше функцій (завдань, напрямів діяльності) реалізовує сучасна бібліотека, тим краще вона відповідає запитам кожного користувача як повноцінний соціокультурний і економічний суб'єкт сучасного соціокомунікаційного простору. «Традиційне розуміння функції бібліотеки як головного утримувача окремого документного фонду змінюється ставленням до неї як до інформаційної установи, котра акумулює зовнішні та створює власні БД» [2, с. 81].

Базуючись на твердженні одного з найвідоміших учених США у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства та інформатики Джеуса Шири, що бібліотека завжди формується соціальним середовищем, у якому вона функціонує [11, с. 61], ми розглядаємо адаптацію системи функцій українських бібліотек в умовах воєнного стану.

«Сучасна бібліотека – це інтелектуальне, духовне, культурне перехрестя ідей і думок, портал до знань, осередок неформальних контактів, те важливе «третє» місце, яке створює умови для творчості та самореалізації. Бібліотеку називають серцем університету і центром громади або спільноти, яка виступає каталізатором якісних суспільних змін» [10, с. 9]. Тобто систему функцій українських бібліотек ми розглядаємо з позицій соціокомунікаційного підходу, адже «такий підхід постійно використовувався бібліотекознавцями при дослідженні діяльності як окремих бібліотек, так і бібліотек певних типів чи регіонів» [6, с. 17].

Аналізуючи підсистему традиційних функцій, найважливішими з яких, на наше переконання, є виховна, загальнокультурна, інформаційна, компенсаторна, комунікаційна, меморіальна, організаційна, освітня, пізнавальна, релаксаційна, соціальна, ціннісно-орієнтаційна, варто наголосити, що головною стає інформаційна функція. В умовах російсько-української війни бібліотеки перетворилися на центри суспільно-значущої інформації, адже їхня інформаційно-комунікаційна діяльність завжди була повністю переорієнтована на потреби соціуму. Іншими словами, інформаційна функція стала превалюючою, але через сукупність виконуваних бібліотеками завдань спостерігається її значна диференціація: захист національного інформаційного простору, боротьба з фейками у блогах та на сторінках у соціальних мережах, накопичення та оприлюднення документального масиву про злочини окупантів, розміщення інформації для внутрішньо переміщених осіб. Також широко проводиться інформаційно-консультативна робота з таких питань, як охорона здоров'я, правові, психологічні, соціальні та ін. Ми погоджуємося, що сьогодні спостерігається «посилення інформаційної та комунікаційної функцій незалежно від типу бібліотек» [5, с. 43].

Бібліотека стала центром інформаційної свободи та міжособистісної комунікації, що спровокувало диверсифікацію усієї інформаційно-комунікаційної діяльності відповідно до інформаційних, культурних, освітніх, дозвіллєвих та ін. потреб користувачів і спричинило зміни контенту (довколавійськові акценти) та наповнення бібліотечно-інформаційного сервісу новими послугами та продуктами. Інформаційне представництво (блоги, сторінки у соціальних мережах, YouTube-канали) та електронна інфраструктура бібліотек (офіційний вебсайт чи портал) стали незамінними джерелами достовірної інформації для громадян 24/7 та невід'ємними складниками глобального інфопростору. В цьому аспекті підсистема

традиційних функцій цілеспрямовано взаємодоповнює підсистему інноваційних, зокрема відбувається інтеграція інформаційної функції з функціями забезпечення вільного доступу до світового інформаційного простору та збирання документальних свідчень злочинів Російської Федерації щодо об'єктів культурної спадщини України тощо.

Також «найзначніших трансформацій зазнала і посіла лідируючі позиції власне соціальна функція бібліотек саме через врахування загальнолюдських та національних пріоритетів в умовах нагальної необхідності захисту Української Держави і зміцненні національної ідентичності, збереження духовного та фізичного стану громадян через утворення соціалізуючого середовища» [4]. Враховуючи запити суспільства, бібліотека як унікальний соціальний інститут зосередилася на організації адресних бібліотечних послуг, розширенні вже чинних та відкриття нових волонтерських проєктів, благодійній діяльності на допомогу внутрішньо переселеним особам, зборі коштів для ЗСУ, тобто успішно реалізовуються комунікаційна та організаційна функції, що, своєю чергою, розкрило інтелектуальний кадровий потенціал бібліотеки та позитивно вплинуло на імідж українського бібліотечного інституту загалом.

Сучасні тренди розвитку бібліотечно-інформаційної сфери в умовах складних суспільно-політичних та технологічних трансформацій засвідчили, що на перший план виходить патріотичний вектор (виховна функція), спрямований на формування національної самосвідомості, – іншими словами відбувається активна інтеграція загальнокультурної, освітньої, пізнавальної, релаксаційної та ціннісно-орієнтаційної функцій бібліотек. «Долаючи серйозні виклики й загрози, бібліотеки навіть у воєнний час залишаються осередками інтелектуальної свободи та громадянської активності, провідниками національних ідей та європейських цінностей, просторами просвітництва і толерантності, культури, науки і освіти» [8, с. 14]. Підсистема традиційних функцій постійно взаємодіє з підсистемою інноваційних, серед яких виокремлюємо адукаційно-адвокаційну, орієнтаційно-дорадчу, подолання цифрової нерівності, формування стійкого інтересу до читання тощо. Отже, в умовах воєнного стану в Україні бібліотеки активізували культурно-просвітницьку роботу і стали територією співтворення і психологічного комфорту.

Майже за десять років бойових дій на території України втратили домівки тисячі громадян, зазнали руйнувань об'єкти культурної спадщини, зокрема і бібліотеки. Як наголошено на офіційному сайті Донецької

обласної дитячої бібліотеки (м. Маріуполь, фонд на 01.01.2020 р. становив 53 542 прим.), який має 15 тематичних рубрик, «сьогодні ми не маємо власної домівки, але вже чітко уявляємо, якою хочемо бачити відбудовану бібліотеку в майбутньому. Ми втратили свої унікальні бібліотечні фонди, але маємо багато друзів, які допомагають збирати в нашу валізку кращі зразки української та світової літератури. Сьогодні ми розкидані по світу й позбавлені живих зустрічей, та це лише спонукало вийти на новий рівень» [3].

Типовим прикладом кейсу сервісно-клієнтського обслуговування є Луганська обласна універсальна наукова бібліотека, яка була двічі евакуйована (2015 р. – до Старобільська, 2022 р. – до Черкас, до 2014 р. фонд становив 1,1 млн од. зберігання). Сьогодні книгозбірня функціонує у гібридному форматі (офлайн-обслуговування – Черкаси, мандрівна бібліотека – Дніпро, Київ, Закарпаття) та надає такі послуги: лекції на історичні теми; курси з української мови; Медійна школа BrainPark проводить навчальні тренінги (авторське право, графічний дизайн, кібербезпека, копірайтинг, медіаграмотність (освітній хаб та коворкінг «Цифровий інтенсив»), мова інклюзії, SMM-менеджмент); курс для складання іспиту на рівень володіння державною мовою; клуб програмування для дітей і молоді (Code Club); йога-терапія тощо [7]. Мандрівна бібліотека Good library 26–28 серпня 2023 р. у м. Дніпро на трьох локаціях провела дискусію «Культурна деокупація: з чого починати», лекцію з української літератури «Витвір UA» та фотовиставку «Мандрівний Старобільськ». На сторінці в Instagram (https://www.instagram.com/lugounb/ рис. 1) з січня 2023 р. відбулося вісім засідань проєкту «ЛітРозмови».

Рисунок 1.
Сторінка Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки в Instagram

Кривава війна Російської Федерації проти суверенної держави України змусила переорієнтувати бібліотечну справу в умовах страшних реалій руйнувань та ракетних бомбардувань, але засвідчила оптимальну адаптацію функціонування українських бібліотек. Досліджуючи розширення функцій бібліотек у цифрову епоху, О. Кузьменко і В. Загуменна наголошують, що «сьогодні діяльність бібліотек збагачується змістом інформаційної, комунікаційної, культурної, освітньої, дозвіллєвої та інших функцій, що сприяє взаємодії із зовнішнім середовищем, утвердженню демократичних і гуманістичних принципів розвитку, забезпеченні вільного доступу до інформації» [5, с. 43].

Висновки. Все вищевикладене дозволяє аргументовано стверджувати: українське бібліотекознавство та бібліотечна справа в умовах воєнного стану розвиваються у контексті євроінтеграції, діяльність бібліотечних закладів переорієнтована відповідно до складних реалій. Трансформацій зазнала система функцій бібліотек як ключових закладів в інформаційно-комунікаційній структурі соціуму: відбувається превалювання окремих функцій як у підсистемі традиційних, так і підсистемі інноваційних.

Бібліотека як унікальний соціальний інститут стала центром інформаційної свободи та міжособистісної комунікації, що стало поштовхом до диверсифікації усієї інформаційно-комунікаційної діяльності та спричинило зміни контенту білявійськовою тематикою та наповнення бібліотечно-інформаційного сервісу новими послугами та продуктами.

Список використаних джерел

1. Воскобойнікова-Гузєва О. Вступне слово. *Бібліотека і книга у цифровому медіасвіті* : матеріали ІІІ Всеукр. студ. наук.-практ. конф., 29 верес. 2017 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; Укр. бібл. асоц. ; редкол.: Г. В. Горбенко, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Я. Є. Сошинська, О. О. Ісаєнко. Київ, 2018. С. 7–8.

2. Давидова І. О. Управління системними трансформаціями бібліотек: до питання наукової організації управління. *Вісник Харківської державної академії культури.* 2014. Вип. 45. С. 78–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2014_45_11.

3. Донецька обласна дитяча бібліотека : вебсайт. URL: https://bibliokids-mrpl.com.ua/uk/.

4. Кравець Л. Еволюція соціальної функції бібліотек України в умовах російсько-української війни. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарних наук у сучасному соціокультурному просторі* : матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції аспірантів, здобувачів, магістрів (7–8 квітня 2023 р.). Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2023. С. 193–197.

5. Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 38–44.

6. Кунанець Н. Е. Соціокомунікаційний підхід у бібліотекознавстві: інновації та відновлення традицій. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2014. № 3. С. 11–18.

7. Луганська обласна універсальна наукова бібліотека : вебсайт. URL: https://www.library.lg.ua/uk/pearl/services.

8. Сердюк С., Герасимов С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3. С. 9–14.

9. Слободяник М. *Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій* [монографія]. Київ : Редакція журналу «Бібліотечний вісник», 1995. 266 с.

10. Сошинська Я. Є. Бібліотека і книга у цифровому медіасвіті: суб'єктно-об'єктна синергія. *Бібліотека і книга у цифровому медіасвіті* : матеріали ІІІ Всеукр. студ. наук.-практ. конф., 29 верес. 2017 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; Укр. бібл. асоц. ; редкол.: Г. В. Горбенко, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. Є. Сошинська, О. О. Ісаєнко. Київ, 2018. С. 9–10.

11. Шира Д. Х. Введение в библиотековедение: основные элементы библиотечного обслуживания / пер. с англ. В. Скворцов, Э. Азгальдов. Москва : Высшая школа, 1983. 256 с.

References

1. Voskoboynikova-Huzieva, O. (2017, September 29). Vstupne slovo [Introductory word]. In *Biblioteka i knyha u tsyfrovomu mediasviti* [The library and the book in the digital media world]. *Proceedings of the 3rd All-Ukrainian Student Scientific and Practical Conference*, B. Hrinchenko Kyiv University. (pp. 7-8). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

2. Davydova, I. O. (2014). Upravlinnia systemnymy transformatsiamy bibliotek: do pytannia naukovoi orhanizatsii upravlinnia [Management of system transformations of libraries: to the issue of scientific organization of management]. *Visnyk of the Kharkiv State Academy of Culture, 45*, 78-84. [In Ukrainian].

3. Donetsk regional children's library [web-site]. Retrieved from https://bibliokids-mrpl.com.ua/uk/ [In Ukrainian].

4. Kravets, L. O. (2023, April 7-8). Evolyutsiia sotsialnoi funktsii bibliotek Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Evolution of the social function of Ukrainian libraries in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. In *Current issues, problems and prospects for the development of humanities in the modern socio-cultural space. Proceedings of the 2nd All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of graduate students, candidates, masters* (pp. 193-197). Kyiv, Ukraine: Ed. KNUKiM center. [In Ukrainian].

5. Kuzmenko, O., & Zagumenna, V. (2021). Transformatsiia ta rozshyrennia funktsii bibliotek u suchasnomu tsyfrovomu prostori [Transformation and expansion of library

functions in the modern digital space]. *Library Science. Record Studies. Informology*. *3*, 38-44. [In Ukrainian].

6. Kunanets, N. E. (2014). Sotsiokomunikatsiinyi pidkhid u bibliotekoznavstvi: innovatsii ta vidnovlennia tradytsii [Socio-communicative approach in librarianship: innovations and restoration of traditions]. *Library Science. Record Studies. Informology, 3*, 11-18. [In Ukrainian].

7. Luhansk Regional Universal Scientific Library [web-site]. Retrieved from https://www.library.lg.ua/uk/pearl/services. [In Ukrainian].

8. Serdiuk, S., & Gerasimov, S. (2022). Biblioteky Ukrainy pid chas viiny: adaptatsiia do novykh realii ta vyznachennia priorytetiv [Libraries of Ukraine during the war: adaptation to new realities and determination of priorities]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka, 3*, 9-14. [In Ukrainian].

9. Slobodianyk, M. (1995). *Naukova biblioteka: evolyutsiia struktury i funktsii* [Scientific library: evolution of structure and functions [monohrafiia]]. Kyiv, Ukraine: Editorial office of the journal "Bibliotechnyi visnyk". [In Ukrainian].

10. Soshynska, Ya. Ye. (2017, September 29). Biblioteka i knyha u tsyfrovomu mediasviti: subiektno-obiektna synerhiia. In *Biblioteka i knyha u tsyfrovomu mediasviti* [The library and the book in the digital media world]. *Materials of the 3rd All-Ukrainian Student Scientific and Practical Conference*, B. Hrinchenko Kyiv University. (pp. 9-10). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

11. Shira, D. Kh. (1983). Vvedeniie v bibliotekovedeniie: osnovnyie elementy bibliotechnogo obsluzhivanii [Introduction to Library Science: Essential Elements of Library Services]. Moscow, Russia: Vysshaia shkola. [In Russian].

Lilia Kravets,
https://orcid.org/0000-0001-5631-623X,
Postgraduate Student of the Department of Information Technologies,
Faculty of PR, Journalism and Cybersecurity,
Kyiv National University of Culture and Arts,
36, St. Evgeny Konovaltsya, Kyiv, 01601, Ukraine
e-mail: liliakra236@gmail.com

ADAPTATION OF THE SYSTEM OF FUNCTIONS OF UKRAINIAN LIBRARIES UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

The purpose of the article is to highlight the adaptation of the system of functions of Ukrainian libraries in the conditions of martial law. The **methodological basis** of the article was institutional, systemic and structural-functional approaches. Analysis, cognitive, synthesis, generalization and librarian methods are also applied. The **scientific novelty** of the study consists in substantiating the concept of ″library functions system″; the adaptation of the functioning of Ukrainian libraries in the era of digitization to the requirements of wartime is argued. **Conclusions.** Ukrainian librarianship and library work under martial law are developing in the context of European integration, the

activities of library institutions have been reoriented in accordance with complex realities. The system of functions of libraries as key institutions in the information and communication structure of society has undergone transformations: there is a predominance of certain functions in both the traditional subsystem and the innovative subsystem. The library as a unique social institution became the center of information freedom and interpersonal communication, which became an impetus for the diversification of all information and communication activities and caused changes in the content of the military theme and the filling of the library and information service with new services and products.

Keywords: library science, functions of libraries, libraries of Ukraine, library affair, information society, digitization.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2023 р.

УДК 027.08:316.7COVID-19

Ірина Лісова,
https://orcid.org/0000-0002-0308-5965,
провідна бібліотекарка,
Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого (м. Київ, Україна)
вул. Грушевського, 1, 01001, м. Київ, Україна
e-mail: lisovairyna@ukr.net

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ КАРАНТИНУ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Мета статті – аналіз соціологічних досліджень, присвячених особливостям діяльності закладів освіти та культури, зокрема бібліотек, спрямованої на забезпечення користувачів необхідною інформацією та ресурсами, запровадження нових послуг, створення нових можливостей в умовах карантинних обмежень. **Методологія дослідження.** Стаття має характер огляду соціологічних досліджень, у якому застосовані загальнонаукові та спеціальні методи, а саме: аналіз, узагальнення, порівняння, оглядово-аналітичний та метод візуалізації результатів досліджень. **Наукова новизна** полягає в тому, що на основі аналізу соціологічних досліджень, за допомогою фахових матеріалів та ресурсів бібліотек комплексно висвітлено трансформацію діяльності бібліотек під впливом пандемії коронавірусу COVID-19, який порушив звичний алгоритм роботи та змусив шукати нові шляхи надання доступу користувачам до своїх ресурсів та послуг. **Висновки.** Карантинні обмеження, спричинені коронавірусом, вплинули на всі сфери діяльності, зокрема і на роботу закладів освіти та культури, змусивши їх шукати шляхи реалізації своїх функцій в нових умовах. Публічні бібліотеки оперативно запроваджували доступ до своїх цифрових ресурсів та використовували різноманітні форми та інструменти для бібліотечно-інформаційного обслуговування за допомогою різноманітних онлайн-сервісів. За час карантинних обмежень публічні бібліотеки України сформували та використовували різноманітні форми комунікаційних зв'язків із своїми користувачами, що свідчить про високий адаптивний потенціал бібліотечно-інформаційного обслуговування в умовах віддаленого доступу та обмежених фізичних можливостей. Соціологічні дослідження засвідчили, що українські бібліотекарі в цілому впоралися з своїм завданням, використовуючи всі можливості з розширення діапазону інформаційних та культурних послуг.

Ключові слова: пандемія COVID-19, коронавірус, соціологічні дослідження, карантинні обмеження, публічні бібліотеки, трансформація діяльності бібліотек, бібліотечно-інформаційне обслуговування, віддалений доступ, онлайн-форми роботи.

Актуальність теми дослідження. Світова пандемія COVID-19 стала глобальною проблемою людства, що вплинула на всі сфери життєдіяльності та порушила звичні алгоритми роботи, зокрема призвела до закриття більшості організацій у сфері надання послуг, в тому числі закладів культури. Щоб не втратити своїх користувачів, забезпечити роботою працівників, установи змушені були оперативно пристосовуватися до змін соціальної реальності, трансформації соціальних комунікацій та формувати нові правила взаємодії.

Економічні, політичні, культурні, інформаційно-медійні аспекти коронавірусу та його наслідки стали предметом різноманітних наукових досліджень в усьому світі. Актуальними стали соціологічні вивчення щодо нових форм взаємодії установ зі споживачами їхніх послуг засобами цифрових технологій, в цифровому середовищі, в онлайн-форматі.

Аналіз досліджень і публікацій. Світова соціологічна наука накопичила певний досвід дослідження стану різних соціальних груп за умов пандемії, що змінила звичне життя людей. Моніторингові дослідження проводилися низкою міжнародних центрів. Всесвітня організація з досліджень суспільної думки (WAPOR) надала перелік досліджень, що проводяться в різних країнах. Зокрема, в межах Світового дослідження цінностей в онлайн-форматі включено додатковий блок питань, присвячений життю в умовах пандемії; автори Європейського дослідження цінностей додали до свого опитування блок з питаннями щодо пандемії; Gallup International Association провела всесвітнє дослідження «Covid-19 та світ після нього».

До вивчення соціальних наслідків пандемії для українського суспільства звертаються такі дослідницькі центри, як: Соціологічна група Рейтинг (опитування «Україна на карантині: моніторинг суспільних настроїв» (10–12 квітня та 12–14 грудня 2020 р.); Інститут соціології НАН України (соціологічне опитування «Соціальні наслідки COVID-19 в Україні» (липень-серпень 2021 р.); Центр Разумкова (Робота і зайнятість в умовах пандемії COVID-19 (травень 2021 р.) + Ставлення громадян України до питань пов'язаних з пандемією коронавірусу COVID-19 (жовтень 2021 р.) та інші.

Мета статті – аналіз соціологічних досліджень, присвячених особливостям діяльності закладів освіти та культури, зокрема бібліотек, спрямованої на забезпечення користувачів необхідною інформацією та ресурсами, запровадження нових послуг, створення нових можливостей в умовах карантинних обмежень.

Виклад основного матеріалу дослідження. В усьому світі

спостерігалася поява соціологічних досліджень щодо впливу коронавірусу на дітей, їх емоційний стан, пристосування до нових умов життя та соціалізацію. Українські дослідники здебільшого вивчали проблеми, пов'язані з дистанційним навчанням, запровадженим через пандемію коронавірусу. Так, освітня агенція м. Києва провела дослідження про дистанційне навчання в столиці. Соціологи опитали 34 тис. учнів, батьків та вчителів методом електронного анкетування у два етапи – на початку квітня і в перший тиждень травня 2020 р. За результатами дослідження, у Києві дистанційним навчанням було охоплено 78% школярів. Тобто, кожен п'ятий учень не навчався дистанційно під час карантину. Як повідомили батьки, найпоширеніша причина, чому діти не залучені до навчання, – брак технічних засобів (25% тих, хто не навчається дистанційно) чи відсутність доступу до Інтернету (виїхали за межі міста тощо). А чим займалися ті 22% школярів, що не залучені до дистанційного навчання? Далеко не всі вони самостійно опановували програму та надолужували її з батьками чи репетиторами. Як показало дослідження, майже третина (34%) тих, хто випав із дистанційного навчання, взагалі ігнорували процес навчання [3].

Розуміючи масштаб впливу пандемії на дитяче щоденне життя, починаючи від психоемоційного стану і закінчуючи ігровими практиками, команда дослідників (Т. Полек, Т. Саніна, Ю. Соболь) за підтримки Українського культурного фонду провели соціо-антропологічне дослідження ***«Вплив пандемії COVID-19 на щоденні практики дитинства»*** (2021 р.).

Дослідження включало дитячий досвід в осмисленні наслідків пандемії: почути дітей і розуміння, як вони проживали період пандемії, з якими проблемами стикалися та як адаптувалися (або ні) до нових правил життя. Предмет дослідження – щоденні практики дітей шкільного віку та трансформації цих практик під впливом нових умов (онлайн-навчання, соціальна дистанція, хвороби близьких тощо). Метою дослідження стало визначення впливу COVID-19 на повсякденні практики дітей великих українських міст. Реалізований проєкт дозволив окреслити актуальні потреби дітей у часи карантину, їхні преференції у виборі типу відпочинку, засобів та продуктів зі сфери навчання та розваг, шляхи досягнення балансу між онлайн- та офлайн-життям.

У період жорсткого карантину у дітей був обмежений доступ до відвідування звичних просторів. Але з часом більшість школярів, яким дозволяли пересуватися без нагляду батьків, змогли проводити час надворі

в межах свого району (для уникнення користування транспортом та скупчень людей). Перебуваючи вдома на карантині, діти відчували достатню свободу у користуванні цифровими пристроями та Інтернетом. Батьки лише частково контролювали розподіл часу з гаджетами, але не контент, який переглядають діти. Як показали глибинні інтерв'ю, діти й до карантину мали достатньо цифрової свободи, адже здебільшого в Україні стосунки дітей із батьками стосовно користування гаджетами та Інтернетом будуються на довірі та невтручанні.

Щодо проведення дозвілля дослідження показало, що на першому місці – ігри (44,2%). Фільми та аніме – на другому (36,5%). Майже третина дітей (28,1%) обирає читання як дозвілля наодинці, 23,7% – спорт, 23% – малювання. Отже, змінюються інструменти та формати для читання, але зацікавлення в сюжетах, відчуттях та історіях нікуди не поділось, а лише трансформувалось [7, с. 75].

Довготривалий карантин 2020 р., обмежені можливості для суспільства, невідомість як знову повернутися до звичного повсякденного життя суттєво вплинули на людей, особливо активну й мобільну молодь. Карантинні заходи позначилися на їхньому повсякденному житті: навчанні, роботі, дозвіллі та психоемоційному стані.

Упродовж червня-липня 2020 р. дослідницька команда Львова Соціоінформ, Інститут міста та МолоДвіж Центр.Львів у межах реалізації проєкту ПРООН «Громадянське суспільство задля розвитку демократії та прав людини в Україні», що реалізовується за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Данії, провела дослідження ***«Як живе молодь України під час COVID-19?»***. Його метою було виявлення настроїв молоді упродовж карантину у таких сферах їхнього життя, як освітня діяльність, вплив пандемії на умови праці та зайнятість молоді, залученість молодих людей у життя громади, здоров'я та спортивні практики, безпека та соціальна згуртованість, охорона довкілля, молодіжні ініціативи та інформаційне середовище молоді.

Комплексне соціологічне дослідження показало, що 56,9% молоді вважають, що організація навчального процесу під час пандемії погіршилася; 72,4% батьків зауважили, що стали витрачати більше часу на навчання дітей, та 58,6% вказали, що це було складно; 20,8% серед працюючої молоді зазначили, що їм знизили заробітну плату упродовж карантину. 45,9% опитаних упродовж карантину мали постійний стрес і тривогу через стан невизначеності, та ще 30,5% перебували у депресивному стані (особливо у перші місяці карантину) [9].

Рада молодих учених України при МОН України за підтримки аналітичного центру «Українська експертна ліга» організувала та провела у квітні–травні 2020 р. соціологічне онлайн-опитування ***«Наукові комунікації молодих вчених під час карантину»***, з метою визначення впливу карантину на результати наукової діяльності молодих українських вчених, виявлення чого їм бракувало під час роботи та як змінився спосіб наукової комунікації.

У дослідженні взяли участь молоді науковці з усіх регіонів України (загалом отримано 357 анкет). Під час карантину молоді вчені скористалися можливістю для підготовки наукової публікації (тези, стаття тощо) – 84,6%; взяли участь у науковій конференції онлайн – 54%. 37,5% опитаних підвищували кваліфікацію або стажувалися онлайн. Серед іншого: активізація та розширення наукових комунікацій, завершення розпочатих проєктів отримання необхідних наукових консультацій онлайн. 13,6% опитаних долучились до волонтерських, громадських проєктів, а 3,7% нічим не скористалися.

Для виконання наукової роботи під час карантину респондентам найбільше бракувало особистого (живого) спілкування з колегами (54,2%), відмінених заходів, зустрічей, відряджень (45,8%), фінансових ресурсів (38,4%), доступу до необхідного обладнання, лабораторій для проведення досліджень (33,6%), часу (30,6%), мотивації до роботи (26,2%), доступу до реактивів та матеріалів для досліджень (16,2%) та доступу до наукових джерел (15,5%). У цілому, молоді вчені змогли пристосуватися до умов карантинних обмежень та здійснювати свою наукову діяльність онлайн. 17,6% опитаних високо оцінили ефективність своєї наукової роботи. Найбільша кількість респондентів (36,4%) оцінили ефективність роботи за п'ятибальною шкалою на 3 бали, 7,7% вважають її дуже низькою [5].

Багато міжнародних досліджень, звертаючи увагу на вплив пандемії на сектор культури, передусім досліджували економічні втрати. Зокрема, заклади культури, організації та події, яких передбачали фізичну взаємодію з відвідувачами і мали менше можливості адаптуватися до дистанційної роботи, зазнали більших фінансових втрат. Крім того, оцінки економічних втрат свідчать про втрати робочих місць, зайнятості та скорочення доходів багатьох людей, які працюють у секторі культури. Під час локдауну навесні 2020 р. організатори більшості культурних заходів скасували або перенесли їх на пізніший час. Деякі культурні інституції одразу перенесли свої активності в онлайн-формат.

За дослідженням ЮНЕСКО ***«Культурні та креативні індустрії перед обличчям Covid-19: перспективи економічного впливу»*** (2021), найбільше постраждали ті напрями сектору культури, які передбачають більше фізичного залучення та соціальної взаємодії. Тож заклади культури (зокрема театри, кінотеатри, музеї, бібліотеки), а також соціокультурні події постраждали більше, ніж ті активності, до яких був віддалений доступ (стрімінгові платформи, книжки тощо). Наприклад, зазначається, що через пандемію навесні 2020 р. було зачинено 90% музеїв-об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО [11].

В Україні також більшість соціокультурних заходів були скасовані та перенесені на наступний рік, серед них і літературний фестиваль «Книжковий арсенал». А деякі події все ж відбулися з дотримання карантинних обмежень.

Громадська організація «Центр дослідження суспільства» Cedos проаналізував основні аспекти реагування на пандемію COVID-19 з боку органів влади в Україні у 2020–2021 рр., забезпечення доступу до культурних послуг і потреб та вплив пандемії на зайнятих у секторі працівників. Результати дослідження ***«Культура в умовах пандемії: аналіз проблем і наслідків»*** опубліковано в межах проєкту «Європейський Союз для сталості громадянського суспільства в Україні», що впроваджується ICAP Єднання за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Як зазначають автори дослідження Ю. Назаренко та О. Сербу, наразі в Україні не проводилося досліджень, які б встановили, як пандемія вплинула на роботу закладів культури, як обмежений доступ до культурних подій вплинув на населення. Можна припустити, що переваги мали заклади, які мали матеріально-технічне забезпечення та підключення до Інтернету. Наприклад, бібліотеки змогли перевести частину своїх заходів, зокрема презентації, дискусії, гуртки за інтересами, в онлайн-формат. Деякі бібліотеки пропонували відвідувачам віртуальні книжкові виставки, рекомендаційні списки літератури, почали активно вести соціальні мережі, організовували онлайн-події. Публічні бібліотеки організували доставку книжок додому [4].

Одним із наслідків пандемії COVID-19 стало прискорення діджиталізації й тимчасова необхідність працювати онлайн. Це стало викликом для тих працівників сфери культури, які не мали достатнього матеріально-технічного забезпечення та не володіють необхідними для дистанційної праці цифровими навичками. Водночас частині працівників довелося перелаштуватися на онлайн-формат роботи.

Досвід роботи зарубіжних бібліотек в умовах пандемії висвітлено у матеріалах Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (IFLA) ***«COVID-19 і глобальна бібліотечна сфера»***. Бібліотеки обмежили фізичний доступ до друкованих видань та оперативно мобілізували зусилля на розширення онлайн-послуг, запропонували відкритий доступ до своїх електронних ресурсів та цифрових контентів, створених іншими установами, зокрема видавництвами. Також бібліотеки презентували віртуальні виставки та пропонували своїм користувачам різноманітні навчальні заходи, здійснювали інформаційну діяльність щодо запобігання поширенню коронавірусної інфекції, пропонуючи користувачам доступ до медичної інформації та «бібліотерапію» у період кризи [10].

Корисні матеріали щодо стану бібліотечно-інформаційної галузі та діяльності бібліотек як дистанційних інформаційних центрів обговорювалися на конференції «Бібліотеки в умовах пандемії COVID-19», організованій та проведеній ВГО Українська бібліотечна асоціація (УБА) спільно з Українським інститутом книги. Учасники заходу закликали бібліотекарів переформатовувати свою роботу з огляду на ситуацію та розширювати коло онлайнових послуг, спрямованих на користувача [1].

Світова пандемія коронавірусу докорінно змінила підходи до організації роботи й бібліотек. Бібліотекарі розробляли нові форми надання послуг віддалено, забезпечували доступ до інформаційних ресурсів через Інтернет, активізували свою діяльність в цифровому середовищі (вебсайти, блоги, соціальні мережі, мобільні застосунки тощо). Вплив карантинних обмежень на звичне життя користувачів бібліотек, їхній емоційний стан та підходи до організації дозвілля став предметом українських бібліотекознавчих соціологічних досліджень.

Державна бібліотека України для юнацтва вирішила з'ясувати як молодь сприйняла карантинні обмеження, що зрозуміла та чи є зміни, зумовлені цією ситуацією й провела Всеукраїнське анкетування: ***«Молодь, допоможіть з'ясувати: карантин – крах усіх планів чи нові можливості?»*** (2020 р.).

За результатами опитування, на початку оголошення карантину в Україні 24,2% респондентів відчували переживання; 22% – турботу за ближніх; 21,5% – незрозумілість; 18,4% – розгубленість; 6,2% – байдужість; 4,5% – гнів, а 3,2% – безтурботність. Серед опитаних, навчалися онлайн – 21,3%, працювали в дистанційному режимі – 12,8 %. Перебуваючи на карантині, юнаки та дівчата урізноманітнювали своє дозвілля вдома переглядом фільмів, відео інтернет-ресурсів (14%),

спілкувалися у соціальних мережах (17,8%), читали паперові книги, журнали (13,6%), проводили телефонні/онлайн розмови з друзями (13,5%) та грали в онлайн-ігри (7%). Респонденти зазначили, що найбільше на карантині їм бракувало офлайн-спілкування з друзями, рідними (28,3%), вільного пересування (24%), відвідування дозвіллєвих та спортивних закладів (18,6%), звичного навчального графіка (17,6%) та традиційного режиму роботи (11,5%).

Основним досягненням за період карантину, на думку 22,8% респондентів, стало прочитання книг. Перебування вдома посприяло переосмисленню життєвих цінностей (22,6%) та визначенню особистих пріоритетів (15,5%). Окрім цього, 14,8% опитаних освоїли нові онлайн-програми, 9% – закінчили курси на онлайн-платформах, у 8,7% – з'явилися нові захоплення, хобі, 3,7% – брали участь у молодіжних онлайн-проєктах та 2,9% займалися волонтерством. Пережити цю подію вдалося завдяки Інтернету, книгам, спорту та хобі.

Незважаючи на світову пандемію і низку обмежень, бібліотеки для юнацтва, молоді продовжували обслуговувати своїх користувачів, надаючи їм повний спектр онлайн-послуг, пропонуючи цифрові колекції, онлайн-екскурсії, психологічні онлайн-консультації тощо.

Наразі, бібліотеки перейшли на новий рівень функціонування – почали проводити відеоконференції, вебінари та онлайн-консультації; урізноманітнювати послуги книжкових клубів, записувати та транслювати історії тощо. Бібліотеки для юнацтва, молоді встояли перед викликом «карантин–2020», направивши зусилля на розширення сучасних онлайн можливостей книгозбірні, аби підтримати, розвивати та мотивувати своїх користувачів [6, с. 76].

Бібліотеки для дітей теж швидко та оперативно пристосувалися під запити свого користувача та розширили діапазон послуг як для навчання, так і для виховання нового покоління українців в умовах карантинних обмежень. Для визначення вектору змін діяльності дитячих бібліотек Національна бібліотека України для дітей у 2021 р. провела соціологічне дослідження ***«Трансформація надання бібліотечних послуг бібліотеками України для дітей в умовах сучасних викликів»***, співорганізаторами якого стала 21 обласна бібліотека для дітей.

Метою дослідження було вивчення змін бібліотечного обслуговування з надання культурних послуг дитячому населенню країни відповідно до функціональних можливостей спеціалізованих бібліотек для дітей.

За даними дослідження 96% бібліотек для дітей розширили спектр своїх послуг, щоб бути корисними для своїх громад. Під час карантину фахівці активно вивчали та впроваджували досвід інших бібліотек щодо надання послуг онлайн. Зокрема, консультації та анонсування літературних творів за телефоном, доставка книг додому, онлайн-зустрічі з відомими людьми, психологічна допомога, надання доступу до електронних ресурсів тощо.

Адаптуючись до змін, бібліотечні фахівці запропонували своїм користувачам нові форми роботи, які допомогли дітям бути залученими до соціокультурних практик, враховуючи реалії часу: родинні творчі конкурси; Тік-Ток з користувачами; заходи з використанням медіаресурсів та багато інших онлайн-атракцій. Акаунти дитячих бібліотек у соціальних мережах (Facebook, Instagram) стали не лише майданчиками для інформування про онлайн-події та заходи, а й засобом комунікації з користувачами в дистанційному режимі.

Дослідження показало й проблеми, що постали перед бібліотеками, які були не готовими до дистанційної роботи. 10 % бібліотек не мали можливості створювати будь-які онлайн-продукти та надавати послуги через відсутність відповідного комп'ютерного та мультимедійного обладнання, програмного забезпечення та підключення до мережі Інтернет. Ще однією проблемою виявилась не достатня цифрова обізнаність бібліотечних працівників. Та все ж, більшість фахівців зрозуміли, що в нинішніх умовах, успішними будуть лише ті установи, які вчасно адаптуються до нових умов функціонування [8, с. 19].

З метою вивчення якості надання бібліотеками інформаційних послуг в умовах карантинних обмежень, рівня задоволення потреб користувачів через дистанційне обслуговування, виявлення нових форм бібліотечно-інформаційного обслуговування, покращення його якості у віддаленому форматі, Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека організувала обласне анкетування: ***«Дистанційне інформаційно-бібліотечне обслуговування користувачів: нові форми та методи»*** (2021 р.).

У дослідженні, проведеному за допомогою Google forms, взяли участь понад 1000 користувачів публічних бібліотек територіальних громад області. З них 67 % – жінки.

Відповіді респондентів показали, що для 71 % опитаних карантинні обмеження не стали на заваді у користуванні послугами бібліотек. Окрім того, вони отримували інформацію з Інтернету (56 %), купували потрібні книги (14 %). 9 % не зверталися до бібліотек тому, що більшість часу вони

не обслуговували користувачів, ще для 9 % опитаних не було потреби в отриманні інформації професійного спрямування. Однією з поширених причин не відвідування бібліотек було уникання людних місць.

Під час карантинних обмежень більшість бібліотек області продовжили свою роботу в дистанційному режимі та значну кількість послуг перевели в онлайн, активізували роботу у соціальних мережах. 96 % респондентів були поінформовані про послуги, які надавали бібліотеки дистанційно. Переважно, про надання таких послуг респонденти дізналися від бібліотекаря – 54 % опитаних, 28 % користувачів дізналися про них через соціальні мережі.

Серед найбільш затребуваних бібліотечних послуг, які надавалися дистанційно, були: отримання інформації в телефонному режимі – 31%; інформування через соціальні мережі, месенджери (viber, telegram) – 20%; попереднє замовлення книг додому за телефоном або через Інтернет – 18 % тощо.

Якістю наданих послуг в режимі віддаленого доступу задоволені 92 % опитаних. Серед причин незадоволення бібліотечно-інформаційного обслуговування дистанційно, респонденти назвали відсутність технічної можливості для надання послуг онлайн у бібліотеках або у себе вдома.

Більшість опитаних (61%) брали участь у бібліотечних онлайн-ініціативах (марафонах, конкурсах, майстер-класах тощо). Найбільш популярними заходами виявилися: конкурси – 30 %, майстер-класи – 27 %, флешмоби – 23 %.

11% респондентів не вистачало таких послуг, як розсилка інформації на електронну пошту, електронна доставка документів, онлайн-курсів, отримання довідкової інформації за телефоном, відеотрансляції заходів у соціальних мережах тощо.

Результати дослідження показали, що сучасний користувач потребує широкого спектру ондайн-послуг. Бібліотекарі повинні розуміти потреби своїх клієнтів та вести активну роботу з актуалізації сайтів бібліотек, постійно оновлювати інформацію на сторінках в соціальних мережах, створювати спільноти в мобільних застосунках.

Значна частина опитаних працівників бібліотек активно запроваджують дистанційні послуги для користувачів, послуговуючись численними інтернет-ресурсами та платформами. Проте, частина публічних бібліотек, які мають доступ до мережі Інтернет, не реалізовує весь свій ресурсний потенціал для задоволення бібліотечно-інформаційних потреб користувачів [2, с. 11].

Висновки. Пандемія COVID-19 стала своєрідним випробуванням для фахівців усіх сфер діяльності, в т. ч. й для закладів освіти та культури. Обмеження спілкування, різка зміна стилю життя, формату навчання та зайнятості, залученості до громадської діяльності, дискомфорт та багато інших змін засвідчили про вразливість населення, особливо дітей та молоді. Тому заклади культури повинні спрямувати свою роботу на пошук нових можливостей для залучення молодого покоління до соціокультурних активностей. Карантинні умови сприяли оперативному впровадженню відкритого доступу до цифрових ресурсів та онлайнових послуг в українських та зарубіжних бібліотеках. За час карантинних обмежень публічні бібліотеки України сформували та використовували різноманітні форми комунікаційних зв'язків із своїми користувачами, що свідчить про високий адаптивний потенціал бібліотечно-інформаційного обслуговування в умовах віддаленого доступу та обмежених фізичних можливостей. Соціологічні дослідження засвідчили, що українські бібліотекарі в цілому впоралися з своїм завданням, використовуючи всі можливості з розширення діапазону інформаційних та культурних послуг.

Список бібліографічних посилань

1. Бібліотеки в умовах пандемії COVID-19 / Українська бібліотечна асоціація. URL: https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/4579-biblioteky-v-umovakh-pandemii-covid-19

2. *Дистанційне інформаційно-бібліотечне обслуговування користувачів: нові форми та методи*: підсумки за матеріалами обласного анкетування / уклад. А. М. Гуменюк, В. В. Пасічник, Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека. Хмельницький, 2021. 11 с.

3. Навчання на карантині: що показало соціологічне дослідження / підгот. Ольга Чекіс. *Дзеркало тижня*. 2020, 17 трав. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/navchannya-na-karantini-scho-pokazalo-sociologichne-doslidzhennya-347959_.html

4. Назаренко Ю., Сирбу О. Культура в умовах пандемії: аналіз проблем і наслідків / CEDOS. URL: https://cedos.org.ua/researches/kultura-v-umovah-pandemiyi-analiz-problem-i-naslidkiv/

5. Наукові комунікації молодих вчених під час карантину: результати опитування / Мін-во освіти і науки України, Рада молодих вчених при МОН України. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/rada%/2020/07/komunikatsii-molodikh-vchenikh-pid-chas-karantinu.pdf

6. Паянок Н. Молодь, допоможіть з'ясувати: карантин – крах усіх планів чи нові можливості? (за результатами всеукраїнського опитування). *Бібліосвіт*. 2021. № 1(77). С. 73–76.

7. Полек Т., Саніна Т., Соболь Ю. *Вплив пандемії COVID-19 на щоденні практики дитинства*. Київ, 2021. 81 с.

8. *Трансформація надання культурних послуг бібліотеками України для дітей в умовах сучасних викликів :* підсумки дослідж. : бюл. соціолог. служби. Вип. 39 / Нац. б-ка України для дітей ; уклад. Є. Ю. Лідерман. Київ : НБУ для дітей, 2022. 20 с.

9. *Як живе молодь України у час COVID-19*: нове дослідження / Профспілка працівників освіти і науки. URL: https://pon.org.ua/novyny/8384-yak-zhive-molod-ukrayini-u-chas-covid-19-nove-dosldzhennya.html

10. COVID-19 and the Global Library Field. Key Resources for Libraries in responding to the Coronavirus Pandemic. IFLA. URL: https://www.ifla.org/covid-19-and-the-global-library-field

11. Cultural and creative industries in the face of Covid-19: an economic impact outlook / UNESCO. Paris, 2021. 62 p. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377863.locale=en

References

1. (2020, May 20). Biblioteky v umovakh pandemii COVID-19 [Libraries in the context of the COVID-19 pandemic]. Ukrainska bibliotechna asotsiatsiia. Retrieved from https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/4579-biblioteky-v-umovakh-pandemii-covid-19/ [In Ukrainian].

2. Humeniuk, A. M., & Pasichnyk, V. V. (Comps.). (2021). *Dystantsiine informatsiino-bibliotechne obsluhovuvannia korystuvachiv: novi formy ta metody* [Remote information and library service of users: new forms and methods]. Khmelnytskyi, Ukraine: Khmelnytska oblasna universalna naukova biblioteka. [In Ukrainian].

3. Chekis, O. (comp.). (2020, May 17). Navchannia na karantyni: shcho pokazalo sotsiolohichne doslidzhennia [Studying in quarantine: what a sociological study showed]. *Dzerkalo tyzhnia*. Retrieved from https://zn.ua/ukr/UKRAINE/navchannya-na-karantini-scho-pokazalo-sociologichne-doslidzhennya-347959_.html [In Ukrainian].

4. Nazarenko, Yu., & Syrbu, O. (2021). Kultura v umovakh pandemii: analiz problem i naslidkiv [Culture in pandemic conditions: analysis of problems and consequences]. Retrieved from https://cedos.org.ua/researches/kultura-v-umovah-pandemiyi-analiz-problem-i-naslidkiv/ [In Ukrainian].

5. (2020, July 24). Naukovi komunikatsii molodykh vchenykh pid chas karantynu: rezultaty opytuvannia [Scientific communications of young scientists during quarantine: survey results]. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/rada%20molodich%20uchenich/2020/07/komunikatsii-molodikh-vchenikh-pid-chas-karantinu.pdf [In Ukrainian].

6. Paianok, N. (2021). Molod, dopomozhit ziasuvaty: karantyn - krakh usikh planiv chy novi mozhlyvosti? (za rezultatamy vseukrainskoho opytuvannia) [Young people, help to find out: quarantine - the collapse of all plans or new opportunities?

(based on the results of an all-Ukrainian survey)]. *Bibliosvit*, *1*, 73-76. [In Ukrainian].

7. Polek, T., Sanina, T., & Sobol, Yu. (2021). *Vplyv pandemii COVID-19 na shchodenni praktyky dytynstva* [Impact of the COVID-19 pandemic on daily childhood practices]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

8. Liderman, Ye. Yu. (Comp.). (2022). *Transformatsiia nadannia kulturnykh posluh bibliotekamy Ukrainy dlia ditei v umovakh suchasnykh vyklykiv: pidsumky doslidzhennia* [Transformation of provision of cultural services by libraries of Ukraine for children in the conditions of modern challenges: research results]. Kyiv, Ukraine: NBU dlia ditei. [In Ukrainian].

9. (2020, December 9). *Iak zhyve molod Ukrainy u chas COVID-19: nove doslidzhennia* [How the youth of Ukraine live in the time of COVID-19: a new study]. Retrieved from https://pon.org.ua/novyny/8384-yak-zhive-molod-ukrayini-u-chas-covid-19-nove-dosldzhennya.html [In Ukrainian].

10. (2020, October 13). COVID-19 and the Global Library Field. Key Resources for Libraries in responding to the Coronavirus Pandemic. IFLA. Retrieved from https://www.ifla.org/covid-19-and-the-global-library-field [In English].

11. (2021, June). *Cultural and creative industries in the face of Covid-19: an economic impact outlook*. UNESCO. Paris, France. Retrieved from https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377863.locale=en [In English].

Iryna Lisova ,
https://orcid.org/0000-0002-0308-5965,
Leading librarian,
Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
1, Hrushevsky Str., Kyiv, 01001, Ukraine
e-mail: lisovairyna@ukr.net

TRANSFORMATION OF LIBRARY ACTIVITIES UNDER QUARANTINE CONDITIONS: SOCIOLOGICAL DIMENSION

The purpose of the article is the analysis of sociological studies devoted to the peculiarities of the activities of educational and cultural institutions, in particular libraries, aimed at providing users with the necessary information and resources, introducing new services, and creating new opportunities under quarantine restrictions. **The methodology.** The article has the character of a review of sociological research, in which general scientific and special methods are applied, namely: analysis, generalization, comparison, review-analytical and method of visualization of research results. The specified methodology made it possible to achieve the set goal. **The scientific novelty** of the work is that, based on the analysis of sociological studies, with the help of professional materials and library resources, the transformation of library activities under the influence of the COVID-19 coronavirus pandemic is comprehensively reflected, which disrupted the usual work algorithm and forced to look for new ways of

providing users with access to their resources and services. **Conclusions.** The quarantine restrictions caused by the coronavirus have affected all spheres of activity, including the work of educational and cultural institutions, forcing them to look for ways to implement their functions in new conditions. Public libraries promptly introduced access to their digital resources and used various forms and tools for library and information services with the help of various online services. During the quarantine restrictions, public libraries of Ukraine formed and used various forms of communication links with their users, which testifies to the high adaptive potential of library and information services in conditions of remote access and limited physical capabilities. Sociological studies have shown that Ukrainian librarians have generally coped with their task, using all opportunities to expand the range of information and cultural services.

Keywords: COVID-19 pandemic, coronavirus, sociological research, quarantine restrictions, public libraries, transformation of library activities, library and information service, remote access, online forms of work.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2023 р.

УДК 316.7: 021.1

Богдан Ломачинський,
https://orcid.org/0000-0002-2601-6217,
аспірант,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: lbogdang1@gmail.com

ТЕРМІНОЛОГІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ ПРАКТИК

Метою статті є визначення специфіки застосування термінології інформаційної культури відповідно до діяльності сучасних бібліотек в умовах глобалізаційних викликів цифровізації. **Методологія дослідження** основана на поєднанні системного аналізу, що уможливив розгляд різних проявів інформаційної культури в бібліотеці як складній інформаційно-комунікаційній системі, діалектичного методу пізнання, який передбачає всебічний аналіз понятійного апарату інформаційної культури через суперечливі взаємозв'язки різних його аспектів, порівняльний метод дозволив виокремити специфічні риси окремих понять дослідження. **Наукова новизна** полягає в розширенні уявлень про основні наукові підходи до специфіки використання термінології інформаційної культури відповідно до особливостей діяльності бібліотеки. Інформаційна культура представлена інтегральною цілісністю духовно-практичного освоєння світу, що поєднує методи, технології створення та використання інтелектуальних новацій у галузі науки, культури, освіти та матеріального виробництва. **Висновки.** Інформаційна культура має забезпечити людині не лише її інформаційну свободу, але й сформувати відповідальність за забезпечення принципів інформаційної безпеки. На всіх історичних етапах діяльність бібліотек перебувала у взаємозв'язку з інформаційно-комунікаційними процесами в суспільстві, виступаючи їх рушієм і логічним результатом. На основі аналізу українського законодавства визначена змістовна сутність основних понять, що розкривають специфіку феномену інформаційної культури. У висновках підкреслюється, що ускладнення феномену інформаційної культури у просторі бібліотеки зумовлене формуванням нового користувача бібліотеки – цифрової людини. Модель інформаційної культури сучасної бібліотеки може розумітися на трьох рівнях – особистісний, груповий і суспільний, що спрямовані на розширення можливостей знаннєвого обслуговування та сприяння процесу управління знаннями.

Ключові слова: інформаційна культура, бібліотека, медіакультура, цифровізація, цифрова людина, цифрові компетентності, культура управління знаннями.

Актуальність теми дослідження. Активний розвиток сучасного інформаційного суспільства зумовлює розуміння ролі інформаційної культури як визначального чинника функціонування сучасних бібліотек. Феномен інформаційної культури усвідомлюється не лише як надбання сучасної інформаційної епохи, він є основним рушієм ґенези культури людства, відображаючи найбільш характерні для кожного етапу людської історії знання, вміння і навички, необхідні для творення матеріальних і духовних артефактів. Інформаційна культура є інтегральною цілісністю духовно-практичного освоєння світу, поєднуючи методи, технології створення та використання інтелектуальних новацій у галузі науки, культури, освіти та матеріального виробництва. Глобальні процеси цифровізації трансформують системи інформаційно-комунікаційних зв'язків суспільства, в яких однією з провідних ланок є бібліотеки, що актуалізує проблему унормування термінології інформаційної культури щодо специфіки діяльності українських бібліотек.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема дослідження термінології інформаційної культури знаходиться на взаємоперетині різних галузей гуманітарного знання – культурологічної, соціально-філософської, правової. Розуміння сутності бібліотек як знаннєвого ресурсу, що акумулює національну пам'ять, представлено у дослідженні Л. Дубровіної, А. Киридон, І. Матяш [4] та Т. Гранчак [2]. Соціально-філософські та правові аспекти функціонування інформаційної культури найбільш повно представлені у монографіях К. Беляковова, С. Онопрієнко, І. Шопіної [1], О. Прудникової [12]. Соціально-філософські та психолого-педагогічні підходи до усвідомлення культурних детермінант людини цифрової доби представлені у розвідках О. Дзьобаня [3] та Є. Зеленова [5]. Проблема управління знаннями в бібліотечній та освітній галузях зумовила залучення досліджень зарубіжних авторів з означеної проблематики [13–18]. Для аналізу термінології інформаційної культури була використана відповідна національна нормативно-правова база [16–11].

Метою статті є визначення специфіки термінології інформаційної культури відповідно до удосконалення форм і методів діяльності сучасних бібліотек в умовах глобалізаційних викликів цифровізації.

Виклад основного матеріалу. Дискусійність у визначенні поняття інформаційної культури зумовлена логічним взаємозв'язком її основних складників – інформаційного та культурного. З позиції атрибутивного напряму, дослідження сутності інформації розглядається як результат загальної властивості природи – відображення, що створює можливості для гранично широкої інтерпретації інформаційної культури як синоніму культури загалом. Функціональний напрям дослідження сутності інформації звужує предметне поле інформаційної культури як культури інформаційного суспільства, що призводить до її розгляду в тісному взаємозв'язку з такими поняттями, як «інформаційне середовище», «інформаційні ресурси», «інформаційні потреби». Специфіка прояву феномену інформаційної культури у просторі бібліотеки зумовлює об'єднання атрибутивного і функціонального напрямів для урахування не лише кількісних, але і якісних характеристик пізнаваного об'єкта. Сформоване на основі культури бібліотечної роботи зі знаннєвим масивом, поняття «інформаційна культура» немає чіткого законодавчого унормування, а у наукових розвідках, залежно від проблематики пошуку, набуває різних змістовних ознак, що суттєво збільшує його обсяг, охоплюючи значне коло суспільних практик, на які поширюється означене поняття.

Складність і багатоплановість феномену інформаційної культури формує різні підходи до його осмислення – інформаційно-технологічний, соціально-філософський, правовий, культурологічний тощо, що зумовлює неоднозначність його визначення відповідно до особливостей діяльності сучасних бібліотек.

Інформаційно-технологічний підхід сформувався в межах бібліотечно-бібліографічного знання і передбачав розуміння інформаційної культури відповідно до тріади – сукупності знань, умінь і навичок пошуку, відбору, аналізу інформації з метою задоволення інформаційних потреб [16]. Означена тріада «знання – вміння – навички» зазвичай трактувалася дослідниками з акцентом на навичках, обмежуючи розуміння сутності інформаційної культури практичними вміннями, що пов'язані з роботою комп'ютерних пристроїв та окремих програм.

Ширше розуміння феномену інформаційної культури дозволяє її інтерпретувати як сукупність знань, норм, правил, цінностей, створених в

інформаційній діяльності, що відображають певний рівень її розвитку. Трансформація сучасних бібліотек від сховищ інтелектуальних ресурсів людства до центрів активних інформаційно-комунікаційних потоків із домінуванням аналітичної компоненти зумовлює необхідність розширення сутності інформаційної культури як засобу формування не лише культурного капіталу, але і інтелектуального капіталу (творчих здібностей, креативного способу мислення, моральних цінностей тощо). Західні дослідники [17] акцентують на важливості бібліотек як засобу подолання цифрового розриву, адже сучасні бібліотеки є одним із найпотужніших засобів, за допомогою яких держава може подолати інформаційну нерівність, забезпечуючи демократичний доступ до інформації та формування нових знань.

Соціально-філософський підхід акцентує увагу на ролі інформаційної культури у формуванні інформаційного світогляду як системи узагальнених поглядів на відношення людей до навколишнього інформаційного середовища, а також зумовлені цими поглядами їх переконання, ідеали, принципи пізнання та діяльності. Філософський вимір інформаційної культури у просторі бібліотеки наголошує на її аксіологічного складника і формує можливість її аналізу як глобального феномена накопичення, збереження і передачі знаннєвого потенціалу людства з урахуванням динаміки засвоєння культурної спадщини окремим індивідом.

Правовий підхід розглядає інформаційну культуру в проблемному полі інформаційного права – як множину матеріальних і духовних надбань людства, що відображають історично досягнутий рівень його розвитку у сфері інформаційних правовідносин та втілюються в результатах інформаційної діяльності. У діяльності сучасних бібліотек правовий підхід забезпечується розмаїттям послуг, заснованих на інтелектуальних інформаційних технологіях і технологіях зв'язку, з дотриманням правових норм, зокрема, авторського права. Однак інформаційна культура повинна забезпечити людині не лише її інформаційну свободу, тобто гарантований доступ до всієї необхідної інформації та можливості для ефективних інформаційних комунікацій, але також сформувати нові можливості для її розвитку як інтелектуально вільної особистості, здатної до усвідомлення можливостей практичної реалізації нею своїх громадянських прав і свобод. Тому формування інформаційної культури особистості має бути засновано не лише на знанні закономірностей інформаційних процесів та можливостей доступу до інформації, а й на розумінні своєї

відповідальності за забезпечення принципів інформаційної безпеки інших членів суспільства.

У питанні співвідношення інформаційної культури і правового регулювання інформаційних відносин заслуговує на увагу визначення поняття «інформаційна культура» як інтегральної цілісності, що включає світоглядні ціннісні, когнітивні, комунікативні та інструментальні компоненти життєдіяльності людини, соціальних груп та держави, що у сукупності спрямовані на формування інформаційного суспільства, виступають орієнтиром розвитку інформаційного законодавства і знаходять свій прояв в інформаційній діяльності та забезпеченні інформаційної безпеки [1, с. 31].

Аналіз феномену інформаційної культури на різних етапах розвитку людської цивілізації найбільш комплексно представлено в межах культурологічного напряму, як історично зумовленого способу інформаційного пізнання світу, творчим результатом якого постають артефакти духовної і матеріальної культури. В процесі становлення та розвитку домінуючих знаково-комунікаційних систем (вербальної, друкарської та технологічної) динаміка застосування технічних новацій завжди випереджала темпи розвитку інформаційної культури, і саме бібліотеки забезпечували тісний взаємозв'язок історії, інформації та культури, виступаючи скарбницею збереження суспільної пам'яті. У співвідношенні цивілізаційних технічних новацій та інформаційної культури завжди існував взаємозв'язок виклику-відповіді, коли, за визначенням О. Прудникової, в рамках однієї соціокультурної системи у досить еклектичному поєднанні можуть бути представлені різні способи знакової фіксації реальності, кожному з яких відповідає певний рівень розвитку соціальності, що має культурно-історичний і ціннісний зміст [12, с. 18]. Отже, інформаційна культура на рівні тріади «знання-вміння-навички» на всіх етапах розвитку людства формувалась диференційовано, відповідно до рівня інтелектуального потенціалу її носіїв.

У такому контексті важливо визначити роль бібліотек у поступовій трансформації інформаційної культури від сакралізованої культури меншості епохи Середньовіччя (що забезпечувалася незначною освіченою частиною духовенства, яке забезпечувало функціонування тогочасних бібліотек) до десакралізованої публічної культури більшості епохи пізнього Відродження, адже якісна відмінність другої комунікаційної революції полягала в тому, що інформація (зокрема, наукові знання) та бібліотечні

фонди як місце її зберігання, стали доступними для масового використання. Гуманістичні тенденції Новочасної доби, зумовлені поширенням освіти, сприяли подоланню глобального суспільного розриву у доступі до знань, сформованого за принципом соціального статусу, однак створили передумови для диференціації суспільства за рівнем знань. Освіта і постійне навчання – це ті основоположні складові, на яких формується інформаційна культура з новочасної доби і до сьогодення. У цьому процесі діяльність бібліотек перебувала у взаємозв'язку з інформаційно-комунікаційними процесами в суспільстві, виступаючи їх рушієм і логічним результатом.

У бібліотечних фондах, які постійно поповнюються новітніми виданнями, зосереджено увесь історичний поступ людської думки, знання, реалізованого у різних видах і формах передавання інформації, передусім у творах писемності та друку, що акумулюють досвід розвитку суспільства, науки, культури, освіти, духовної спадщини. Тим самим бібліотеки формують культуру збереження інтелектуальної та «творчої думки» рукописного періоду людства та періоду друку, а нині – електронної епохи [4, с. 6].

На етапі становлення суспільства знань бібліотеки постають базовим елементом культурної, наукової, освітньої, інформаційної інфраструктури держави. Вони важливі для розвитку інформаційної та мовної культури суспільства, патріотичного, правового та екологічного виховання, формування стійкого інтересу до вивчення та розуміння національної історії та культури. Бібліотеки сприяють розбудові читаючої, мислячої та освіченої нації, спроможної практично втілювати набуті знання і досвід у розбудову незалежної України [9].

Одним із факторів реалізації інформаційної культури суспільства знань є вміння та навики використання інформаційних технологій, які є ключовими факторами, що сприяють ефективному функціонуванню системам управління знаннями. Однак, інформаційну культуру не варто ототожнювати з інформаційною грамотністю чи медійною компетентністю, критеріями яких є конкретні навички по використанню технічних пристроїв. Термін «інформаційна грамотність» у минулому пройшов багато етапів, таких як інформаційно-комунікаційна грамотність, технологічна грамотність, інформаційна грамотність в мережі Інтернет, навички володіння новими медіа тощо. Інформаційна грамотність охоплює здатності до оцінювання та управління даними, інформацією та цифровим контентом.

Активний розвиток електронних комунікацій зумовив введення у національний нормативний простір одним із перших поняття «електронна культура» – форма культури, яка передбачає стимулювання та мотивування поширення здобутків у сфері культури за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [10]. Як випливає з означеного визначення, електронна культура передбачає наявність навичок поширення досягнень культури в інформаційному просторі. Можливість поширення інформації включається в право на інформацію як невід'ємний її компонент, з чого випливає, що електронна культура є вужчим поняттям, аніж інформаційна культура.

Тривалі наукові дискусії щодо змістовного співвідношення понять «інформаційна культура» і «медіакультура» та глобальні ризики сучасної медіасфери зумовили прийняття Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, в якій медіакультура визначена як культура сприймання і виробництва соціальними групами та соціумом у цілому сукупності інформаційно-комунікаційних засобів, що функціонують у суспільстві, знакових систем, технологій комунікації, пошуку, збирання, виробництва і передавання інформації. В означеному контексті поняття «медіакультура» співвідноситься як змістовна частина поняття «інформаційна культура» [6].

Суттєвим проривом на шляху унормування термінології в галузі інформаційної культури стало поповнення національного законодавства законодавчими та нормативно-правовими актами, що регулюють розвиток сучасного цифрового простору. Зокрема, цифрова компетентність визначена як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та подальшу навчальну діяльність із використанням таких технологій [11]. В освітніх нормативних документах [8] поняття цифрова компетентність та компетентність подаються як синонімічні, що характеризує домінування цифрової компоненти у сучасних освітніх процесах. На основі адаптованої європейської еталонно-концептуальної моделі цифрових компетенцій для громадян, запропоновано Рамку цифрової компетентності для громадян України [7].

Цифрові трансформації сучасної доби поставили перед сучасними бібліотеками потужний виклик, адже глобальний якісний стрибок у освоєнні інформаційними ресурсами зумовив творення принципово нової системи аксіологічних орієнтацій, де основною дійовою особою

виступає «цифрова людина» або «homo digital». О. Дзьобань пропонує визначення цифрової людини як новітнього етапу розвитку людини як основного об'єкта й суб'єкта інформаційних відносин в інформаційному суспільстві на останніх стадіях його розвитку; постмодерний вид людини розумної, здатної переробляти інформацію, створюючи нові інформаційні феномени, взаємозв'язки та структури [3, с. 9–10]. До характерних особливостей світосприйняття «цифрової людини» належить вільне володіння цифровими технологіями, швидкість пошуку та сприйняття нової інформації, нетривалість концентрації уваги, надання переваги візуалізованій інформації, лаконічності викладу, «кліповість» сприйняття. Цифрова людина формується як носій та інтерпретатор величезної кількості інформації, однак, її кількісні обсяги поступаються її якісному засвоєнню. Ідентифікація такої людини відбувається через її причетність до тієї чи іншої сфери інформації, віртуального та соціального просторів.

Епоха цифровізації супроводжується появою нового покоління – Generation Z, в розмовній мові відомі як «зумери» – це перше покоління, яке народилося в двохтисячних роках, зумовлених становленням цифрових технологій. Це покоління не уявляє життя без мобільного інтернету та різноманітних гаджетів. Вони здатні виконувати кілька справ одночасно, працювати з кількома носіями інформації. Одна з базових основ покоління Generation полягає в тому, що вони створюють і активно користуються диджитальними об'єктами – цифровими версіями. Вони «живуть» у соціальних мережах, там іде жваве спілкування, там визначається статус особистості, там відбувається процес соціалізації. Емоції висловлюються не словами чи мімікою, а смайликами чи лайками. Мислення стає не тільки кліповим, але й посилальним, коли інтерес визначається більшою мірою зовнішніми маркерами, ніж внутрішніми відчуттями реальних об'єктів [5, с. 49].

Однак, швидке оволодіння кількісними параметрами інформації без якісного її засвоєння має свої недоліки: у покоління «зумерів» є велика вірогідність поступового зниження якості оперативної пам'яті, яку можна передати пристроям; відбувається втрата інтересу до фундаментального знання, ігнорується перевірка знань досвідом, знижується критичність мислення.

Враховуючи виклики сучасної цифрової доби, Т. Гранчак констатує тенденцію до виокремлення інноваційного виду бібліотечного обслуговування – знаннєвого. У науковій літературі, присвяченій розгляду сучасних інформаційних процесів, усе частіше з'являється термін

«управління знаннями» (*англ. knowledge management*), під яким зазвичай розуміються систематичні процеси зі створення умов для виявлення і продукування знань, необхідних у процесі діяльності, їх збереження і ефективного використання. Тож знаннєве обслуговування – це сприяння процесу управління знаннями [2, с. 26].

У дослідженнях західних науковців культура управління знаннями неможлива без активного залучення новітніх інформаційних технологій, які є ключовими факторами, що сприяють ефективному функціонуванню системам управління знаннями завдяки їх здатності здійснювати пошук, зберігання, трансформацію та розповсюдження знань. У віртуальних спільнотах користувачі отримують доступ до інтерактивних платформ і створюють спільноти шляхів до ділитися ідеями та інформацією, що стосуються їх потреб та очікувань [13]. Культура управління знаннями має забезпечувати не лише передачу знань, але і їх ефективне засвоєння. Найцікавіші результати стосуються посередницької ролі засвоєння знань у взаємозв'язку між внутрішньою мережею та інноваціями [15]. Управління знаннями сприяє постійному оновленню та розвитку вмінь та навичок, та стимулює до подальшого навчання [14]. Інформаційний складник організаційної культури відіграє вирішальну роль у створенні знань, адже ефективна є та культура, що базується на обміні знаннями, довірі до взаємодії та креативності. Тож одним з основних завдань організаційної інформаційної культури має стати створення мотивації для обміну знаннями, а система цінностей складає основу для соціального контролю.

Важливе місце в організації культури управління знаннями займають відкриті інновації та технології для їх передачі. Для створення системи управління знаннями можуть бути залучені системи електронного документообігу, корпоративні мережі й інтернет-сервіси. Тут варто наголосити на тісному взаємозв'язку інформаційної етики та конфіденційності, зокрема щодо ефективності гарантування захисту конфіденційності користувачів Інтернету, актуалізуючи проблему збереження принципів свободи та автономності в Інтернет-середовищі [18, с. 195].

Отже, залучення феномену культури управління знаннями дозволяє сформувати модель інформаційної культури сучасної бібліотеки, яка б досить повно відобразила її понятійний зміст. Інформаційна культура у просторі бібліотеки може трактуватися на трьох рівнях – особистісний, груповий і суспільний. На особистісному рівні виокремлюється інформаційна культура користувачів, сформована на основі цифрових і медіакомпетентностей, та інформаційна культура працівників бібліотеки.

Залежно від рівня владних повноважень, і, відповідно, соціальної відповідальності, інформаційна культура працівників бібліотеки може бути розподілена на базовий, консультативний та аналітичний рівні. Базовий рівень передбачає наявність цифрових та медіакомпетентностей, організаційної культури, фахової методичної культури та культури спілкування, що значною мірою залежить від вихованості емоційної сфери особистості, виявляється в умінні співпереживати, побачити світ очима іншого. Інформаційна методична культура охоплює систему прийомів і методів самовдосконалення професійної діяльності. Консультаційний рівень, окрім зазначених, передбачає також культуру міжорганізаційних комунікацій, здатність налагоджувати ефективну міжорганізаційну взаємодію. В організаційному контексті бібліотека усвідомлюється як складна інформаційно-комунікаційна система, в якій інформаційна культура покликана виконувати ряд суттєвих функцій – освітню, світоглядну, комунікативну, технологічну, функцію збереження соціальної пам'яті. Аналітичний рівень інформаційної культури, окрім означеного, передбачає наявність аналітичного мислення, що дає змогу на основі здатності до прогнозування та чіткого розуміння причинно-наслідкових зв'язків ефективно синтезувати наявний знаннєвий потенціал для прийняття оптимальних управлінських рішень.

Висновки. Дослідження феномену інформаційної культури у межах найбільш поширених у сучасній науковій думці інформаційно-технологічного, соціально-філософського, правового та культурологічного підходів здійснюється на основі тріади «знання – вміння – навички». Активний розвиток інформаційного суспільства зумовлює необхідність постійного розширення змістовного поля інформаційної культури з акцентом на знаннєвий потенціал людства, водночас виокремлюючи практичний зміст конкретних компетентностей, що є його логічним складником. Ускладнення феномену інформаційної культури у просторі бібліотеки зумовлене формуванням нового виміру користувача бібліотеки – цифрової людини як носія та інтерпретатора величезної кількості інформації, однак зі зниженим рівнем критичного мислення та втратою інтересу до фундаментального знання.

Модель інформаційної культури сучасної бібліотеки може розумітися на трьох рівнях – особистісний, груповий і суспільний з активним залученням аналітично-консультативної компоненти, що спрямовані на розширення можливостей знаннєвого обслуговування та сприяння процесу управління знаннями.

Список бібліографічних посилань

1. Бєляков К. І., Онопрієнко С. Г., Шопіна І. М. *Інформаційна культура в Україні: правовий вимір* : монографія. Київ : КВІЦ, 2018. 168 с.

2. Гранчак Т. Орієнтири розвитку бібліотек у середовищі покоління Z. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук.* 2019. № 3. С. 20–34.

3. Дзьобань О. П. Цифрова людина як філософська проблема. *Інформаційне право.* 2021. № 2 (37). С. 9–11

4. Дубровіна Л., Киридон А., Матяш І. Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України. *Бібліотечний вісник.* 2017. № 1. С. 3–10.

5. Зеленов Є. А. Цифрове покоління: ризики, переваги, засоби взаємодії. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* 2018. № 5 (86). С. 46–57.

6. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). URL: https://ms.detector.media/mediaosvita/post/16501/2016-04-27-kontseptsiya-vprovadzhennya-mediaosvity-v-ukraini-nova-redaktsiya/

7. Опис рамки цифрової компетентності для громадян України. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/OP%20ЦК.pdf

8. Про освіту : Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

9. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 219-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-р#Text

10. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-р#Text

11. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації : Розпорядження Кабінету міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-р#Text

12. Прудникова О. В. Інформаційна культура: концептуальні засади та світоглядний сенс. Харків : Право, 2015. 352 с.

13. Alshehri A., Cumming T. Mobile Technologies and Knowledge Management in Higher Education Institutions: Students' and Educators' Perspectives. *World Journal of Education.* 2020. N 10 (1). P. 12–22. DOI: https://doi.org/10.5430/wje.v10n1p12

14. Butnariu M., Milosan I. Preliminary Assessment of Knowledge Management in Universities. *Procedia – Social and Behavioral Sciences.* 2012. N 62. P. 791–795. DOI: https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.133

15. Cabeza-Pullès D., Fernández-Pèrez V., Roldán-Bravo M. Internal networking and innovation ambidexterity: The mediating role of knowledge management processes in university research. *European Management Journal.* 2020. N 38(3). P. 450–461. DOI: https://doi.org/10.1016/j.emj.2019.12.008.

16. Choo C.W., Bergeron P., Detlor B., Heaton L. Information Culture and Information Use: An Exploratory Study of Three Organizations. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*. 2008. 59. P. 5.

17. Leguina A., Mihelj S. & Downey J. Public Libraries as Reserves of Cultural and Digital Capital: Addressing Inequality through Digitalization. *Library & Information Science Research.* Accepted version, 2021. June 24.

18. Lomachynska I., Lomachinsky B. Culture of knowledge management at a modern university. *Quality of University Education: Educological Discourse* : collective monograph / Ed. V. Ogneviuk. Prague: Oktan Print, 2022. P. 190–210.

References

1. Bieliakov, K. I., Onopriienko, S. H., & Shopina, I. M. (2018). Informatsiina kultura v Ukraini: pravovyi vymir [Information culture in Ukraine: legal dimension: monograph]. Kyiv, Ukraine: KVITs. [In Ukrainian].

2. Hranchak, T. (2019). Oriientyry rozvytku bibliotek u seredovyshchi pokolinnia Z [Landmarks of library development in the environment of generation Z]. *Ukrainskyi zhurnal z bibliotekoznavstva ta informatsiinykh nauk*, *3*, 20-34. [In Ukrainian].

3. Dzoban, O. P. (2021). Tsyfrova liudyna yak filosofska problema [Digital man as a philosophical problem]. *Informatsiine Pravo*, *2* (37), 9-11. [In Ukrainian].

4. Dubrovina, L., Kyrydon, A., & Matiash, I. (2017). Arkhivy, biblioteky, muzei - dzherelna osnova natsionalnoi pamiati, kulturnoi spadshchyny Ukrainy [Archives, libraries, museums are the source of national memory and cultural heritage of Ukraine]. *Bibliotechnyi Visnyk, 1*, 3-10. [In Ukrainian].

5. Zelenov, Ye. A. (2018). Tsyfrove pokolinnia: ryzyky, perevahy, zasoby vzaiemodii [Digital generation: risks, advantages, means of interaction]. *Dukhovnist Osobystosti: metodolohiia, teoriia i raktyka*, *5* (86), 46-57 [In Ukrainian].

6. Kontseptsiia vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini [Concept of implementation of media education in Ukraine (new edition)]. Retrieved from https://ms.detector.media/mediaosvita/post/16501/2016-04-27-kontseptsiya-vprovadzhennya-mediaosvity-v-ukraini-nova-redaktsiya/ [In Ukrainian].

7. (2021). Opys ramky tsyfrovoi kompetentnosti dlia hromadian Ukrainy [Description of the framework of digital competence for citizens of Ukraine]. Retrieved from https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/OP%20ЦК.pdf

8. Pro osvitu: Zakon Ukrainy [About education: Law of Ukraine]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text [In Ukrainian].

9. (2016). Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotechnoi spravy na period do 2025 roku "Yakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy": Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 bereznia 2016 r. № 219-r. [On the approval of the Library Development Strategy for the period until 2025 "Qualitative changes in libraries to ensure the sustainable development of Ukraine": Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 23, 2016 No. 219-r.]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-p#Text [In Ukrainian].

10. (2013). Pro skhvalennia Stratehii rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.05.2013 r. № 386-r. [On the approval of the Information Society Development Strategy in Ukraine: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 15, 2013 No. 386]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-p#Text [in Ukrainian] [In Ukrainian].

11. (2021). Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovykh kompetentnostei ta zatverdzhennia planu zakhodiv z yii realizatsii: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 bereznia 2021 r. № 167 [On the approval of the Concept of the development of digital competences and the approval of the plan of measures for its implementation: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 3, 2021 No. 167]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-p#Text [In Ukrainian].

12. Prudnykova, O. V. (2015). Informatsiina kultura: kontseptualni zasady ta svitohliadnyi sens [Information culture: conceptual foundations and worldview meaning]. Kharkiv, Ukraine: Pravo. [In Ukrainian].

13. Alshehri, A., & Cumming, T. (2020). Mobile Technologies and Knowledge Management in Higher Education Institutions: Students' and Educators' Perspectives, *World Journal of Education*, *10* (1), 12-22. DOI : https://doi.org/10.5430/wje.v10n1p12 [In English].

14. Butnariu, M., & Milosan, I. (2012). Preliminary Assessment of Knowledge Management in Universities. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *62*, 791-795. DOI : https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.133 [In English].

15. Cabeza-Pullès, D., Fernández-Pèrez, V., & Roldán-Bravo, M. (2020). Internal networking and innovation ambidexterity: The mediating role of knowledge management processes in university research, *European Management Journal, 38(3*), 450-461. DOI : https://doi.org/10.1016/j.emj.2019.12.008 [In English].

16. Choo, C. W., Bergeron P., Detlor B., & Heaton L. (2008). Information Culture and Information Use: An Exploratory Study of Three Organizations, *Journal of the American Society for Information Science and Technology, 59*, 5. [In English].

17. Leguina, A., Mihelj, S. & Downey, J. (2021). Public Libraries as Reserves of Cultural and Digital Capital: Addressing Inequality through Digitalization. Library & Information Science Research. Accepted version, June 24. [In English].

18. Lomachynska, I., & Lomachinskiy, B. (2022). Culture of knowledge management at a modern university. Quality of University Education: Educological Discourse: collective monograph. Prague, Czech Republic: Oktan Print. [In English].

Bohdan Lomachinskiy,
https://orcid.org/0000-0002-2601-6217,
Postgraduate Student,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: lbogdang1@gmail.com

TERMINOLOGY OF INFORMATION CULTURE IN THE CONTEXT OF MODERN LIBRARY PRACTICES

The purpose of the article is to determine the specifics of the terminology of information culture in the context of modern library practices in the conditions of globalization challenges of digitization. **The research methodology** is based on a combination of system analysis, which made it possible to consider various manifestations of information culture in the library as a complex information and communication system, a dialectical method of cognition, which involves a comprehensive analysis of the conceptual apparatus of information culture due to the contradictory relationships of its various aspects, the comparative method allowed to single out specific features of individual research concepts. **The scientific novelty** consists in expanding ideas about the main scientific approaches to the specifics of using the terminology of information culture in the context of library activities. **Conclusions.** Information culture is represented by the integrity of spiritual and practical development of the world, which combines methods, technologies of creation and use of intellectual innovations in the field of science, culture, education and material production. The transformation of modern libraries from repositories of humanity's intellectual resources to centers of active information and communication flows necessitates the expansion of the essence of information culture as a means of forming not only cultural but also intellectual capital (creative abilities, creative way of thinking, moral values, etc.). Information culture should ensure a person not only his information freedom, but also form responsibility for ensuring the principles of information security of other members of society. At all historical stages, the activities of libraries were interconnected with information and communication processes in society, acting as their driving force and logical result. Based on the analysis of Ukrainian legislation, the content essence of the main concepts that reveal the specificity of the phenomenon of information culture is determined. **The conclusions** emphasize that the complication of the phenomenon of information culture in the library space is caused by the formation of a new library user - a digital person. A digital person is a carrier and interpreter of a huge amount of information, but has a low level of critical thinking and a lack of interest

in fundamental knowledge. The model of information culture of a modern library can be understood at three levels - personal, group and public, which are aimed at expanding the possibilities of knowledge service and facilitating the process of knowledge management.

Keywords: information culture, library, media culture, digitization, digital person, digital competences, culture of knowledge management.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2023 р.

УДК 024:050]: 027.54 (477-25) НБУВ

Олена Лопата,
https://orcid.org/0000-0002-1386-3409,
молодша наукова співробітниця,
відділ комплексного бібліотечного обслуговування,
Національна бібліотека України імені В. І . Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: lopata@nbuv.gov.ua

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ ІНОЗЕМНИМИ НАУКОВИМИ ЧАСОПИСАМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Мета статті – аналіз нормативно-правових приписів провідних світових інституцій щодо адаптації роботи книгозбірень до надзвичайних обставин та висвітлення й узагальнення основних результатів практичної роботи та наукових опрацьовувань використання іноземних електронних журнальних документів користувачами зали іноземних періодичних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. **Методологія дослідження** ґрунтується на системному та структурному підходах, методах порівняльного, статистичного та джерелознавчого аналізу. **Наукова новизна.** Загострення конкуренції на ринку інформаційних послуг, виникнення «ефекту нестачі» користувачів та одночасне зростання їхніх інформаційних вимог ставлять бібліотеки перед необхідністю пошуку інноваційних підходів до обслуговування, що позначуються, зокрема, й на проведенні структурно-функціональних трансформацій бібліотечних служб. У статті розібрано нормативно-правові ініціативи EU, UN та IFLA, націлені на впорядкування відносин та організацію узгоджених дій у бібліотечній галузі за нових реалій. Охарактеризовано поняття «бібліотечний маркетинг». Висвітлено історію формування та специфіку сьогочасної системи обслуговування користувачів іноземними електронними журнальними документами. Проаналізовано функціональний аспект діяльності підрозділу. Викладено основні результати практичної роботи та соціологічних досліджень. **Висновки.** У публікації розглядається нова система бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів наукової книгозбірні на прикладі роботи читальної Зали іноземних періодичних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Надаються її основні характеристики: комплексність, розширення асортименту сервісних послуг, використання методів персоналізації (клієнт-орієнтованість). Нова система базується на взаємодоповнюючому і взаємнозбагаченому поєднанні функціональних напрямів (друкований та електронний ресурс) цього виду діяльності. Важливими умовами, що підвищують ефективність бібліотечно-

інформаційного обслуговування, є просторово-часова концентрація послуг та комбінування ресурсних елементів. Універсалізація й персоналізація обслуговування, кваліфікований підхід співробітників Зали періодичних видань до своєї роботи, щире прагнення підтримати користувачів у пошуку інформації сприяють досягненню позитивних результатів.

Ключові слова: воєнний стан, надзвичайні обставини, нормативно-правові ініціативи, іноземні періодичні видання, електронні ресурси, інформаційні потреби.

Актуальність теми дослідження. Сьогодні бібліотеки функціонують в умовах стрімкого розвитку ринку інформаційних ресурсів, продуктів та послуг. Якщо до появи Інтернету фактично весь документопотік, усі джерела інформації були доступні читачеві завдячуючи книгозбірням, архівним інституціям та інформаційним службам, то на цю пору ситуація кардинально змінилася. Сучасні користувачі, окрім згаданих ресурсів, мають доступ до альтернативних джерел інформації й активно застосовують можливості Інтернету – неосяжного сховища даних з усіх галузей знань. За нещодавніми підрахунками, «світова павутина» містить 5,36 млрд вебсторінок, і це без урахування «глибинного» контенту [45].

У суспільстві складається ілюзорне уявлення щодо можливості отримання будь-якої інформації завдяки Інтернету, але де-факто це середовище містить безліч недостовірних чи неповних відомостей та даних. Якісна й достеменна інформація почала бути дороговартісним товаром, купівлю якого може собі дозволити не кожна книгозбірня. Як постачальники інформації, поряд з бібліотеками діють конкуренти – центри-розподільники інформації як Information Access Company, EBSCO, Dun & Bradstreet, Agence France-Presse тощо.

Незважаючи на те, згідно з визначальними положеннями (п. 3.2.) Оновленого Маніфесту IFLA про Інтернет *(IFLA Internet Manifesto, 2014 р.)* – «доступ до Інтернету у бібліотечних та інформаційних службах, поряд з іншими основними послугами книгозбірні, має бути безоплатним» [32].

У вступних приписах (п. 1.1.) Маніфесту [32] наголошується, що бібліотечні та інформаційні служби є динамічними установами, які з'єднують громадян із глобальними та локальними інформаційними ресурсами. Поновлений Маніфест відображає накопичений досвід і посилює роль бібліотечних та інформаційних служб у забезпеченні рівного доступу до Інтернету та його можливостей, засвідчує підтримку свободи отримання інформації та висловлення думок (п. 2).

IFLA констатує, що з 2002 р. (року затвердження Першого маніфесту IFLA про Інтернет [31]) у світі відбулися разючі зміни. Розширення інтернет-простору, перехід від друкованої до цифрової культури істотно вплинув і на становище бібліотеки як інституції, що забезпечує управління інформаційними ресурсами, й докорінно змінив форми і методи (або продукти та послуги) бібліотечної роботи. Ці положення відображено у Маніфесті характерним реченням: бібліотечні та інформаційні служби мають бути важливими «провідниками» до Інтернету, його ресурсів та служб, своєрідними «точками доступу», що пропонують комфорт, допомогу та підтримку у подоланні бар'єрів, створених відмінностями у ресурсах, технологіях, звичаях та життєвих умовах (п. 1.3.).

27 липня 2022 р., за повномасштабної агресії Росії та воєнного стану в Україні – на Всесвітньому бібліотечному та інформаційному конгресі у Дубліні – IFLA та UNESCO оголосили про початок «чергового розділу» в історії адаптації бібліотек до «існуючих умов». IFLA оприлюднила Заяву про кібербезпеку, розроблену відповідно до стандартів Міжнародної організації зі стандартизації у сфері використання інформаційних технологій, а також повідомила про публікацію Оновлення 2021 р. – Консолідованого видання Міжнародного стандартного бібліографічного опису (ISBD).

У рамках Програми UNESCO «Інформація для всіх» (далі Програма) [38] було презентовано нову редакцію Маніфесту (The IFLA-UNESCO Public Library Manifesto 2022) про публічну бібліотеку (підготовка якого продовжувалася два попередні роки), ухвалену 18 липня 2022 р. [36]. У першому розділі Маніфесту (The Public Library) сформульовано визначальний постулат документу – публічна бібліотека є локальним інформаційним центром, що надає доступ до всіх видів знань та інформації для усіх своїх користувачів, зокрема й з урахуванням мовного та культурного різноманіття місцевих спільнот [37]. Важливою новацією є розширення аудиторії користувачів бібліотек «шляхом сприйняття інклюзії» й доповнюючи її особами з низьким рівнем володіння комп'ютерними та цифровими технологіями, недостатнім рівнем грамотності, найперше незабезпечених верст населення – маргіналів, зубожілих, нужденних тощо.

Ключові положення *(розділ: Missions of the Public Library)* Маніфесту пов'язані із вирішенням глобального завдання Програми – подолання електронно-цифрового розриву усередині країни та між державами й просуванні політики міжнародного інтелектуального співробітництва, що базується на розвитку суспільного сектору інформації. Бібліотекар є

активним посередником між користувачами та ресурсами (як цифровими, так і традиційними).

Вперше у Маніфесті IFLA наголошується на необхідності накопичення, оцінювання та використання статистичних даних й проведенні науково-дослідних робіт. Поточні дослідження мають бути зосереджені на оцінці впливу бібліотек та збору даних (розділ: Operation and management). Важливим аспектом діяльності книгозбірень є розбудова партнерських відносин (розділ: Partnerships). У новій редакції особливе значення надається віддаленому доступу до інформації та цифрових ресурсів, а також забезпеченню загального доступу до сучасних технологій та необхідних для їх використання засобів, регламентуючих документів та матеріалів [37].

Аналіз досліджень і публікацій. Зважаючи на публікації у сфері бібліотекознавства та бібліотечної інформатики, а також футурології, означена тема почала бути досить помітною з кінця XX ст. та відображена у роботах Л. А. Дубровіної, О. С. Онищенка, В. І. Попика, Т. М. Коваль, В. М. Горового, О. В. Василенко, К. В. Лобузіної, А. Еббота, Б. Лінча, К. Сміта, Б. Стіглера, Д. Маув, Т. Котлея, Л. Йі та ін. бібліотечних фахівців, і врегульована нормативно-правовими документами EU, UN, IFLA, ALA, AALL, LIBER та WSIS.

Мета статті – аналіз нормативно-правових приписів провідних світових інституцій щодо адаптації роботи книгозбірень до надзвичайних обставин та висвітлення й узагальнення основних результатів практичної роботи та наукових опрацьовувань використання іноземних електронних журнальних документів користувачами зали іноземних періодичних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Виклад основного матеріалу. На Всесвітньому конгресі з бібліотечної та інформаційної діяльності за темою «Бібліотеки, громадяни, суспільство: об'єднання для знання» (Ліон, 16–22 серпня 2014 р.) наголошувалось на тому, що загострення конкуренції спонукає бібліотеки на пошук, розроблення та впровадження інноваційних підходів до обслуговування, що виявляється не тільки у посиленні матеріально-технічної бази та розширенні спектру послуг, але й в проведенні структурно-функціональних перетворень з метою підвищення ефективності взаємодії з користувачем [35].

18 серпня 2014 р. – у рамках Всесвітнього бібліотечного та інформаційного конгресу – було ухвалено Ліонську декларацію доступу до інформації та розвитку [33]. Декларацію репрезентували президент IFLA

Сініка Сіпіля та мер Ліону Жерар Коломб. Основна мета Декларації полягала у інкорпорації бібліотек до порядку денного засідань Організації Об'єднаних націй, де на той час узгоджувалась нова Програма розвитку (Sustaninable Development Goals, SDG's), яка змінила Цілі розвитку тисячоліття (Millennium Development Goals, MDG's). Програма стала керівництвом для всіх країн у підходах до покращення рівня життя населення й позначила нові цілі на 2016–2030 рр.

Визначальним постулатом Декларації є переконаність у тому, що надання загального доступу до інформації та знань, за оптимального застосування наявних інформаційних та комунікаційні технологій (далі – ІКТ), сприятиме сталому розвитку й поліпшенню життя людей. Декларація закликала держави-члени ООН ухвалити міжнародні зобов'язання щодо можливості кожного реалізувати своє право на доступ до інформації, її використання й поширення, оскільки це є необхідною умовою розбудови демократичних суспільств.

До найважливіших факторів, що мають істотний вплив на бібліотечну діяльність та управління науковими ресурсами, віднесено:

✓ зміни в інформаційній поведінці споживачів наукової інформації (зменшення числа користувачів за одночасного зростання їхніх запитів; перенесення центра тяжіння бібліотечного обслуговування на віддаленого користувача);

✓ організаційні зміни у бібліотечних мережах (розбудова технічної інфраструктури; орієнтування на сучасні міжнародні стандарти та нормативно-правові приписи; запровадження нових форм роботи, структурна перебудова тощо);

✓ модерні тенденції та досвід підтримки наукових досліджень (широке запровадження інноваційних форм і методів бібліотечно-інформаційної роботи в системі наукових комунікацій; консультативно-методична допомога та інтелектуальний аналіз пропонованого контенту; використання інформації, що міститься не лише у публікаціях тощо; програмне забезпечення щодо формування спеціальних інформаційних систем, зокрема різноманітних БД тощо).

Зазначено, що сучасний етап розвитку книгозбірень пов'язаний з трансформацією їхньої ролі у комунікативному процесі, зокрема адаптацією в інтернет-просторі з метою удосконалення та розширення бібліотечних сервісів. Організація ж інтернет-простору потребує визначення його цільової спрямованості, розроблення відповідних

критеріїв та чинників, вироблення норм та правил функціонування бібліотеки як наукового, культурного та освітнього центру й відкритого публічного середовища.

До того ж, окреслено функції сучасної національної книгозбірні, поміж них – розвиток фондів як на основі традиційного обов'язкового примірника, так і на основі обов'язкового екземпляру електронних документів. Комплектування фондів національних бібліотек іноземною літературою визначається пріоритетами у наукових дослідженнях, що проводяться конкретною країною. Досить докладно на Ліонській конференції аналізувалися й новації, що стосуються Хмарних технологій (Cloud computing), а також питання функціонування бібліотечної мережі в рамках однієї складної наукової організаційної структури [33; 35; 43].

Поміж перших робіт із цієї проблематики доцільно згадати публікацію Ф. Ланкастера 1989 [41], в якій порушено питання чи є у бібліотек майбутнє у електронну еру. Надалі автори звертають увагу на зміну сутності роботи книгозбірень, зокрема, у процесах комплектування [10; 13] та на зміну концепції бібліотечної діяльності під впливом соціальних та культурних перетворень [22; 42; 44]. І, нарешті, у нещодавніх публікаціях, посилаючись на вже усталені тренди з розвитку інформаційної підтримки наукових опрацьовувань, дослідники формулюють нові завдання академічних бібліотек за сьогочасних обставин [40; 47].

Бібліотека визначається як системний об'єкт. Фокус уваги переміщується з бібліотечно-інформаційних послуг на споживача цих послуг – користувача книгозбірні. З погляду сприйнятливої останнім часом маркетингової (сервісної) парадигми, бібліотека характеризується як інституція з виробництва продукції та послуг, фундаментальним принципом якої залишається «безумовний пріоритет користувача» або, висловлюючись мовою маркетологів – клієнт-орієнтованість. Як елемент інформаційного простору книгозбірні мають продукувати, здобувати, накопичувати, постачати, систематизувати, зберігати, опрацьовувати та передавати інформацію, враховуючи соціальні зміни у суспільстві, й на основі нового просторового бачення розширювати форми та методи інформаційно-комунікативних процесів.

Власне кажучи, оптимальна організаційна модель має забезпечувати синтез режимів та форм роботи з інформацією, тобто усю сукупність інтелектуальних комунікацій й необмеженого доступу читачів до знань, насамперед – використання світових інформаційних ресурсів та можливостей комп'ютерної техніки [29; 23].

Слід зазначити, що практично усі ці розвідки, за винятком робіт кадрових співробітників Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) – Т. М. Коваль [7; 8; 9], Н. І. Малолєтової [13] та Р. Л. Красій [10; 13], мають теоретичний характер. У цьому контексті має сенс проведення теоретико-прикладних опрацювань з вивчення читацького попиту та організація системи бібліотечно-інформаційних послуг на замовлення споживачів інформації згідно з актуальною нині маркетинговою (сервісною) доктриною. У залах періодичних видань (далі ЗПВ) НБУВ подібна робота має місце з кінця 90-х років минулого сторіччя.

Обслуговування користувачів іноземними періодичними виданнями (далі – ОКІПВ), з огляду на притаманні йому оперативність та змістовну багатоаспектність, є однією з найдинамічніших ланок бібліотечно-інформаційної роботи. Саме на цій ділянці обслуговування, на наш погляд, найбільш гостро відчуваються зміни інформаційних «настроїв» користувачів та їхніх інформаційних потреб.

Дослідження, проведені закордонними та вітчизняними бібліотекознавцями (А. Касем, П. Майер, Д. Грейсон, О. М. Лопата та ін.) засвідчують, що нині наукові співробітники, аспіранти та фахівці – відвідувачі наукових бібліотек віддають перевагу пошуку у ліцензійних (передусім Scopus і Web of Science), локальних та повнотекстових БД (насамперед перегляду «повних» (цілісних) текстів завдяки Інтернету) [39; 28; 11; 12].

Роль традиційної книгозбірні (з її друкованими фондами, зокрема журналами) дещо нівельовано. Бібліотеки наразі здебільшого виконують роль посередників із пошуку ліцензованих електронних ресурсів, доступ до яких у більшості країн залишається прерогативою наукових книгозбірень.

Якщо звернутися до історії обслуговування читачів іноземними ліцензованими часописами у НБУВ, то тут ймовірно визначити декілька умовних етапів. До початку XXI ст. читачі могли користатися журнальними документами (далі – ЖД) та каталогами лише в друкованому форматі.

2000–2009 рр. – варто охарактеризувати як перший період обслуговування користувачів іноземними електронними журнальними документами (далі – ІЕЖД). Тоді зали періодичних видань НБУВ було підключено до загальнобібліотечного електронного каталогу (далі – ЕК); передплачено ліцензійні ресурси славетного нідерландського видавництва ELSEVIER, зокрема й наукову бібліотеку на платформі ScienceDirect та реферативну БД Scopus; фонд ЗПВ почав комплектуватися іноземними

виданнями на носіях CD-ROM. Паралельно у підрозділі було організовано зону з автоматизованого обслуговування читачів журнальними документами на компакт-дисках.

Стаціонарне комплексне дослідження з використання ІЕЖД триває з 2006 р., а саме – початку обслуговування користувачів ЗПВ рецензованими науковими часописами (далі РНЧ). У центрі уваги – питання організації комфортного доступу до ІЕЖД, визначення цінності документів на електронних носіях для фонду наукової книгозбірні, вивчення складу користувачів електронних журнальних документів та їх читацьких пріоритетів.

Аналіз читацького контингенту та інформаційних запитів користувачів електронних журнальних публікацій тих років з'ясував – 28,4% читачів, котрі використовували у своїй роботі інформаційну продукцію видавництва ELSEVIER, становили доктори та кандидати наук; 5,2% – наукові працівники без ученого ступеню; 22,0% – аспіранти; 30,3% – спеціалісти з вищою освітою; 14,1% – студенти.

Результати дослідження показали, що серед користувачів електронних журнальних публікацій виявився значно менший відсоток спеціалістів та студентів, ніж поміж читачів друкованої журнальної періодики (відповідно на 7,5% та 7,6% на кінець 2009 р.). Відсоток наукових працівників з ученим ступенем та аспірантів навпаки, суттєво вищим (відповідно на 17,8% та 6,8% на кінець 2009 р.).

Основні професійні групи користувачів РНЧ розподілилися так:

- ✓ із фізико-математичною освітою – 20,6%;
- ✓ з економічною освітою – 12,7%;
- ✓ з хімічною освітою – 10,7%;
- ✓ з біологічною освітою – 7,5%;
- ✓ з технічною освітою – 7,4 %;
- ✓ з автоматики та обчислювальної техніки радіоелектроніки, енергетики – 7,4%;
- ✓ з філологічною освітою – 4,9%;
- ✓ з юридичною освітою – 3,7%;
- ✓ з історичною освітою – 3,7%;
- ✓ із сільського й лісового господарства – 3,1%;
- ✓ з медичною освітою – 2,6 %;
- ✓ із технології металів, машинобудування та приладобудування – 2,5%;

- ✓ з наук про Землю – 2,3%;
- ✓ з харчової промисловості – 2,0%;
- ✓ з філософських наук та психології – 1,8%;
- ✓ з політологічною освітою – 0,75%;
- ✓ із суспільних наук: соціології, статистики та демографії – 0,5%.

Розподіл читацьких запитів на предметні колекції Science Direct висвітлено діаграмою 1, де позначки 1–20 по вертикалі діаграми відображують кількість звернень у процентному співвідношенні.

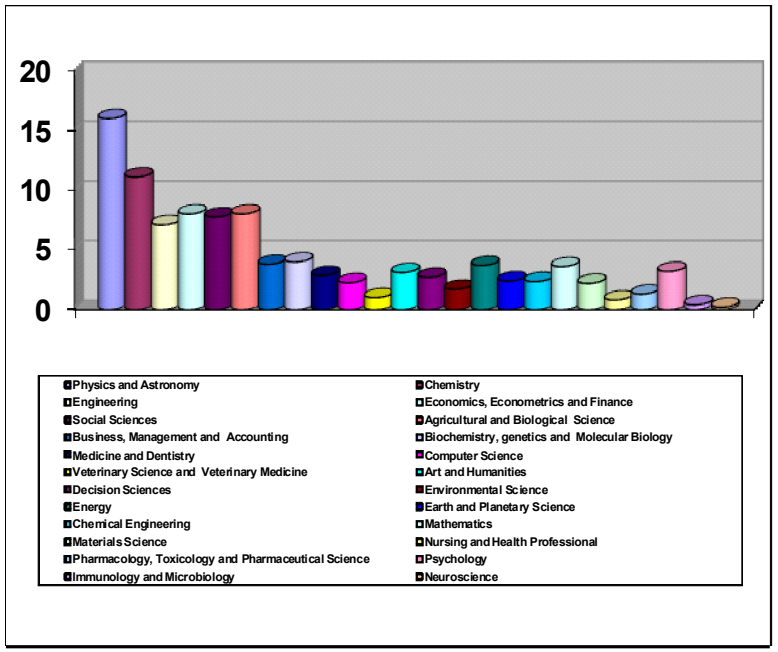

Діаграма 1. Читацькі запити на предметні колекції Science Direct

Читацькі запити на предметні колекції Science Direct було диференційовано відповідно до базових тематичних розділів та розподіленого галузевого покриття видавництва. За результатами дослідження: 2006–2009 рр. періодичні видання блоку медико-біологічних наук становили 20,1%; фізичних наук – 52,7%; суспільних наук – 26,3% тематичних запитів користувачів.

Результати статистичного аналізу довели: якщо в 2006 р. читачів електронних журнальних публікацій видавництва ELSEVIER більшою мірою цікавили видання блоку суспільних наук, то 2007–2009 рр. – фізичних. Тоді ж серед користувачів ресурсу істотно збільшився відсоток читачів, що мають учений ступінь (на 26,1%.). Частка аспірантів поміж користувачів іноземних електронних документів фактично залишилася сталою (21,6% в 2006 р. проти 19,8% в 2009 р.). Найбільш інтенсивно, у той період, електронні журнальні публікації видавництва ELSEVIER використовували читачі з ученим ступенем та аспіранти.

За результатами анкетування (2007–2009 рр.) користувачів мережевих ресурсів ЗПВ НБУВ (загалом було поширено 360 анкет) наукова бібліотека на платформі ScienceDirect становила – 16,5%, EBSCO Publishing – 5,7%, реферативна база даних Scopus – 3,0% від сукупного числа звернень користувачів до мережевих інформаційних ресурсів, інші електронні періодичні видання – 5,2%.

Науковці-користувачі електронних журнальних часописів потребували добору вебпосилань із певної теми та можливість здійснювати пошук за цитуванням (не тільки на основі платформи Science Direct). Практично усі користувачі ресурсу акцентували увагу на необхідності вдосконалення пошукової системи та читацького інтерфейсу.

У першому десятиріччі XXI ст., на нашу думку, закінчився етап попереднього накопичення інформаційної та технічної бази електронної продукції й настав новий період: адаптації наявних ресурсів до інтересів та потреб користувачів.

Досвід забезпечення та обслуговування користувачів НБУВ друкованими й електронними ЖД показав, що вже на ті часи управління підсобним фондом іноземних періодичних видань вимагало комплексного підходу. Враховуючи те, що книгозбірні завжди забезпечували доступ до інформації, доцільніше казати не про створення нового напряму діяльності, а про трансформацію традиційних бібліотечних сервісів в умовах цифрового суспільства й керування ними. Це зумовило один із мотивів реорганізації відділу обслуговування читачів літературою гуманітарного профілю (до структури якого входив ЗПВ), у відділ комплексного бібліотечного обслуговування (далі ВКБО) 2010 р.

Характерно, що під зовнішнім впливом (упродовж 2012 року тривав один з наймасовіших бойкотів в історії науки: вчені виступали проти компанії ELSEVIER) відбувалась і перебудова роботи самого видавництва.

До ігнорування ельзевіровських публікацій закликав у своєму блозі видатний британський математик, філдсовський медаліст Тімоті Гоуерс у січні 2012 р. Він означив головні претензії до компанії: занадто висока вартість передплати наукових часописів, що є «непід'ємною» для переважної більшості університетів та «гарантуючою» видавцеві надприбутки; необхідність купувати передплату одразу на декілька часописів і, нарешті, підтримка компанією ELSEVIER таких «сумнівних» законодавчих ініціатив, як SOPA (Stop Online Piracy Act – законопроєкт, що обмежує поширення контенту в інтернеті) та Research Works Act (заборона вільного поширення результатів досліджень, що виконуються на бюджетні кошти).

До бойкоту, який здобув назву The Cost of Knowledge («Ціна знання»), долучилося чимало впливових учених, фахівців із різних галузей - біології, фізики, математики тощо, серед них і кілька філдсовських медалістів. Усі вони відмовлялися співпрацювати із видавництвом як редактори, рецензенти або автори, доки «політику» компанії не буде переосмислено. Бойкот призвів до перших результатів уже за місяць: наприкінці лютого Elsevier відмовився від підтримки Research Works Act (який багато хто вважав «безпосередньою ініціативою» видавця). Акт не було ухвалено.

Як наслідок, компанією було оприлюднено відкритого листа із заявою щодо поступового зниження вартості передплати та викладення у відкритий доступ архівів деяких журналів. Що безумовно, позитивно позначилося і на забезпеченні користувачів НБУВ зарубіжними РНЧ.

2010–2019 р. визначаємо як другий етап обслуговування читачів ІЕЖД. Відтоді БД електронного каталогу НБУВ було переведено у систему «ІРБІС-64», у підрозділі – підготовлено та взято за основу комплекс документів, що регламентує основні засади організації та використання електронних інформаційних ресурсів; почали продукуватися електронні виставки іноземних ЖД. Визначальною категорією користувачів РНЧ стали читачі з ученим ступенем та науковці – 64,0% (від сукупного числа користувачів РНЧ), спеціалісти – 15,0%, студенти – 11,3%.

Аналізуючи склад користувачів РНЧ за професійно-кваліфікаційними ознаками, виокремлюємо такі основні групи:

- із фізико-математичною освітою – 19,6%;
- з технічною освітою – 14,3%;
- з хімічною освітою – 10,7%;
- з юридичною освітою – 10,7%;

- з історичною освітою – 10,7%;
- з наук про Землю – 5,35%;
- з економічною освітою – 3,6%;
- з автоматики та обчислювальної техніки радіоелектроніки, енергетики – 3,6%;
- із суспільних наук: соціології, статистики та демографії – 3,5%;
- з будівничою освітою – 3,5%;
- з транспортною освітою – 1,8%;
- з медичною освітою – 1,8%;
- із технології металів, машинобудування та приладобудування – 1,8%;
- з мистецтва та мистецтвознавства – 1,8%;
- з біологічною освітою – 1,8%;
- з філологічною освітою – 1,7%;
- з воєнної науки та військової справи – 1,7%;
- з філософських наук та психології – 1,7%.

Розподіл читацьких запитів на предметні колекції Science Direct висвітлено діаграмою 2.

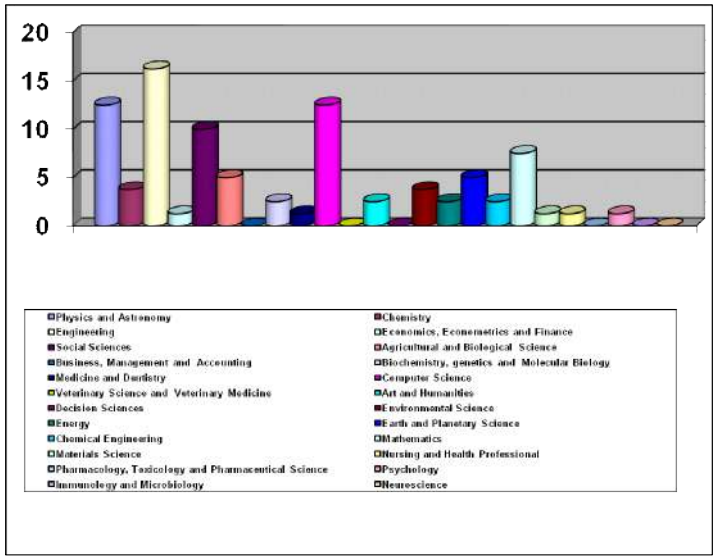

Діаграма 2. Читацькі запити на предметні колекції Science Direct

Читацькі запити на предметні колекції ScienceDirect проаналізовані та типізовані відповідно до базових тематичних рубрик та галузевого поділу, взятого за основу видавництвом на ту пору, диференціювалися у такий спосіб: фізичні і технічні науки – 65,0%; природничі науки – 15,0%; медичні науки – 3,75%; соціальні і гуманітарні науки – 15,0%.

Початок 2020 р. ознаменовано зусиллями міжнародної спільноти стримати поширення пандемії COVID-19. Навесні ООН у засадничій доповіді закликала всі країни починати будувати нову модель економіки, оскільки повернення до традиційної моделі вже неможливе [25].

Говорилося про прискорений перехід до цифрової економіки, щодо якого Конференцією ООН із торгівлі та розвитку (UNCTAD) виокремлено три (всього їх шість) основні тренди, а саме: дистанційну роботу та використання технологій зв'язку; вплив на окремі цифрові платформи; зміну звичок споживачів [26].

24 лютого 2022 р. світ став іншим. Традиційний уклад життя кардинально змінився. За умов російської агресії, повномасштабної війни та воєнного стану в Україні, величезного числа переселенців та внутрішньо переміщених осіб питання побудови цифрової економіки, надання послуг on-line, консультативно-методичного забезпечення, «віддаленої роботи» та вирішення нагальних проблем тощо, – як неодноразово підкреслював у своїх щоденних зверненнях до українського народу Президент держави В. О. Зеленський, – є визначальними та такими, що потребують невідкладного та компетентного вирішення.

Тож 2020 р. позначаємо як початок третього етапу обслуговування читачів ІЕЖД, що характеризується стрімким зростанням онлайн-переглядів, зокрема періодичних документів, на тлі істотного «просівшого» числа відвідувань книгозбірень у всьому світі. За даними дослідження, проведеного відділом наукового формування національних реферативних ресурсів НБУВ (С. Гарагуля), кількість пошукових запитів до передплаченої БД Web of Science – 2020 р. зросла більш ніж у 4 рази порівняно з тим же періодом 2019 р. (червень – січень).

Порівнюючи таких «інформаційних гігантів», як наукометрична платформа Web of Science (далі – WoS) й реферативна база даних та наукометрична платформа – Scopus, можливо стверджувати, що нині 2/3 загалу наукових публікацій індексуються в обох наукових базах, 1/3 – лише в одній із них (переважно через засадничий акцент WoS на північно-американській науці, Scopus – на західноєвропейській). Обсяг Scopus

зростає швидше за WoS, водночас крайній ресурс має ширший архів. Тому для вирішення завдань ретроспективного аналізу краще послуговуватися WoS, натомість останні десятиліття – Scopus.

Аналіз результатів нещодавнього пілотного дослідження використання іноземних електронних журнальних документів Зали періодичних видань НБУВ дозволяє констатувати, що наразі 55,0% користувачів РНЧ становлять науковці та читачі зі вченим ступенем; 22,2% – аспіранти; 11,4% – фахівці, 11,2% – студенти.

Основними професійними групами користувачів ІЕЖД нині є читачі:

- із фізико-математичною освітою – 30,0%;
- з хімічною освітою – 20,0%;
- з наук про Землю – 20,0%;
- з технічною освітою – 10,0%;
- з філософських наук та психології – 10,0%.

Розподіл читацьких запитів на предметні колекції Science Direct висвітлено діаграмою 3.

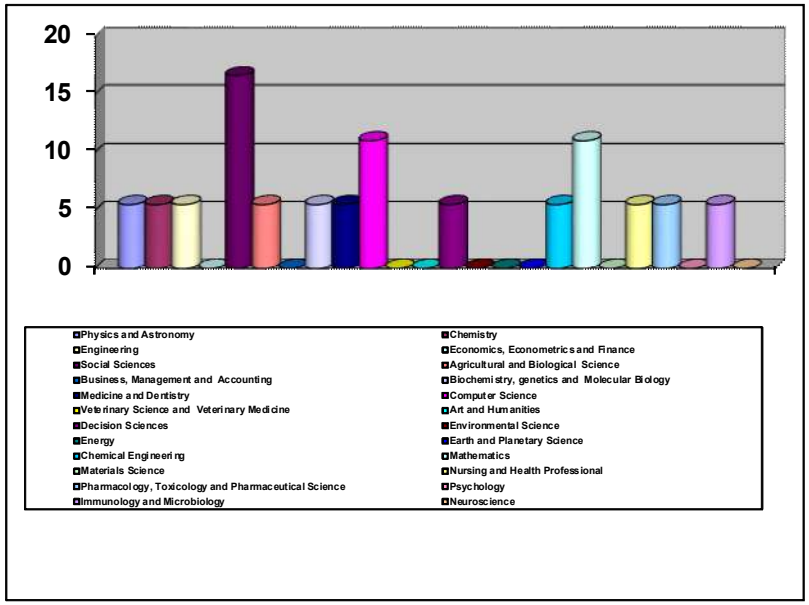

Діаграма 3. Читацькі запити на предметні колекції Science Direct

Читацькі запити на предметні колекції (згідно з рубрикатором Scopus (ASJK) диференціюються у такий спосіб: фізичні науки – 44,0%; медичні науки – 16,5%; науки про життя – 16,5%; соціогуманітарні науки – 22,1% від тематичних запитів користувачів електронної бібліотеки на платформі Science Direct.

Висновки. Узагальнюючи досвід роботи ЗПВ, об'єктивуємо, що сучасна система обслуговування читачів іноземними періодичними виданнями НБУВ побудована на принципах універсальності та персоніфікованого підходу до інформаційних потреб користувача. Її визначають характеристики: комплексність обслуговування. Поєднання послуг автоматизованого пошуку інформації в ліцензованих БД наукових часописів та вільного доступу до друкованих джерел інформації – забезпечує читачам інформаційний комфорт та дозволяє ефективно використовувати час у науковій книгозбірні. Бібліотечних працівників спонукає на підвищення кваліфікації й опанування нових процесів бібліотечно-інформаційної діяльності (підготовка сучасної нормативно-методичної бази та інструктивних матеріалів підрозділу відповідно до стандартів ISO 2789:2016, ISO/IEC 38500:2016 та ISO/IEO 27001 : 2013, формування БД електронного каталогу періодичних видань, організація електронних виставок іноземних журнальних часописів тощо), поглиблення співпраці з суміжними відділами НБУВ; розширення асортименту сервісних послуг. Широкий спектр джерел інформації та даних, що продукуються різними виробниками й надаються читачам ЗПВ НБУВ, можливо окреслити структурно, це – різноманітні електронні інформаційні ресурси, що генеруються бібліотекою (ЕК, фактографічні, бібліографічні, повнотекстові та інші БД, колекції оцифрованих документів, електронні виставки, вебсайти тощо); передплачені й збережені на серверах бібліотеки БД окремі електронні документи, масиви документів тощо; електронні ліцензійні ресурси віддаленого доступу, зокрема й Web of Science, Scopus та Science Direct тощо; електронні ресурси відкритого доступу, поміж них – архіви журналів, електронні бібліотеки, колекції посилань тощо; видання на оптичних електронних носіях; використання методів персоналізації. Мається на увазі, що пропозиція послуг повинна відповідати уподобанням користувача (друкований або електронний ресурс), вважаючи його освітній статус, рівень володіння комп'ютерною технікою, пошукові звички, комунікабельність, вікові, національні та навіть регіональні особливості – при одночасній неприпустимості обмеження

прав на вільний доступ до бібліотечних ресурсів, програм та засобів обслуговування.

Аналізуючи перспективи розвитку обслуговування читачів іноземними ЖД, можливо передбачити, що якість та інформативність обслуговування суттєво покращаться завдяки зростанню ресурсної бази ЗПВ, розширенню діапазону послуг комплексного характеру та дисципліни обслуговування. Підвищення комфортності обслуговування може бути досягнуто за рахунок надання читачам додаткових послуг, навіть оплатних, що не належать до сфери ОЧІПВ, але реалізація яких є цілком доречною та такою, що відповідає потребам користувача (форматування текстів, оформлення бібліографічних посилань, переклад публікацій тощо). Перспективу подальших досліджень становлять диференційовані інформаційні потреби віддалених користувачів НБУВ на іноземні періодичні видання.

Список бібліографічних посилань

1. Василенко О. Імплементація міжнародних стандартів у діяльність бібліотек України: основні напрями та завдання. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* Київ, 2017. Вип. 48. С. 13–31.

2. Горовий В. Бібліотеки: погляд у завтра. Бібліотечний вісник. 2006. № 5. С. 3–7.

3. ДСТУ ISO 2789:2016 (2789: 2013, IDT). Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика: Information and documentation – International library statistics. Чинний від 2016-09-01. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 71с.

4. *ДСТУ ISO/IEC 38500:2016 (ISO/IEC 38500:2015, IDT)* Інформаційні технології. Управління IT в організації : вебсайт. URL: http://document.ua/informaciini-tehnologiyi-upravlinnja-it-v-organizaciyi-nor31760.html

5. Дубровіна Л. А., Лобузіна К. В. Створення національної системи наукометричної інформації та Українського національного індексу цитування: перспективи консолідації ресурсів. *Бібліотечний вісник.* 2019. № 6. С. 3–9.

6. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. І*сторія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.1965–1991.* Київ, 2008. 374 с.

7. Коваль Т. Читач універсальної бібліотеки в системі бібліотечно-інформаційних послуг. *Бібліотечний вісник.* 2003. № 2. С. 20–23.

8. Коваль Т. М., Лопата О. М. Нормативно-правові ініціативи Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій (IFLA) щодо адаптації бібліотек до умов цифрового суспільства. *Бібліотека. Наука. Комунікація: розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації* : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовтня 2020 р.). Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ, 2020. С. 54–58.

9. Коваль Т. М., Лопата О. М. Перспективи розвитку національних

книгозбірень в епоху цифрового суспільства (за матеріалами визначальних документів UNESCO, IFLA, AALL, ALA, LIBER, WSIS). *Бібліотечний вісник*. 2021. № 2. С. 3–16.

10. Красій Р. Л. Іноземні наукові журнали у формуванні фондів академічних бібліотек. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2000. Вип. 5. С. 33-37.

11. Лопата О. М. Сучасні інформаційні потреби користувача наукової бібліотеки на іноземні періодичні видання. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І .Вернадського*. Київ, 2008. Вип. 19. С. 13–32.

12. Лопата О. М. Електронні ресурси: порядок доступу та їх використання читачами наукової бібліотеки. *Бібліотечний вісник.* 2010. № 3. С. 8–15.

13. Малолєтова Н., Красій Р. Централізоване комплектування зарубіжними періодичними виданнями бібліотек мережі НАН України. *Бібліотечний вісник.* 2012. № 6. С. 20–30.

14. Онищенко О. Проблеми адаптації бібліотек до умов цифрової культури. *Бібліотечний вісник.* 2015. № 6. С. 3–7.

15. Онищенко О. Українські бібліотеки у 90-х роках XX ст.: основні тенденції розвитку та напрями діяльності. *Бібліотечний вісник.* 2009. № 3. С. 12–23.

16. Попик В. Стратегія розвитку бібліотечної сфери та пріоритети формування національного науково-інформаційного простору. *Бібліотечний вісник.* 2015. № 5. С. 3–9.

17. Попик В. Формування національного науково-інформаційного простору: інтеграція й кооперація зусиль бібліотек, наукових установ та інформаційних центрів України. *Бібліотечний вісник.* 2015. № 3. С. 3–11.

18. Про інформацію: Закон України від 02.10.92 р. № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 48. Ст. 650.

19. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.11 р. № 2939-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2011. № 32. Ст. 314.

20. *Стандарт ISO/IEC 27001: 2013 «Інформаційні технології. Методи захисту. Системи менеджменту інформаційної безпеки»* : вебсайт. URL: https://www.assistem.kiev.ua/doc/dstu_ISO-IEC_27001_2015.pdf

21. Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» / Законодавство України : вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80#Text

22. Abbott A. Professionalism and the Future of Librarianship. *Library Trends.* 1998. V. 46. № 3. P. 430–433.

23. American Association of Law Libraries «Reports of Chapters, Special Interest Sections, Committees, Special Committees, Task Forces, and Council, Representatives, and Washington Affairs Office 2003–2004». *Law Library Journal.* 2004. V. 96. № 3. P. 795–869.

24. Budapest Open Access Initiative : вебсайт. URL: https:// www.budapestopenaccessinitiative.org/

25. Climate Change and COVID-19: UN urges nations to 'recover better' / United Nations Official Website: веб-сайт. URL: https:// www.un.org/en/un-coronavirus-communications-team/un-urges-countries-'build-back-better'

26. Digital Economy Report 2019/ UNCTAD Official Website : вебсайт. URL: https:// unctad.org/publication/digital-economy-report-2019.

27. DOAJ (Directory of Open Access Journals) : вебсайт. URL: https://doaj.org/

28. Greyson D. Information Triangulation: A Complex and Agentic Everyday Information Practice. Journal of the Association for Information Science and Technology. 2018, V. 69. № 7. P. 869-878.

29. Guidelines for Behavioral Performance of Reference and Information Service Providers: Approved by RUSA Board, May 28, 2013, revised by the RSS Management of Reference Committee ; H. William, Jr. Weare (chair) et al / Reference and User Services Association : вебсайт. URL: http://www/ala.org/rusa/resorces/ guidelinesbehavioral

30. Tuhe Hague Declaration on Knowledge Discovery in the Digital Age. URL: https://thehaguedeclaration.com/the-hague-declaration-on-knowledge-discovery-in-the-digital-age/

31. IFLA Internet Manifesto : вебсайт. URL: https://www.ifla.org/node/9228

32. IFLA Internet Manifesto : вебсайт. URL: https://www.ifla.org/publications/ node/224

33. IFLA Takes Lyon Declaration to the UN : вебсайт. URL: https://www.ifla.org/ node/9427

34. IFLA Trend Report : вебсайт. URL: https://trends.ifla.org/2013-timeline

35. IFLA World Library and Information Congress : вебсайт. URL: https:// www.ifla.org/annual-conference

36. The IFLA-UNESCO Public Library Manifesto 2022 : вебсайт. URL: https:// www.ifla.org/public-library-manifesto/

37. IFLA-UNESCO Public Library Manifesto 2022 : вебсайт. URL: https:// repository.ifla.org/bitstream/123456789/2006/1/IFLA-UNESCO%20Public%20Library%20Manifesto%202022.pdf

38. Information for All Programme. URL: https://ifap.ru/ofdocs/unesco/ programe.pdf

39. Kacem A., Mayr P. Analysis of Search Stratagem Utilization. Scientometrics. 2018. V. 116. № 2. P. 1383–1400.

40. Kotlay T. Accepted and Emerging Roles of Academic Libraries in Supporting Research 2.0. Journal of Academic Librarianship. 2019. V. 45, № 2. P. 75–80.

41. Lancaster F. W. Libraries and Librarians in the Age of Electronics. Washington, 1989. 229 p.

42. Lynch B. P., Smith K. R. The Changing Nature of Work in Academic Libraries. College and Research Libraries. 2001. V. 62. № 5. P. 407–420.

43. Lyon Declaration on Access to Information and Development : вебсайт. URL: https://www. https://www.lyondeclaration.org/

44. Mouw J. Changing Roles in the Electronic Age - the Library Perspective. Library Acquisition. Practice and Theory. 1998, V. 22. № 1. P. 15–21.

45. The size of the World Wide Web (The Internet) : вебсайт. URL: http:// www.worldwidewebsize.com.

46. Ulrich's Periodical Directory. USA, 2008. Vol. 2. P. 5693–5776.

47. Ye L. Chinese Academic Library Research Evaluation Services. Journal of Library Administration. 2019. V. 59. № 1–2. P. 97–128.

References

1. Vasylenko, O. M. (2017). Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv u diialnist bibliotek Ukrainy: osnovni napriamy ta zavdannia [Implementation of International Standards in Ukrainian Libraries Activity: Main Directions and Tasks]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, 48*, 13-31. [In Ukrainian].

2. Gorovyi, V. (2006). Biblioteky: pogliad u zavtra [Libraries: look into tomorrow]. *Bibliotechnyi Visnyk, 5*, 3-7. [In Ukrainian].

3. (2016). DSTU ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT). Informatsiia ta dokumentatsiia. Mizhnarodna bibliotechna statystyka [Information and documentation - International library statistics]. Kyiv, Ukraine: DP "UkrNDNTS". [In Ukrainian].

4. (2016). DSTU ISO/IEC 38500:2016 (ISO/IEC 38500:2015, IDT) Informatsiini tekhnologii. Upravlinnia IT v organizatsii [Information Technology. IT management in the organization]. Retrieved from http://document.ua/informaciini-tehnologiyi_-upravlinnja-it-v-organizaciyi-nor31760.html [In Ukrainian].

5. Dubrovina, L. A., & Lobuzina, K. V. (2019). Stvorennia natsionalnoi systemy naukometrychnoi informatsii ta Ukrainskoho natsionalnoho indeksu tsytuvannia: perspektyvy konsolidatsii resursiv [On the Way to Create a National System of Scientific Information and the Ukrainian National Citation Index: Prospects for Consolidation of Resources]. *Bibliotechnyi Visnyk, 5*, 3-9. [In Ukrainian].

6. Dubrovina, L. A., & Onyshchenko, O. S. (2008). *Istoriia Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. 1965-1991* [History of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.1965-1991]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

7. Koval, T. (2003). Chytach universalnoi biblioteky v systemi bibliotechno-informatsiinykh posluh [Reader of the universal library in the system of library and information services]. *Bibliotechnyi Visnyk, 2*, 20-23. [In Ukrainian].

8. Koval, T. M., & Lopata, O. M. (2020, October 6-8). Normatyvno-pravovi initsiatyvy mizhnarodnoi federatsii bibliotechnykh asotsiatsii (IFLA) shchodo adaptatsii bibliotek do umov tsyfrovoho suspilstva [Regulatory and legal initiatives International Federation of Library Associations (IFLA) on the adaptation of libraries to the conditions of the digital society]. In Library. Science. Communication. Development of library and information potential in conditions of digitization. Proceedings of the International

Scientific Conference (pp. 54-58). V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

9. Koval, T. M., & Lopata, O. M. (2021). Perspektyvy rozvytku natsionalnykh knyhozbiren v epokhu tsyfrovoho suspilstva (za materialamy vyznachalnykh dokumentiv UNESCO, IFLA, AALL, ALA, LIBER, WSIS) [Main trends in the development of national libraries during the era of digital society (on materials of the standard legal documents UNESCO, IFLA, AALL, ALA, LIBER AND WSIS)]. *Bibliotechnyi Visnyk, 2*, 3-16. [In Ukrainian].

10. Krasii, R. L. (2000). Inozemni naukovi zhurnaly u formuvanni fondiv akademichnykh bibliotek [Foreign scientific journals in the formation of funds of the academic libraries]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskogo, 5*, 33-37. [In Ukrainian].

11. Lopata, O. M. (2008). Suchasni informatsiini potreby korystuvacha naukovoi biblioteky na inozemni periodychni vydannia [Modern information needs of scientific library users for foreign periodicals]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskogo*, *19*, 13-32. [In Ukrainian].

12. Lopata, O. M. (2010). Elektronni resursy: poriadok dostupu ta yikh vykorystannia chytachamy naukovoi biblioteky [Electronic resources: the order of access and their use by readers of the scientific library]. *Bibliotechnyi Visnyk*, *3*, 8-15. [In Ukrainian].

13. Malolietova, N., & Krasiy, R. (2012). Tsentralizovane komplektuvannia zarubizhnymy periodychnymy vydanniamy bibliotek merezhi NAN Ukrainy [Centralized stocking of foreign periodicals of the libraries of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *Bibliotechnyi Visnyk, 6*, 20-30. [In Ukrainian].

14. Onyshchenko, O. S. (2015). Problemy adaptatsii bibliotek do umov tsyfrovoi kultury [Problems of libraries adaptation in digital culture conditions]. *Bibliotechnyi Visnyk*, *6*, 3-7. [In Ukrainian].

15. Onyshchenko, O. (2009). Ukrainski biblioteky u 90-kh rokakh XX st.: osnovni tendentsii rozvytku ta napriamy diialnosti [Ukrainian libraries in the 90-s years of the XX-th century: main development trends and areas of activity]. *Bibliotechnyi Visnyk, 3*, 12-23. [In Ukrainian].

16. Popyk, V. (2015). Stratehiia rozvytku bibliotechnoi sfery ta priorytety formuvannia natsionalnoho naukovo-informatsiinogo prostoru [Strategy for the development of the library sphere and priorities for the formation of the national scientific and informational space]. *Bibliotechnyi Visnyk, 5,* 3-9. [In Ukrainian].

17. Popyk, V. (2015). Formuvannia natsionalnoho naukovo-informatsiinoho prostoru: intehratsiia y kooperatsiia zusyl bibliotek, naukovykh ustanov ta informatsiinykh tsentriv Ukrainy [Strategy for the development of the library sphere and priorities for the formation of the national scientific and informational space]. *Bibliotechnyi Visnyk, 3*, 3-11. [In Ukrainian].

18. Verkhovna Rada Ukrainy (1992, Zhovten 2). Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy no. 2657-XII [About the information: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 48*, Art. 650. [In Ukrainian].

19. Verkhovna Rada Ukrainy (2011, Sichen 13). Pro dostup do publichnoi informatsii: Zakon Ukrainy no. 2939-VI [About access to public information: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 32*, Art. 314. [In Ukrainian].

20. (2013). Standart ISO/IEC 27001: 2013 "Informatsiini tekhnolohii. Metody zakhystu. Systemy menedzhmentu informatsiinoi bezpeky" [Information Technology. Methods of protection. Information security management system]. Retrieved from https://www.assistem.kiev.ua/doc/dstu_ISO-IEC_27001_2015.pdf [In Ukrainian].

21. Kabinet Ministriv Ukrainy (2016, Berezen 23). Stratehiia rozvytku bibliotechnoi spravy v Ukraini do 2025 roku "Yakisni zminy bibliotek zadlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy" [Strategy of the development of library affairs in Ukraine till 2025 year "Qualitative changes of libraries for ensure of the sustainable development of Ukraine"]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80#Text [In Ukrainian].

22. Abbott, A. (1998). Professionalism and the Future of Librarianship. *Library Trends, 46* (3), 430-433. [In English].

23. American Association of Law Libraries (2004). Reports of Chapters, Special Interest Sections, Committees, Special Committees, Task Forces, and Council, Representatives, and Washington Affairs Office 2003-2004. *Law Library Journal, 96* (3), 795-869. [In English].

24. Open Society Institute (now: Open Society Foundations [OSF]) (2001). Budapest Open Access Initiative. Retrieved from https://www.budapestopenaccessinitiative.org/ [In English].

25. United Nations (2020). Climate Change and COVID-19: UN urges nations to 'recover better', United Nations Official Website. Retrieved from https://www.un.org/en/un-coronavirus-communications-team/un-urges-countries-'build-back-better' [In English].

26. United Nations Conference on Trade and Development (2019). Digital Economy Report 2019, UNCTAD Official Website. Retrieved from https://unctad.org/publication/digital-economy-report-2019 [In English].

27. (2023). DOAD (Directory of Open Access Journals). Retrieved from https://doaj.org/ [In English].

28. Greyson, D. (2018). Information Triangulation: A Complex and Agentic Everyday Information Practice. *Journal of the Association for Information Science and Technology, 69* (7), 869-878. [In English].

29. American Library Association (2013). Guidelines for Behavioral Performance of Reference and Information Service Providers: Approved by RUSA Board, May 28, 2013, revised by the RSS Management of Reference Committee; H. William, Jr. Weare (chair) et al. Reference and User Services Association. Retrieved from https://www.ala.org/rusa/resources/guidelines/guidelinesbehavioral [In English].

30. Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche (2015). The Hague Declaration on Knowledge Discovery in the Digital Age. Retrieved from https://thehaguedeclaration.com/the-hague-declaration-on-knowledge-discovery-in-the-digital-age/ [In English].

31. International Federation of Library Associations and Institutions (2002). IFLA Internet Manifesto. Retrieved from https://www.ifla.org/node/9228 [In English].

32. International Federation of Library Associations and Institutions (2014). IFLA Internet Manifesto. Retrieved from https://www.ifla.org/publications/node/224 [In English].

33. International Federation of Library Associations and Institutions (2014). IFLA Takes Lyon Declaration to the UN. Retrieved from https://www.ifla.org/node/9427 [In English].

34. International Federation of Library Associations and Institutions (2013). IFLA Trend Report. Retrieved from https://trends.ifla.org/2013-timeline [In English].

35. International Federation of Library Associations and Institutions (2014). IFLA World Library and Information Congress. Retrieved from https://www.ifla.org/annual-conference [In English].

36. International Federation of Library Associations and Institutions & United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2022). The IFLA-UNESCO Public Library Manifesto 2022. Retrieved from https://www.ifla.org/public-library-manifesto/ [In English].

37. International Federation of Library Associations and Institutions & United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2022). IFLA-UNESCO Public Library Manifesto 2022. Retrieved from https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/2006/1/IFLA-UNESCO%20Public%20Library%20Manifesto%202022.pdf [In English].

38. UNESCO (2000). Information for All Programme. Retrieved from https://ifap.ru/ofdocs/unesco/programe.pdf [In English].

39. Kacem, A., & Mayr, P. (2018). Analysis of Search Stratagem Utilization. Scientometrics, *116 (2)*, 1383-1400. [In English].

40. Kotlay, T. (2019). Accepted and Emerging Roles of Academic Libraries in Supporting Research 2.0. *Journal of Academic Librarianship*, *45* (2), 75-80. [In English].

41. Lancaste, F. W. (1989). *Libraries and Librarians in the Age of Electronics.* Washington, USA. [In English].

42. Lynch, B. P. & Smith, K. R. (2001). The Changing Nature of Work in Academic Libraries. *College and Research Libraries, 62* (5), 407-420. [In English].

43. International Federation of Library Associations and Institutions & World Library and Information Congress (2014). Lyon Declaration on Access to Information and Development. Retrieved from https://www.lyondeclaration.org/ [In English].

44. Mouw, J. (1998), Changing Roles in the Electronic Age - the Library Perspective. *Library Acquisition. Practice and Theory, 22* (1), 15-21. [In English].

45. (2023). The size of the World Wide Web (The Internet). Retrieved April 21, 2023 from http://www.worldwidewebsize.com [In English].

46. (2008). Ulrich's Periodical Directory. (Vol. 2, pp. 5693-5776). USA. [In English].

47. Ye, L. (2019). Chinese Academic Library Research Evaluation Services. *Journal of Library Administration, 59* (1-2), 97-128. [In English].

Olena Lopata,
https://orcid.org/0000-0002-1386-3409,
Junior Research Associate,
Department of Comprehensive Library Services,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: lopata@nbuv.gov.ua

TRANSFORMATION OF THE SYSTEM OF CUSTOMER SERVICE BY FOREIGN SCIENTIFIC JOURNALS IN MODERN CONDITIONS

The purpose of the article is a generalize standardly-legal instructions of the EU, UN and IFLA on adaptation of work of libraries in the conditions of extraordinary circumstances, also to concise coverage and generalization of the main results of research on the use of foreign electronic journal documents, which were conducted and are currently being conducted in the Reading Hall of Foreign Periodicals of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. **Methodology of the research** has been based on systemic and structural approaches, on methods of comparative, statistical and source analysis, including interdisciplinary approach. **Scientific novelty.** Escalating competition in the information services market, the emergence of the effect of a shortage of users and simultaneous increase of their expectations put the libraries and librarians in front of the need to search for innovative approaches to servicing, which is manifested, in particular, in conducting structural and functional transformation of library services. The article analyzes number of imperative documents of the leading world library institutions about main tendencies of development and problems of libraries adaptation in extraordinary conditions. The normative-legal measures of the IFLA, EU and UN of regulatory regulation of relations in the library industry for new realities are analyzed. The terms of «library marketing» are defined. The history and priority directions of creation of readers' service system by foreign licensed magazines which are one of the important and significant electronic resources of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, are covered. The consequences of the research work and practice of electronic periodicals collection forming in the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine are presented. The main results of practical work and research the use of foreign electronic journal documents (hereinafter: foreign electronic journal documents) visitors of the Reading Hall of Foreign Periodicals of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. **Conclusions.** The author considers the new system of library and information services

using the example of work of the Reading Hall of Foreign Periodicals of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Its main characteristics are: complex servicing of readers with periodicals resources; expanding range of information services, the use of methods of personalization in service (customer-oriented). The new system is based on a complementary and mutually enriching mixture of functional areas (printing and electronic resources) of this type of activity. Important conditions for enhancing the effectiveness of library and information services are the spatiotemporal concentration of services and combination of the source elements. Universalization and personalization of services, qualification approach of staff of the of the Reading Hall of Foreign Periodicals to their work, sincere desire to help readers in their search for information yield positive result.

Keywords: extraordinary circumstances, normative-legal initiatives, foreign periodicals, electronic resources, information needs.

Стаття надійшла до редакції 14.08.2023 р.

УДК 027.7(477–25):025.171:[930.25:34(477)"15/17"]Черкаський

Тетяна Мяскова,
https://orcid.org/orcid.org/0000-0001-6682-5046
кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,
відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій,
Інститут книгознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: myaskova@ukr.net

ІСТОРИК ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА І. Ю. ЧЕРКАСЬКИЙ ТА ЙОГО НАУКОВІ ПРАЦІ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ ФОНДІ «ВІДДІЛИ I–XV» БІБЛІОТЕКИ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА

Мета статті – здійснити історико-книгознавчий та композиційно-змістовий аналіз прижиттєвих видань праць історика державних установ Гетьманщини та українського звичаєвого права Іринарха Ювеналовича Черкаського, які зберігаються у колекційному фонді «Відділи I–XV» бібліотеки Київського університету св. Володимира у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. До розгляду було залучено такі роботи вченого як «Громадський (копний) суд на Україні-Руси XVI–XVIII вв.», «Судові реформи Гетьмана К. Г. Розумовського», «Звідомлення І. Ю. Черкаського про командирування до Чернігова в серпні року 1926», «Звідомлення І. Ю. Черкаського про відрядження до Харкова р. 1927. Устрій та поступок правний козацьких судів на Гетьманщині (тези)» та інші. **Методологія дослідження** базується на застосуванні загальноісторичних методів – порівняльно-історичного та загальнонаукових методів аналізу і синтезу. **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше проведено ґрунтовний історико-книгознавчий аналіз наявних у історико-культурному фонді «″Відділи I–XV″ бібліотеки Київського університету св. Володимира» відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського прижиттєвих видань історика права І. Ю. Черкаського. Доведено, що всі наявні у фонді наукові праці І. Ю. Черкаського мають печатки, подвійні шифри та авторські дарчі написи «Всенародній бібліотеці України». Також майже всі праці вченого були опубліковані в друкованому виданні наукового центру з дослідження історії права на території України, що існував у 1919–30 рр. у рамках Соціально-економічного відділу Всеукраїнської академії наук під назвою «Праці комісії для виучування історії західно-руського та Вкраїнського права». **Висновки.** Усі наявні наукові праці історика права І. Ю. Черкаського мають індивідуальний характер,

власне наукове бачення проблем та історії, містять заклики до відродження українських історичних традицій у звичаєвому праві. А оскільки ці заклики лунали в умовах радянської влади, яка створювала власну історичну концепцію, де практично не було місця національній ідентичності, це врешті призвело до наукового та фізичного знищення вченого. Слід відзначити, що всі свої праці вчений подарував бібліотеці Всеукраїнської академії наук з метою поповнення «університетського відділу», про що свідчать виявлені на книгах інскрипти.

Ключові слова: І. Ю. Черкаський, Київський університет св. Володимира, копний суд, шрифтовий екслібрис.

Актуальність теми дослідження. У відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства (далі – ІК) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) зберігається більше сотні колекцій та зібрань дореволюційних установ та організацій, а також приватних осіб. Кожне з цих зібрань є окремим об'єктом книгознавчих досліджень. На жаль, через фактичну заборону української мови в російській імперії у фондах тодішніх бібліотек україномовна книга присутня в обмеженій кількості, що яскраво відображає тогочасну політику царського уряду. Після жовтневого перевороту 1917 р., перемоги більшовизму в тодішній Російській імперії, почалося загравання радянської влади з національними меншинами шляхом проведення українізації як складника політики коренізації. Ця політика передбачала просування й упровадження елементів української мови й культури в різних сферах суспільного життя, що призвело до появи в Україні літературно-мистецького покоління 20-х – початку 30-х років XX століття, яке за короткий термін видало твори, що вражали світ своєю новизною. Часовий проміжок, в якому були видані ці наукові доробки, отримав назву «доба розстріляного відродження».

Аналіз досліджень та публікацій доводить, що біографія та наукова діяльність І. Ю. Черкаського практично не досліджена. Зокрема, коротка біографія вченого міститься в енциклопедичних виданнях [3], а аналіз наукової спадщини Іринарха Ювеналовича побіжно надав М. М. Бедрій в своїй монографії [1].

Мета статті – здійснити історико-книгознавчий та композиційно-змістовий аналіз прижиттєвих виданнь праць історика державних установ Гетьманщини І. Ю. Черкаського, що зберігаються в історико-культурному фонді «Відділи I–XV» бібліотеки університету св. Володимира. Дослідіти усі наявні на них провенієнції.

Виклад основного матеріалу. Переважна більшість авторів, які писали

свої літературні та наукові праці у 20–30-х роках XX ст. були репресовані сталінським режимом, а їхні творчі та наукові доробки на довгий час опинилися поза межами наукового обігу. Тому настала нагальна потреба повернути імена та наукові праці цих авторів із забуття. Серед представників «доби розстріляного відродження» був і історик права Іринарх Ювеналович Черкаський. Науковий доробок цього автора зараз зберігається у історико-культурному фонді «Відділи I–XV» бібліотеки університету св. Володимира, який є складовою частиною фонду відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій (далі – ВБЗІК) ІК НБУВ. Ім'я Іринарха Ювеналовича Черкаського було незаслужено забуте науковою громадою. Народився він 9 грудня 1869 р. в селі Теліжинці Таращанського повіту Київської губернії. 1886 р. закінчив Уманське духовне училище, у 1892 р. – Київську духовну семінарію. Але зрозумівши, що духовне життя не його призначення, вирішив обрати світську кар'єру, вступивши на юридичний факультет Київського університету св. Володимира, який закінчив у 1897 р. Далі – судові посади у Києві, Умані, Луцьку, Гродно та інших міста. З 1912 р. – в Петрограді на посаді старшого діловода канцелярії Державного контролю. Під час національно-визвольних змагань 1917–1921 р. повертається в Україну, де присвячує себе науковій діяльності у правничій сфері. З 1917 р. – старший ревізор державного контролю у Києві, з лютого 1919 р. постійний співробітник, з березня 1919 р. по лютий 1921р. – секретар, а з листопада 1923 р. по лютий 1930 р. – голова Правничо-термінологічної комісії Всеукраїнської академії наук (ВУАН). Паралельно працює позаштатним співробітником Комісії для виучування історії західноруського і українського права ВУАН (з червня 1921 р.), 1921–1922 рр. – штатний науковий співробітник Соціально-економічного відділу ВУАН з окремим дорученням (вивчав кримінальне право Гетьманщини). З 1923 р. по 1926 р. – заступник директора Інституту української наукової мови. З 1930 р. по 1933 р. – штатний асистент Комісії для виучування звичаєвого права. Патріотично спрямована наукова діяльність, сповнені історичної правди праці стали причиною першого арешту вченого в 1934 р. У 1941 р. (липень) вдруге заарештований за звинуваченням у зв'язках з націоналістичними колами та в «пронімецьких настроях». 25 вересня 1941 р. – направлений етапом до Новосибірська, проте туди не доїхав, надійшла тільки його слідча справа. Точна дата смерті невстановлена [3].

Науковою діяльністю Іринарх Ювеналович почав займатися ще в університеті, саме там він був нагороджений золотою медаллю за працю

про сімейне і спадкове право у Литовських статутах. Активно публікувався в дореволюційних виданнях «Часопись правнича» – робота «Спадщина в українському праві звичайному» (1899), «Журнал министерства юстиции»: «Про повторення злочинних діянь» (1910), «Шлюбний обман» (1911), «Суперечки між судовим слідством і прокурорським наглядом» (1911), «Побої» (1914). Але найбільш активно його науковий талант проявився саме в середині 20-х років XX ст. Саме ці праці означеного часового періоду Іринарха Ювеналовича на сьогодні зберігаються у фонді «Відділи I–XV» бібліотеки університету св. Володимира. Перша робота має назву *«Поволання над трупом забитого»* (Київ, 1925) **(Шифр III. 65.18)**. 18 с. Це відбиток з 1 випуску «Праці Комісії для виучування історії західньо-руського та вкраїнського права» [1], який містить інскрипт від автора «Університетському відділу ВБУ від автора 5/VI р. 1930». А також шрифтовий екслібрис у вигляді штемпеля овальної форми з фігурними елементами та текстом у подвійній лінійній рамці фіолетового кольору «БИБЛІОТЕКА УНИВЕРСИТЕТА СВ. ВЛАДИМИРА» та інший **шифр 1930–90** (рік надходження книги до бібліотеки та порядковий номер). Аналізуючи цю наукову працю І. Ю. Черкаського, бачимо, що вона розпочинається поясненням самого автора про те, що це невеликий уривок з більш ширшої праці – «Судочинство На Вкраїні XVI–XVIII вв.». Праця ця, на думку автора, ще чекає на остаточне дороблення. Але вона так і не була доопрацьована. **Мета роботи** – встановлення чи є поволання, – особливий акт сповіщення про вбивство і вбивців, – елементом писаного або звичаєвого права та яке значення воно мало у тодішній правничій сфері.

[1] Праці Комісії для виучування історії західньо-руського та вкраїнського права / Українська академія наук, Соціяльно-економічний відділ; ред. і авт. передм. акад. Н. П. Василенко. Київ : Друк. Укр. акад. наук, 1925. IX, 181 с. (Збірник Соціально-Економічного Відділу; № 3). Це продовжуване видання було офіційним органом наукового центру з дослідження історії права на території України, що існував у 1919–1930 рр. у рамках Соціально-економічного відділу Всеукраїнської академії наук. Постійним головою Комісії був академік Микола Василенко. Усього було підготовлено 8 томів, але побачило світ лише 7 випусків, тираж 7-го випуску було знищено з ідеологічних міркувань (Усенко І. Б. Комісія ВУАН для виучування історії західноруського і українського права [Архівовано 17 серпня 2016 у Wayback Machine]. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2007. Т. 4 : Ка–Ком. С. 474. 528 с. : іл. руського та вкраїнського права (1925–1930).

Ще одна праця І. Ю. Черкаського *«Сліди домініяльного (панського) суду на лівобережній Україні наприкінці XVII – початку XVIII в.»* (Київ, 1926) **(Шифр III. 65. 19)**, 23 с. Дарчий напис «Університетському відділові БВУ 5/VI р. 1930.». Шрифтовий екслібрис у вигляді штемпеля (детальний опис див. вище). Другий **шифр 1930–91** (рік надходження книги до бібліотеки та порядковий номер). Це відбиток праці І. Ю. Черкаського з вже 2 випуску «Праці Комісії для виучування історії західньо-руського та вкраїнського права». У роботі розглянуто сліди панського суду на території Гетьманщини. Автор на прикладі архівних матеріалів доводить, що, незважаючи на запровадження козацьких судів у другій половині XVII ст., на Лівобережній Україні продовжували діяти домініальні (панські) суди, хоча всі пансько-шляхетські права на Лівобережжі було скасовано після повстання Богдана Хмельницького 1648–1657 рр. Під час написання своєї роботи І. Ю. Черкаським було використано матеріали відділу рукопису (зараз Інститут рукопису НБУВ), зокрема документи з колекції українського історика О. М. Лазаревського.

Третя праця Іринарха Ювеналовича *«Звідомлення І. Ю. Черкаського про командирування до Чернігова в серпні року 1926»* (Київ, 1927) **(Шифр III. 65. 20)**, [11, с. 371–381]. Дарчий напис від автора «Університетському відділу ВБУ від автора 5/VI р. 1930». Теж має шрифтовий екслібрис. Другий шифр 1930-93. Цей звіт про командирування було розміщено автором у 3 номері видання «Праці Комісії для виучування історії західньо-руського та вкраїнського права». Як відомо, у серпні 1926 р. саме ця комісія командирувала І. Ю. Черкаського до Чернігова з метою ознайомлення з документами щодо судового устрою та судочинства в Лівобережній Україні, що зберігалися в Чернігівському історичному краєвому архіві. У своєму звідомленні вчений подав огляд фондів архіву, бідкаючись, що там немає повного опису справ, тому потрібно було витрачати багато часу. Найбільше попрацював він зі справами Чернігівського Генерального суду, а зацікавили І. Ю. Черкаського відомості про судові реформи Гетьмана Кирила Розумовського. Загалом, як писав автор, він добре попрацював у Чернігові, проте всі справи переглянути не встиг. Зокрема не дійшов до документів музею старовини В. В. Тарковського.

Ще одна праця І. Ю. Черкаського була написана теж після командирування, цього разу до першої столиці Радянської України *«Звідомлення І. Ю. Черкаського про відрядження до Харкова р.1927. Устрій та поступок правний козацьких судів на Гетьманщині (тези)»*

(Київ, 1928) [31, с. 427–457]. **(Шифр ІІІ. 65. 20)**. Дарчий напис від вченого «Університетському відділу ВБУ від автора 5/VI р. 1930». Містить вже описаний нами екслібрис. Другий шифр книги –1930-93. Це відбиток з № 6 видання «Праці Комісії для виучування історії західньо-руського та українського права». У Харків І. Ю. Черкаського було відряджено до місцевого Центрального Історичного архіву, де він працював не три дні як в Чернігові з рукописами в тамошньому музеї, а три місяці. У звідомленні І. Ю. Черкаський наводить список матеріалів, якими він користувався, вивчаючи судоустрій та судочинство, склад, участь і роль козацтва та суспільства в судах (наприклад, сотенний суд у козаків). Серед переглянутих документів матеріали, що прибули з Московського архіву кол. Міністерства юстиції і торкаються XVII та першої чверті XVIII ст.

Ще одна книга роботи І. Ю. Черкаського з фонду «Відділи І–XV» бібліотеки Київського університету св. Володимира *«Судові реформи Гетьмана К. Г. Розумовського»* (Київ, 1927) **(Шифр ІІІ. 65. 21)**, [19, с. 760–778]. Дарчий напис від автора «Університетському відділу ВБУ від автора 5/VI р. 1930». Шрифтовий екслібрис. **Шифр 1930–94**. Це відбиток з «Ювілейного збірника на пошану академіка Дмитра Івановича Багалія з нагоди сімдесятої річниці життя та п'ятдесятих роковин наукової діяльності» (Київ, 1927). У 1760–1763 рр. гетьман Кирило Розумовський провів судові реформи. Ці реформи були здійснені для вдосконалення системи козацьких судів. Полягали вони в реорганізації судових установ в Україні на зразок системи, передбаченої Статутами Великого князівства Литовського, з метою відділити судову владу від адміністративної, спростити систему апеляційних інстанцій, розділити судочинство на розгляд цивільних справ і розгляд кримінальних справ. Автор аналізує суть та наслідки цих реформ, тому працю можна охарактеризувати цитатою з книги: «Гетьман Розумовський був людиною свого часу й піднятися понад тим часом, очевидно, не зміг» [4, с. [19], 778].

Інша праця Іринарха Ювеналовича *«Чи впливав Г. Н. Теплов на Гетьмана Розумовського в його управлінні Україною?»* (Київ, 1928) [15, с. 253–267]. (Шифр ІІІ. 65.22). Дарчий напис від автора «Університетському відділу ВБУ від автора 5/VI р. 1930». На титульній сторінці є вже описаний нами шрифтовий еклібрис. Другий **шифр 1930–95**. Це відбиток з «Ювілейного збірника на пошану акад. М. С. Грушевського» (Збірник історико-філологічного відділу Всеукраїнської Академії наук № 76) (Київ,

1928). І. Ю. Черкаський вважав, що Г. М. Теплов [2] справді був корисний для гетьмана Розумовського, але тільки як керівник його господарськими справами, але ніяк не впливав на Гетьмана Розумовського в його державному управлінні Україною. Що й автор намагався зробити у своєму дослідженні. Слід відзначити, що деякі вищевказані книги І. Ю. Черкаського зберігаються в Відділі як окремі відбитки з наукових праць, тому нумерація сторінок наведена подвійна.

Наукові праці І. Черкаського друкувалися здебільшого у такому виданні як *«Праці комісії для виучування історії західно-руського та Вкраїнського права» Київ: Українська Академія Наук*. 1925–1929. Зокрема, у випуску № 4–5 за 1928 р. вийшла фундаментальна праця І. Ю. Черкаського «Громадський (копний) суд на Україні-Руси XVI–XVIII вв.» **(Шифр ІІІ. 65.25)**. Ця робота була суто індивідуальною та самостійною. Автор намагався запровадити до науки новий термін – громадський суд (замість копного). Іринарх Ювеналович подав не тільки хронологічний огляд літератури про копні суди [3] з їх науковою оцінкою, але й описав устрій та судочинство громадського (копного) суду на українських і білоруських землях у XVI–XVIII ст. Також детально охарактеризував судові і слідчі функції громадського (копного) суду та норми звичаєвого права, які діяли на той час. Саме цю роботу Іринарха Ювеналовича охарактеризував сучасний вчений Мар'ян Миронович Бедрій у монографії *«Копні суди на українських землях у XIV–XVIII ст.: історико-правове дослідження: монографія»* [1]. Мар'ян Бедрій вважає, що окрім публікації документального матеріалу та вдосконалення вже

[2] Теплов Григорій Миколайович (1711–1779) – російський державний та культурний діяч, адьюнкт Петербурзької АН. Був вихователем молодого Кирила Розумовського і їздив з ним за кордон у 1740-х. Коли Кирило Розумовський став гетьманом, Теплов був його дорадником і наглядав за його маєтками.

[3] Копний суд – назва в XVI–XVII ст. на українських (а також на білоруських та литовських) землях суду територіальної громади (або кількох сусідніх громад, переважно сільських, рідше міських, походить від слова «копа», що означало, зокрема, схід громади). Збирався за потреби в наперед визначеному місці або там, де було вчинено злочин. Судочинство здійснювали авторитетні й обізнані зі звичаєвим правом особи. До компетенції суду належали земельні спори, скарги про завдання шкоди польовим і лісовим угіддям, кримінальні справи тощо / Гурбик А. О. КОПНИЙ СУД. Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон – Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Видавництво «Наукова думка», 2008. 568 с.: іл. URL : http://www.history.org.ua/?termin=Kopnii_Sud.

відомих положень про копні суди, Іринарх Ювенарович зробив ще кілька важливих відкриттів. Зокрема, це ідеї І. Черкаського про існування на українських землях окремого різновиду звичаєвого права «копне право», яке використовували копні суди. Цілком можна погодитися і з твердженням М. Бедрія, що монографія «Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI–XVIII вв.» є унікальною, адже навіть у сучасних умовах не здійснено настільки ґрунтовного дослідження історії копного суду та необхідне для підтвердження наявності національного досвіду демократичних засад організації судової влади [1, с. 13–14]. Вступну статтю з науковою критикою роботи І. Черкаського написав академік М. П. Василенко і розмістив її у передмові до монографії І. Черкаського, де писав: «працю І. Черкаського присвячено вивченню окремих правних інститутів, що, на його думку, входили до складу копного суду. Автор дослідив їх виключно в статичному стані. Їх еволюції, історії він не торкається. Це цілком тепер зрозуміло, бо для цього в його розпорядженні не було матеріалів. З тих же причин, треба гадати, автор не міг поставити свою працю і в зв'язок з економічним і суспільним життям українських і білоруських земель XVI–XVIII віків»; «Були якість спеціальні умови життя на Україні й Білорусі, які викликали копний суд і за яких він міг існувати. Цих умов не з'ясував І. Ю. Черкаський…» [2, с. VIII]. Проте не можна не погодитися з думкою М. Василенка про те, що «праця нашого автора вносить чимало нового. Вона порушує питання, вона дає новий перегляд його і ставить його в новому вигляді перед дослідниками як українськими, так і білоруськими» [2, с. IX]. Водночас сучасний дослідник М. М. Бедрій відзначає патріотизм і хоробрість І. Черкаського, адже його заклики до відродження українського звичаєвого права пролунали в умовах радянської влади [1, с. 13–14]. Ця книга містить дарчий напис від автора синіми чорнилами «Університетському відділові Всенародної бібліотеки України від автора» 5/VI р. 1930 м. Київ. Також на обкладинці та на титульній сторінці книги присутній вже описаний нами шрифтовий екслібрис, а також чорними чорнилами вказано другий **шифр 1930–96.**

Висновки. Аналізуючи фонд університетської бібліотеки, доходимо висновку, що переважну більшість україномовних видань становили книги, які вийшли під час або в перше десятиріччя після національно-визвольних змагань 1917–1921 р. Політика українізації, що проводили більшовики, призвела до швидкого зростання україномовного книговидавництва. Внаслідок чого, незважаючи на бурхливі роки, фонд університетської

бібліотеки поповнювався україномовною літературою найрізноманітнішого спрямування – художньою, політичною, науковою тощо. Серед цих видань почесне місце належить науковому доробку історика державних установ Гетьманщини, а також українського звичаєвого права Іринарху Ювеналовичу Черкаському. Слід відзначити, що всі свої праці вчений подарував бібліотеці Всеукраїнської академії наук з метою поповнення «університетського відділу», про що свідчать виявлені на книгах інскрипти. На жаль, І. Ю. Черкаського не оминула трагічна доля покоління 20–30-х років минулого століття. Після першого арешту 1934 р. він вже не пише наукових праць, а в подальшому стає, як і більшість української інтелігенції, жертвою сталінських репресій. В його біографії багато білих плям та спірних питань, відповіді на які ще потрібно знайти сучасним дослідникам.

Список бібліографічних посилань

1. Бедрій М. М. Копні суди на українських землях у XIV–XVIII ст.: історико-правове дослідження: монографія / Мар'ян Бедрій. Львів: Галицький друкар, 2014. 264 с.

2. Василенко М. П. Передмова до книги «Черкаський І. Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI–XVIII вв.». Київ, 1928. IX, 714 с. В кн.: *Праці комісії для виучування історії західноруського та вкраїнського права.* Київ, 1928. Вип. 4. С. I–IX.

3. Усенко І. Б. Черкаський І. Ю. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.)[та ін.]. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 6 : Т–Я. С. 395.

4. Черкаський І. Ю. Судові реформи гетьмана К. Г. Розумовського. *Ювілейний збірник на пошану акад. Дм. Багалія.* Київ, 1927. С. 760–778.

References

1. Bedrii, M. M. (2014). Kopni sudy na ukrainskykh zemliakh u XIV-XVIII st.: istoryko-pravove doslidzhennia: monohrafiia [Kopny courts on Ukrainian lands in the 14th–18th centuries: historical and legal research]. Lviv, Ukraine: Halytskyi drukar [In Ukrainian].

2. Vasylenko, M. P. (1928). Peredmova do knyhy ″Cherkaskyi I. Hromadskyi (kopnyi) sud na Ukraini-Rusi XVI-XVIII vv.″ [Preface to the book Cherkassy I. Public (communal) court in Ukraine-Rus XVI-XVIII centuries]. In *Pratsi komisii dlia vyuchuvannia istorii zakhidnoruskoho ta vkrainskoho prava* [Proceedings of the commission for studying the history of Western Russian and Ukrainian law]. (4, I-IX). [In Ukrainian].

3. Usenko, I. B. (2004). Cherkaskyi I. Yu. [I. Yu. Cherkasky]. In *Yurydychna*

entsyklopediia [Legal encyclopedia]. Yu. S. Shemshuchenko (Ed.) [et al.]. (Vol. 6 : T-Ya, p. 395). Kyiv, Ukraine: Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana. [In Ukrainian].

4. Cherkaskyi, I. Yu. (1927). Sudovi reformy hetmana K. H. Rozumovskoho [Judicial reforms of Hetman K. G. Razumovsky]. In *Iuvileinyi zbirnyk na poshanu akad. Dm. Bahaliia* [Jubilee collection in honor of Acad. Dm. Baghalia]. (pp. 760-778). Kyiv, Ukraine. (In Ukrainian].

Tatiana Miaskova ,
https://orcid.org/0000-0001-6682-5046
Candidate in Historical Sciences, Senior Research Associate,
Department of Library Historical Collections,
Institute of Book Studies,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: myaskova@ukr.net

I. Y. CHERKASKY AND HIS BOOKS IN HISTORICAL AND CULTURAL FUND ″DEPARTMENTS I-XV″ OF LIBRARY OF KYIV UNIVERSITY OF ST. VOLODYMYR

The purpose of the article is to carry out a historical-bibliographic and compositional-content analysis of the lifetime editions of the works of the historian of state institutions of the Hetmanship and Ukrainian customary law Irynarkh Yuvenalovich Cherkaskyi. These editions are currently kept in the collection fund ″Departments I–XV″ of the library of the Kyiv University of St. Volodymyr in the Department of Library Historical Collections of Institute of Book Studies, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Such works of the scientist as ″Civil (group) court in Ukraine-Rus of the 16th-18th centuries″ were included in the consideration, ″Judicial Reforms of Hetman K. G. Razumovsky″, ″Report of I. Yu. Cherkaskyi on a business trip to Chernihiv in August 1926″, ″Notice of I. Yu. Cherkaskyi on a business trip to Kharkiv in 1927. Organization and Legal Concession of Cossack Courts in the Hetman Region (theses)″ and others. **The methodology of the work** is based on the application of general historical methods, namely, comparative-historical and general-scientific methods of analysis and synthesis. **The scientific novelty is that,** for the first time, a thorough historical and bibliographic analysis of the lifetime publications of the historian of law I. Yu. Cherkaskyi, which are stored in the historical and cultural fund ″Departments I-XV″ of the library of the Kyiv University of St. Volodymyr″ of the Department of Library Historical Collections of Institute of Book Studies, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, have been performed. It has been proven that all the scientific works of I. Yu. Cherkaskyi available in the fund have seals, double ciphers, and author's gift inscriptions to the All-People's Library of Ukraine, and almost all the works of the scientist were published in the printed edition of the scientific center for the study of

the history of law in the territory of Ukraine, which existed in 1919-30 years within the framework of the Socioeconomic Department of the All-Ukrainian Academy of Sciences under the title ″Proceedings of the commission for the study of the history of western-Rus and Ukrainian law″. **Conclusions.** All available scientific works of the legal historian I. Yu. Cherkasky have an individual character, a scientific vision of problems and history, and contain calls for the revival of Ukrainian historical traditions in customary law. And since these calls were made in the conditions of the Soviet power, which was creating its own historical concept, where there was practically no place for national identity, it eventually led to a scientific and physical destruction of the scientist. It should be noted that the scientist donated all his works to the library of the All-Ukrainian Academy of Sciences to replenish the ″university department″, as the inscriptions found on the books are evidence.

Keywords: I. Yu. Cherkaskyi, Kyiv University of St. Volodymyr, civil court, typeface ex-libris.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2023 р.

УДК 027.022(477.43/44):025.5-048.34]"364"

Тетяна Побережна,
https://orcid.org/0009-0006-7028-6253,
аспірантка кафедри культурології та інформаційних комунікацій,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ, Україна)
вул. Лаврська, 9, Київ, 02000, Україна
e-mail: dis5121.tpoberezhna@dakkkim.edu.ua

РОЗШИРЕННЯ ЗАВДАНЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК ПОДІЛЛЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Мета статті – дослідження розширення завдань у діяльності публічних бібліотек Поділля в умовах воєнного стану в Україні. **Методологічну основу** статті становили методи аналізу і синтезу, системний і структурно-функціональний, порівняння і узагальнення. **Наукова новизна.** Репрезентовано розширення завдань та збагачення функцій діяльності публічних бібліотек Поділля в умовах російсько-української війни, що зумовлено зміною пріоритетів у бібліотечній практиці. Аргументовано, що бібліотечна справа в умовах воєнного стану в Україні адаптувалася до нових реалій через впровадження нових напрямів роботи, зорієнтованих на потреби громади і краян, що позитивно вплинуло на імідж бібліотек. **Висновки.** Інформаційна технологізація бібліотечно-інформаційної сфери сприяла швидкій адаптації до складних умов воєнного стану роботи бібліотечних закладів, позитивно вплинула на зміцнення ролі українського бібліотечного інституту в соціумі. У контексті загальних стратегій та перспектив розвитку українського суспільства і глобальних технологічних змін бібліотеки стали центрами дієвої участі у житті громадян, середовищем реалізації креативних проєктів, майданчиком соціальної активності, що засвідчує зміну парадигми бібліотекознавства: бібліотека від закладу культури, надання інформації і знань читачу в інформаційному суспільстві переходить на якісно новий рівень у цифрову епоху через впровадження у бібліотечну практику інноваційних форм і методів роботи. Не зважаючи на повномасштабну війну та її жахливі наслідки (руйнування будівель, втрата фондів, загибель бібліотечних працівників), український бібліотечний інститут оптимально зреагував на виклики сьогодення і засвідчив затребуваність бібліотек як загальнодоступних соціокультурних дозвіллєвих закладів, місія яких трансформувалася з джерела знань і достовірної інформації в надійного співучасника у різноманітній підтримці громадян, багатоаспектній роботі на Перемогу.

Ключові слова: бібліотекознавство, бібліотечна справа, публічні бібліотеки Поділля, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційний ресурс, інформаційний простір, цифровізація.

Де общеє добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку,
Лети повинность ісправлять.
І. Котляревський

Актуальність теми дослідження. З початком повномасштабного вторгнення російських військ на територію України раптово змінився алгоритм функціонування публічних бібліотек Поділля [1], як зрештою і всіх українських бібліотек. Життя внесло свої корективи в пріоритетність напрямів діяльності бібліотечних закладів задля оптимального вирішення нагальних проблем громади загалом та окремих її мешканців, враховуючи переселенців, котрі знайшли тимчасовий прихисток. Незважаючи на постійні бамбардування, бібліотекарі, насамперед, активізували роботу в інтернет-мережі (сайти, блоги, сторінки у соціальних мережах), а в особливо небезпечних місцях бібліотечні заклади Поділля стали сховками для містян. Тобто в умовах воєнного стану в Україні у діяльності публічних бібліотек загалом констатуємо розширення завдань та збагачення функцій з переорієнтацією на роботу в нових реаліях.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання функціонування бібліотечно-інформаційної галузі під час російсько-української війни висвітлюють такі науковці, як О. Бруй, В. Добровольська, В. Загуменна, О. Клименко, В. Корбутяк, Л. Кузнецова, О. Кузьменко, Н. Кунанець, М. Маранчак, Л. Прокопенко, Л. Пугач, А. Ржеуський, Г. Салата, О. Сербін, О. Сокур, Л. Чередник та інші. Як наголошують вчені, кардинальним чином змінилося відношення користувачів до бібліотеки, яка стала надійним партнером у соціально-культурному житті, незважаючи на матеріальні втрати, регулярні відключення електроенергії та загрози постійних ракетних обстрілів.

Враховуючи складність проблем, які принесла війна, бібліотечні працівники репрезентують набутий досвід, оприлюднюючи на сторінках галузевих журналів «Бібліотечна планета» і «Бібліотечний форум України: історія, теорія і практика». Є. Забіянов і Д. Антонюк акцентували увагу на необхідності впровадження нових методів роботи з метою морально-психологічної підтримки читачів і представили досвід Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки (далі – ОУНБ) імені М. С. Грушевського

[1] Поділля – історико-географічна область України, котра включає Тернопільську (південь), Хмельницьку (без північної смуги), Вінницьку, північні райони Одеської областей та невеликі прилеглі території Житомирської, Черкаської, Миколаївської, Кіровоградської та Київської областей.

щодо такої сучасної форми роботи, як відеогеймінг і бібліотечний театр [8]. Різні форми бібліотерапевтичної діяльності бібліотек України в умовах воєнного стану з прикладами таких провідних публічних бібліотек, як Рівненська ОУНБ, Хмельницька ОУНБ, Чернівецька ОУНБ імені М. Івасюка, Міська центральна дитяча бібліотека Тернополя, Тернопільська обласна бібліотека для дітей представила Н. Аксьонова [1].

М. Чигринець, окреслюючи масштаби руйнувань, які зазнала Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка під час масованих обстрілів Харкова, що продовжує держава-терорист Російська Федерація, наголошує на гуманістичному призначенні книгозбірень – популяризація книги і культури читання [19]. Досвід адаптації колективу Наукової бібліотеки Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогово до умов воєнного стану, стратегічні напрями діяльності бібліотекарів задля найскорішої перемоги України, висвітлено у публікації Я. Бондарчук [5]. Ю. Горбатенко представив досвід Централізованої міської бібліотечної системи для дітей Одеси у перші чотири місяці повномасштабного вторгнення з переформатування всієї бібліотечної роботи за нових умов воєнного лихоліття [7].

Т. Сватула, завідувачка науково-методичного відділу цієї бібліотеки, на основі сторінок бібліотек та бібліотекарів Херсонщини у соціальних мережах, особистого листування висвітлила стан бібліотечної мережі цього регіону в період окупації та постійних обстрілів з усіх видів озброєння після звільнення правобережної частини Херсонщини [16]. 12 листопада 2023 р. стало відомо, що від влучання авіабомби зазнала суттєвих руйнувань Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олеся Гончара. Втрати Публічної бібліотеки Снігурівської міської ради Миколаївської області та її 15 філій під час окупації та заходи з відновлення бібліотечної мережі цієї громади представлені А. Косій [9].

Особливості роботи Обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Д. І. Чижевського (м. Кропивницький) висвітлили: Н. Андрійченко, О. Завіна, В. Животовська, Н. Клашнікова та інші. Втрати і досягнення інших бібліотек Поділля розкрили О. Бойко, Т. Верещак, Ю. Горбатенко, Т. Жайворонок, І. Іванова, О. Кісельова, А. Косій, Т. Кущук, А. Мороз, Г. Слотюк, Л. Харчук. Охарактеризовані у публікаціях Ю. Новальської [14], С. Сердюк і С. Герасимової [17] основні напрями роботи бібліотек в умовах воєнного стану в Україні дозволяють стверджувати, що публічні бібліотеки Поділля функціонують у руслі загальноукраїнських тенденцій.

Мета статті – дослідження розширення завдань діяльності публічних бібліотек Поділля в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану в Україні клієнтоорієнтована та багаторакурсна діяльність публічних бібліотек Поділля утвердила їхню конкурентоздатність серед інформаційних установ держави. Із традиційних культурно-освітніх закладів вони трансформуються у справжні центри життєдіяльності громади, максимально повно розкриваючи духовно-інтелектуальний потенціал місцян, адаптивно відповідаючи на виклики часу. «Представники української бібліотечної практики в умовах повномасштабної російсько-української війни переорієнтували свою діяльність, з одного боку, до специфіки воєнного стану, враховуючи запити громадян, а з іншого, зосереджені на стратегіях і перспективах повоєнної відбудови» [11, с. 90].

Незважаючи на повномасштабну війну, український бібліотечний інститут оптимально зреагував на виклики сьогодення і засвідчив затребуваність бібліотек як соціокультурних дозвіллєвих загальнодоступних безоплатних закладів, місія яких сьогодні полягає у різноманітній підтримці співгромадян, багатоаспектній роботі на Перемогу. Необхідно наголосити, що одразу після деокупації північної частини нашої країни бібліотеки відчинили свої двері для читачів, значно активізували інформаційну боротьбу в електронному середовищі, відновили довоєнні проєкти, які було переорієнтовано на потреби внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). «Бібліотека стає відкритим простором для знань, які формують цінності українського суспільства, продуктивним осередком зміцнення національної ідентичності, дієвим середовищем врахування загальнолюдських пріоритетів в умовах повномасштабної агресії» [11, с. 92].

В умовах воєнного стану в Україні у діяльності публічних бібліотек Поділля констатуємо розширення завдань:

- збір і оприлюднення інформації про злочини російської армії;
- протидія російським фейкам та наповнення інформаційного простору достовірною інформацією про ситуацію на фронті, втрати в громадах;
- публікація інформації про нові акції та події у життєдіяльності громади;
- збір літератури (на фронт, у шпиталі, для ВПО, біженцям за кордон, постраждалим бібліотекам);
- надання безкоштовних освітніх послуг тощо.

Тобто, ця робота зорієнтована на такі основні цільові групи: Збройні Сили України (далі – ЗСУ), поранені у шпиталях, ВПО, біженці, сім'ї поранених/полеглих захисників, колеги-бібліотекарі. «Починаючи з лютого 2022 року бібліотеки України переорієнтували свою діяльність відповідно до потреб громад та внутрішньо переміщених українців, ставши гуманітарними штабами, волонтерськими та консультаційними центрами, іноді навіть шелтерами» [20].

«ЛІТтера» – об'єднання бібліотек м. Житомира, гаслом якого обрано вислів «Надавати можливості, розкриваючи потенціал!» [12]. Успішними проєктами «ЛІТтери», які продовжують реалізовуватися під час війни є: Університет людей поважного віку 55+ (безкоштовні курси цифрової грамотності), танцювальний клуб «Ретро», «Інтелектуальна мережа» – шахові клуби у бібліотеках міста».

Усі 14 бібліотек об'єднання «ЛІТтера» завдяки впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій стали хабами цифрової освіти, мають доступ до Інтернету, реалізовують проєкт Міністерства цифрової трансформації України «Бібліотека в Дії – Дія в Бібліотеці»: мають інформаційні куточки щодо електронного сервісу державних послуг Дія, навчають усіх охочих, пропагують цей ресурс на сторінках у соціальних мережах.

У Центральній міській бібліотеці імені Василя Земляка (м. Житомир) створено потужний волонтерських хаб зі збору допомоги та формуванню наборів захисникам, пораненим у шпиталь та постраждалим від війни, організовують поїздки до сортувального центру та підрозділів ЗСУ, на фронт плетуть до 30 маскувальних сіток кожного місяця.

На базі об'єднання бібліотек «ЛІТтера» у 2022 р. відкрився хаб «ВПО – Відкритий Простір Однодумців», у рамках якого ініціативна група «Позитивні переселенці» спільно з бібліотекарами шукають та втілюють цікаві ідеї культурних проєктів різних форм інтеграції ВПО у громади. Одним із таких проєктів стала ЕкоТолока, під час якої 32 переселенці з Херсонщини працювали на землі із зеленими насадженнями. Організовані заходи у рамках цього проєкту включають суботні зустрічі для внутрішньо переміщених осіб з метою психологічного розвантаження; фаховий юрист надає безоплатні консультації; програма «Єднання заради дії» спрямована на згуртування та соціалізацію нових членів громади; для ВПО 30+ проводяться тренінги з кар'єробудування; для ВПО та людей поважного віку відкрито курси англійської мови.

Популяризація книги, бібліотеки і читання для дітей регулярно відбувається через такі акції:

- написання листівок захисникам;
- проведення майстер-класів із торцювання та одночасного читання книжки О. Радушинської «Метелики у крижаних панцирах»;
- організація подорожей до музейного простору Василя Земляка;
- написання радіодиктанту національної єдності у День української писемності та мови;
- у рамках святкування Дня української писемності та мови на сторінці об'єднання «ЛІТтера» у Фейсбук [13] розміщено ролики, в яких діти декламують улюблені вірші;
- презентація книг у рамках проєкту «Відсіч. Літературний марафон»;
- організація творчих зустрічей з житомирськими письменниками і поетами під час марафону «ЛІТтера єднає»;
- у рамках різних акцій до Дня незалежності України реалізували 24 добрі справи українця – (розписують шоперів, малювання, декламування віршів, плетіння патріотичних браслетів тощо).

Краєзнавча діяльність об'єднання бібліотек «ЛІТтера» пов'язана з організацією для родин ВПО подорожей «Дивовижна Житомирщина», вікторин, літературних квестів [12; 13].

Серед заходів та успішних проєктів Малинської центральної публічної бібліотеки імені В. Скуратівського (далі – Малинська ЦПБ ім. В. Скуратівського) варто назвати:

- челендж «Жовто_блакитне_серце_ніколи_не_здається»;
- виставка-експозиція «Українська незалежність: час випробувань» (До Дня незалежності України);
- благодійний ярмарок «Символіку купи – ЗСУ допоможи» (за участю бібліотекарів символіку виготовляли діти);
- екскурсія по «Василевій світлиці»;
- літературно-історичний марафон «Конституція – оберіг нашої державності»;
- виставка-інсталяція «Конституція – паспорт держави» (До Дня Конституції);
- розмовний клуб «Говоримо українською»;
- організація «Тижня молодіжної книги»;
- пізнавальний книгозабіг «Молодіжна книга-ювіляр 2023»;
- діалог-шоу «Книга твого формату»;

• щомісячна традиційна періодична виставка «Літературний календар»;

• щорічний конкурс народознавчої роботи «Малинщина моя – Берегиня моя»;

• велоквест «#Моя держава #Моя Конституція #Моя громада» та багато інших [2; 4].

На блозі Малинської ЦПБ ім. В. Скуратівського БібліоМалин започатковано унікальний проєкт «Щоденник війни очима бібліотекарів» – це розповіді бібліотекарів Малинської громади про початок війни, щоденну роботу на Перемогу, допомогу односельцям у часи важких випробувань [2].

На головній сторінці сайту Вінницької ОУНБ ім. Валентина Отамановського для дітей та підлітків розміщено нові надходження (видання з історії України, теперішню війну, Майдан 2012–2014 рр. тощо) [8]. Освітні послуги бібліотеки включають тренінги з основ роботи на ПК, вивчення іноземних мов, клуби та гуртки за інтересами, соціокультурні заходи тощо. Серед найвідоміших варто назвати:

• інтерактивна вікторина «Що ми знаємо про Європейський Союз?»;

• виставки «Читайко-відгадайко» (для дітей), «Прийти в цей світ – зорею спалахнути» (до 80-річчя В. Кобця), «Українська мова – спадщина тисячоліття» (до Дня української писемності та мови);

• тематична година «Книгознавчі студії»;

• майстер-класи з фомфлористики – брошки «Дівочий виноград», «Будячок» та багато інших;

• мистецька година «Живопис може творити чудеса»;

• виставка картин Н. Павлусенко «Герої козацької України»;

• інформаційна година «Як подбати про своє емоційне здоров'я»;

• зустріч групи самодопомоги від громадського об'єднання «ВКУПІ» за підтримки Ресурсного центру «ГУРТ» тощо.

Розділ «Клуби, гуртки – приєднуйтесь!» на сайті Вінницької ОУНБ ім. Валентина Отамановського пропагує 12 освітньо-дозвіллєвих платформ, за назвами яких можна визначити їхнє призначення: «Українське слово», «Молодий економіст», «Зустріч», екологічний клуб «День Х», гендерний клуб «Я+Ти=Ми», громадська юридична приймальня, молодіжний юридичний лекторій «Феміда», науково-краєзнавчий клуб «Дослідник краю», консультаційний пункт «Молодому науковцю», економічні ігри / тренінги, «Садівник», студія творчості «Усе підвладно руці майстра» [10].

Фейсбук сторінка «Бібліотеки Вінничини і реформи» вміщує дописи та медіафайли про різні атракції: плетіння сіток та килимків, пошиття одягу, прапорів, білизни, постілі для ЗСУ, збір на авто для ЗСУ, збір літератури для Центру психічного здоров'я та реабілітації «Лісова поляна» МОЗ України, проєкт «ВідНова:UA», конкурс «КНИЖКОВІРШ», проєкт «Валізка з книжками», обласний конкурс буктрейлерів (на розгляд журі конкурсу подано 77 робіт), презентації книг та зустрічі з місцевими авторами [3].

Андрій Гижков в оголошенні термінового збору коштів на книги для Сил Спеціальних Операцій наголошує: «Ми всі звикли допомагати – продуктами, одягом, машинами, ліками, дронами, тепловізорами «…» А тепер запит на книги!!!! Лиш погляньте цей список. Це книги про тактику і стратегію військових операцій. Що надзвичайно тішить і вражає, що наші захисники з Сил Спеціальних Операцій вдосконалюються і навчаються!» [3].

Тобто, в умовах війни змінюється власне парадигма (*грец.* παραδειγμα – взірець – у загальному значенні – теоретико-методологічна модель) українського бібліотекознавства. Тому на часі – фундаментальне переосмислення та визначення актуальних базових засад і обґрунтування практикоорієнтованої концепції функціонування бібліотечної справи України в умовах сучасних суспільних викликів і трансформаційних зрушень. Це повинно реалізуватися у прикладних наукових дослідженнях, результати яких будуть упроваджені в адаптовану бібліотечну практику через ефективні форм та методи роботи, враховуючи значний досвід закордонних бібліотек в умовах війни.

Висновки. Інформаційна технологізація бібліотечно-інформаційної сфери сприяла швидкій адаптації до складних умов воєнного часу роботи бібліотечних закладів, позитивно вплинула на зміцнення ролі українського бібліотечного інституту в соціумі. У контексті загальних стратегій та перспектив розвитку українського суспільства і глобальних технологічних змін бібліотеки стали центрами дієвої участі у житті громадян, середовищем реалізації креативних проєктів, майданчиком соціальної активності, що засвідчує зміну парадигми бібліотекознавства: бібліотека від закладу культури, надання інформації і знань читачу в інформаційному суспільстві переходить на якісно новий рівень у цифрову епоху через упровадження у бібліотечну практику інноваційних форм і методів роботи. Не зважаючи на повномасштабну війну та її жахливі наслідки (руйнування будівель, втрата фондів, загибель бібліотечних працівників), український

бібліотечний інститут оптимально зреагував на виклики сьогодення і засвідчив затребуваність бібліотек як загальнодоступних соціокультурних дозвіллєвих закладів, місія яких трансформувалася з джерела знань і достовірної інформації в надійного співучасника у різноманітній підтримці громадян, багатоаспектній роботі на Перемогу.

Список бібліографічних посилань

1. Аксьонова Н. Бібліотерапія як напрям діяльності бібліотек в умовах російсько-української війни. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2022. Вип. 64. С. 107–119.

2. БібліоМалин : блог. *Центральна публічна бібліотека імені Василя Скуратівського*. URL: https://bibliomalin.blogspot.com/.

3. Бібліотеки Вінничини і реформи. *Facebook*. https://www.facebook.com/groups/1022893281100102/.

4. Бібліотечна платформа Малинщини. *Facebook*. URL: https://www.facebook.com/profile.php?id=100066594044831.

5. Бондарчук Я. Діяльність Наукової бібліотеки Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогово на шляху до перемоги. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 4. С. 2–3.

6. Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського : вебсайт. URL: https://library.vn.ua/.

7. Горбатенко Ю. Військовий час дитячих бібліотек Одеси. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 4. С. 4–5.

8. Забіянов Є., Антонюк Д. Бібліотечний театр та відеогеймінг. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3. С. 2–4.

9. Косій А. Бібліотеки Снігурівщини: втрати і нові горизонти. *Бібліотечна планета*. 2023. № 2. С. 9–11.

10. Клуби, гуртки – приєднуйтесь! *Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського* : вебсайт. URL: https://library.vn.ua/pro-biblioteku/klubi-gurtki.

11. Кравець Л. Функції бібліотек України в умовах сучасних викликів війни. *Інформація та соціум:* збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 02 червня 2023 р.). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса. 2023. С. 90–93.

12. «ЛІТтера» : вебсайт. URL: https://littera.zt.ua/blog/istoriya-uspihu-littery.

13. «ЛІТтера». *Facebook*. URL: https://www.facebook.com/groups/644372162886004/.

14. Новальська Ю. В. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг* : матеріали Міжнар. наук. конф. (4–6 жовт. 2022 р.) / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2022. С. 77–79.

15. Поділля. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%BB%D0%BB%D1%8F (дата звернення: 20.08.2023).

16. Сватула Т. Бібліотеки Херсонщини під час окупації: нотатки під обстрілами. *Бібліотечна планета*. 2023. № 2. С. 6–9.

17. Сердюк С., Герасимов С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3. С. 9–14.

18. Центральна публічна бібліотека імені Василя Скуратівського : YouTube-канал. URL: https://www.youtube.com/channel/UCO82PKz2FQMgJcJj7YSCJFA/featured (дата звернення: 11.08.2023).

19. Чегринець М. У тяжкі часи бібліотека згуртувала нас (Роздуми про мир та війну). *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3. С. 15–18.

20. Шум Л., Алексеєнко К. Бібліотеки під час війни: внесок в загальну справу перемоги. *Рубрика Медіарішень*. URL: https://rubryka.com/blog/biblioteky-pid-chas-vijny/.

References

1. Aksjonova, N. (2022). Biblioterapiia yak napriam diialnosti bibliotek v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Bibliotherapy as a field of activity of libraries in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, 64*, 107-119. [In Ukrainian].

2. BiblioMalyn : bloh [BiblioMalyn: blog]. *Vasyl Skurativskyi Central Public Library*. Retrieved from https://bibliomalin.blogspot.com/ [In Ukrainian].

3. *Biblioteky Vinnychyny i reformy* [Libraries of Vinnytsia and reforms]. *Facebook*. Retrieved from https://www.facebook.com/groups/1022893281100102/ [In Ukrainian].

4. *Bibliotechna platforma Malynshchyny* [Library platform of Malynshchyna]. *Facebook*. Retrieved from https://www.facebook.com/profile.php?id=1000654044831. [In Ukrainian].

5. Bondarchuk, Ya. (2022). Diialnist Naukovoi biblioteky Vinnytskoho natsionalnoho medychnoho universytetu imeni M. I. Pyrohovo na shliakhu do peremohy [Activities of the Scientific Library of the M. I. Pyrogovo Vinnytsia National Medical University on the way to victory]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, *4*, 2-4. [In Ukrainian].

6. *Vinnytska oblasna universalna naukova biblioteka imeni Valentyna Otamanovskoho*: vebsait [Valentin Otamanovskyi Vinnytsia Regional Universal Scientific Library: websayte]. Retrieved from https://library.vn.ua/. [In Ukrainian].

7. Horbatenko, Yu. (2022). Viiskovyi chas dytiachykh bibliotek Odesy [Children's libraries of Odesa during the war]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka, 4,* 4-5. [In Ukrainian].

8. Zabiianov, Ye., & Antonyuk, D. (2022). Bibliotechnyi teatr ta videoheiminh [Library theater and video gaming]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, *3,* 2-4. [In Ukrainian].

9. Kosii, A. (2023). Biblioteky Snihurivshchyny: vtraty i novi horyzonty [Libraries of the Snigur region: losses and new horizons]. *Bibliotechna planeta, 2,* 9-11. [In Ukrainian].

10. Kluby, hurtky - pryiednuytes! [Clubs, groups - join!]. *Valentin Otamanovskyi Vinnytsia Regional Universal Scientific Library: website.* Retrieved from https://library.vn.ua/pro-biblioteku/klubi-gurtki. [In Ukrainian].

11. Kravets, L. (2023, June 2). Funktsii bibliotek Ukrainy v umovakh suchasnykh vyklykiv viiny [Functions of Ukrainian libraries in the conditions of modern challenges of war]. In *Information and society. Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference.* (pp. 90-93), DonNU imeni Vasylia Stusa. Vinnytsia, Ukraine. [In Ukrainian].

12. ″LITtera″ [″LITTERA″]: website. Retrieved from https://littera.zt.ua/blog/istoriya-uspihu-littery. [In Ukrainian].

13. ″LITteraм″ [″LITTERA″]. *Facebook*. Retrieved from https://www.facebook.com/groups/644372162886004/ [In Ukrainian].

14. Novalska, Yu. V. (2022, October 4-6). Publichni biblioteky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Public libraries of Ukraine under martial law]. In *Library. Science. Communication. Innovative transformations of resources and services. Proceedings of the International Scientific Conference.* (pp. 77-79). [In Ukrainian].

15. Podillia [Podillia]. In *Wikipedia*. *Free encyclopedia*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%96%D0%BB%D0%BB%D1%8F. [In Ukrainian].

16. Svatula, T. (2023). Biblioteky Khersonshchyny pid chas okupatsii: notatky pid obstrilamy [Libraries of the Kherson region during the occupation: notes under shelling]. *Bibliotechna planeta, 2*, 6-9. [In Ukrainian].

17. Serdyuk, S., & Herasymov, S. Biblioteky Ukrainy pid chas viiny: adaptatsiya do novykh realii ta vyznachennia priorytetiv [Libraries of Ukraine during the war: adaptation to new realities and determination of priorities]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, *3*, 9-14. [In Ukrainian].

18. *Tsentralna publichna biblioteka imeni Vasylia Skurativskoho* [Vasyl Skurativskyi Central Public Library]. YouTube channel. Retrieved from https://www.youtube.com/channel/UCO82PKz2FQMgJcJj7YSCJFA/featured. [In Ukrainian].

19. Chehrynets, M. (2022). U tiazhki chasy biblioteka zghurtuvala nas (Rozdumy pro myr ta viinu) [In difficult times, the library united us (Reflections on Peace and War)]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka, 3*, 15-18. [In Ukrainian].

20. Shum, L., & Alekseienko, K. Biblioteky pid chas viiny: vnesok v zahalnu spravu peremohy [Libraries during the war: contribution to the common cause of victory]. *Rubryka Mediarishen.* Retrieved from https://rubryka.com/blog/biblioteky-pid-chas-vijny/.[In Ukrainian].

Tatiana Poberezhna,
https://orcid.org/0009-0006-7028-6253,
Postgraduate Student,
Department of Cultural Studies and Information Communications,
National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)
St. Lavrska, 9, Kyiv, 02000, Ukraine
e-mail: dis5121.tpoberezhna@dakkkim.edu.ua

EXPANSION OF TASKS IN THE ACTIVITIES OF PODILLIA PUBLIC LIBRARIES IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

The purpose of the article is to study the expansion of the tasks of public libraries of Podillia in the conditions of martial law in Ukraine. The **methodological basis** of the article was the methods of analysis and synthesis, systemic and structural-functional, comparison and generalization. **Scientific novelty.** The expansion of the tasks and enrichment of the functions of public libraries in Podillia in the conditions of the Russian-Ukrainian war, which is caused by a change in priorities in library practice, is represented. It is argued that the library affair of Ukraine in the conditions of martial law in Ukraine adapted to new realities through the introduction of new directions of work oriented to the needs of the community and local residents, which positively affected the image of libraries. **Conclusions.** The information technologization of the library and information sphere contributed to the rapid adaptation to the difficult conditions of the wartime work of library institutions, positively influenced the strengthening of the role of the Ukrainian library institute in society. In the context of general strategies and prospects for the development of Ukrainian society and global technological changes, libraries have become centers of effective participation in the lives of citizens, an environment for the implementation of creative projects, a platform for social activity, which testifies to a change in the paradigm of librarianship: the library from a cultural institution, providing information and knowledge to the reader in the information society moves to a qualitatively new level in the digital era through the introduction of innovative forms and methods of work into library practice. Despite the full-scale war and its terrible consequences (destruction of buildings, loss of funds, death of library workers), the Ukrainian library institute responded optimally to the challenges of today and testified to the demand of libraries as publicly accessible socio-cultural leisure facilities, whose mission was transformed from a source of knowledge and reliable information a reliable accomplice in various support of citizens, multifaceted work for Victory.

Keywords: library science, library affair, Podillia public libraries, information and communication technologies, information resource, information space; digitization.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2023 р.

УДК 37.091.32:004.77]:[005.963:023.5]:[061.2(100):02

Лілія Прокопенко,
https://orcid.org/0000-0003-0531-6111,
кандидатка історичних наук, доцентка,
головна бібліотекарка,
Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого (м. Київ, Україна)
вул. Грушевського, 1, 01001, м. Київ, Україна
e-mail: prokopenko888888@gmail.com

ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ Е-ФОРМ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ БІБЛІОТЕКАРІВ (ІЗ ДОСВІДУ ІФЛА)

Мета статті – розглянути основні характеристики вебінарів як найпоширенішої е-форми підвищення кваліфікації бібліотекарів, визначити їх освітній потенціал, проаналізувати особливості вебінарів ІФЛА, обґрунтувати їх ефективність та окреслити значення для професійного розвитку бібліотекарів України. **Методологічною основою** дослідження є загальнонаукові засади об'єктивності, комплексності, наступності та всебічності. З позицій наукової методології проблема розглядається на основі системного підходу. Досягнення поставленої мети здійснювалося за допомогою системи загальнонаукових та бібліотекознавчих методів: теоретичних (аналіз, синтез тощо), емпіричних (опис), оглядово-аналітичного, порівняльного, термінологічного та інших. **Наукова новизна** полягає у дослідженні дидактичних можливостей вебінарів для бібліотекарів як е-форми підвищення кваліфікації, виявленні особливостей вебінарів ІФЛА, визначенні їх ефективності та перспектив використання для підвищення кваліфікації бібліотекарів України. **Висновки.** Розглянуто сутність вебінарів як найпоширенішої е-форми підвищення кваліфікації бібліотекарів, охарактеризовано їхні переваги і недоліки. Доведено, що вебінар як засіб підвищення кваліфікації бібліотекарів яскраво демонструє переваги навчання на основі використання е-контенту та е-співпраці учасників освітнього процесу, що є прикметною особливістю отримання освіти у сучасному світі, розширюючи можливості доступу різних категорій учасників до якісного навчання та підвищення кваліфікації завдяки застосуванню інформаційно-комунікаційних та інноваційних освітніх технологій. Узагальнено інформацію про організацію професійних вебінарів для бібліотекарів різними структурними підрозділами ІФЛА. Наголошено на цінності і важливості вивчення й опрацювання досвіду організації та проведення подібних заходів для удосконалення вітчизняної практики підвищення кваліфікації бібліотекарів і поліпшення рівня підготовки лекторів та викладачів.

Ключові слова: підвищення кваліфікації бібліотекарів, бібліотечна освіта, ІФЛА, міжнародне бібліотечне співробітництво, дистанційне навчання, освіта впродовж життя, неформальна освіта бібліотекарів, вебінари.

Актуальність теми дослідження. В умовах трансформаційних процесів, які сьогодні відбуваються у бібліотечній справі України під впливом низки політичних, економічних, соціальних, культурних чинників, актуалізуються питання відповідності рівня кваліфікації вітчизняних бібліотекарів викликам часу та життєво важливим, відповідальним завданням, які ставить перед ними сучасне суспільство.

Нагальна потреба сьогодення – кардинальні зміни у системі вітчизняної бібліотечної освіти, підготовки кадрів та підвищення кваліфікації бібліотекарів, які б відповідали міжнародним стандартам згідно з новітніми вимогами до професії. Стабільною основою і найефективнішим інструментом навчання бібліотекарів та забезпечення їхньої готовності до виконання нових соціальних і технологічних завдань є освіта впродовж життя. Однак такий підхід вимагає модернізації змісту і форм професійної освіти задля досягнення належного рівня і обсягу знань бібліотечного фахівця, необхідних для розширення професійного бачення та творчого й ефективного вирішення прикладних завдань, пов'язаних зі зростаючою інтелектуалізацією праці.

Бібліотекарі потребують принципового оновлення та осучаснення професійних компетенцій, створення належних умов для фахового і особистісного розвитку, мобільності, професійної соціалізації, необхідних для стимулювання виробничої і творчої діяльності у середовищі, яке швидко і принципово змінюється.

Специфіка сучасних умов функціонування вітчизняної системи підвищення кваліфікації бібліотекарів пов'язана як із запровадженням з березня 2020 року карантинних обмежень, застосованих для запобігання поширенню інфекційного захворювання, викликаного гострою респіраторною хворобою COVID-19, яку спричинив коронавірус SARS-CoV-2, так і з введенням воєнного стану від 24 лютого 2022 р. у зв'язку із російською військовою агресією проти України. Ці обставини змусили кардинально переорієнтовувати окреслену сферу діяльності переважно на дистанційний формат, використовувати гнучкі моделі навчання, які дозволяють адаптуватися до різних складних і невизначених умов роботи та професійного розвитку. Практика показує, що за таких обставин особливої популярності набули професійні вебінари як оптимальна е-форма підвищення кваліфікації бібліотекарів, що й актуалізує необхідність бібліотекознавчого узагальнення цього досвіду.

Аналіз досліджень та публікацій. Широке коло питань, пов'язаних з

підвищенням кваліфікації бібліотекарів, є об'єктом постійної уваги теоретиків і практиків бібліотечної справи. Достатньо ґрунтовно у вітчизняному бібліотекознавстві досліджено історію становлення і розвитку бібліотечної освіти, підвищення кваліфікації бібліотекарів, висвітлено організаційні аспекти цієї діяльності на різних етапах. У публікаціях останніх років автори активно вивчають сучасний стан питання і насущні завдання, які постають в окресленій сфері у вітчизняному просторі. Так, М. Іванова і Н. Білінець розглянули нормативно-правове забезпечення підготовки та підвищення кваліфікації працівників бібліотечної справи [2]. О. Клименко і О. Сокур вивчали організаційні аспекти системи підвищення кваліфікації бібліотечних працівників у мережі бібліотек НАН України [4], обґрунтували базові засади дистанційного навчання бібліотекарів як складника цієї системи, зробили спробу класифікації заходів з підвищення кваліфікації бібліотекарів за різними критеріями [3]. Особливості підвищення кваліфікації працівників бібліотек закладів вищої освіти України, форми і методи їхнього професійного навчання досліджувала І. Макеєва [8].

Визначаючи активне впровадження в освітній процес новітніх інформаційних технологій, зокрема у дистанційне навчання, як один із основних напрямів розбудови системи бібліотечної освіти та підвищення кваліфікації, бібліотекознавці недостатньо зосереджені на вивченні теоретичних, дидактичних та прикладних аспектів конкретних форм і засобів такого навчання.

Водночас ці питання традиційно плідно досліджуються у вітчизняних і зарубіжних наукових працях з педагогіки. Йдеться, зокрема, і про застосування вебінарів для задоволення різноманітних освітніх потреб, як у системі підвищення кваліфікації, так і у неформальній освіті та в освіті впродовж життя. Дослідники ґрунтовно аналізують переваги і недоліки платформ, орієнтованих на проведення вебінарів, характеризують вебінар як один із найкращих інструментів для колаборативної форми організації навчання дорослих. Проблематика вебінарів розкрита у публікації Н. Морзе, А. Кочаряна і Л. Варченко-Троценко, які узагальнили досвід використання вебінар-орієнтованих платформ та переваги їх застосування для дистанційного навчання та для підвищення кваліфікації викладачів [9]. Н. Димар [1], В. Котяк [5] досліджували використання вебінарів в освіті та у системі підвищення кваліфікації. В. Кухаренко детально описав технічне й програмне забезпечення для вебінарів, визначив їх переваги в процесі навчання дорослих, розробив загальні рекомендації щодо їх організації та проведення [6].

Аналіз публікацій дозволяє констатувати високу популярність вебінару як засобу навчання і е-форми підвищення кваліфікації працівників різних галузей. Однак, незважаючи на те, що вебінари вже активно використовуються і у системі підвищення кваліфікації бібліотекарів, такий досвід ще недостатньо вивчений, систематизований і узагальнений.

Мета статті – розглянути основні характеристики вебінарів як найпоширенішої е-форми підвищення кваліфікації бібліотекарів, визначити їхній освітній потенціал, проаналізувати особливості вебінарів ІФЛА, обґрунтувати їх ефективність та окреслити значення для професійного розвитку бібліотекарів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи освітню діяльність у період пандемії, зумовленої гострою респіраторною хворобою COVID-19, О. Клименко і О. Сокур відзначили цінне практичне значення можливостей дистанційного навчання для бібліотечних працівників, яке дослідниці трактують так: «Форма навчання з метою опанування новими фаховими знаннями, засвоєння інноваційних професійних компетенцій, підвищення інтелектуального рівня, розвитку творчих здібностей та розкриття пізнавального потенціалу, що сприяє підвищенню ефективності роботи в різних (зокрема й несприятливих) умовах зовнішніх впливів, із використанням комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, які забезпечують інтерактивну взаємодію учасників за допомогою різних навчальних заходів (семінар, лекція, вебінар, курс, консультація тощо)» [3, с. 89].

У новому освітньому цифровому середовищі, яке швидко розвивається, стираючи межі між формальною і неформальною освітою, для проведення професійних тренінгів бібліотекарів набули широкого застосування різні новітні формати і засоби навчання. Особливе місце серед е-форм займають вебінари.

Вебінар (*англ.* web + seminar, webinar) як інтерактивне мережеве навчальне заняття проводиться у режимі реального часу, дозволяє імітувати навчання «face to face», надаючи учасникам інструменти для спільної роботи в дистанційному режимі, забезпечує високу ефективність засвоєння теоретичного матеріалу, дозволяє формувати професійні компетенції, налаштовувати інформаційну насиченість, витримувати активний темп заходу та уможливлює високу продуктивність роботи усіх учасників.

Основна технологія вебінару – це відеоконференція, під час якої взаємодія між учасниками відбувається на основі обміну даними. Для

організації такої форми взаємодії використовується відповідне програмне забезпечення, так звані вебінар-орієнтовані платформи. Найпопулярнішими з них є MyOwnConference, Google Meet, Skype, Zoom, OpenMeetings, Livestorm, ClickMeeting тощо. Інтерфейс кожної з таких платформ визначає розподіл ролей учасників вебінару і надає можливість організовувати доступ до застосування певних функцій відповідно до цих ролей. Йдеться, зокрема, про трансляцію аудіо- та відеоматеріалів, демонстрацію презентацій та інших документів, спілкування між учасниками вебінару в чаті за допомогою текстових повідомлень, проведення опитування, демонстрацію робочого столу, використання інтерактивної дошки, запис відео та аудіосигналу тощо [1, с. 280].

Високий рівень інтерактивності під час вебінару забезпечується можливістю повноцінного залучення у процес спілкування усіх слухачів. Існують різні способи, що уможливлюють таку інтерактивність: візуалізація обговорення, онлайн-опитування, створення конспекту, обмін файлами, запис і поширення змісту вебінару тощо [9, с. 120]. Візуалізація обговорення може проводитись із використанням презентації, демонстрації зображення робочого столу комп'ютера або передбачає роботу в певних додатках. Технічні можливості вебінар-орієнтованих платформ забезпечують різноманітне візуальне та звукове оформлення заходу. Водночас спікер має можливість керувати інтерактивним спілкуванням, візуальним і звуковим оформленням і додавати інших спікерів. Учасники вебінару також мають можливість візуалізувати свою відповідь з дозволу організатора. За необхідності є можливість поширювати серед учасників вебінару окремі файли із зазначенням рівнів дозволу (для редагування чи перегляду), давати посилання на відеозапис. Сучасні вебінар-орієнтовані платформи дозволяють записувати захід у форматі .mp4, що уможливлює його повторний перегляд.

Як зазначає Н. Димар, стратегії проведення вебінарів залежать від мети, завдань та рівня підготовленості цільової аудиторії. Так, стратегія може бути інструментальною, яка зазвичай спрямована на формування професійних компетенцій; інтерактивною, яка полягає в можливості отримати зворотній зв'язок і відповідну реакцію учасників; презентаційною, що передбачає ознайомлення з представленим матеріалом без обговорення його змісту [1, с. 281].

Переваги і недоліки вебінару як засобу навчання і е-форми підвищення кваліфікації фахівців детально досліджені у науковій і виробничій літературі. Зокрема, визначено доцільність його використання з огляду на

здатність долати географічні, часові, адміністративні, організаційні та інші бар'єри на шляху отримання освіти. Високий ступінь інтерактивності учасників, можливість запису, повторного перегляду і навіть створення власної своєрідної бібліотеки вебінарів, невисока собівартість вебінару як освітнього продукту, а отже – і невелика ціна для слухача, можливість дотримання анонімності участі – всі ці позитивні характеристики вебінару роблять його доступним і привабливим для цільової аудиторії будь-якої вікової категорії.

Водночас вебінарам, як і іншим формам дистанційного навчання, притаманне деяке зниження емоційного зв'язку між спікером і слухачами, яке є принципово важливим для будь-якої освіти – і формальної, і неформальної.

Основні характеристики вебінару відповідають особливостям бібліотекарів як цільової групи підвищення кваліфікації та неформальної освіти, її пізнавально-інформаційним інтересам і запитам, незалежно від віку, місця, часу. Саме така організаційна форма органічно вписується у нинішній спосіб життя багатьох представників професії в Україні. Вебінари характеризуються доступністю і високим рівнем мотивації слухачів-бібліотекарів, усвідомленою потребою в отриманні знань, сприяючи не тільки професійному самовдосконаленню, але і розвитку особистісних якостей дорослих. Важливий позитивний ефект вебінарів полягає також у тому, що вони певною мірою уможливлюють психологічний захист від деструктивного впливу суспільства, оскільки у процесі розвитку власної пізнавальної активності людина реалізує себе, своє позитивне ставлення до навколишнього світу, самої себе, інших людей. І у такий спосіб доросла людина захищає себе від руйнівних тенденцій особистісної самореалізації в таких негативних видах діяльності як суперництво, агресія, нездорова конкуренція тощо [7, с. 96].

Важливими для підвищення професійної кваліфікації є вебінари, організовані за ініціативи національних, обласних публічних, університетських бібліотек.

Основна відповідальність перед суспільством за підвищення власної кваліфікації, зокрема і шляхом участі в освітніх заходах, що дозволяють постійно поповнювати знання та вдосконалювати навички, лежить безпосередньо на бібліотечних фахівцях. Кодекси професійної етики, як міжнародні, так і національні зазвичай містять положення, згідно з якими бібліотекарі прагнуть досконало опановувати професію шляхом підвищення своєї кваліфікації та удосконалення професійної компетентності.

Однак, як справедливо зауважують науковці, хоча активна участь у заходах підвищення кваліфікації як гарантія перманентного переходу від нижчого рівня професійного зростання до вищого є дієвим інструментом інтегративної освіти бібліотечних працівників, непростим завданням для бібліотекарів є вибір заходів із широкого кола пропонованих в освітньому і професійному полі [3, с. 90].

За умов простого доступу до мережі Інтернет, широкого використання комп'ютерів, смартфонів та соціальних мереж, завдання знаходження, полегшення вибору і використання доречних заходів, за рекомендаціями Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА, The International Federation of Library Associations and Institutions, IFLA), покладається на роботодавця. Так само, як і функція заохочення тих осіб, чиї зусилля із здобуття освіти і підвищення кваліфікації сприяють успіху бібліотечної установи загалом [11, с. 28].

До надійних джерел такої інформації справедливо відносять громадські професійні асоціації, як національні, так і міжнародні. Саме їхні заходи визнаються оптимальними для переважної більшості фахівців галузі.

Підвищення професійної кваліфікації може здійснюватися у формі заняття з наставником, організації екскурсій на робочі місця, читання фахової наукової літератури з бібліотекознавства та суміжних дисциплін, участі у роботі груп, комітетів, спеціальних проєктах за місцем роботи та в рамках професійних асоціацій тощо [11, с. 27].

Одним із лідерів у справі організації підвищення кваліфікації є найбільше міжнародне бібліотечне об'єднання – ІФЛА – незалежна неурядова некомерційна глобальна професійна організація відкритого типу, основною метою діяльності якої є підтримка інтересів бібліотечних та інформаційних асоціацій, бібліотек, інформаційних служб, бібліотекарів та громад, яких вони обслуговують у всьому світі. Сьогодні у роботі організації беруть участь більше 1,5 тис. представників від 150 країн світу.

Згідно із «Стратегією ІФЛА на 2019–2024 рр.» основні напрями діяльності федерації охоплюють чотири сфери реалізації її місії. З-поміж них важливе місце належить стратегічному напряму 3, що передбачає «об'єднання і зміцнення бібліотечної галузі» [12, с. 6]. Діяльність у цьому напрямі, зокрема, полягає у наданні міжнародної платформи для обміну досвідом та інноваціями, в організації навчання бібліотекарів із різних країн та сприяє професійному розвитку на всіх рівнях.

У цьому напрямі серед ключових ініціатив, які забезпечують основу

для проведення заходів, спрямованих на зміцнення бібліотечної сфери і реалізацію спільного бачення, визначено такі:

✓ надання оптимальних можливостей для особистого спілкування та навчання, максимально використовуючи потенціал особистих зустрічей для об'єднання бібліотечної спільноти та подолання бар'єрів на шляху до співпраці, забезпечення доступу до нових знань та сприяння обміну ідеями;

✓ підтримка віртуального спілкування та зв'язків, розвиток «духу постійного співробітництва» у бібліотечній сфері за допомогою віртуальних інструментів мережевої взаємодії, які дозволять кожному бібліотекарю приєднуватися та брати участь у діалозі на глобальному рівні;

✓ зміцнення бібліотечної галузі на національному та регіональному рівнях, зокрема, шляхом розвитку бібліотечних асоціацій та установ, розбудова потенціалу бібліотечної справи з урахуванням регіональних та національних особливостей та вимог;

✓ забезпечення можливостей цільового навчання та професійного розвитку відповідно до сучасних освітніх та професійних тенденцій, а саме: розширення можливості щодо вивчення та залучення аудиторії, організація навчання з основ адвокації, підготовка та консолідація майбутніх лідерів у професії [12, с. 6].

ІФЛА позиціонує себе як осередок авторитетних і оригінальних досліджень та джерел, що стосуються бібліотечно-інформаційної сфери, і зобов'язується надавати професійній спільноті актуальні дані, знання та інноваційні ідеї. Реагування на сучасні виклики спрямовано на зміцнення бібліотечної сфери у напрямі надання суспільству високоякісних послуг, що відповідають сучасним потребам; вони сприяють грамотності, підтримці інновацій, збереженню культурної спадщини та доступу до інформації для всіх користувачів.

Аналіз розділу «Події» у структурі вебсайту федерації показав, що починаючи від 2020 р. діяльність ІФЛА із проведення вебінарів значно активізувалася [10]. Загалом середня кількість освітніх заходів для бібліотекарів, організованих у форматі вебінарів, становила 70 на рік.

Цілком очевидно, що причиною перенесення переважної більшості професійних заходів в онлайн стала пандемія, спричинена хворобою COVID-19. Організаторами вебінарів ІФЛА переважно є секції – структурні підрозділи федерації, у яких здійснюється основна професійна робота ІФЛА. Секції виокремлюються або за видами бібліотек, або за напрямами бібліотечної роботи. Сьогодні в ІФЛА працюють 42 секції. З них у 2020–

2023 рр. як мінімум один вебінар провела 31 секція. Найактивнішими були Секція академічних і наукових бібліотек, Секція з безперервного професійного розвитку та навчання на робочому місці, Секція з освіти та підготовки кадрів, Секція з краєзнавства та генеалогії, Секція з управління бібліотечними асоціаціями, Секція публічних бібліотек, Секція науково-технічних бібліотек. Ці секції провели до 20 вебінарів упродовж вказаного періоду.

Високий освітній потенціал для науковців мають заходи Секції бібліотечної теорії та досліджень. Так, основними спікерами вебінару на тему «Міжнародні бібліотекознавчі дослідження», який відбувся 26 травня 2021 р., були професор Пітер Лор – видатний бібліотекознавець, викладач і практик, який працював директором Державної бібліотеки Південно-Африканської Республіки, у 2005–2008 рр. був генеральним секретарем ІФЛА; професорка Пармського університету (Італія) Анна Марія Таммаро, яка впродовж багатьох років очолювала Секцію бібліотечної теорії та досліджень, а зараз є головним редактором журналу «Digital Library Perspectives»; Емі Ван Ской – доцентка Університету Буффало (Нью-Йорк, США). Характеризуючи міжнародні і порівняльні бібліотекознавчі дослідження, учасники окреслили їхні особливості, типові проблеми, з якими стикаються науковці. П. Лор акцентував увагу на питаннях етики міжнародних досліджень, особливостях методології, культурних факторах таких наукових проєктів.

Цікавим для міжнародної фахової спільноти був захід Секції бібліотек із соціальних наук на тему «Методи досліджень у бібліотечній справі від А до Я: розробка, впровадження та поширення підтвердження вашого дослідження» (25 травня 2021 р.), впродовж якого учасники ознайомилися з основними підходами до вибору методів бібліотекознавчих досліджень, а також визначили їхні сильні і слабкі сторони.

Редколегія фахового видання федерації «IFLA Journal – у 2021 р. провела низку вебінарів на тему «Як опублікувати статтю у науковому журналі», орієнтованих на різні географічні регіони. Питання процедури вибору журналу для публікації результатів наукового дослідження, аспекти комунікації з редакцією, специфіки «IFLA Journal» викликали високу зацікавленість учасників заходу.

Окрім секцій, активними в організації вебінарів є також відділи ІФЛА (як професійні, так і регіональні), спеціальні групи за інтересами (наприклад, «Нові професіонали», «Фактичні дані про глобальне здоров'я

та здоров'я у разі стихійних лих»), консультативні комітети (наприклад, Консультативний комітет з питань культурної спадщини, Консультативний комітет з питань свободи доступу до інформації та свободи слова).

Тематика цих заходів охоплює дуже широке коло професійних питань і ключових проблем, які відносяться до сфери діяльності конкретного структурного підрозділу федерації, а також представляє успішні практики бібліотечної діяльності з різних країн світу.

Вебінари ІФЛА, відзначаючись новаторським підходом як до тематики, так і до форми її унаочнення, є цінним з практичної точки зору і цікавим і для українських фахівців освітнім ресурсом, який не тільки забезпечує отримання нових знань та професійних навичок, але і мотивує бібліотекарів до самоосвіти, сприяє формуванню ціннісних орієнтирів, що лежать в основі фахової стабільності.

Висновки. Вебінари для бібліотекарів, організовані ІФЛА, яскраво демонструють потужний потенціал цього інтерактивного освітнього засобу у нових умовах розвитку професії. Такі заходи виводять навчання і за чіткі межі інституційного простору, і за межі національного контексту. Крім того, вебінари ІФЛА підтверджують поширену сьогодні думку, що саме громадські організації мають дуже високий потенціал функціонування суб'єктів неформальної освіти і підвищення кваліфікації на відміну від формальної освіти, яка здійснюється офіційними освітніми закладами, акредитованими суспільством для освітньої діяльності.

З позицій методології, практики і організації цієї е-форми підвищення кваліфікації та неформальної освіти це є новий інструмент для бібліотечної справи. Розрізнений досвід проведення вебінарів для бібліотекарів в Україні не є системним. У багатьох лекторів і викладачів відчувається не тільки суттєвий брак культури проведення подібних заходів, але і недостатній рівень знань як щодо особливостей максимального повного використання потенціалу цього засобу навчання і можливостей програмного забезпечення вебінар-орієнтованих платформ, так і неповне розуміння засад психолого-педагогічного забезпечення освітнього процесу, орієнтованого на дорослу освічену аудиторію фахівців. Використання вебінарів у освітній діяльності для бібліотекарів повинно спонукати викладачів активніше і ґрунтовніше опановувати інноваційні методи навчальної і наукової діяльності і для підвищення власної кваліфікації.

У цьому контексті проведення досліджень порівняльного бібліо-

текознавства, які передбачають вивчення і опрацювання зарубіжного досвіду, моніторинг результативних практик, забезпечуються, зокрема, і такими заходами, як вебінари, організовані ІФЛА для бібліотекарів усього світу. Як новітній засіб навчання, вебінари є доречною відповіддю на нагальну потребу галузі у пошуку нових інтенсивних шляхів розвитку системи підвищення кваліфікації бібліотекарів України, що можуть забезпечити перехід на якісно інший етап. Потреба у розвитку е-форм саме у системі підвищення кваліфікації та неформальної освіти бібліотекарів – це не тільки потреба ринку праці, але і потреба трансформації свідомості у напрямі демократизації освіти, її відповідності новим вимогам суспільства, головною ознакою яких є неперервний процес оновлення знань впродовж всього життя людини, її професійна і соціальна адаптація у суспільстві.

Список бібліографічних посилань

1. Димар Н. Вебінар як форма навчання під час опанування студентами медичної біології. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 39. С. 278–282. URL: https:// doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.57.

2. Іванова М., Білінець Н. Нормативно-правове забезпечення підготовки та підвищення кваліфікації працівників бібліотечної справи. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2020. № 4. С. 5–7.

3. Клименко О., Сокур О. Дистанційне навчання бібліотечних працівників Національної академії наук України: теоретико-методологічні засади. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 2. С. 87–92. DOI: https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2022.263978.

4. Клименко О., Сокур О. Розбудова системи підвищення кваліфікації бібліотекарів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: від традицій до інновацій. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.* 2019. Вип. 11. С. 550–558.

5. Котяк В. Вебінари як засоби навчання у сучасній системі освіти. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.* Сер. *Психолого-педагогічні науки.* 2011. № 7. С. 130–133.

6. Кухаренко В. Використання вебінарів у навчальному процесі. *Комп'ютер у школі та сім'ї.* 2011. № 2. С. 12–16.

7. Лук'янова Л. Неформальна освіта дорослих як невід'ємна складова освіти впродовж життя. *Вісник Черкаського університету. Сер. Педагогічні науки.* 2012. Вип. 1. С. 94–97.

8. Макеєва І. Форми і методи професійного навчання співробітників бібліотек вищих навчальних закладів. *Бібліотечний вісник.* 2009. № 4. С. 37–43.

9. Морзе Н., Кочарян А., Варченко-Троценко Л. Вебінари як засіб підвищення

кваліфікації викладачів. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2014. Т. 42, вип. 4. С. 118–130. DOI: https://doi.org/10.33407/itlt.v42i4.1107.

10. *IFLA Events calendar: Discover opportunities to engage and connect with the global library field!* URL: https://www.ifla.org/events

11. *IFLA Guidelines for continuing professional development: principles and best practices* / Jana Varlejs, with input from Vivian Lewis, Susan Schnuer, Juanita Jara de Sumar ; Continuing Professional Development and Workplace Learning IFLA Section. 2nd ed. Netherlands: International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA), 2016. 83 p. Дата публ.: черв. 2016. URL: https://repository.ifla.org/handle/123456789/1111

12. IFLA Strategy 2019–2024. Netherlands: International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA), 2019. 8 p. Дата публ.: верес. 2016. URL: https://repository.ifla.org/handle/123456789/25

References

1. Dymar, N. (2021). Vebinar yak forma navchannia pid chas opanuvannia studentamy medychnoi biolohii [Webinar as a form of education for students' mastery of medical biology]. *Innovatsiina Pedahohika, 39*, 278-282. DOI: https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.57. [In Ukrainian].

2. Ivanova, M., Bilinets N. (2020). Normatyvno-pravove zabezpechennia pidhotovky ta pidvyshchennia kvalifikatsii pratsivnykiv bibliotechnoi spravy [Regulatory and legal support for training and advanced training of librarians]. *Bibliotechnyi Forum: Istoriia, Teoriia i Praktyka, 4,* 5-7. [In Ukrainian].

3. Klymenko, O., Sokur, O. (2022). Dystantsiine navchannia bibliotechnykh pratsivnykiv Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy: teoretyko-metodolohichni zasady [Distance learning of library employees of the National Academy of Sciences of Ukraine: theoretical and methodological principles]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia, 2*, 87-92. DOI: https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2022.263978 [In Ukrainian].

4. Klymenko, O., & Sokur, O. (2019). Rozbudova systemy pidvyshchennia kvalifikatsii bibliotekariv u Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: vid tradytsii do innovatsii [Development of the system of professional development of librarians in the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: from traditions to innovations]. *Zapysky Lvivskoi Natsionalnoi Naukovoi Biblioteky Ukrainy Imeni V. Stefanyka, 11,* 550-558. [In Ukrainian].

5. Kotiak, V. (2011). Vebinary yak zasoby navchannia u suchasnii systemi osvity [Webinars as a learning tool in modern education]. *Naukovi Zapysky Nizhynskoho Derzhavnoho Universytetu Imeni Mykoly Hoholia. Ser. Psykholoho-Pedahohichni Nauky, 7,* 130-133. [In Ukrainian].

6. Kukharenko, V. (2011). Vykorystannia vebinariv u navchalnomu protsesi [Using webinars in the learning process]. *Kompiuter u Shkoli ta Simi, 2*, 12-16. [In Ukrainian].

7. Lukianova, L. (2012). Neformalna osvita doroslykh yak nevidiemna skladova osvity vprodovzh zhyttia [Non-formal adults education as an integral component of lifelong learning]. *Visnyk Cherkaskoho Universytetu. Ser. Pedahohichni Nauky, 1*, 94-97. [In Ukrainian].

8. Makeieva, I. (2009). Formy i metody profesiinoho navchannia spivrobitnykiv bibliotek vyshchykh navchalnykh zakladiv [Forms and methods of professional training for library staff of higher educational institutions]. *Bibliotechnyi Visnyk, 4*, 37-43. [In Ukrainian].

9. Morze, N., Kocharian A., & Varchenko-Trotsenko L. (2014). Vebinary yak zasib pidvyshchennia kvalifikatsii vykladachiv [Webinars as a tool of teachers advanced training]. *Informatsiini Tekhnolohii i Zasoby Navchannia*, *42(4)*, 118-130. DOI: https://doi.org/10.33407/itlt.v42i4.1107 [In Ukrainian].

10. (2023, November 31). IFLA Events calendar: *Discover opportunities to engage and connect with the global library field!* Retrieved November 31, 2023 from https://www.ifla.org/events [In English].

11. Varlejs, J., Lewis, V., Schnuer, S., & Sumar, J. J. (2016). *IFLA Guidelines for continuing professional development: Principles and best practices*. (2nd ed.). Netherlands: International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). Retrieved from https://repository.ifla.org/handle/123456789/1111 [In English].

12. (2019). IFLA Strategy 2019-2024. Netherlands: International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). Retrieved from https://repository.ifla.org/handle/123456789/25 [In English].

Liliia Prokopenko,
https://orcid.org/0000-0003-0531-6111,
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Chief Librarian,
Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
1, Hrushevsky Str., Kyiv, 01001, Ukraine
e-mail: prokopenko888888@gmail.com

EDUCATIONAL POTENTIAL OF E-FORMS FOR LIBRARIANS ADVANCED TRAINING (IFLA CASES)

The purpose of the article is to consider the main characteristics of webinars as the most popular e-form of professional development and advanced training of librarians, to define their educational potential, to analyze the features of IFLA webinars, to substantiate their effectiveness and importance for the professional development of librarians in Ukraine. **The methodological basis** of the study are principles of objectivity, complexity, continuity and comprehensiveness. From the standpoint of scientific methodology, the problem is examined on the basis of a systematic approach. The achievement of the purpose of the study was carried out with a system of general scientific and library science methods: theoretical (analysis, synthesis, etc.), empirical (description), analytical, comparative, terminological and others. **Scientific novelty** is in the study of the didactic possibilities of webinars for librarians as a form of advanced training; identifying the features of IFLA webinars, determining their effectiveness and prospects for using them to improve the skills of librarians in Ukraine. **Conclusions.** The article considers the essence of webinars as the most popular e-form for librarians advanced training, describes their advantages and disadvantages. It has been proven that a webinar as an educational tool of advanced training for librarians clearly demonstrates the benefits of learning based on the use of e-content and e-collaboration of participants in the educational process, which is a distinctive feature of education in the modern world, expanding the access of various categories of participants to quality education and advanced training due to application of information and communication and innovative educational technologies. The information about the organization of professional webinars for librarians by various IFLA structural units is summarized. The value and importance of studying and developing the experience of organizing and holding such webinars to improve the Ukrainian practice of advanced training of librarians and the level of lecturers and teachers was emphasized.

Keywords: librarians advanced training, library education, IFLA, international library cooperation, distance learning, lifelong learning, non-formal education of librarians, webinars.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2023 р.

УДК 021.64:025.3:004:087](497)

Ірина Соколова,
https://orcid.org/0000-0003-4409-5630,
наукова співробітниця,
відділ теорії та історії бібліотечної справи,
Інститут бібліотекознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ 03039, Україна
e-mail: Sokolova@nbuv.gov.ua

КОРПОРАТИВНА КАТАЛОГІЗАЦІЯ В БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІЙ СИСТЕМІ COBISS (РЕГІОН ЗАХІДНИХ БАЛКАН)

Мета статті – представити досвід зарубіжних країн на прикладі корпоративної каталогізації в організаційній моделі об'єднання бібліотек у загальну бібліотечно-інформаційну систему COBISS та проаналізувати характеристики і тенденції розвитку корпоративного електронного каталогу цього регіону. **Методологічна база** дослідження ґрунтується на застосуванні комплексу загальнонаукових методів, зокрема аналізу та синтезу, порівняльного аналізу, узагальнення. **Наукова новизна.** Розглянуто та проаналізовано організаційно-функціональні аспекти корпоративної каталогізації в регіоні Західних Балкан, що практично не висвітлювалося в українській бібліотекознавчій літературі. **Висновки.** Бібліотечно-інформаційна система COBISS зробила можливим об'єднання бібліотек сусідніх країн через ведення корпоративної каталогізації, впорядкування і підтримання спільних БД, використання єдиного інструментарію в обслуговуванні користувачів. Після приєднання до корпоративної каталогізації бібліотечними фахівцями при роботі з локальними електронними каталогами окремих бібліотек створюється 25 % нових записів а здійснюється копіювання 75 % записів, що свідчить про ефективність системи, значну економію часу і фінансових ресурсів. Каталогізаторами і науковцями значна увага приділяється контролю якості введених бібліографічних записів. Знайомство з досвідом у справі корпоративної каталогізації інших країн може бути корисним при розробленні концепції і реалізації цих процесів у мережі українських бібліотек.

Ключові слова: корпоративна каталогізація, IZUM, COBISS, бібліотечно-інформаційна система, об'єднання бібліотек, взаємодія бібліотек.

Актуальність теми дослідження. На сьогодні електронне середовище стало невід'ємною частиною людського життя, що значною мірою змінює організацію роботи бібліотечно-інформаційних інституцій. Бібліотечна

спільнота зіткнулася з новими викликами, що вимагають осмислення свого місця і ролі в інформаційному середовищі. З огляду на це може бути корисним знайомство з досвідом корпоративної каталогізації в зарубіжних країнах, які мають інші можливості й перебувають на різних етапах на шляху до суспільства знань.

Аналіз досліджень і публікацій. В українському інформаційному просторі тема корпоративної каталогізації у регіоні Західних Балкан майже не представлена. С. Федушко та Ю. Сєров, описуючи створення і роботу електронної бібліотеки Словенії, надають коротку інформацію про словенський сектор корпоративного електронного каталогу станом на 2020 р. [1]. Робота бібліотечно-інформаційної системи COBISS і стан корпоративної каталогізації в регіоні висвітлюються у публікаціях закордонних фахівців, у матеріалах сайта COBISS.NET [5]. У статтях співробітниці IZUM Е. Дорнік протягом багатьох років подається докладний щорічний аналіз усіх змін словенського сектору корпоратиного електронного каталогу [6]. М. Селяк порушує в своїх публікаціях тему якості бібліографічних записів [11]. Б. Бадовінац розробила перелік параметрів для визначення якості даних у бібліографічних та авторитетних записах БД [2] та здійснила дослідження, яке мало на меті визначення якості бібліографічних записів у словенському секторі корпоративного електронного каталогу [3]. Г. Мазіч висвітлює особливості та проблеми корпоративної каталогізації у середовищі двох писемностей: кирилиці й латиниці [7].

Мета статті – представити досвід зарубіжних країн на прикладі корпоративної каталогізації в організаційній моделі об'єднання бібліотек у загальну бібліотечно-інформаційну систему COBISS та проаналізувати характеристики і тенденції розвитку корпоративного електронного каталогу даного регіону.

Виклад основного матеріалу. Створення системи корпоративної каталогізації у регіоні Західних Балкан розпочалося на території колишньої Югославії наприкінці 80-х років XX ст. До 1991 р. в країні вже була створена бібліотечна комп'ютерна мережа, яка об'єднала найбільші бібліотеки усіх адміністративних округів країни. Після розпаду Югославії бібліотеки тепер вже сусідніх країн на якийсь час припинили взаємодію. На сьогодні співробітництво відновлено, але не на усій території, яка колись входила до однієї країни. Водночас до проєкту долучилися Болгарія і Албанія.

Ключову роль у запровадженні корпоративної каталогізації в цьому регіоні відіграв Інститут інформаційних наук (IZUM), який працює у словенському місті Марибор. Понад три десятиліття інститут здійснює розроблення і вдосконалення програмного забезпечення для інформаційної сфери, бібліотечних сервісів та послуг. Співробітниками установи була розроблена система **COBISS** (Co-operative Online Bibliographic System & Services; Спільна онлайн-бібліографічна система та послуги), яка залучила до співпраці бібліотеки країн регіону Західних Балкан через єдину електронну платформу, єдиний корпоративний каталог з чітко визначеними стандартами роботи в ньому, спільні електронні бази даних тощо. За нинішніх умов через сервіси та інструменти, розроблені інститутом, активно співпрацюють бібліотеки восьми країн.

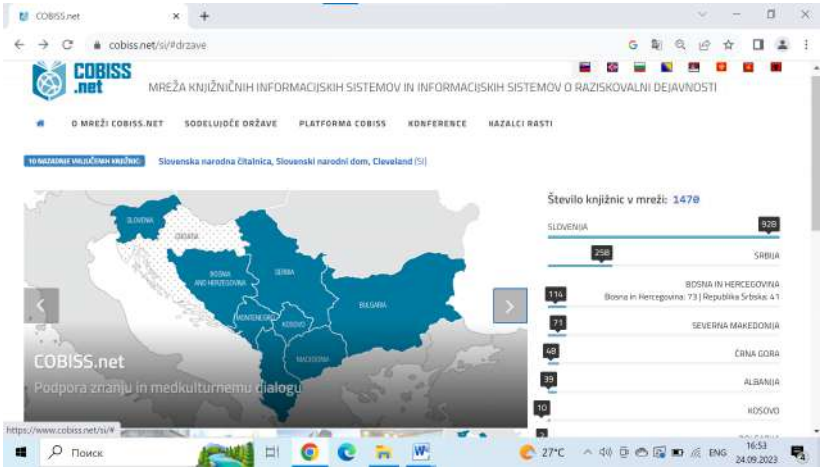

Рис. 1. Інтерфейс сайту COBISS.net, представлений мовами усіх країн-учасниць проекту, а також англійською мовою

Станом на жовтень 2023 р. системою було охоплено 1472 бібліотеки [12]. Характерною особливістю регіону є мультимовність. Зазначимо, що в одних країнах, які приєдналися до системи COBISS, прийнята кирилична писемність, в інших – латиниця, отже записи в усіх базах даних та інтерфейсі системи COBISS здійснюються різними мовами з використанням двох систем писемності, що було першопочатковою умовою для виконання завдання розробниками програмного забезпечення.

Корпоративний електронний каталог або загальна бібліографічна база даних **COBIB** (Vzajemno bibliografsko-kataložno bazo podatkov COBIB) є головною і найбільшою базою даних розробленої системи. Для обміну бібліографічними даними в машиночитаному форматі використовується формат UNIMARC.

Інструменти в електронному середовищі дозволяють відстежувати статистику та контролювати динаміку функціонування цієї системи. На кінець 2022 р. бібліографічна база даних COBIB містила 13,3 млн бібліографічних записів [5], при цьому в загальній сукупності:

44,9 % записів було внесено каталогізаторами сегменту Словенії (COBISS.SI);

28,5 % – Сербії (COBISS.SR);
8,5 % – Болгарії (COBISS.BG);
7,3 % – Боснії та Герцеговини (COBISS.BH+COBISS.RS);
5,1 % – Чорногорії (COBISS.CG);
4,5% – Північної Македонії (COBISS.MK);
1 % – Албанії (COBISS.AL);
0,2 % – Косово (COBISS.KS) [1].

За видами документів у корпоративному електронному каталозі станом на кінець 2022 р. 8,4 млн записів було складено на книги, 320 тис. – серіальні видання, 3,4 млн – статті [5].

Корпоративна каталогізація дає змогу раціонально розподіляти роботу та економити час на копіткому процесі оброблення бібліотечних матеріалів та ведення каталогів. Корпоративний електронний каталог містить записи різних видів документів та нетекстових матеріалів, друкованих та електронних джерел, зокрема: книг, серіальних видань, листових видань, статей, нот і картографічних матеріалів, відео та аудіозаписів, наочних матеріалів для студентів, дитячих іграшок тощо. У системі COBISS розроблена єдина типологія матеріалів, з урахуванням якої класифікуються бібліографічні одиниці.

Корпоративний електронний каталог і всі локальні бази даних кожної окремої бібліотеки мають однакову структуру записів і зведених даних про фонди. Локальні бази даних окремих бібліотек містять уніфіковану структуровану докладну інформацію про власні фонди, яка потрібна як для роботи самої бібліотеки, так і для замовлення книг читачами.

[1] Пораховано за COBISS.Net v številkah. URL: https://www.cobiss.net/doc/Statistike_slo.pdf.

Для обміну даними в системі COBISS використовуються формати, засновані на UNIMARC та розроблені співробітниками інституту: COMARC/B – для бібліографічних даних, формат COMARC/A – для авторитетних записів та формат COMARC/H – для даних інвентаризації.

Для кожної одиниці зберігання достатньо одного оброблення, після чого запис в режимі онлайн стає доступним всім учасникам системи. Каталогізатори кожної бібліотеки виконують роботу з чітко прописаним алгоритмом дій. Якщо каталогізатор описує новий документ і хоче внести запис у електронну локальну базу даних своєї бібліотеки, спочатку він має перевірити, чи існує потрібний бібліографічний запис у корпоративному електронному каталозі COBIB. Якщо запис знайдено, бібліотекар завантажує його у локальну базу даних своєї бібліотеки. Якщо у COBIB необхідний запис не знайдено, продовжується пошук у зарубіжних електронних бібліографічних базах даних, наприклад, у найбільшому в світі корпоративному електронному каталозі WorldCat (OCLC) або в електронному каталозі Бібліотеки Конгресу США. Якщо ж готового бібліографічного запису на цей документ немає ніде, його створюють у локальній базі даних конкретної бібліотеки, після чого запис переноситься до корпоративного електронного каталогу COBIB і стає доступним для всіх бібліотек та читачів у режимі реального часу.

Під час створення записів для серіальних видань використовується міжнародна база даних ISSN, з якої відповідні дані переносяться до корпоративного електронного каталогу та локальних баз даних окремих бібліотек. Також каталогізатори використовують ретроспективні записи з машиночитаних джерел, зроблені бібліотеками перед включенням до COBISS, якщо ці записи відповідають мінімальним критеріям якості та сумісності з форматом COMARC.

Характерно, що співвідношення створених та скопійованих записів протягом останніх років лишається на одному рівні. У 2015 р. в середньому каталогізатори бібліотек, включених до системи, створили лише 25 % нових записів, а скопіювали та перенесли до локальних електронних каталогів окремих бібліотек 75 % записів [9]. Це співвідношення зберіглося й у 2022 р., що підтверджує ефективність роботи системи, величезну економію часу бібліотекарів та фінансових ресурсів. Так, у 2022 р. каталогізаторами було створено 354 тис. нових бібліографічних записів, а скопійовано і перенесено до локальних каталогів окремих бібліотек 1 млн 96 тис. записів [5]. Загалом станом на жовтень 2022 р. у всіх локальних електронних каталогах окремих

бібліотек, які долучилися до системи COBISS, сумарно налічувалося 34 млн записів [8].

Не кожен співробітник бібліотеки допускається до створення бібліографічних записів для корпоративної каталогізації. Цю складну та відповідальну роботу можуть виконувати лише ті фахівці, які мають відповідну кваліфікацію. Наприклад, у Словенії бібліотекарі, які бажають отримати допуск до корпоративної каталогізації, створювати й редагувати бібліографічні записи, мають:

✓ відповідати певним вимогам щодо освіти у вищому навчальному закладі;

✓ пройти курси за програмою корпоративної каталогізації (NUK/IZUM);

✓ самостійно створити не менше 30 бібліографічних записів із відповідними авторитетними записами для різних видів документів у тестовому середовищі системи COBISS.SI;

✓ скласти тест для отримання ліцензії «А» щодо корпоративної каталогізації.

Загалом же залежно від ступеня кваліфікації, навичок і досвіду роботи каталогізатори можуть отримати ліценції різного рівня, від «А» – до «Д».

Для бібліотекарів, які самі не створюють бібліографічні записи, а лише завантажують їх із загальної бази даних COBIB у локальну базу даних своєї бібліотеки, вищезазначені умови не є обов'язковими. Їм достатньо пройти курс обліку та організації бібліотечного фонду.

Курси, на яких здійснюється навчання роботі з форматами COMARC/A, COMARC/B, COMARC/H та необхідним програмним забезпеченням, організовують Національні центри COBISS кожної з країн-учасниць проєкту, якщо вони мають необхідний дозвіл на таку діяльність від IZUM. Також Національні центри COBISS надають фахівцям, які пройшли навчання, ліцензії на цей вид робіт. На території Словенії підготовку каталогізаторів та видачу ліцензій здійснює IZUM [10].

Система COBISS є динамічною та постійно розвивається, фахівці відстежують процеси як у корпоративному електронному каталозі в цілому, так і в секторах цієї системи по окремих країнах. При цьому завжди буде актуальною тема контролю якості бібліографічних записів. Якісна робота каталогізаторів відіграє досить важливу роль у системі COBISS і впливає на низку послуг, які пов'язані з використанням бібліографічних даних, наприклад, – пошук і замовлення літератури, робота електронного

особистого кабінета користувача, робота МБА тощо. Підтримці якості, однаковості та несуперечності локальних баз даних та загальної бази даних COBIB сприяє дотримання єдиних стандартів щодо створення бібліографічних записів, здійснення систематичного редагування та програмний контроль для форматів COMARC. Програмний контроль запобігає введенню деяких помилок ще на стадії створення нових записів.

Одне з досліджень якості бібліографічних записів було проведено у словенському сегменті корпоративної каталогізації (COBIB.SI) [3]. Для аналізу з вільної вибірки було взято 13,5 тис. бібліографічних записів з відповідними авторитетними записами, складеними каталогізаторами протягом 2015–2020 рр. Моніторинг виявив, що до значної частини записів не було зауважень або вони були складені з достатнім рівнем якості. Водночас частина записів потребувала одного або кількох виправлень внаслідок серйозних недоліків. Неправильних даних, які б грубо обмежували можливість виявлення джерел, було небагато. У переліку помилок, що були виявлені при проведенні моніторингу, відмічено неправильно вказані дані у списку онлайн-посилань, зайві розділові знаки та пробіли, замінені літери. Також записи були проаналізовані за параметром узгодженості контенту, що важливо, якщо одна й та сама інформація має бути введена в різні елементи даних, різні поля. Аналіз записів за параметром узгодженості контенту виявив, що неякісні дані часто були введені у полях, які стосуються року публікації. Щоб максимально знизити кількість помилок, було рекомендовано розмістити додаткові інструкції з каталогізації на Освітньому порталі IZUM.

Кожен запис, зроблений для корпоративного каталогу, містить інформацію щодо того, хто цей запис створив. Отже, усі неякісні записи, виявлені під час проведення вищеописаного дослідження, були направлені каталогізаторам, що їх складали, для доробки і виправлення. Загалом же редагування корпоративного каталогу здійснюється постійно, є й такі записи, що потребують видалення. Дослідниця Е. Дорнік, описуючи роботу з словенським сегментом корпоративного каталогу, наводить такі дані: на кінець 2021 р. його загальні обсяги становили 5,8 млн записів, для корпоративного каталогу записи створювалися приблизно у третині бібліотек країни, до цієї роботи було залучено 543 фахівця. Протягом року словенські каталогізатори влили до корпоративного каталогу 177,7 тис. бібліографічних записів, як нових, так і скопійованих із інших зарубіжних бібліографічних баз даних. При цьому вони здійснили редагування

100,6 тис. вже існуючих бібліографічних записів, а 2,8 тис. було вилучено із корпоративного каталогу [6].

IZUM здійснює передачу записів із корпоративного каталогу COBIB до найбільшого в світі каталогу WorldCat (OCLC). Для цього проводиться конвертація записів із формату COMARC/B у формат MARC 21. Передача даних сприяє підвищенню видимості інформаційних ресурсів країн Західних Балкан у світовому інформаційному просторі, а також збільшенню інтересу до фондів бібліотек, які приєдналися до корпоративного каталогу системи COBISS.

Висновки. Бібліотечно-інформаційна система COBISS зробила можливим об'єднання бібліотек не тільки всередині однієї країни, але й цілої низки сусідніх країн через ведення корпоративної каталогізації, впорядкування і підтримання спільних БД, використання єдиного інструментарію в обслуговуванні користувачів. Підтримання усіх напрямів роботи системи, а також наповнення корпоративного каталогу COBIB здійснюються в умовах мультимовності й традиційного використання у цьому регіоні двох систем писемності – кирилиці й латиниці. Згідно зі статистикою, після приєднання до корпоративної каталогізації, бібліотечними фахівцями при роботі з локальними електронними каталогами окремих бібліотек створюється 25 % нових записів, в той час як 75 % записів копіюється, що свідчить про ефективність системи, значну економію часу і фінансових ресурсів. Каталогізатори спільно з науковцями працюють над тим, щоб записи, які вводяться до корпоративного каталогу, відповідали критеріям якості: здійснюється редагування; розроблений відповідний інструментарій, завдяки якому збирається необхідна статистика й фіксується рух записів у каталозі; науковці відстежують та аналізують стан та тенденції наповнення каталогу, подають рекомендації щодо вдосконалення цього електронного продукту. Робота IZUM і розроблена ним система COBISS визнані на міжнародному рівні. З бібліографічної бази даних COBIB здійснюється передача записів до найбільшого в світі каталогу WorldCat (OCLC), що сприяє підвищенню видимості інформаційних ресурсів країн Західних Балкан у світовому інформаційному просторі. Знайомство з досвідом у справі корпоративної каталогізації інших країн може бути корисним при розробленні концепції і реалізації цих процесів у мережі українських бібліотек.

Список бібліографічних посилань

1. Федушко С., Сєров Ю. Е-бібліотеки Канади і Словенії. *Бібліотечний вісник.* 2020. № 2. С. 3–9.

2. Badovinac B. Nabor dimenzij za opredelitev kakovosti podatkov v bibliografskih in normativnih zapisih. *Organizacija Znanja*. 2018. № 23 (1–2). URL: https://www.cobiss.si/oz/HTML/OZ_2018_1_2_final/6/index.html.

3. Badovinac B. Spremljanje kakovosti zapisov dnevne produkcije v COBIB.SI v obdobju od 2015 do 2020. *Organizacija Znanja*. 2021. № 26 (1–2). URL: https://www.cobiss.si/OZ/PDF/OZ_2021_1_2_final/2126005_Badovinac.pdf.

4. COBISS (Co-operative Online Bibliographic System & Services) : вебсайт. URL: https://www.cobiss.net/.

5. COBISS.Net v številkah. URL: https://www.cobiss.net/doc/Statistike_slo.pdf.

6. Dornik E. COBIB.SI: prirast bibliografskih zapisov v letu 2021. *Organizacija Znanja*. 2023. № 28 (1–2). URL: https://www.cobiss.si/OZ/PDF/OZ_2023_1_2_final/2328003_Dornik.pdf.

7. Mazić G. Vzajemna katalogizacija v okolju dveh pisav. *Organizacija Znanja*. 2014. № 19 (2). URL: https://www.cobiss.si/oz/HTML/OZ_2014_2_final/22/index.html.

8. Muhvič Šumandl R. Mreža COBISS.net in razvojni dosežki 2020-2022 : predstavitev. URL: https://conference.cobiss.net/wp-content/uploads/2022/11/Romana_Muhvic_Sumandl.pdf..

9. Podpora znanju in medkulturnemu dialogu. URL: https://www.cobiss.net/si/mreza-cobiss-net.htm#.

10. Program izobraževanja 2023. URL: https://home.izum.si/izum/program_izobrazevanja/program_izobrazevanja.pdf.

11. Seljak M. Kako racionalizirati katalogizacijo in izbolj?ati funkcionalnost sistema COBISS. *Organizacija Znanja*. 2009. № 14 (4). URL: https://www.cobiss.si/oz/HTML/OZ_2009_4_final/54/index.html#zoom=z.

12. Število knjižnic v mreži. URL: https://www.cobiss.net/si/#drzave.

References

1. Fedushko, S., & Sieov, Yu. (2020). E-biblioteky Kanady i Sloveniji [E-libraries of Canada and Slovenia]. *Bibliotechnij Visnik, 2,* 3-9. [In Ukrainian].

2. Badovinac, B. (2018). Nabor dimenzij za opredelitev kakovosti podatkov v bibliografskih in normativnih zapisih [A set of dimensions for defining data quality in bibliographic and normative records]. *Organizatsija Znanja, 23* (1-2). Retrieved from https://www.cobiss.si/oz/HTML/OZ_2018_1_2_final/6/index.html. [In Slovenian].

3. Badovinac, B. (2021). Spremljanje kakovosti zapisov dnevne produktsije v COBIB.SI v obdobju od 2015 do 2020 [Quality control of daily bibliographic records

production in the period from 2015 to 2020]. *Organizatsija Znanja, 26* (1-2). Retrieved from https://www.cobiss.si/OZ/PDF/OZ_2021_1_2_final/2126005_Badovinac.pdf. [In Slovenian].

4. COBISS (Co-operative Online Bibliographic System & Services) [website]. Retrieved from https://www.cobiss.net/ [In Slovenian].

5. (2023). COBISS.Net v shtevilkah [COBISS.Net in numbers]. Retrieved from https://www.cobiss.net/doc/Statistike_slo.pdf. [In Slovenian].

6. Dornik E. (2023). COBIB.SI: prirast bibliografskih zapisov v letu 2021 [COBIB.SI: increase in bibliographic records in 2021]. *Organizatsija Znanja,* 28 (1-2). Retrieved from https://www.cobiss.si/OZ/PDF/OZ_2023_1_2_final/2328003_Dornik.pdf [In Slovenian].

7. Mazich G. (2014). Vzajemna katalogizatsija v okolju dveh pisav [Mutual cataloging in a dual-font environment]. *Organizatsija Znanja, 19* (2). Retrieved from https://www.cobiss.si/oz/HTML/OZ_2014_2_final/22/index.html [In Slovenian].

8. (2022). Muhvich Shumandl R. Mrezha COBISS.net in razvojni dosezhki 2020-2022 [presentation]. [The network COBISS.net and developmental achievements 2020-2022]. Retrieved from https://conference.cobiss.net/wp-content/uploads/2022/11/Romana_Muhvic_Sumandl.pdf. [In Slovenian].

9. (2016). Podpora znanju in medkulturnemu dialogu. [Support for knowledge and intercultural dialogue]. Retrieved from https://www.cobiss.net/si/mreza-cobiss-net.htm#. [In Slovenian].

10. (2023). Program izobrazhevanja 2023 [Education program 2023]. Retrieved from https://home.izum.si/izum/program_izobrazevanja/program_izobrazevanja.pdf. [In Slovenian].

11. Seljak M. (2009) Kako ratsionalizirati katalogizatsijo in izboljshati funktsionalnost sistema COBISS [How to rationalize cataloging and improve the functionality of the COBISS system]. *Organizatsija Znanja,* 14 (4). Retrieved from https://www.cobiss.si/oz/HTML/OZ_2009_4_final/54/index.html#zoom=z [In Slovenian].

12. (2023) Shtevilo knjizhnits v mrezhi. [Number of libraries in the network]. Retrieved from https://www.cobiss.net/si/#drzave [In Slovenian].

Irina Sokolova,
https://orcid.org/0000-0003-4409-5630,
Research Associate,
Department of Theory and History of Library Science,
Institute of Library Science,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: Sokolova@nbuv.gov.ua

ORGANIZATIONAL MODEL OF THE ASSOCIATION OF LIBRARIES OF THE WESTERN BALKANS COUNTRIES

The purpose of the article is to present the experience of foreign countries using the example of corporate cataloging in the organizational model of unifying libraries in the common library and information system COBISS and to analyze the characteristics and trends of the development of the corporate electronic catalog of this region. **The methodological base** of the research is based on the application of a complex of general scientific methods, including analysis and synthesis, comparative analysis, and generalization. **Scientific novelty.** The organizational and functional aspects of corporate cataloging in the region of the Western Balkans, which were practically not covered in the Ukrainian librarianship literature, were considered and analyzed. **Conclusions.** The COBISS library and information system made it possible to unify the libraries of neighboring countries through the management of corporate cataloging, ordering and maintenance of common databases, and the use of a single toolkit in user service. After joining corporate cataloging, 25% of new records are created by library specialists when working with local electronic catalogs of individual libraries, and 75% of records are copied, which indicates the efficiency of the system, significant saving of time and financial resources. Catalogers and scientists pay considerable attention to quality control of entered bibliographic records. Acquaintance with experience in the field of corporate cataloging of other countries can be useful when developing the concept and implementation of these processes in the network of Ukrainian libraries.

Keywords: co-operative cataloging, shared cataloguing, IZUM, COBISS, library and information system, library association.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2023 р.

УДК 027.21(477):021:355.48((470+571):477)

Галина Солоіденко,
https://orcid.org/0000-0002-1326-0034,
кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,
провідна наукова співробітнця,
відділ науково-методичної роботи,
Інститут бібліотекознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: soloidenko@ukr.net

Тетяна Кулаковська,
https:// orcid.org/0000-0002-2108-3285,
кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,
відділ науково-методичної роботи,
Інститут бібліотекознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: kulakovska_2019@ukr.net

ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДУ – ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК НАУКОВИХ УСТАНОВ НАН УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Мета статті – висвітлення діяльності бібліотечної мережі НАН України в умовах російсько-української війни з реалізації першочергового завдання – фізичного збереження і захисту сформованих упродовж десятків років галузевих фондів наукових видань, до складу яких входять також цінні та рідкісні документи, що є базою інформційного забезпечення української науки. **Методологічна основа дослідження.** Використання загальнонаукових методів дослідження – аналізу, синтезу, узагальнення сприяло досягненню поставленої мети. **Наукова новизна.** У статті проаналізовано зміни пріоритетів у діяльності бібліотечної мережі НАН України в період війни, головним з яких є збереження та поповнення бібліотечних фондів як бази інформаційного забезпечення наукової діяльності, спрямованої на підвищення обороноздатності, безпеки України, на післявоєнну відбудову і розвиток країни. **Висновки.** Бібліотеки наукових установ НАН України є учасниками національного бібліотечно-інформаційного фронту, сформованого в умовах війни, працюють на всіх його напрямах, долучаються до всіх заходів та ініціатив. І, посідаючи особливе місце в інформаційному просторі України як складники бібліотечно-інформаційного комплексу НАН України, реалізують, попри постійну небезпеку ворожих обстрілів, свою місію із збереження унікальних

бібліотечно-інформаційних ресурсів та інформаційне забезпечення пріоритетних напрямів наукової діяльності.

Ключові слова: бібліотеки наукових установ, НАН України, російсько-українська війна, збереження бібліотечних фондів.

Актуальність теми дослідження. 24 лютого 2022 р. розпочався новий літопис роботи українських бібліотек, перед якими гостро постало питання про збереження фондів, кадрів, про застосування різних форм інформаційного забезпечення користувачів, про можливості їх дистанційного обслуговування. Бібліотеки наукових установ НАН України, працюючи на передових позиціях «інформаційного фронту», долучившись до заходів та ініціатив української бібліотечної спільноти, визначили пріоритети діяльності в умовах війни: збереження унікальних фондів та ресурсів, інформаційне забезпечення наукової діяльності академічних установ.

Аналіз досліджень і публікацій. У фахових періодичних виданнях та наукових збірниках з'явилися численні публікації, присвячені роботі українських бібліотек у воєнний час на передових рубежах «інформаційного фронту» як осередків інтелектуальної свободи та громадянської активності, провідників національних ідей та європейських цінностей, просторів просвітництва і толерантності, культури, науки і освіти. Автори статей, серед яких О. Вдовіна [1], Т. Добко [2], Є. Забіянов [3], В. Здановська [5; 6], Т. Новальська [8], А. Потіха [10], С. Сердюк, С. Герасимова [11], Л. Туровська [12] та інші висвітлюють питання збереження бібліотек та їхніх фондів, роль українських книгозбірень в організації інформаційної, соціальної, матеріальної, психологічної підтримки і допомоги всім, хто її потребує, питання забезпечення потреб у достовірній інформації та навчанні, участь у волонтерській та благодійній діяльності. Особливостям роботи бібліотеки Інституту електрозварювання ім О. Є. Патона НАН України під час війни присвячено статтю її завідувачки С. Іваненко [7].

Варто зазначити, що різні напрями і аспекти, здобутки, результати наукової, науково-організаційної, бібліотечної, інформаційно-аналітичної діяльності в умовах війни, їх впровадження у практичну роботу наукової та бібліотечно-інформаційної галузей; співпрацю з міжнародними організаціями, волонтерську та благодійну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) та Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (далі ЛННБ України ім. В. Стефаника) висвітлено у звітах про роботу цих національних установ,

у численних виступах науковців і бібліотечних фахівців на міжнародних і всеукраїнських заходах, у публікаціях, оприлюднено на інформаційних порталах і у соціальних мережах. Джерелами інформації про бібліотеки наукових установ НАН України були звіти про роботу цих підрозділів, узагальнені відділом науково-методичної роботи НБУВ, інформації представників адміністрацій наукових установ, постійне дистанційне спілкування з працівниками бібліотек, зокрема й тих установ, що перебувають у регіонах і містах, які постійно обстрілюються ворожими військами.

Мета статті – висвітлення діяльності бібліотечної мережі НАН України в умовах російсько-української війни з реалізації першочергового завдання – фізичного збереження і захисту сформованих упродовж десятків років галузевих фондів наукових видань, до складу яких входять також цінні та рідкісні документи, що є базою інформційного забезпечення української науки.

Виклад основного матеріалу. Особливе місце в інформаційному просторі України посідає бібліотечно-інформаційний комплекс НАН України у складі НБУВ, ЛННБ України імені В. Стефаника та 94 бібліотек наукових установ, які, у переважній більшості, в умовах повномасштабної російської агресії не лише не припинили своєї діяльності, а й мобілізували всі наявні ресурси і можливості для збереження і захисту бібліотечних фондів, продовжували накопичення вітчизняних і світових бібліотечно-інформаційних ресурсів, надавали доступ до джерел наукових знань, спрямовували роботу на поглиблення інноваційних, інтеграційних, комунікаційних процесів бібліотечно-інформаційної діяльності, виконуючи основну свою функцію – здійснювали інформаційне забезпечення наукової діяльності академічних установ [9]. Адже, як зазначив президент НАН України академік А. Г. Загородній, – «…трагічні події, які нині відбуваються в нашій державі, ще раз довели, наскільки наука і інновації є важливими чинниками не лише цивілізаційного розвитку суспільства, але й здатності його до захисту і збереження загальнолюдських цінностей» [1].

Внаслідок масованих авіаційних нальотів, обстрілів ракетами та артилерією українських мирних міст і сіл постраждала наукова інфраструктура НАН України. Зазначимо, що у 2022 р. руйнувань зазнали приміщення деяких наукових установ та бібліотек, але бібліотечні фонди

[1] *Загородній А.* Саме наука має відігравати ключову роль у відродженні України. *Світ*. 2022. 20 травня.

не було пошкоджено. Внаслідок ракетного обстрілу Києва 10 жовтня 2022 р. було пошкоджено приміщення НБУВ по вул. Володимирській, 62 разом із кількома навколишніми будівлями. Завдяки коштам від Кабінету міністрів України і НАН України, а також добровільним пожертвам приватних осіб, зокрема й працівників Бібліотеки, значну частину пошкоджень вдалося ліквідувати, і це дало змогу забезпечити задовільний температурний режим у приміщеннях, де зберігаються цінні фонди, і обслуговувати користувачів у читальних залах. Руйнувань зазнали: бібліотека Інституту філософії ім Г. С. Сковороди, у приміщенні якої повибивало вікна; у березні 2022 р. було пошкоджено вибуховою хвилею приміщення бібліотеки Інституту проблем матеріалознавства ім І. М. Францевича, вибито вікна, пошкоджено дах. У Фізико-технічному інституті низьких температур (м. Харків) вибухом вибито вікна. Змушений був змінити своє місце розташування Інститут відновлювальної енергетики, оскільки будівля установи перебувала поряд з об'єктом енергетичної інфраструктури, який обстрілювався і зазнав пошкодження.

З перших днів повномасштабного вторгнення з метою забезпечення діяльності установ, організацій і підприємств НАН України в умовах воєнного стану Президією НАН України було прийнято низку рішень. Зокрема, розпорядженням Президії НАН України від 24.02.2022 № 143 «Про роботу установ, організацій і підприємств НАН України в умовах воєнного стану в Україні» було визначено першочергові заходи та пріоритети діяльності наукових установ у воєнний час, серед яких: збереження особливо цінного майна, наукових об'єктів, що становлять національне надбання, та інших об'єктів майнового комплексу НАН України; збереження кадрового потенціалу і провідних колективів наукових установ: спрямовування досліджень і розробок установ на підвищення обороноздатності й безпеки держави. За цими напрямами перебудовувалась і робота бібліотек мережі НАН України.

Першочерговим завданням, що постало перед бібліотеками наукових установ, було *збереження і захист бібліотечних фондів*, поповнення яких новими науковими виданнями продовжувалося і в умовах війни, хоча і в значно менших обсягах. Зокрема, кількість видань, що надійшли у 2022 р., є найменшою за всі роки існування бібліотек наукових установ НАН України – 10,1 тис. прим., майже на 50 % менше ніж у 2021 р. Значно уповільнились темпи формування електронних ресурсів, в основному через недостатнє матеріально-технічне забезпечення переважної більшості

бібліотек. Попри це, сукупні ресурси бібліотечної мережі НАН України на паперових носіях перевищують 32,2 млн од. зб. Зокрема, 16,093 млн – у НБУВ, 8 млн – у ЛННБ України і 8,2 млн – у книгозбірнях академічних установ. Ці потужні бібліотечно-інформаційні ресурси потрібно зберегти від фізичного знищення і руйнації.

Пешочергово постало питання щодо нагляду за приміщеннями і фондами бібліотек. Значну увагу було приділено організації захисту та збереження особливо цінних та рідкісних видань, архівних і рукописних документів, історичних колекцій та мистецьких зібрань, що мають статус національного надбання. Упродовж лютого та березня 2022 р. було переміщено у більш захищені місця вищезазначені складники національного надбання, рідкісні та цінні документи, що зберігаються у фондах бібліотек наукових установ. Важливою у вирішенні цих питань була допомога міжнародних фондів, зарубіжних фахових організацій та установ. Так, до ЛННБ України ім В. Стефаника надійшла гуманітарна допомога від фонду ALIPH: металеві бокси, сейфи та архівні пересувні стелажі. Бокси були використані для збереження рідкісних видань та архівних пам'яток. У сейфи було перенесено унікальні історичні пам'ятки 16–19 ст., твори мистецтва, стародруки, картографічні та рідкісні видання. Металеві мобільні стелажі були заповнені архівними документами (разом 68 архівних фондів, що становить 16 247 справ).

Як зазначила генеральний директор НБУВ, член-кореспондент НАН України Л. А. Дубровіна у доповіді «Зміни стратегії діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в умовах воєнного часу» [2], на щорічних зборах Конференції європейських національних бібліотекарів (червень 2023 р.), з метою збереження інформації та надання її у відкритому доступі для користувачів необхідно було прискорити оцифровування історико-культурних фондів та джерел наукових знань. І в цьому напрямі українські бібліотеки отримали допомогу міжнародних фондів та організацій. Європейські національні бібліотеки своєю допомогою обладнанням заклали можливості для порятунку й цифрового збереження культурної та наукової спадщини України, які представляють великий інтелектуальний потенціал знань.

[2] Інформацію «Зміни стратегії діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в умовах воєнного часу» опубліковано на сайті НБУВ: http://www.nbuv.gov.ua/node/6218.

Так, конкретну й предметну матеріальну підтримку НБУВ надали національні бібліотеки Британії, Німеччини, Польщі, Франції, Швеції, об'єднання фінських університетських бібліотек, інші зарубіжні наукові установи та організації, які допомогли з реставраційними матеріалами, обладнанням для оцифровування фондів, з комп'ютерною технікою, вогнегасниками, сприяли науковцям у проходженні стажувань, участі в міжнародних форумах, допомагали з відрядженнями, публікували звернення і статті українських вчених. Важливо, що з використанням отриманого обладнання НБУВ зможе також надавати допомогу бібліотекам наукових установ з оцифровування унікальних документів, що зберігаються в їхніх фондах.

Комплекс заходів із забезпечення збереження, наукового опрацювання та реставрації унікальних документів виконано на найвищому фаховому рівні у Державному природознавчому музеї м. Львова. У зв'язку з воєнним станом і загрозою ракетних ударів рідкісні видання (до 1800 р.) було спаковано в окремі коробки і переміщено до безпечнішого місця. Від штабу порятунку культурної спадщини бібліотека отримала коробки з безкислотного картону, в які було складено видання для реставрації, відбитки статей та інші пакувальні матеріали. За результатами опрацювання фонду видань до 1939 р. іноземними мовами відібрано та відреставровано 35 прим. документів. У межах проєкту «Реставрація та консервація стародруків природничої частини Поторицької бібліотеки, що перебувають у Державному природознавчому музеї НАН України» було відреставровано 10 рідкісних книг. Проєкт реалізовано співробітниками музею спільно з Союзом родини Дідушицьких гербу Сас (засновники Музею) за фінансової підтримки Міністерства культури, національної спадщини та спорту Польщі за програмою «Охорона культурної спадщини за кордоном». Для продовження проєкту у 2023 р. відібрано для реставрації ще 23 документи.

Заходи із забезпечення фізичного збереження бібліотечних фондів здійснюють всі академічні установи. Зокрема, в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка у зв'язку з обстрілами частину рідкісного фонду було упаковано, складено списки видань, які переміщено до безпечного місця. Бібліотека Одеського археологічного музею отримала вогнестійку тканину, якою було вкрито цінні видання до 1917 р. (6 стелажів). Вікна бібліотеки було закрито спеціальними плитами, зроблено запас води, замінено вогнегасники у приміщенні. З метою збереження інформації про фонди бібліотеки було оцифровано 12 інвентарних та 2 реєстраційні книги,

відомості про які збережено на зовнішньому накопичувачі.

Слід зазначити, що оскільки в умовах воєнного стану упродовж 2022 р. бібліотеки наукових установ деякий час були закриті, потім працювали у дистанційному режимі, неповний робочий тиждень, обсяги робіт зі збереження бібліотечних фондів значно зменшилися, але більшість книгозбірень продовжували реалізовувати заходи щодо перевірки фондів, упорядкування і переміщення їхніх окремих частин, виявлення та вилучення морально застарілих, маловикористовуваних, зайво дублетних та фізично зношених документів; щодо дрібного ремонту, реставрації; оцифрування видань з метою формування страхового фонду цінних документів; санітарно-гігієнічного опрацювання фонду тощо. Приміром, роботу з оцифровування рідкісних і цінних документів та видань, що користуються підвищеним попитом, наукової періодики, для створення страхового фонду здійснювали працівники бібліотек інститутів літератури ім Т. Г. Шевченка, історії України, народознавства, сходознавства, фізичної хімії ім Л. В. Писаржевського, Головної астрономічної обсерваторії. Зокрема, у бібліотеці Інституту сходознавства ім А. Ю. Кримського було оцифровано 80 номерів журналу «Східний світ» та 32 прим. збірника «Сходознавство». Польському досліднику історії мистецтв, фотографу Петру Яцику Ямські бібліотека Інституту народознавства підібрала та відсканувала: фото, поштівки, альбоми, каталоги, планшети, загалом 1500 окремих зображень (550 с.). Бібліотекою було виконано значну роботу з оцифровування унікальних документів з колекції Музею Наукового товариства імені Шевченка.

В умовах російської збройної агресії проти України гостро постало питання актуалізації бібліотечних фондів як складника інформаційних ресурсів України. Бібліотеками наукових установ відповідно до «Рекомендацій Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України» (від 23 травня 2022 р.) проаналізовано склад фондів з метою вилучення російськомовних видань, зміст яких спрямовано на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, спотворення історичних подій; морально застарілих видань радянської доби; призупинено заміну книжок, втрачених (пошкоджених) читачами, книжковою продукцією з Росії, а також приймання як дарунки

книжок, виданих в Росії тощо. У бібліотеках, які відповідально та виважено поставилися до цієї роботи, сформовано списки таких видань, що підлягають вилученню та списанню, здійснено відповідні заходи. Приміром, упродовж 2022 р. бібліотека Головної астрономічної обсерваторії звільняла бібліотечний фонд від пропагандистської російської та прокомуністичної літератури. Усього було списано 433 прим. Крім того, Бібліотека звернулася із закликом до співробітників Обсерваторії, які теж долучилися до здавання в макулатуру російської літератури зі своїх домашніх бібліотек.

Питання збереження бібліотечних документів на паперових та новітніх носіях в сучасних умовах були у центрі постійної уваги НБУВ як науково-методичного та координаційного центру з цього напряму діяльності. З 1992 р. Центр консервації і реставрації НБУВ (нині відділ наукових технологій збереження фондів, керівник Л. П. Затока) досліджує ці питання та забезпечує працівників бібліотек інформацією, необхідною для профілактики надзвичайних ситуацій, оцінки обсягів пошкоджень документів та приміщень і пошуку оптимальних шляхів подолання їх наслідків, узагальнює досвід подолання аварійних та надзвичайних ситуацій у бібліотеках світу. За результатами науково-прикладних досліджень підготовлено методичні рекомендації, інструкції, численні наукові публікації, тематичні збірники, зокрема з питань впровадження інноваційних технологій збереження документальних фондів; запобігання надзвичайній ситуації у бібліотеці та шляхи її подолання; надаються науково-методичні консультації бібліотекам з широкого кола питань фізичного збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів, зокрема щодо технологічних аспектів визначення пріоритетів під час рятувальних робіт тощо.

Особливо актуальними для бібліотек є результати наукових досліджень та практичні розробки фахівців Відділу з питань збереження фондів на різних матеріальних носіях в умовах війни. Це, зокрема, забезпечення фізичного збереження бібліотечних фондів під час переміщення з місць постійного зберігання, оскільки у бібліотек та архівних установ, які мають цінні й рідкісні документи, виникає необхідність переміщувати фонди у разі виникнення надзвичайних ситуацій (війни, аварій, техногенних катастроф тощо); практичні рекомендації щодо алгоритму таких дій відповідно до конкретної ситуації, яка потребує переміщення фонду; щодо необхідності створення умов для унеможливлення виникнення причин, за яких можуть знищуватися цінні бібліотечні та архівні документи або

суттєво погіршуватися їхній фактичний фізичний стан.

Роботі бібліотек мережі НАН України в умовах воєнного стану із захисту та збереження особливо цінних і рідкісних масивів фондів, архівних і рукописних документів було присвячено засідання Інформаційно-бібліотечної ради (ІБР) – дорадчого консультативного органу при Президії НАН України, що визначає стратегію та основні напрями розвитку академічного бібліотечно-інформаційного комплексу, яке відбулося 13 червня 2023 р. під головуванням О. С. Онищенка, почесного генерального директора НБУВ, академіка НАН України [3]. За результатами роботи ІБР розроблено рекомендації для керівників установ та їх бібліотечних працівників із забезпечення збереження своїх фондів під час війни на випадок надзвичайних ситуацій, техногенних загроз. Зокрема, керівникам установ, що мають фонди цінних і рідкісних документів та одного штатного бібліотекаря, рекомендовано утриматися від переведення цих працівників на скорочений робочий тиждень та від надання довготривалих відпусток без покладання обов'язків на інших співробітників установи. Акцентовано увагу адміністрацій установ та бібліотечних фахівців на необхідності розробити перелік цінних та рідкісних видань і план їх евакуації у захищені місця на випадок ракетних обстрілів, пожеж, аварій водопровідних та каналізаційних мереж тощо; розгорнути роботу з оцифрування найцінніших документів із фондів бібліотек та забезпечити їх збереження на зовнішньому накопичувані. Наголошувалося також на тому, що відповідальність за стан фондів та їх збереження несуть і керівники наукових установ, і бібліотекарі.

Висновки. Забезпечення фізичного збереження ретельно сформованих упродовж десятків років галузевих фондів наукових видань, до складу яких входять також цінні та рідкісні документи, в умовах війни є пріоритетним і найважливішим напрямом діяльності бібліотек наукових установ НАН України, який потребує і отримує постійну підтримку, відповідно до конкретних можливостей і ситуацій, з боку Інформаційно-бібліотечної ради НАН України, НБУВ як науково-методичного центру, адміністрацій та інформаційно-бібліотечних рад установ, міжнародних фондів та організацій. Академічні бібліотеки упродовж першого року повномасштабної російської агресії та у подальший період зберегли свої бібліотечно-інформаційні ресурси без втрат, забезпечили їх належне

[3] Інформацію про цю подію «У бібліотеках НАН України реалізується стратегія переходу до інноваційних технологій» опубліковано на сайті НБУВ: http://www.nbuv.gov.ua/node/6197.

фізичне збереження, здійснювали оцифрування найцінніших документів, продовжували поповнювати бібліотечно-інформаційні ресурси документами на різних носіях та надавати їх користувачам, тобто виконували свою головну місію – інформаційне забезпечення наукової діяльності.

Перспективи подальшого розвитку діяльності бібліотек наукових установ НАН України із збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів, зокрема у період повоєнної відбудови країни, визначено у стратегіях розвитку НБУВ (до 2025 р.) та бібліотечної мережі НАН України (до 2027 р.). Це зокрема: розроблення і реалізація програми оцифрування цінних, рідкісних та документів підвищенного попиту, що зберігаються у фондах бібліотек наукових установ; забезпечення умов для зручного багатоаспектного використання оцифрованих документів професійною аудиторією та користувачами електронних мереж; створення та розвиток цифрових колекцій видань установ та забезпечення їхнього збереження.

Досвід роботи бібліотек НАН України із збереження унікальних фондів, участь міжнародних організацій у справі захисту історико-культурної та наукової спадщини України під час російської агресії та повоєнної відбудови України, безумовно, стане предметом подальшого вивчення, узагальнення і глибокого осмислення.

Список використаних джерел

1. Вдовіна О. О. Діяльність бібліотек в умовах російської агресії проти України. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : зб. матеріалів П'ятої міжнар. наук. конф. (Київ, 23–24 черв. 2022 р.). Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2022. С. 53–55.

2. Добко Т. В. Злочини Російської Федерації проти культурної спадщини України. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : зб. матеріалів П'ятої міжнар. наук. конф. (Київ, 23–24 черв. 2022 р.). Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2022. С 42–44.

3. Забіянов Є. Робота медіахабу в умовах воєнного стану: досвід роботи Одеської ОУНБ ім. М. С. Грушевського. *Бібліотечна планета*. 2022. № 2 (96). С. 31–32.

4. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2022 році / НАН України. Київ : Академперіодика, 2023. 593 с.

5. Здановська В. П. Війна в Україні: бібліотечно-інформаційний фронт. *Бібліотечна планета*. 2022. № 2 (96). С. 5–8.

6. Здановська В. П. Публічні бібліотеки у воєнному 2022 році. *Бібліотечна планета*. 2023. № 1 (9). С. 5–8.

7. Іваненко С. Особливості роботи бібліотеки Інституту електрозварювання

імені Є. О. Патона Національної академії наук України в умовах воєнного стану. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2023. № 1. С. 9–12.

8. Новальська Ю. В. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану. *Бібліотека. Наука. Комунікація: Інноваційні трансформації ресурсів і послуг* : матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2022 р.). Київ : НБУВ, 2022. С. 77–79.

9. Науково-інформаційне забезпечення. З*віт про діяльність Національної академії наук України у 2022 році* / НАН України. Київ : Академперіодика, 2023. С. 508–514.

10. Потіха А. Л. Діяльність бібліотек України в умовах російської воєнної агресії. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 64. С. 55–73.

11. Сердюк С., Герасимова С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3. С. 9–14.

12. Туровська Л. Трансформація діяльності наукової бібліотеки в умовах воєнного стану (на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 1. С. 31–37.

References

1. Vdovina, O. O. (2022, June 24-25). Diialnist bibliotek v umovakh rosiiskoi ahresiii proty Ukrainy [Activities of libraries in the conditions of Russian aggression against Ukraine]. In *Information, kommunikation and knowledge manadgement in globalized world. Proseeding of the materials of the Fifth International of science Conference* (pp. 53-55). Kyiv, Ukraine. Vid. tsentr KNUKiM. [In Ukrainian].

2. Dobko, T. V. (2022, June 24-25). Zlohyny Rosiiskoi Federatsii proty kulturnoi spadshchyny Ukrainy [Crimes of the Russian Federation against the cultural heritage of Ukraine]. In *Information, kommunikation and knowledge manadgement in globalized world. Proseeding of the materials of the Fifth International of science Conference* (pp. 42-44). Kyiv, Ukraine Vid. tsentr KNUKiM. [In Ukrainian].

3. Zabiianov, Ye. (2022). Robota mediakhabu v umovakh voiennoho stanu: dosvid roboty Odeskoi OUNB im. M. S. Hrushevskoho [The work of the media hub in the conditions of martial law: the experience of the work of the Odesa Oblast Mykhailo Hryshevskyi Universal Library]. *Bibliotechna planeta, 2*, 31-32. [In Ukrainian].

4. (2023). Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2022 rotsi [Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2022]. Kyiv, Ukraine: Akademperiodyka. [In Ukrainian].

5. Zdanovska, V. P. (2022) Viina v Ukraini: bibliotechno-informatsiinyi front [War in Ukraine: library and information front]. *Bibliotechna planeta, 2*, 5-8. [In Ukrainian].

6. Zdanovska, V. P. (2023). Publichni biblioteky u voiennomu 2022 rotsi [Public libraries in the war year 2022]. *Bibliotechna planeta*, *1*, 5-8. [In Ukrainian].

7. Ivanenko, S. (2023). Osoblyvosti roboty biblioteky Instytutu elektrozvariuvannia imeni Ye. O. Patona Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of the work of the library of the E. O. Paton Institute of Electric Welding

of the National Academy of Sciences of Ukraine under martial law]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, *1*, 9-12. [In Ukrainian].

8. Novalska, Yu. V. (2022 October). Publichni biblioteky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Public libraries of Ukraine under the conditions of martial law]. In *Library. Science. Communication. Innovative transformations of resources and services.* Proseeding of the International of Science Conference (pp. 77-79), V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

9. (2023). Naukovo-informatsiine zabezpechennia. Zvit pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2022 rotsi [Scientific and information support. Report on the activities of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2022]. (pp. 508-514). Kyiv, Ukraine: Akademperiodyka. [In Ukrainian].

10. Potikha, A. (2022). Diialnist bibliotek Ukrainy v umovakh rosiiskoi voiennoi ahresii [Activities of Ukrainian Libraries in the Conditions of Russian Military Aggression]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, 64*, 55-73. [In Ukrainian].

11. Serdiuk, S., & Herasimova, S. (2022). Biblioteky Ukrainy pid chas viiny: adaptasiia do novykh realii ta vyznachennia prioritetiv [Libraries of Ukraine during the war: adaptation to new realities and determination of priorities]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyk*a, *3*, 9-14. [In Ukrainian].

12. Turovska, L. (2023). Transformatsiia diialnosti naukovoi biblioteky v umovakh voiennoho stanu (na prykladi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho) [Transformation of scientific library activites under the conditions of the state of martial law (at the exzample of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine)]. *Visnyk Knyzhkovoi Palaty, 1*, 31-37. [In Ukrainian].

Halyna Soloidenko,
https://orcid.org/0000-0002-1326-0034,
Candidate in Historical Sciences, Senior Research Associate,
Leading Researcher Associate,
Department Of Scientific And Methodical Affairs,
Institute of Library Science,
V. I. Vernadski National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: soloidenko@ukr.net

Tetiana Kulakovska,
https://orcid.org/0000-0002-2108-3285,
Candidate in Historical Sciences, Senior Research Associate,
Department Of Scientific And Methodical Affairs,
Institute of Library Science,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: kulakovska_2019@ukr.net

PRESERVATION OF THE LIBRARY COLLECTION IS A PRIORITY DIRECTION OF THE LIBRARIES OF SCIENTIFIC INSTITUTIONS OF THE NAS OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WARTIME

The purpose of the article is to highlight the activity of the library network of the National Academy of Sciences of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war in order to implement the first priority task – the physical preservation and protection of the branch funds of scientific publications formed over decades, which also include valuable and rare documents, which are the basis of the information provision of Ukrainian science. **The methodological basis** of the study. The use of general scientific methods of research – analysis, synthesis, generalization contributed to the achievement of the set goal. **The scientific novelty**. The article analyzes the changes in priorities in the activity of the library network of the National Academy of Sciences of Ukraine during the war, the main of which is the preservation and replenishment of library funds as a base of information support for scientific activities aimed at increasing the self-sufficiency and security of Ukraine, at the post-war reconstruction and development of the country. **Conclusions.** Libraries of scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine are participants of the national library and information front, formed in the conditions of the war, work in all its areas, join all events and initiatives. And occupying a special place in the information space of Ukraine as members of the library and information complex of the National Academy of Sciences of Ukraine, despite the constant danger of enemy attacks, they realize their mission of preserving unique library and information resources and information provision of priority areas of scientific activity.

Keywords: libraries of scientific institutions, the National Academy of Sciences of Ukraine, the Russian-Ukrainian war, preservation of library funds.

Стаття надійшла до редакції 07.09.2022 р.

УДК 025.5:355.018

Леся Туровська,
https://orcid.org/0000-0002-0750-1794,
наукова співробітниця,
відділ комплексного бібліотечного обслуговування,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: nankepy@ukr.net

СЕРВІСНО-ОРІЄНТОВАНА МОДЕЛЬ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мета статті – розроблення сервісно-орієнтованої моделі дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування; характеристика її структури та визначення її ролі в перебудові діяльності наукової бібліотеки в умовах воєнного стану. **Методологічна основа** полягає в застосуванні загальнонаукових методів: аналізу, синтезу, зіставлення, узагальнення. **Наукова новизна.** Дослідження пропонує сервісно-орієнтовану модель обслуговування віддалених користувачів в умовах воєнного стану, розробляє її структуру та визначає основні риси такої моделі; презентує блок-схему, де ілюструє складники дистанційного сервісно-орієнтованого бібліотечно-інформаційного обслуговування з широким використанням інформаційних технологій. **Висновки.** Проведене дослідження визначає, що в умовах воєнного стану наукова бібліотека зберігає свою базову основу «книга-читач» з перенесенням практичного складника своєї діяльності в онлайн-простір, чому в значному ступені прислуговується сервісно-орієнтована модель дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування. У перспективі – розроблення консультативно-методичних і практичних рекомендацій щодо широкого використання сервісно-орієнтованої моделі дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування в умовах воєнного стану.

Ключові слова: сервісно-орієнтована модель дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування, наукова бібліотека, віддалений користувач, власні бібліотечно-інформаційні ресурси, послуги, продукти і вебсервіси.

Актуальність теми дослідження. В складних умовах затяжного воєнного стану, спричиненого повномасштабним військовим вторгненням Російської Федерації в Україну, вітчизняні бібліотеки кардинально переосмислюють свою діяльність. Суворі реалії сьогодення (мобілізація, майже щоденна повітряна тривога та ракетні удари з боку російських

окупаційних військових формувань, віялові та позапланові відключення електроенергії тощо) призвели до критичного зменшення фактичної відвідуваності бібліотек. В скрутний для батьківщини час наукові бібліотеки як інформаційно-комунікаційні інституції відкритого типу дедалі більше перекладають центр тяжіння своєї діяльності на дистанційні форми і методи бібліотечно-інформаційного обслуговування. Вони розробляють нові дистанційні послуги, віднаходять інноваційні підходи до бібліотечно-інформаційного сервісу з метою якнайповнішого забезпечення інформацією користувачів у зручний для них спосіб, стають на захист інформаційного простору, надаючи відсіч суперечливій інформації та дезінформації.

Раптова та невиправдана агресія з боку Російської Федерації кардинально змінила напрацьовані роками форми і методи бібліотечно-інформаційного обслуговування, поставила бібліотеки всіх рівнів перед необхідністю пошуків нових моделей бібліотечного сервісу. Чимало бюджетних і комерційних установ, організацій, закладів та підприємств України в умовах, що склалися, призупинили або повністю припинили свою діяльність. Проте в такий безпрецедентний для країни час бібліотеки продовжили працювати, перебудовуючи до нових реалій свою роботу.

Аналіз досліджень і публікацій. Відповіддю вчених-бібліотекознавців на повномасштабне військове вторгнення країни-агресорки стала низка наукових публікацій, присвячених проблемі адаптації мирної бібліотечної діяльності до викликів і потреб воєнного часу, зокрема стрімкого оновлення та модифікації форм і методів бібліотечно-інформаційного обслуговування. М. Сахарова та Я. Хіміч, на основі аналізу електронних ресурсів провідних вітчизняних бібліотек, визначили загальні тенденції та напрями бібліотечної комунікаційної політики після 24 лютого 2022 року [11]. А. Ржеуський, Н. Кунанець та Н. Добровольська розглянули актуальні питання бібліотечно-інформаційного обслуговування, провели порівняльний аналіз дистанційних послуг, які надають під час карантину й воєнного стану бібліотеки технічних закладів вищої освіти України [10]. На формуванні моделі освітніх послуг, які надаються закладами вищої освіти в умовах воєнного стану, зосередили свою увагу О. Кошелева, О. Кравчук та О. Цисельська [3]. С. Сердюк та С. Герасимова проаналізували актуальні напрями діяльності бібліотек різних видів в умовах воєнного часу, визначили їх місію та значення для українського суспільства, наголосили, що бібліотеки залишаються не тільки культурно-інформаційними центрами, а й стають територією безпеки та психологічної підтримки [12].

Ю. В. Новальська поміж головних професійних бібліотечних завдань вбачає захист інформаційного простору (протидію фейкам, дезінформації та киберзагрозам), надання користувачам онлайн-підтримки (бібліотерапія), організацію бібліотечних послуг [8].

З початком російського військового вторгнення почалося масове руйнування і знищення музеїв, бібліотек, архівів, об'єктів культурно-історичної спадщини. Т. Добко зробила акцент на необхідності опору російській агресивній інформаційній політиці, спрямованої на деструкцію національної ідентичності, заперечення і приниження української нації [2]. З нею солідаризується О. Вдовіна, яка розкрила роль українських бібліотек на «інформаційному фронті», приділила увагу бібліотечній комунікаційній політиці в період воєнного стану. Дослідниця підкреслює, що бібліотеки, використовуючи увесь доступний комунікаційний арсенал (флеш-моби, зустрічі, консультації, вебінари, масові заходи) дієво працюють у царині інформаційної, гуманітарної, психологічної, юридичної сфер, що набуває особливого значення в умовах, коли значна кількість інформаційних установ в Україні знищена або не працює у зв'язку із постійними бомбардуваннями та обстрілами [1]. Л. Кузнецова узагальнила наслідки руйнувань і втрат публічних бібліотек України під час повномасштабного наступу Росії на територію України з 24 лютого 2022 року [4]. С. Моісеєва представила новий формат діяльності Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки – Good Library, яка стала інноваційним культурним простором, де створюються нові ресурси в соцмережах і на вебсайті, ведеться робота з неформальної освіти, відбувається розсилання важливих інформаційних дайджестів для українців, що залишилися на окупованих територіях, збираються в одній віртуальній точці ті бібліотекарі області, які евакуювалися з районів бойових дій та тимчасово втратили свої бібліотеки [6]. Роль бібліотеки як комунікаційної установи висвітлив О. Натаров наголосив на актуальності оперативного інформування владних структур та громадськості про дослідження та розробки українських вчених, пов'язані зі зміцненням обороноздатності і безпеки держави [7].

Отже, українська бібліотечна спільнота сумлінно працює задля зміцнення обороноздатності та безпеки держави, опікуючись посиленням стійкості українського суспільства, турбуючись про відновлення та розвиток української держави у воєнний і післявоєнний період.

Виклад основного матеріалу. Завдяки своїй здатності до засвоєння нових інформаційних технологій, в умовах воєнного стану наукові бібліотеки активно впроваджують новітні технічні та програмні засоби,

забезпечують стабільний читацький доступ до власних електронних інформаційних ресурсів (далі ЕІР); перетворюються на інформаційний складник віртуальних читацьких співтовариств.

Головним викликом для Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) стала оптимізація бібліотечно-інформаційної діяльності, переформатованої під вимоги воєнного часу. Найперше йдеться про орієнтацію на цифровізацію, розширення спектру дистанційних форм обслуговування користувачів на безоплатній основі, розкриття і популяризацію бібліотечного фонду за допомогою віртуальних сервісів із використанням інформаційних технологій.

НБУВ сьогодні виступає не тільки сховищем книг, а й самостійним виробником і організатором ЕІР, задовольняючи як фізичні (реальні), так і віртуальні (віддалені) читацькі потреби. Фізичні читацькі потреби повністю вирішуються у стінах наукової бібліотеки, яка тричі на тиждень (по понеділках, середах і п'ятницях) відкрита до відвідувань. Окрім традиційних форм обслуговування, користувачам забезпечується доступ до БД ЕК НБУВ, електронної бібліотеки, локальних і мережевих ресурсів (сторонніх і власної генерації), електронних резервних колекцій тощо. Віртуальні читацькі потреби задовольняються на вебпорталі НБУВ у мережі Інтернет (www.nbuv.gov.ua). Сюди відносимо: організацію доступу до БД ЕК НБУВ у режимі реального часу (онлайн), ЕІР, електронної бібліотеки, а також віртуальних сервісів: електронної доставки документів (ЕДД), віртуальної довідкової служби (ВДС), електронних бібліотечних виставок (тематичних та нових надходжень) тощо.

Інтегруючись у систему безперервного надання знань, НБУВ перетворюється на інтелект-центр віртуального забезпечення наукового, інформаційного, комунікаційного, навчального, виробничого, культурологічного, освітнього та інших суспільних процесів, а її інформаційно-комунікаційні технології стають стратегічним вектором інтеграції до онлайнового середовища [5].

Інформаційна інфраструктура та інтернет-комунікаційна платформа наукової бібліотеки, що склалися, стали підґрунтям для побудови сервісно-орієнтованої моделі бібліотечно-інформаційного обслуговування в умовах військового стану. Побудови, можливої лише за умов суцільного адаптування наукової бібліотеки та її користувачів до реалій сучасного інформаційного середовища. Магістральним напрямом такого адаптування є інформатизація бібліотечної діяльності, яка найяскравіше проявляється у процесі формування та надання у читацьке користування

власних ЕІР; забезпечення їх загальнодоступності за допомогою вебпорталу та присутності наукової бібліотеки у глобальних інформаційних соціальних мережах. Кульмінацією такої діяльності є налагодження чіткого механізму комплексного дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування та комунікаційна взаємодія з віддаленими користувачами [9].

Долаючи за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій власні фізичні кордони та інтегруючись у констеляцію безперервного надання знань, НБУВ сприяє прискоренню процесу просторового розповсюдження та обертання документованого знання та розширенню числа суб'єктів його освоєння.

У структурному відношенні сервісно-орієнтована модель дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування НБУВ є єдністю взаємозалежних компонентів:

✓ електронних інформаційних ресурсів (ЕІР);
✓ бібліотечного персоналу (БП);
✓ матеріально-технічної бази (МТБ);
✓ інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ);
✓ віртуального середовища (WEB).

Тією чи іншою мірою вона (модель) характеризується такими рисами, як:

✓ автоматизація бібліотечного обслуговування, що відбувається за мінімальної участі бібліотекаря, включаючи пошук в ЕК як у стінах бібліотеки, так і в умовах віддаленого доступу;

✓ доступ до мережі Інтернет з метою необмеженого використання різних форм і засобів бібліотечних наукових комунікацій;

✓ активна участь у діяльності соціальних мереж та Інтернет-спільнот, що об'єднують людей зі схожими професійними інтересами. Як сегмент сервісно-орієнтованої моделі, бібліотечне обслуговування у середині соціальних мереж здійснюється шляхом створення публічних сторінок зі зворотною реакцію відвідувачів у вигляді коментарів, медіаінформації тощо;

✓ перетворення бібліотеки на своєрідний інтелект-центр із пріоритетним наданням електронних інформаційних послуг з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Завдяки сервісно-орієнтованій моделі, організованій у такий спосіб, широке коло віддалених користувачів отримує необмежений цілодобовий та безкоштовний доступ до бібліотечно-інформаційних ресурсів, послуг,

продуктів та онлайн сервісів. Так відбувається безперервний процес бібліотечно-інформаційного обслуговування, складники якого у структурованому вигляді ілюструє блок-схема № 1.

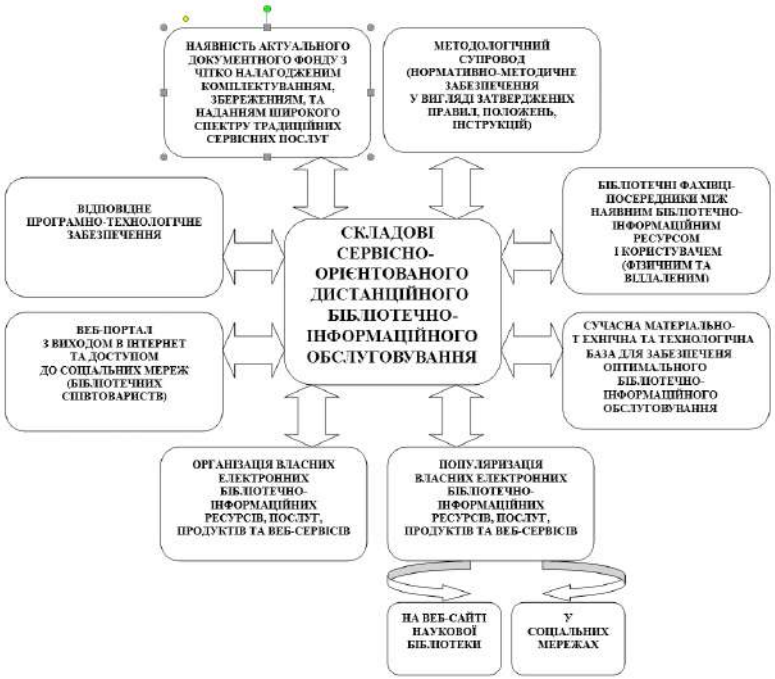

Блок-схема № 1. Складники бібліотечно-інформаційного обслуговування у структурованому вигляді

Як бачимо, запорукою оптимального сервісно-орієнтованого бібліотечно-інформаційного обслуговування виступає єдність взаємопов'язаних компонентів:

✓ бібліотечно-інформаційний ресурс (актуальний документний фонд) з чітко налагодженим механізмом комплектування, збереження та надання широкого спектру традиційних сервісних послуг;

✓ деталізований методологічний супровід (нормативно-методичне та регламентне забезпечення у вигляді затверджених правил, положень, інструкцій (як загальнодержавного, так і внутрішньобібліотечного рівня);

✓ досвідчений бібліотечний персонал (достатня кількість бібліотечних фахівців-посередників між наявним бібліотечно-інформаційним ресурсом та користувачем (фізичним та віддаленим);

✓ сучасна матеріально-технічна та технологічна база для забезпечення оптимального бібліотечно-інформаційного обслуговування;

✓ відповідна програмно-технологічна підтримка;

✓ вебпортал з виходом в Інтернет та доступом до соціальних мереж (бібліотечних співтовариств);

✓ організація власних ЕІР та їхня популяризація на бібліотечному сайті та у соціальних мережах.

Бібліотечно-інформаційний ресурс НБУВ слугує основою сервісно-орієнтованої моделі дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування, його фундаментом у задоволенні інформаційно-комунікаційних потреб. Критерії його формування визначаються з урахуванням його універсальності, пріоритетних функцій, потреб цільових читацьких груп. Його невід'ємною частиною є довідково-бібліографічний апарат, представлений як у вигляді традиційних каталогів і картотек, так і у вигляді загально-бібліотечної БД ЕК, що робить безпроблемним користувацький пошук. При цьому підсобні бібліотечні підрозділи виступають як структурні підрозділи гібридного типу, які поєднують традиційне бібліотечне обслуговування та послуги, організовані з використанням новітніх інформаційних технологій та забезпечують доступ до інформації і знань у друкованій та електронній формі.

Жодний вид бібліотечної діяльності, навіть електронний, не в змозі існувати без бібліотечного персоналу, адже саме бібліотечні фахівці формують бібліотечно-інформаційний ресурс, залучаються до його структуризації, зберігання та використання. Саме від них залежить, чи зможе користувач отримати необхідне йому знання, тож їх зазвичай відрізняють спеціальні знання та високий професіоналізм.

Матеріально-технічні та технологічні можливості забезпечують доступ до затребуваного документа незалежно від його місцезнаходження, дозволяють одночасний доступ до низки віддалених джерел інформації та взаємодію різних комунікантів у мережевому середовищі. Запорукою є відповідність бібліотечного обладнання та програмного забезпечення сучасному рівню інформаційно-комунікаційних технологій.

Сервісно-орієнтована модель дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування, спираючись на широкі онлайнові можливості НБУВ, зумовлює також:

✓ презентацію та популяризацію власних ЕІР, послуг і продуктів;

✓ забезпечення дистанційного доступу до власних ЕІР;

✓ генерування (у спосіб статистичних та соціологічних досліджень) соціально-психологічного портрету віддаленого користувача як споживача ЕІР;

✓ перманентного залучення нових користувачів до кола дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування;

✓ професійне спілкування, обмін досвідом у віртуальній площині.

Слід зазначити, що розроблення сервісно-орієнтованої моделі дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування дає змогу виявити низку суперечностей, з якою стикається сучасна бібліотечна практика, а саме:

✓ між традиційними формами читання - і аудіовізуальними засобами масової комунікації;

✓ споконвічними властивостями бібліотеки як уособлення сховища книг – і епохальною потребою її цифрової трансформації;

✓ інформаційними потребами віддалених користувачів - і недостатніми бібліотечними можливостями (технологічними, матеріально-технічними, фінансовими тощо);

✓ наявним бібліотечним обладнанням та програмним забезпеченням – і його відповідністю сучасному рівню інформаційно-комунікаційних технологій.

✓ зростаючим обсягом та потоками інформації – і відстаючим ступенем читацької інформаційної підготовки або навпаки, – читацьким інформаційним перевантаженням;

✓ постійним розширенням електронного середовища – і недостатнім рівнем подання в ньому консолідованого інформаційного ресурсу бібліотек та споріднених установ [13].

Наразі ці суперечності поповнилися ще й такою: між мирним призначенням бібліотечної діяльності і необхідністю адаптування до вимог і викликів воєнного стану. Все це викликає необхідність вирішення цілого комплексу професійних бібліотечних проблем, зокрема:

✓ узагальнення статистичних та соціологічних даних щодо інформаційних потреб віддалених користувачів та розкриття специфіки їх задоволення в умовах дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування;

✓ вироблення єдиних методичних та методологічних принципів дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування;

✓ чіткого визначення змісту, порядку та регламенту дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування;

✓ об'єктивної, якісної оцінки ефективності дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування – шляхом застосування популярних маркетингових заходів (досліджень в фокус-групах, експертних оцінок, критерію узгодженості Пірсона, Google-Forms тощо).

Висновки. З огляду на вищевикладене, сервісно-орієнтована модель дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування є наочним прикладом еволюційних змін у тенденціях, формах та засобах бібліотечно-інформаційної діяльності наукової бібліотеки в умовах воєнного стану, специфіка якої полягає у високоорганізованому та формалізованому поєднанні накопичення, оброблення, зберігання і розповсюдження власних ЕІР з використанням новітніх інформаційних технологій. Стрімке поширення такої діяльності спричиняє появу нових комунікаційних форм, які, своєю чергою, створюють нове соціокультурне бібліотечне середовище.

Перспективи НБУВ у цьому напрямі передбачають: простеження каналів подальшого розповсюдження форм і засобів бібліотечних інформаційних комунікацій, їх урізноманітнення, аналіз рівнів взаємодії з іншими відкритими соціальними інституціями, поширення зворотних зв'язків, а також подолання ймовірних бар'єрів. У подальших планах – маркетингові дослідження з питань впровадження сервісно-орієнтованої моделі дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування в кризових умовах.

Робота бібліотек, позначена воєнним станом у державі, сприймається як виклик, на який НБУВ відповідає ще більшою згуртованістю, сконцентрованістю на найголовніших завданнях, які разом із зусиллями всього українського суспільства сприятимуть пришвидшенню перемоги. НБУВ тримає інформаційний стрій, залучаючи для цього всі можливі у воєнний час засоби: продовжує наукові дослідження, здійснює соціокультурні заходи, пропонує бібліотечно-інформаційні послуги, надає консультативно-методичну допомогу фізичним та віддаленим користувачам. Нинішні умови підтвердили правильність і далекоглядність вибраної свого часу стратегії НБУВ, орієнтованої на формування та використання ЕІР, БД та оцифрованих джерел.

Серед інших актуальних завдань «переднього краю» бібліотечного фронту – проблема управління ЕІР, підвищення ефективності бібліотечно-

інформаційного сервісу, розроблення чіткого алгоритму діяльності бібліотечної установи відповідно до агресивних викликів та загроз.

В нинішніх умовах, коли інформаційна війна з агресором набула оперативного характеру і гарячих форм, бібліотечний внесок в перемогу буде тим значніший, чим досконаліше працюватиме кожна бібліотечна ланка, чим вагоміше буде її роль в інформаційному складнику боротьби за свободу і незалежність української держави. Потребується також об'єднання зусиль бібліотек з іншими учасниками інформаційного процесу: засобами масової інформації, творчими і мистецькими спілками, архівами та музеями, громадськими інституціями, представниками цифрової сфери тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Вдовіна О. О. Діяльність бібліотек в умовах російської агресії проти України. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : зб. матеріалів П'ятої міжнар. наук. конф., м. Київ, 23–24 червня 2022 р. / упоряд.: З. М. Свердлик, М. М. Цілина. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2022. С. 53–55.

2. Добко Т. В. Злочини Російської Федерації проти культурної спадщини України. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі :* зб. матеріалів П'ятої міжнар. наук. конф., м. Київ, 23–24 червня 2022 р. / упоряд.: З. М. Свердлик, М. М. Цілина. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2022. С. 42–44.

3. Кошелєва О. Б., Кравчук О. А., Цисельська О. В. Формування моделі надання освітніх послуг ЗВО в умовах воєнного стану. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 2. С. 114–122.

4. Кузнецова Л. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану: втрати і виклики. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук.* 2022. Вип. 10. С. 105–113.

5. Лобузіна К. В. Шляхи інтеграції бібліотечної діяльності до онлайнового середовища. *Вісник Книжкової палати.* 2012. № 7. С. 30–34.

6. Моісєєва С. Мандрівна бібліотека: рецепт виживання після двох окупацій. *Бібліотечна планета* . 2022. № 3. С. 8–10.

7. Натаров О. О. Активізація комунікаційної діяльності бібліотек України в умовах воєнного стану. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг*: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2022 р.). URL: http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1577.

8. Новальська Ю. В. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг* : матеріали Міжнар. наук. конф. (4–6 жовт. 2022 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2022. С. 77–79.

9. Ржеуський А. В. *Моделі, методи та засоби надання інформаційних послуг у сервіс-орієнтованих бібліотечних системах:* автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. 23 с.

10. Ржеуський А., Кунанець Н., Добровольська В. Інформаційне обслуговування користувачів бібліотек технічних закладів вищої освіти України в умовах карантину та воєнного стану: порівняльний аналіз. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 2. С. 57–65.

11. Сахарова М. П., Хіміч Я. О. Розробка та актуалізація комунікаційної політики бібліотеки в умовах воєнного стану: кризові комунікації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2022. № 2. С. 65–74.

12. Сердюк С., Герасимова С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика.* 2022. № 3 с. 9–14.

13. Солов'яненко Д. В. Роль академічних бібліотек в конструюванні інтегрованих інформаційних е-середовищ. *Бібліотечний вісник.* 2010. № 6. С. 3–17.

References

1. Vdovina, O. O. (2022, June 23-24). Diialnist bibliotek v umovakh rosiiskoi ahresii proty Ukrainy [Activities of libraries in the conditions of Russian aggression against Ukraine]. In *Information, communication and knowledge management in a globalized world. Collection of materials of the Fifth International Scientific Conference* (pp. 53-55). (Z. M., Sverdlyk, M. M., Tsilyna (Eds.)). Kyiv, Ukraine: Publishing center KNUKiM. [In Ukrainian].

2. Dobko, T. V. (2022). Zlochyny Rosiiskoi Federatsii proty kulturnoi spadshchyny Ukrainy [Crimes of the Russian Federation against the cultural heritage of Ukraine]. In *Information, communication and knowledge management in a globalized world. Proceeding of the Fifth International Scientific Conference* (pp. 53-55). (Z. M. Sverdlyk, M. M. Tsilyna (Eds.)). Kyiv, Ukraine: Publishing center KNUKiM. [In Ukrainian].

3. Koshelieva, O. B., Kravchuk, O. A., & Tsyselska, O. V. (2022). Formuvannia modeli nadannia osvitnikh posluh ZVO v umovakh voiennoho stanu [Formation of a model of providing educational services of higher education institutions in conditions of martial law]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia, 2*, 114-122. [In Ukrainian].

4. Kuznetsova, L. (2022). Publichni biblioteky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: vtraty i vyklyky [Public libraries of Ukraine under martial law: losses and challenges]. *Ukrainskyi zhurnal z bibliotekoznavstva ta informatsiinykh nauk, 10*, 105-113 [In Ukrainian].

5. Lobuzina, K. V. (2012). Shliakhy intehratsii bibliotechnoi diialnosti do onlainovoho seredovyshcha [Ways of integrating library activities into the online environment]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty, 7*, 30-34. [In Ukrainian].

6. Moisieieva, S. (2022). Mandrivna biblioteka: retsept vyzhyvannia pislia dvokh okupatsii [The traveling library: a recipe for survival after two occupations]. *Bibliotechna planeta, 3*, 8-10 [In Ukrainian].

7. Natarov, O. O. (2022, October 4-6). Aktyvizatsiia komunikatsiinoi diialnosti bibliotek Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Activation of the communication activity of Ukrainian libraries in the conditions of martial law]. In *Library. Science. Communication. Innovative transformations of resources and services. Proceeding of the International Scientific Conference*. Kyiv, Ukraine. Retrieved from http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1577 [In Ukrainian].

8. Novalska, Yu. V. (2022, October, 4-6). Publichni biblioteky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. In *Library. Science. Communication. Innovative transformations of resources and services. Proceeding of the International Scientific Conference* (pp. 77-79), V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

9. Rzheuskyi, A. V. (2016). Modeli, metody ta zasoby nadannia informatsiinykh posluh u servis-oriientovanykh bibliotechnykh systemakh [Models, methods and means of providing information services in service-oriented library systems]. (Extended abstract candidate's thesis). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

10. Rzheuskyi, A., Kunanets, N., & Dobrovolska, V. (2022). Informatsiine obsluhovuvannia korystuvachiv bibliotek tekhnichnykh zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy v umovakh karantynu ta voiennoho stanu: porivnialnyi analiz [Information service for users of libraries of technical institutions of higher education of Ukraine under conditions of quarantine and martial law: a comparative analysis]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia, 2*, 57-65. [In Ukrainian].

11. Sakharova, M. P., & Khimich, Ya. O. (2022). Rozrobka ta aktualizatsiia komunikatsiinoi polityky biblioteky v umovakh voiennoho stanu: kryzovi komunikatsii [Development and actualization of the library's communication policy under martial law: crisis communications]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia, 2*, 65-74. [In Ukrainian].

12. Serdiuk, S., & Herasymova, S. (2022). Biblioteky Ukrainy pid chas viiny: adaptatsiia do novykh realii ta vyznachennia priorytetiv [Libraries of Ukraine during the war: adaptation to new realities and determination of priorities]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, *3*, 9-14. [In Ukrainian].

13. Solovianenko, D. V. (2010). Rol akademichnykh bibliotek v konstruiuvanni intehrovanykh informatsiinykh e-seredovyshch [The role of academic libraries in the construction of integrated information e-environments]. *Bibliotechnyi Visnyk, 6*, 3-17.

Lesia Turovska,
https://orcid.org/0000-0002-0750-1794
Research Assotiate,
Department of Comprehensive Library Services,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: nankepy@ukr.net

**SERVICE-ORIENTED MODEL
OF THE LIBRARY AND INFORMATION SERVICE
UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL**

T**he purpose of the article** is to build a service-oriented model of remote library and information services; characterization of its structure and determination of its role in the transformation of the activities of the scientific library in the conditions of martial law. **The methodological basis** consists in the application of general scientific methods: analysis, synthesis, comparison, generalization. **Scientific novelty.** The study proposes a service-oriented model of remote user service under martial law, develops the structure and defines the main features of such a model, presents a block diagram, which presents the components of remote service-oriented library and information services with extensive use of information technologies. **Conclusions.** The conducted research determines that in the conditions of martial law, the scientific library retains its basic basis of ″book-reader″ with the transfer of the practical component of its activities to the online space using a service-oriented model of remote library and information services. In the perspectives - the development of advisory, methodical and practical recommendations regarding the widespread use of a service-oriented model of remote library and information services in the conditions of martial law.

Keywords: service-oriented model of remote library and information service, scientific library, remote user, own library and information resources, services, products and web services.

Стаття надійшла до редакції 24.08.2023 р.

УДК316-047.37]:023:028(477)

Тетяна Швачка,
https://orcid.org/0000-0002-6024-0984,
головна бібліотекарка,
Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого (м. Київ, Україна)
вул. Грушевського,1, 01001, м. Київ, Україна
e-mail: tana757@ukr.net

**ЧИТАЦЬКІ ІНТЕРЕСИ СУЧАСНОГО БІБЛІОТЕКАРЯ
У ДЗЕРКАЛІ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Мета статті – проаналізувати результати соціологічних досліджень професійного та дозвіллєвого читання бібліотекарів, проведених в Україні протягом останніх десяти років. **Методологія дослідження.** Досягнення поставленої мети здійснювалося шляхом застосування теоретичних (документальний аналіз, синтез) та емпіричних (опис) методів, що дає змогу виявити й узагальнити доробки з питань вивчення в Україні читацьких інтересів сучасного бібліотекаря. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що в статті проаналізовано результати соціологічних досліджень читацьких інтересів сучасного бібліотекаря, які були проведені в Україні протягом останніх десяти років. **Висновки.** Проаналізовано результати соціологічних досліджень читання бібліотечних фахівців в Україні. Завдяки соціологічним та науково-практичним розвідкам українських бібліотек різних рівнів нині сформовано образ сучасного бібліотекаря як читача, визначено коло його читацьких інтересів, зміст професійного та дозвіллєвого читання. Розглянуто професійне читання як складник системи підвищення кваліфікації бібліотечних працівників та задоволення їхньої потреби у фаховій літературі. Визначено рівень популярності читання серед бібліотечних фахівців та вплив особистісного читання на рівень їхньої професійної компетентності. В результаті було встановлено коло читацьких інтересів сучасного бібліотекаря, його професійні якості. Наголошено на необхідності подальшого підвищення читацької компетентності бібліотечних працівників в Україні як популяризаторів книги.

Ключові слова: соціологічні дослідження, бібліотечні фахівці, читацькі інтереси бібліотекаря.

Актуальність теми дослідження. В Україні, як і в багатьох країнах світу, спостерігаємо тенденцію до зниження інтересу до читання. На сьогодні читання для задоволення та розвитку як життєва практика втрачає свою популярність, поступаючись споживанню «швидкої» інформації із соціальних мереж, доступному відеоконтенту і телебаченню. Бібліотеки як культурно-освітні заклади приділяють велику увагу пошуку нових

нестандартних підходів до популяризації книги та читання й залучення нових читачів. Проте, реалізація цих ініціатив неможлива без бібліотекаря, який читає. Соціологи стверджують, що переважна більшість користувачів при виборі книжки для читання віддають перевагу рекомендаціям бібліотекаря. Тому важливо, щоб бібліотекарі також активно читали, оскільки це є невід'ємною частиною їхньої роботи та професійних обов'язків, а також сприяє позитивному іміджу та сприйняттю їх як професіоналів загалом. Питання підвищення читацької компетентності бібліотечних працівників та обміну досвідом щодо читання як однієї з базових соціокультурних практик потребують уваги дослідників та фахівців наукової школи бібліотечної професіології. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю узагальнити накопичені в українському бібліотекознавстві соціологічні дослідження з вивчення бібліотекаря як читача та проаналізувати його читацькі інтереси.

Аналіз досліджень та публікацій. Ще у 20-ті роки XX століття дослідники вперше звернули увагу на бібліотечних працівників як читачів. Читацька компетентність бібліотечного працівника, зміст, інтенсивність читання були об'єктом вивчення як бібліотекознавців, методистів, організаторів бібліотечної справи, так і самих бібліотекарів-практиків. Певний час читання бібліотекарів розглядалося лише як необхідність для професійного розвитку. Ознайомлення з фаховими документами, вивчення досвіду, який можна було застосувати безпосередньо на практиці, допомагали зробити діяльність бібліотекаря максимально ефективною.

У 1960–1970-ті роках розвідки щодо читацьких уподобань проводились у рамках союзних комплексних досліджень. Після заснування в 1969 р. у Державній республіканській бібліотеці УРСР ім. КПРС (нині – Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого; далі – НБУ ім. Ярослава Мудрого) відділу організації науково-дослідної роботи та створення відповідних підрозділів в інших бібліотеках, за якими було закріплено розробку проблематики вивчення читачів і читання, стало можливим здійснення досліджень саме українського читача.

Таким чином, дослідження читання українських бібліотекарів за спеціально розробленими програмами були розпочаті лише наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років. Дослідники, як і раніше, акцентували увагу на професійному читанні фахівців книгозбірень, детально опрацьовуючи окремі аспекти проблеми. Наприклад, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка (далі ХДНБ ім. В. Г. Короленка) приділила увагу питанням активності, характеру, змісту і мотивам читання бібліотекарів під час дослідження «Культура читання бібліотечних працівників» (1988). У ході цього вивчення аналізувалося читання фахівців бібліотек різного рівня. Дослідники дійшли висновку, що активність і різнобічність читання бібліотечних працівників залежала від функціональної спеціалізації: коло літературних уподобань фахівців, які безпосередньо займалися обслуговуванням читачів, виявилося досить широким; працівники методичних і бібліографічних відділів, представники адміністрації цікавилися переважно фаховою літературою. Проведене дослідження виявило недостатній рівень дозвіллєвого читання бібліотекарів, який потребував постійного вдосконалення шляхом оперативного інформування про літературний процес [13].

Від середини 1970-х років НБУ ім. Ярослава Мудрого почала здійснювати аналітичні огляди науково-дослідної роботи (далі НДР) публічних бібліотек та закладів вищої освіти України у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства і книгознавства. Раз на п'ять років науково-дослідний відділ бібліотеки у форматі реферативної інформації узагальнював дані про основні напрями і тенденції НДР бібліотек України, тематику та основні результати загальнодержавних, регіональних і локальних досліджень.

В кінці 1980-х років активізувалася самостійна дослідницька діяльність обласних універсальних наукових бібліотек (далі ОУНБ). Цьому певним чином сприяла організація в бібліотеках країни, починаючи з 1989 р., соціологічних служб з вивчення читання. Їхньому становленню та розвитку приділяли особливу увагу: організовано навчання бібліотечних соціологів на базі Інституту підвищення кваліфікації працівників культури та стажування в бібліотеках; підготовлено методичні посібники й розпочато випуск спеціальних бюлетенів; проводилися наукові конференції та соціологічні читання тощо.

Наприкінці XX ст. з'являються публікації, в яких було закладено основи наукового вивчення читачів у бібліотеках. Досвід вивчення бібліотекаря як читача знайшов своє відображення на сторінках інформаційно-аналітичного бюлетеня «Соціологічні дослідження в бібліотеках», яке у 1992 р. заснувала Державна бібліотека України (нині – НБУ ім. Ярослава Мудрого). Його метою було всебічне та оперативне ознайомлення бібліотечної громадськості, викладачів, аспірантів та студентів інститутів і училищ культури із соціологічними дослідженнями, що проводилися в Україні. Укладачами бюлетеня в різні роки були Л. Петрова, В. Студенкова, Т. Богуш, О. Мастіпан, Л. Любаренко та ін. Серед авторів переважали фахівці Державної бібліотеки України та багатьох ОУНБ.

Процеси суверенізації та становлення державності України на початку 1990-х років стали відчутним поштовхом для зростання національної самосвідомості читацького контингенту. Дослідження, що в цей період проводили ОУНБ, окремі центральні міські та центральні районні бібліотеки, були спрямовані на вивчення читацьких потреб, насамперед стосовно української художньої книжки, та стану їхнього задоволення в публічних бібліотеках. Було виявлено регіональну специфіку звернення до цих видань, основу яких складали історичні, культурні, національні особливості розвитку регіонів України. Постала необхідність вивчення читання саме бібліотекарів, як особливої категорії читачів та прогнозування подальших тенденцій із популяризації книги [2].

У ході дослідження «Читацькі інтереси та попит на українську художню літературу в бібліотеках республіки» (1990–1991) було проведено опитування бібліотечних працівників Луганської, Одеської, Тернопільської, Черкаської областей та м. Києва. Цікавими виявилися дані щодо вибору мови в особистому читанні бібліотекарів – більшість із них віддала перевагу російській. Навіть в Тернопільській області, де мешкають 97% українців, 48% бібліотечних працівників обирали книжки російською мовою у своєму читанні. На думку експертів, недостатній рівень володіння українською мовою у бібліотекарів вплинуло на ознайомленість з українською літературою, що, в свою чергу, позначилося на стані її популяризації серед читачів [11]. У дослідженні «Бібліотекар як читач» (1993) бібліотеки Миколаївської області вивчали мотиви, що впливали на вибір літератури, джерела інформації про неї, зміст читацьких уподобань бібліотекарів [9]. Виявити широту обізнаності працівників бібліотек з сучасною українською літературою та визначити ступінь активності її популяризації намагалися дослідники під час опитування працівників бібліотек міста Києва «Бібліотекар і українська література» (1996). Аналіз отриманих даних показав чітку позитивну кореляцію між певними віковими, освітніми характеристиками респондентів та їхньою обізнаністю й активністю у популяризації української літератури [5].

Початок XXI ст. ознаменувався низкою нових соціологічних досліджень щодо читання бібліотечних фахівців. Центром вивчення цього питання став Київський національний університет культури і мистецтв (далі КНУКіМ).

У 2003 р. кафедра інформаційних ресурсів і сервісу КНУКіМ провела дослідження «Вплив особистісного читання бібліотекарів на рівень професійної компетентності». Основною метою роботи стало виявлення

змісту читання бібліотечних фахівців, їхньої читацької активності, динаміки читацьких інтересів, впливу фахівців бібліотек як особливої культуротворчої групи на читання користувачів. Аналіз відповідей показав, що більшість опитаних були активними читачами, для яких читання – це одне з найулюбленіших занять у вільний час. Стосовно мови читання, виявилося, що більшість фахівців (60%) віддавали перевагу російськомовним виданням за винятком західних областей. На думку дослідників, такі факти пов'язані з недосконалістю українського книговидання, широким розповсюдженням російських видань, слабкою рекламою вітчизняної книжки. Українська література представлена в основному історичними романами, російська та зарубіжна – детективами та жіночими романами. Отже, в колі читання бібліотекарів, як і більшості користувачів, переважала компенсаторно-розважальна література [12].

Дослідженням українського бібліотекаря як читача на початку XXI ст. займалася відома українська бібліотекознавиця, докторка історичних наук, професорка Т. В. Новальська. Предметом її вивчення стали питання читання бібліотечних працівників України у 20–80-ті роки XX ст. та на початку XXI ст.; підвищення фахового рівня бібліотечних працівників України; вплив особистісного читання бібліотекарів на рівень їхньої професійної компетентності; читацька активність бібліотекарів як фактор підвищення їхнього професійного іміджу [12; 13].

У цей період публічні бібліотеки України також провели низку соціологічних досліджень, у рамках яких вивчались читацькі інтереси бібліотечних фахівців («Публічні бібліотеки України в контексті соціокультурного простору регіону» (2006–2008) НБУ ім. Ярослава Мудрого спільно з ХДНБ ім. В. Г. Короленка; «Моє хобі – читання» (2009) Національна бібліотека для дітей; «Що і як читають бібліотечні працівники» (2011). Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка) [10].

Мета статті – проаналізувати результати соціологічних досліджень дозвіллєвого та особистісного читання бібліотекарів, проведених в Україні протягом останніх років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний етап вивчення бібліотекаря як читача характеризується активізацією проведення прикладних досліджень у публічних бібліотеках України. Впродовж останнього десятиліття вивченню дозвіллєвого та особистісного читання бібліотекарів, їхніх інформаційних потреб приділялася особлива увага дослідників.

З метою вивчення читацьких інтересів бібліотекарів та їхньої професійної компетенції Житомирська ОУНБ у 2015 р. провела дослідження «Читацькі пріоритети сучасного бібліотекаря», в якому взяли участь фахівці обласної бібліотеки, центральних районних, міських бібліотек-філій та сільських книгозбірень. Результати анкетування показали, що свій вільний час присвячували читанню 95% респондентів. Тематика видань, яка цікавила бібліотекарів, була різноманітною, однак найбільший інтерес викликали художні твори (89%), публіцистичні видання (33%), а також література з медицини (31%) та мистецтва (25%).

Бібліотекарі віддали перевагу читанню сучасної української літератури. Найпопулярнішими виявилися твори таких письменників: Л. Дашвар, М. Матіос, Л. Костенко, М. Дочинця, І. Роздобудько, О. Забужко, С. Талан, А. Кокотюхи, В. Шкляра, В. Лиса та ін. Список рекомендованих до прочитання зарубіжних авторів очолили російська письменниця А. Знаменська, бразильський письменник П. Коельйо та американець Дж. Д. Селінджер. Купували книги для власної потреби 54% респондентів. Найчастіше це була сучасна художня література, світова класика, дитячі книги, періодичні, довідкові та енциклопедичні видання. Також майже всі респонденти відчували потребу у професійних виданнях.

На запитання «Як читання може допомогти вам у професійній діяльності?» респонденти відповіли так: підвищується професійний та освітній рівень, формується естетичний смак, знання новинок дає можливість орієнтуватися в сучасному літературному процесі, підвищується авторитет серед колег і користувачів бібліотеки тощо [14].

Успішне функціонування бібліотек як культурно-освітніх закладів зобов'язує бібліотечних фахівців швидко реагувати на зміни в інформаційних потребах користувачів, удосконалювати форми обслуговування, розширювати спектр бібліотечно-інформаційних послуг. Для задоволення потреб сучасного користувача бібліотекареві необхідно підвищувати інформаційну культуру, культуру читання, освоювати і застосовувати сучасні інформаційні технології. На часі є актуальним підвищення культури читання не лише користувачів бібліотеки, а й самих бібліотекарів.

У 2016 р. Львівська ОУНБ на базі ЦБС області провела соціологічне дослідження «Культура читання як складова професіоналізму сучасного бібліотекаря у дзеркалі соціологічних досліджень». Об'єктом розвідки стали бібліотечні фахівці області; предметом – рівень популярності читання серед бібліотекарів як популяризаторів книги. Під час дослідження було поставлено низку завдань, зокрема визначити місце, яке займає читання в

житті бібліотекаря, виявити ефективні сучасні форми популяризації книги, сильні та слабкі сторони бібліотеки в контексті промоції читання.

Бібліотекарі віддавали перевагу друкованим виданням (79%) або поєднували традиційну книгу з електронною (21%). За видами документів бібліотечні працівники більше читали періодичні видання – журнали (62%) та газети (73%). Також популярністю користувалася сучасна художня література (54%).

Дослідження показало, що важливе значення в промоції читання відіграє обізнаність бібліотекаря з репертуаром видань, неординарне мислення, вивчення читацького попиту. Також респонденти відзначили позитивну роль щорічного Форуму видавців, який давав можливість дізнаватися про новинки книжкового ринку в Україні.

Серед негативних факторів, що гальмували процес просування читання в суспільстві, бібліотекарі вказали на застарілі та неякісні фонди, які не відповідають запитам користувачів; недостатнє комплектування фондів бібліотек сучасною літературою через обмежене фінансування; низький рівень упровадження новітніх інформаційних технологій; неготовність деякої частини бібліотечних фахівців бути лідерами та керівниками читання тощо.

Соціологічне дослідження мало практичне спрямування, його результати стали підґрунтям для проведення семінару «Метаморфози читання і читацьких уподобань» для працівників організаційно-методичних відділів та завідувачів відділів обслуговування ЦБС області, моделюючої гри «Львів – місто літератури», бліц-опитування «Книга. Читання. Бібліотека» [8].

Професійне читання для бібліотекаря є як засобом здобуття нових знань, так і показником рівня його фахової підготовки. Вивчення професійного читання бібліотекаря, що обслуговує юнацтво та молодь, є необхідною умовою якісного планування та успішного проведення заходів з підвищення кваліфікації. Саме тому Кіровоградська обласна бібліотека для юнацтва ім. Є. Маланюка провела обласне дослідження «Професійне читання, як складова системи підвищення кваліфікації бібліотекаря, що обслуговує юнацтво» (2016).

Дослідники ставили перед собою такі завдання: вивчити потреби бібліотекарів у фаховій літературі; дослідити рівень інформаційно-інноваційної компетентності бібліотекарів; прослідкувати зв'язок між професійним рівнем бібліотекаря і колом його читання за фахом; визначити основні джерела отримання інформації з питань бібліотечного обслуговування юнацтва та молоді; визначити найбільш актуальні теми, з яких

бібліотекарям не вистачає інформації; дослідити думку бібліотекарів щодо використання фахових сайтів.

Переважна більшість опитаних (95%) зазначили, що відчувають потребу в поповненні професійних знань. Основним джерелом інформування з професійних питань для бібліотекарів були семінари і практикуми (24%), консультації методистів (18%), поради колег (14%), інтернет-ресурси (15%), читання фахових періодичних видань (13%), засоби масової інформації (9%) та виставки нових надходжень (7%).

Найчастіше респонденти зверталися до фахових періодичних видань, як от «Шкільна бібліотека», «Бібліотечна планета», «Бібліосвіт», «Бібліотечний вісник», «Шкільний бібліотекар», інформаційний вісник «Бібліопульс», «Позакласний час, «Бібліотечний форум України» тощо. У цих виданнях увагу бібліотекарів привертали публікації різної тематики, зокрема нові форми і методи залучення молоді до читання, впровадження новітніх технологій у бібліотеках, краєзнавча діяльність бібліотек, формування позитивного іміджу бібліотеки тощо.

Більшість респондентів (77%) для підвищення свого професійного рівня використовували бібліотечні веб-сайти і блоги. Найбільш популярними серед них були веб-сайти Кіровоградської обласної бібліотеки для юнацтва, НБУ ім. Ярослава Мудрого, ОУНБ ім. Д. Чижевського, сайти обласних і районних бібліотек України, Державної бібліотеки України для юнацтва [7].

Питання промоції та підтримки читання завжди були й наразі залишаються актуальними в роботі публічних бібліотек. Важливу роль у вирішенні цих питань відіграють бібліотекарі, які є активними читачами й популяризаторами читання. Саме тому з метою виявлення стану і рівня популярності читання серед бібліотекарів регіону, їх професійних та інтелектуальних навичок у популяризації книги та читання серед юнацтва та молоді Одеська обласна бібліотека для юнацтва (2018) провела регіональне соціологічне дослідження «Презентуємо своє читання, або що читають бібліотекарі як керівники юнацького читання». Об'єктом розвідки стали бібліотечні фахівці області; предметом – коло читання та мотивація вибору літератури бібліотекарями.

Оцінюючи якісний рівень своїх читацьких уподобань, лише 25% опитаних вважали, що їхнє коло читання є широким і якісним. Більше половини бібліотекарів (55%) вважали його різноманітним. Майже третина бібліотечних фахівців вказали, що читають мало, 15% – назвали своє читання дещо однобічним, а 28% взагалі не дуже замислювалися над якістю

своїх читацьких уподобань. Це не зважаючи на те, що майже для всіх опитаних читання було названо одним з важливих засобів самовдосконалення і інтелектуального розвитку, а для більшості (90%) – професійною потребою. Крім того половина опитаних за допомогою читання знаходили душевний спокій та відволікалися від повсякденних проблем, а більше третини вважали читання непоганим способом проведення вільного часу та джерелом знань.

Переважна більшість респондентів (95%) вважали, що бібліотекар може сформувати у своїх читачів якісне коло читання, оскільки він завжди проводить індивідуальну роботу серед користувачів, вивчає читацькі інтереси, слідкує за новинками літератури та добре знає бібліотечний фонд. І лише 5% вважали, що бібліотекар «лише іноді» має вплив на формування інтересу до читання. На думку респондентів, причиною тому можуть бути: недостатньо укомплектований фонд, поради інших авторитетних осіб (вчителів, батьків, друзів), бажання читача обирати книгу самостійно тощо. Майже 8% опитаних не мали можливості сформувати якісне коло читання у своїх користувачів через недостатню кількість сучасної літератури та періодичних видань, а також відсутність інтернету в бібліотеці.

До переліку книг, які бібліотекарі обов'язково рекомендували прочитати, ввійшла українська класика та українські переклади зарубіжних письменників (45%). Майже третина респондентів (30%) цікавилася творам іноземних авторів класиків. В читацькому рейтингу також мала місце краєзнавча література (11%). З професійної літератури перевагу віддавали періодичним виданням та методико-бібліографічним матеріалам обласних методичних центрів і матеріалам з досвіду роботи колег інших бібліотек. [6].

НБУ ім. Ярослава Мудрого у 2017–2018 рр. провела загальнодержавне дослідження «Кадрові ресурси публічних бібліотек України: стан та перспективи розвитку». Окремі запитання дослідження стосувалися професійного читання, зокрема конкретних статей чи видань, що були корисними у професійній діяльності бібліотекарів. Інформацію про статті чи окремі видання бібліотечної тематики, що зацікавили та були використані у професійній діяльності впродовж останніх 2–3 років, дослідники об'єднали в певні групи: періодичні видання, продовжувані видання, електронні ресурси, матеріали конференцій, бібліографічні посібники, методичні матеріали, публікації у фаховій пресі.

Аналіз відповідей показав, що найчастіше працівники бібліотек використовували фахові періодичні видання та електронні ресурси. Названо близько 50 періодичних видань, серед яких найпопулярнішими

були журнали «Бібліотечна планета», «Бібліотечний форум: історія, теорія і практика», «Шкільна бібліотека» та газета «Позакласний час». Оскільки фахова періодика серед бібліотекарів мала найбільший попит, то багато опитаних указали конкретні публікації, які були цікавими чи корисними в їхній професійній діяльності. Серед майже 270 статей, котрі відзначили респонденти, 105 було опубліковано в часописі «Бібліотечна планета».

Значна частина респондентів у своїй професійній діяльності переважно послуговувалася електронними ресурсами: сайтами та блогами публічних бібліотек, електронними виданнями провідних бібліотек України та зарубіжних книгозбірень. Зокрема, бібліотечні працівники вважали корисними сайт НБУ ім. Ярослава Мудрого «Бібліотечному фахівцю» та блог «Публічна бібліотека об'єднаної територіальної громади» [1].

З метою визначення, чи є читання для бібліотекарів у пріоритеті, Державна бібліотека України для юнацтва в 2019 р. здійснила Всеукраїнське опитування «Що прочитав бібліотекар?», у якому взяли участь респонденти обласних бібліотек для юнацтва та молоді з 16 областей України. Вивчення показало, що для бібліотекарів читання – це відпочинок (32%), інтелектуальний розвиток (28%), розвиток особистості (17%), професійна необхідність (17%) та можливість відволіктися від проблем (6%). Додатково це підтверджує той факт, що особисту бібліотеку мають 82% фахівців.

Популярними джерелами отримання інформації про літературу були: інтернет-ресурси, прайс-листи видавництв, поради колег, книжкові магазини, виставки, ярмарки, нові надходження до бібліотеки та ЗМІ.

Щодо мовних уподобань, то половина респондентів віддавали перевагу читанню книг українською мовою; 8% – читали здебільшого російською; 2% – мовою оригіналу, а для майже 40% опитаних мова читання не мала значення.

Бібліотекарі переважно читали художню літературу, зокрема такі жанри: детективи, пригодницькі твори, фантастику, комедії, історичні та жіночі романи. Серед книг, які бібліотекарі радили прочитати, названо: «Коли ти поруч» С. Талан, «Століття Якова» В. Лиса, «Ґудзик» І. Роздобудько, «Червоний» А. Кокотюхи, «Танго смерті» Ю. Винничука, «Вічник» М. Дочинця, «Зламані жоржини» Н. Фіалко, твори Л. Костенко тощо [4].

Публічна бібліотека імені Лесі Українки для дорослих м. Києва у 2020 р. провела соціологічне дослідження «На колір і смак товариш не всяк: що читає сучасний бібліотекар?», завданням якого було проаналізувати освіченість та професіоналізм бібліотечних фахівців, їхні читацькі вподобання.

Дослідження показало, що дві третини респондентів читають щодня,

третина – кілька разів на тиждень, решта опитаних надали інші відповіді: читають з періодичністю раз на тиждень, раз на 2 місяці, раз в два-три тижні, раз на місяць, коли є вільний час тощо. За останній рік більше третини (36%) бібліотекарів прочитали до 20 книг; 29% – до 50 книг, 18% – до 10 книг, 9% – до 100 книг. Близько 20 осіб (6%) прочитали більше 100 книг. На жаль, майже 2% опитаних відповіли, що не прочитали жодної книги.

Бібліотекарі читали з пізнавальною і дозвіллєвою метою, для самоосвіти й саморозвитку. Найбільше цікавилися сучасною (80%) та класичною (54%) художньою літературою, науково-популярною (54%) й довідковою (38%) літературою, детективами (19%) та фантастикою (19%).

Більшість опитаних (71%) використовували у своїй роботі професійні блоги, зокрема: «Методична служба публічних бібліотек Києва», «Бібліотекарі київських публічних», «Пан Бібліотекар», «Дарницька Книгиня», блоги Української бібліотечної асоціації та провідних бібліотек України.

Підготовлені за результатами дослідження рекомендації насамперед стосувалися проведення навчання з новітніх інформаційних технологій, використання таблиць УДК, вивчення та впровадження в практику роботи бібліотек нових форм та методів популяризації книги та читання [3].

Висновки. Завдяки соціологічним та науково-практичним розвідкам українських бібліотек різних рівнів нині сформовано образ сучасного бібліотекаря як читача, визначено коло його читацьких інтересів, зміст професійного та особистісного читання. Розглянуто професійне читання як складову системи підвищення кваліфікації бібліотечних працівників та задоволення їхньої потреби у фаховій літературі. Визначено рівень популярності читання серед бібліотечних фахівців та вплив особистісного читання на рівень їхньої професійної компетентності. Бібліотекарі вважають, що читання для них – це один з важливих складників професійної діяльності, дієвий засіб самовдосконалення і джерело нових знань. На жаль, брак вільного часу та велика завантаженість на роботі не дозволяє фахівцям приділяти більше часу читанню. Традиційно бібліотекарі обирають друковану книгу або поєднують її з електронною. За видами документів бібліотечні працівники віддають перевагу читанню періодичних видань. Також популярною є сучасна художня література, зокрема такі жанри, як: детективи, пригодницькі твори, фантастика, історичні та жіночі романи. Щодо мовних уподобань, то більшість респондентів читають книги українською мовою. Професійне читання для бібліотекарів є як засобом отримання нових знань, так і показником рівня фахової підготовки. Читацькі

інтереси сучасного бібліотекаря, підвищення його читацької компетентності, сучасні підходи до організації професійного спілкування та обміну досвідом щодо читання як однієї з базових соціокультурних практик – це питання повинно залишатися й надалі предметом досліджень бібліотекарів практиків та фахівців наукової школи бібліотечної професіології. Основні положення та фактичний матеріал розглянутих досліджень можуть бути використані у подальших наукових розвідках.

Список бібліографічних посилань

1. Любаренко Л. М. Професійні компетенції працівників публічних бібліотек. *Бібліотека і книга в контексті часу* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 25–26 квіт. 2018 р. Київ, 2018. С. 38–45.

2. Талалаєвська М. Бібліотекар як учасник процесу читання та його популяризатор. Київ: Нац. парлам. б-ка України, 2016. 48 с.

3. На колір і смак товариш не всяк: що читає сучасний бібліотекар? : аналіт. довідка за результатами соціологічного дослідження. Київ : Публічна бібліотека імені Лесі Українки, 2020. URL: http://lukl.kiev.ua/index.php/pro-biblioteku-4/pro-biblioteku-47

4. Паянок Н. А бібліотекарі читають? : результати всеукр. опитування. *Бібліосвіт.* 2020. Вип. 1 (73). С. 69–72.

5. Лозова О. Бібліотекар і українська література. *Соціологічні дослідження в бібліотеках.* 1996. Вип. 17–18. С. 12–14.

6. Презентуємо своє читання, або що читають бібліотекарі як керівники юнацького читання : регіональне соц. дослідж. Одеса : Одеська обл. б-ка для юнацтва ім. В. В. Маяковського. 2018. URL: https://mayakovka.od.ua/?page_id=2238

7. Професійне читання, як складова системи підвищення кваліфікації бібліотекаря, що обслуговує юнацтво : аналіз-звіт. Кіровоград : Кіровоградська обл. б-ка. для юнацтва, 2016. 40 с.

8. Результати наукових досліджень – в практику роботи бібліотек області : матеріали досліджень. Вип. 3. (2014–2018 рр.). Львів : ЛОУНБ. 2020. 28 с.

9. Бородовська С. Бібліотекар як читач. *Соціологічні дослідження в бібліотеках.* 1993. Вип. 5. С. 17–21.

10. Богуш Т. І. Роль і місце публічних бібліотек України в соціокультурному просторі регіону. *Соціологічні дослідження в бібліотеках.* 2008. Вип. 34. С. 3–40.

11. Богуш Т. І. Українська художня література в читанні бібліотекарів: за наслідками республіканського та регіонального соціологічних досліджень *Соціологічні дослідження в бібліотеках.* 1992. Вип. 2. С. 22–25.

12. Новальська Т. В. Вплив особистісного читання бібліотекарів на рівень професійної компетентності. *Вісник Книжкової палати.* 2003. № 12. С. 21–24.

13. Новальська Т. В. Підвищення фахового рівня бібліотечних працівників України (на матеріалах досліджень професійного читання у 90-ті рр. XX ст.). *Вісник Книжкової палати.* 2003. № 11. С. 17–19.

14. Читацькі пріоритети сучасного бібліотекаря : за результатами анкетування. Житомир : Житомир. ОУНБ ім. О. Ольжича. 2015. 38 с.

References

1. Liubarenko, L. M. (2018, April 25). Profesiini kompetentsii pratsivnykiv publichnykh bibliotek [Professional competencies of public library staff]. In *Biblioteka i knyha v konteksti chasu* [Library and book in the Context of time]. *Proceedings of the All-ukrainian Scientific and practical conference*, (pp. 38-45). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

2. Talalaievska, M. (2016). *Bibliotekar yak uchasnyk protsesu chytannia ta yoho populiaryzator* [Librarian as a participant in the reading process and Its promoter]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

3. (2020). *Na kolir i smak tovarysh ne vsiak: shcho chytaie suchasnyi bibliotekar?* : analit. dovidka za rezultatamy sotsiolohichnoho doslidzhennia [There is no accounting for tastes: What does the modern librarian read? An Analytical Report Based on the Results of a Sociological Study]. Retrieved from: http://lukl.kiev.ua/index.php/pro-biblioteku-4/pro-biblioteku-47

4. Paianok, N. (2020). A bibliotekari chytaiut? : rezultaty vseukr. opytuvannia, [Do librarians read? : Results of all-Ukrainian survey]. *Bibliosvit.* 1 (73), 69-72. [In Ukrainian].

5. Lozova, O. (1996). Bibliotekar i ukrainska literatura [Librarian and Ukrainian literature], *Sotsiolohichni Doslidzhennia v Bibliotekak*, 17-18, 12-14. [In Ukrainian].

6. (2018). *Prezentuiemo svoie chytannia, abo shcho chytaiut bibliotekari yak kerivnyky yunatskoho chytannia* : rehionalne sots. doslidzh. [Presenting our reading: what librarians read as youth reading leaders in regional social research]. Odesa, Ukraine. Retrieved from: https://mayakovka.od.ua/?page_id=2238

7. (2016). *Profesiine chytannia, yak skladova systemy pidvyshchennia kvalifikatsii bibliotekaria, shcho obsluhovuie yunatstvo* : analiz-zvit [Professional Reading as a Component of the Librarian's Professional Development System Serving Youth: Analysis Report]. Kirovohrad, Ukraine. [In Ukrainian].

8. (2020). *Rezultaty naukovykh doslidzhen - v praktyku roboty bibliotek oblasti : materialy doslidzhen. Vyp. 3. (2014-2018 rr.).* [Results of scientific research: integration into the practical work of regional libraries - research Materials. 2014-2018]. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

9. Borodovska, S. (1993). Bibliotekar yak chytach [Librarian as a reader]. *Sotsiolohichni Doslidzhennia v Bibliotekakh*, *5*, 17-21. [In Ukrainian].

10. Bohush, T. (2008). Rol i mistse publichnykh bibliotek Ukrainy v sotsiokulturnomu prostori rehionu [The Role and Place of Public Libraries in Ukraine in the Socio-Cultural Space of the Region]. *Sotsiolohichni Doslidzhennia v Bibliotekakh, 2*, 3-40. [In Ukrainian].

11. Bohush, T. (1992). Ukrainska khudozhnia literatura v chytanni bibliotekariv: za naslidkamy respublikanskoho ta rehionalnoho sotsiolohichnykh doslidzhen [Ukrainian fiction literature in the perception of librarians: findings from republican and

regional sociological studies]. *Sotsiolohichni doslidzhennia v bibliotekakh, 2*, 22 25. [In Ukrainian].

12. Novalska, T. (2003). Vplyv osobystisnoho chytannia bibliotekariv na riven profesiinoi kompetentnostiv [The Impact of Librarians' Personal Reading on the Level of Professional Competence]. *Visnyk Knyzhkovoi Palaty*, *12*, 21-24. [In Ukrainian].

13. Novalska, T. (2003). Pidvyshchennia fakhovoho rivnia bibliotechnykh pratsivnykiv Ukrainy (na materialakh doslidzhen profesiinoho chytannia u 90-ti rr. KhKh st.) [Improving the professional level of library workers in ukraine (based on the materials of professional reading research in the 1990s)]. *Visnyk Knyzhkovoi Palaty*, *11*, 17-19. [In Ukrainian].

14. (2015). *Chytatski priorytety suchasnoho bibliotekaria: za rezultatamy anketuvannia* [Reader priorities of the modern librarian: Survey results]. Zhytomyr, Ukraine. [In Ukrainian].

Tetiana Shvachka,
https://orcid.org/0000-0002-6024-0984,
Chief Librarian,
Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
St. Hrushevskogo, 1, 01001, Kyiv, Ukraine
e-mail: tana757@ukr.net

READING INTERESTS OF A MODERN LIBRARIAN IN THE MIRROR OF SOCIOLOGICAL STUDIES

The purpose of the article is to analyse the results of sociological studies of librarians' leisure and professional reading conducted in Ukraine in recent years. **Research methodology.** The achievement of the set goal was carried out by applying theoretical methods (document analysis, synthesis) and empirical methods (description), which makes it possible to identify and generalize advancements in the study of reading interests of modern librarians in Ukraine. **The scientific novelty** of the work lies in the analysis of the results of sociological studies of the reading interests of the modern librarian, which were conducted in Ukraine in recent years. **Conclusions.** The results of sociological research on the reading habits of librarians in Ukraine have been analysed. Through sociological and scientific-practical surveys conducted in Ukrainian libraries of different levels, a modern image of the librarian as a reader has been formed, and their reading interests, both professional and leisure, have been identified. Professional reading has been considered as an integral part of the librarian's professional development and their need for professional literature. The level of reading popularity among librarians and the influence of personal reading on their professional competence have been determined. As a result, the range of reading interests of contemporary librarians and their professional qualities have been established. The importance of further enhancement of the reading competence of library workers in Ukraine as promoters of books is emphasized.

Keywords: sociological studies, library specialists, librarian's reading interests.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2023 р.

УДК 021:001.89:316.77

Ганна Шемаєва,
https://orcid.org /0000-0002-1053-989X,
докторка наук із соціальних комунікацій, професорка,
професорка кафедри документознавства та української мови,
Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «ХАІ»
(м. Харків, Україна)
вул. Чкалова, 17, Харків, 61000, Україна
e-mail: annashemaeva@ukr.net

Алла Прилуцька,
https://orcid.org /0009-0008-5609-0750,
кандидатка філософських наук, доцентка,
завідувачка кафедри документознавства та української мови,
Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «ХАІ»
(м. Харків, Україна)
вул. Чкалова, 17, Харків, 61000, Україна
e-mail: a.prilutskaya@khai.edu

НОВІ БІБЛІОТЕЧНІ РОЛІ В СИСТЕМІ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ У КОНТЕКСТІ ВІДКРИТОЇ НАУКИ

Метою статті є висвітлення нових ролей у діяльності зарубіжних бібліотек з підтримки наукової комунікації в умовах розвитку відкритої науки, що виходять за межі традиційних. **Методологія.** Для досягнення означеної мети здійснено пошук та аналіз зарубіжних публікацій за темою дослідження, їхній контент-аналіз, систематизацію, узагальнення. **Наукова новизна** полягає в тому, що обґрунтовується підтримка наукових комунікацій як центральна бібліотечна послуга, яка зміщується від надання доступу до активної співпраці з науковцями протягом усього дослідницького процесу. **Висновки.** У зарубіжному досвіді бібліотеки активно долучаються до виконання нових ролей у системі наукових комунікацій. Вони формують у співпраці з інформаційними фахівцями, дослідниками відкриті дослідницькі інфраструктури та сприяють руху багатошляхового відкритого доступу серед користувачів бібліотек; відіграють важливу роль у плануванні, створенні, обміні та архівуванні даних FAIR і відкритих досліджень; започатковують практики RDM, аналітики великих даних, формування культури відкритої науки; долучаються до проєктів громадянської науки. У проактивних бібліотеках відбувається створення спеціальних відділів, орієнтованих на підтримку дослідницького процесу; служб управління даними досліджень; центрів зберігання розподілених даних. Виокремлюється професія бібліотекаря наукової комунікації: розробник політики, бібліотекар даних, куратор даних, викладач / тренер, науковець / аналітик даних, консультант, комунікативний менеджер. Нові бібліотечні

ролі потребують узгодженого розвитку між бібліотечною практикою та професійною освітою. Постає завдання оновлення освітніх програм із врахуванням нових бібліотечних ролей у контексті відкритої науки.

Ключові слова: бібліотека, наукові комунікації, відкрита наука, відкритий доступ, управління дослідницькими даними, компетенції бібліотечних фахівців, інформаційно-бібліотечна освіта, зарубіжний досвід.

Актуальність теми статті. Інтенсивність розвитку цифрових технологій та рух до відкритої науки зумовлюють радикальні зрушення в системі наукових комунікацій і бібліотечній діяльності, – наукові комунікації утворюють основний механізм існування та розвитку науки, а бібліотека є базовим компонентом, що забезпечує внутрішні і зовнішні комунікації вчених. Розвиток принципово нового підходу до наукового процесу, що заснований на стандартах відкритості, прозорості, співробітництва та комунікацій і базується на використанні цифрових новітніх інструментів, засобів, технологій, відкриває нові можливості для розвитку бібліотечної професії. Під впливом цих процесів змінюються бібліотечні послуги, формуються нові бібліотечні ролі в просуванні та підтримці ідей відкритої науки, зростає попит на професіоналів, які володіють знаннями дослідницького процесу, навичками управління даними та їх оброблення, вміннями підтримки наукової комунікації протягом усього періоду дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. У професійному бібліотечно-інформаційному середовищі активно дискутуються питання ролі академічних бібліотек у системі наукових комунікацій в умовах розвитку відкритої науки.

Більшість українських дослідників відзначають, що бібліотеки змінюють свої моделі діяльності відповідно до нових викликів [1–4]. Зокрема, розкривається досвід університетських бібліотек у реалізації принципів відкритого доступу до наукових результатів та пропонуються напрями втілення ідей відкритої науки [3], обгрунтовується місце університетських бібліотек у реалізації політики відкритої науки [2], відзначається нагальність застосування у діяльності наукових бібліотек аналітичних інструментів науки, метрик, систем управління науковими даними [4]. Українські науковці доводять, що сучасні наукові бібліотеки мають усі підстави для забезпечення якісно нового рівня наукової комунікації, оскільки вони є агрегаторами різних видів і типів ресурсів, експертами у цифровій науковій комунікації та інтелектуальних технологіях організації знань [1].

Багатьма дослідниками підкреслюється вагома роль бібліотеки в системній підтримці наукової комунікації в умовах цифровізації. Виникає необхідність формування відповідних компетенцій, якими має володіти бібліотекар для ефективної підтримки наукової комунікації. На цьому наголошують науковці НБУВ [4].

Зарубіжні автори останнім часом висвітлюють нові ролі бібліотечної діяльності, пов’язані з розвитком відкритої науки, зокрема управління дослідницькими даними, консультування вчених протягом усього дослідницького процесу [9; 14; 16; 20; 25; 26]; пропонують створення нових посад у бібліотеках, які активно підтримують наукову комунікацію [8; 9; 20; 26]; порушують проблеми формування відповідних компетенцій [5; 15; 18; 21]. Загалом, публікації свідчать про значне коло різних аспектів оновлення бібліотечної діяльності та появи нових ролей бібліотеки в системі наукової комунікації. Це викликає необхідність узагальнення наукових уявлень та зарубіжних практик бібліотек, орієнтованих на підтримку дослідницького процесу в контексті відкритої науки.

Метою статті є висвітлення нових ролей у діяльності зарубіжних бібліотек із підтримки наукової комунікації в умовах розвитку відкритої науки, що виходять за межі традиційних.

Для досягнення зазначеної мети здійснено пошук та аналіз зарубіжних публікацій за темою дослідження, їх систематизовано та узагальнено. На підставі контент-аналізу визначено дві групи. До першої групи віднесено публікації, у яких розкриваються сучасні напрями наукових комунікацій, пов'язані з новими ролями бібліотек. Другу групу утворили публікації, у яких порушуються проблеми формування компетенцій бібліотекаря, таких як наукова комунікація та підготовка відповідних кадрів.

Виклад основного матеріалу. Важливість бібліотек у просуванні та підтримці ідей відкритої науки визнана на міжнародному рівні, що зафіксовано в документах ЄС, ЮНЕСКО, ІФЛА та багатьох інших впливових організацій. До елементів відкритої науки відносять: відкритий доступ до публікацій, відкриті дані та відкрите рецензування наукових досліджень, відкриту методологію, відкриту освіту, відкрите програмне забезпечення, громадянську науку [27].

У міжнародному професійному середовищі відбувається активне обговорення нових бібліотечних ролей у системі наукових комунікацій, складність, багатокомпонентність, багаторівневість якої впливає на дослідницький процес. Бібліотеці належить важлива функція щодо

забезпечення наукових комунікацій як у середовищі вчених, так і поза ним.

Однією із важливих проблем сучасної системи наукової комунікації є сприяння руху відкритого доступу серед користувачів бібліотек. Саме бібліотека вже протягом значного періоду підтримує та організує доступ до наукових видань. Тобто пропонування послуг відкритого доступу до наукових публікацій є логічною роллю насамперед для наукових бібліотек.

Проте слід підкреслити, що в умовах розвитку відкритої науки виокремлюється багатосторонній підхід до відкритого доступу. Наукові бібліотеки в авангарді забезпечують багатошляховий відкритий доступ, який проголошено Європейською асоціацією університетів [9]. Наразі дослідники виділяють такі підходи в організації відкритого доступу бібліотеками [9; 24; 28]: формування та використання репозитаріїв (Green Open Access); ініціація та створення нових університетських видавництв (Diamond Open Access) з можливістю публікації відкритих підручників і посібників (як частину відкритих освітніх ресурсів); укладання угод з видавцями наукових гібридних журналів (Hybrid Open Access); консультування та підтримка дослідників для публікації у журналах APC-Gold. Водночас велика кількість шляхів і моделей викликають у дослідників та студентів проблеми та непорозуміння.

Різноманітність відкритого доступу зумовила потребу в організації навчальних заходів для дослідників щодо публікацій результатів їхніх досліджень та ліцензування у відкритому доступі. Наприклад, створення консультаційних відділів у бібліотеках Німеччини сприяє застосуванню різних підходів науковцями для поширення результатів власних досліджень. Зокрема, кількість публікацій Green та Gold OA, доступних у власних сховищах, зросла більш ніж на 30 % у 2021 р. порівняно з 2017 р. [9].

Американський автор [19] наголошує на важливості чіткого розуміння бібліотекарями, викладачами і науковцями різних аспектів відкритого доступу та філософії відкритої науки в цілому. З'являється нова бібліотечна роль щодо формування культури відкритої науки. У зарубіжному досвіді до цього процесу включають тренінги, основу яких складають: авторське право, ліцензування, концепції, моделі та інструменти відкритого доступу. Також важливе значення має етика відкритого доступу [6], актуальність якої зростає у зв'язку з появою так званого партизанського або чорного відкритого доступу.

Наукові бібліотеки здійснюють вагомий внесок у вивільнення дослідницького потенціалу цифрових технологій і комунікацій, сприяючи

відкритості та надаючи прості та універсальні інтерфейси для наборів даних в інституційних сховищах, стають лідерами в організації доступу до відкритих освітніх ресурсів (OER). Зазначимо, що в межах міжнародного проєкту DECriS за результатами дослідження використання OER в європейських університетах, в яких здійснюється підготовка фахівців за інформаційно-бібліотечними програмами, було визначено, що процес просування OER потребує розвитку [22].

Останнім часом у сучасній системі наукових комунікацій виділяють такі підгалузі, як управління дослідницькими даними та курування даних [9]. Безперечно, інформаційне супроводження вчених протягом усього дослідницького процесу потребує знань та вмінь щодо використання даних досліджень і цифрових активів технологічних досягнень. Це спричинило низку змін у бібліотечно-інформаційній діяльності, насамперед у напрямі започаткування нових ініціатив та послуг, таких як: управління дослідницькими даними (Research Data Management (RDM) [9; 10; 20; 26], впровадження аналітики великих даних (Big Data Analytics (BDA) [5; 9; 11], підтримка наукової комунікації з різними зацікавленими сторонами та надання послуг, пов'язаних із громадянською наукою [10; 12; 13].

Отже, нові бібліотечні ролі у сфері наукової комунікації пов'язані з участю у формуванні та використанні відкритих дослідницьких інфраструктур даних, у яких виокремлюються великі дані. Вони є даними необроблених досліджень, сценаріїв і методологій або бази даних із необробленими даними [9]. Планування, збір даних з різних джерел, ідентифікація та маркування наборів даних, оброблення цих наборів даних та збереження, а також обмін результатами та необробленими даними з дослідницьким співтовариством вимагає спеціальних навичок з Big Data Analytics та Open Big Data від бібліотекарів наукової комунікації. Аналітика великих даних дає можливість обробляти ці дані та генерувати інформацію, яка завершується новими знаннями, інноваціями. Ця діяльність пов'язана з міждисциплінарними дослідженнями та розвитком комунікацій бібліотеки з IT-службами. Як зазначають дослідники, варіабельність і обсяг OD і OBD вимагають, щоб академічні бібліотеки вжили заходів із розширення, налаштування та обґрунтування ролі бібліотекарів у цій сфері [9; 26].

У зарубіжному досвіді поступово збільшується кількість бібліотек, в яких поряд із послугами відкритого доступу надаються послуги відкритої науки у сфері FAIR Research Data Management (RDM). За результатами дослідження 272 європейських університетів (2 українських) [17] виявлено,

що від 55 % до 70 % із 272 університетів визнають стратегічну важливість практик RDM і FAIR, але впровадження цього напряму здійснюють 15–25 % [9; 17]. В Іспанії наукові бібліотеки започатковують створення служб управління дослідницькими даними (RDS) для надання дослідникам підтримки, консультацій, навчання, інформації, технологічної інфраструктури та нормативної бази щодо RDM протягом життєвого циклу даних [16]. Загалом серед європейських бібліотек поширюється тенденція організації консультаційних служб. Серед основних послуг таких служб виокремлюють консультації та навчання щодо здійснення відкритого доступу до всіх результатів досліджень: не лише до даних, але й до такої інформації, як код, аналізи, протоколи, робочі потоки, публікації тощо [20].

В американських університетах бібліотечні фахівці в партнерстві з ІТ-спеціалістами, управлінцями та вченими долучаються до практик RDM. В університеті Джонса Гопкінса бібліотекарі розробили інфраструктуру даних і запустили JHU Data Management Services, а в університеті Пердью створено Центр зберігання розподілених даних під керівництвом бібліотеки [26]. Тобто зарубіжні бібліотеки переходять до активнішого надання послуг, пов'язаних із науковою комунікацією та публікацією досліджень, дослідницьких даних і додаткових аспектів наукового дослідження, що складають дослідницький процес.

Варто також звернути увагу на опановування бібліотечними фахівцями нових комунікаційних послуг, пов'язаних із громадянською наукою як одним із компонентів відкритої науки. У цьому аспекті нова роль наукових бібліотек полягає в поширенні знання про громадянську науку серед дослідників, студентів, громадян; сприянні співпраці громадян з науковцями; управлінні даними щодо громадських наукових проєктів; ініціації проєктів громадянської науки [13]. Наприклад, в університеті Данії (University of Southern Denmark) організовано Центр громадянської науки [12]. Серед його завдань – розширення та поглиблення знань щодо громадської науки серед студентів, викладачів та громад; залучення громадськості до наукового спілкування та проєктної діяльності.

Загалом, до основних ролей бібліотеки в системі наукових комунікацій у контексті відкритої науки віднесено [9; 12; 20; 25; 26]:

- ✓ участь у формуванні інфраструктури відкритого доступу;
- ✓ надання рекомендацій за видами відкритого доступу;
- ✓ здійснення управління дослідницькими даними;
- ✓ консультування вчених протягом усього дослідницького процесу;

- ✓ участь у ліцензуванні та консультації з питань інтелектуальної власності;
- ✓ проведення наукометричних досліджень;
- ✓ участь у міжнародних науково-дослідницьких проєктах;
- ✓ послуги щодо наукового видання, підвищення обізнаності науковців стосовно публікацій;
- ✓ участь у формуванні принципово нових можливостей розвитку цифрового середовища обміну науковою інформацією;
- ✓ участь у науковому спілкуванні, боротьбі з дезінформацією та з фейковими новинами;
- ✓ долучення до проєктів громадянської науки.

Поява нових бібліотечних ролей, безперечно, ще більше урізноманітнює діяльність бібліотек. Виокремлюється професія бібліотекаря наукової комунікації: розробник політики, бібліотекар даних, куратор даних, викладач / тренер, науковець / аналітик даних, консультант, комунікативний менеджер [5; 9; 25]. Наприклад, бібліотека Університету Іллінойсу в Урбана-Шампейн створила нову керівну посаду (директор служби обробки даних) і кілька бібліотечних посад, спеціально розроблених для забезпечення підтримки даних, зокрема бібліотекаря з надання даних у галузі наук про життя та бібліотекаря з обслуговування інженерних даних [26].

У зв'язку з цим у зарубіжному дискурсі порушуються питання формування нових компетенцій та набуття нових навичок працівниками бібліотек [5; 9; 25; 26], підкреслюється важливість консолідації базових професійних знань та вмінь з навичками роботи в цифровому середовищі та міжособистісними й управлінськими навичками [10; 25].

Відповідно до профілю компетенцій бібліотекарів для наукової комунікації та відкритого доступу (Librarians' Competencies Profile for Scholarly Communication and Open Access) [15], профілю компетенцій бібліотекарів для управління дослідницькими даними (Librarians' Competencies Profile for Research Data Management) [21] та основних компетенцій NASIG для бібліотекарів наукової комунікації (NASIG Core Competencies for Scholarly Communication Librarians) [18] виділяють комунікативні навички та спеціальні компетенції [25]. Комунікативні навички пов'язують зі здатністю ефективно взаємодіяти з дослідниками на основі міжособистісного та професійного спілкування, а також з презентаційними компетентностями. До спеціальних належать розуміння наукового процесу, методології та методів дослідження; знання і вміння

здійснювати управління дослідницькими даними; видавничі послуги, метрики оцінки і впливу досліджень; розроблення ефективних комунікаційних інструментів для науковців.

Нові бібліотечні ролі потребують узгодженого розвитку між бібліотечною практикою та професійною освітою [8]. Італійські вчені підкреслюють важливість підготовки розпорядників даних, включаючи основні бібліотечні компетенції, зокрема: каталогізацію, оцінку та відбір ресурсів, збереження, а також знання та вміння управління дослідницькими даними, технологічні навички, навички управління та організаційної культури [25]. Багато дослідників наголошують на необхідності долучення до навчального процесу сучасних проблем, зокрема пов'язаних із великими даними та RDM. Так, наприклад, опитування студентів магістратури в Нідерландах виявило, що вони не мають чіткого уявлення щодо управління даними досліджень [23]. В Австралійському університеті Нового Південного Уельсу (UNSW) для покращення знань і практик RDM серед дослідників та аспірантів було розроблено навчальний модуль [7].

У декількох університетах США пропонують курси RDM, починаючи від аналітики, контролю, візуалізації, інтелектуального аналізу даних, науки про дані та інтелектуального аналізу тексту, до метаданих. У школі бібліотекознавства та інформатики університету Сіммонса як продовження освіти можна отримати такі курси [14]: Основи управління дослідницькими даними, Навігація в культурі даних дослідження, Пропаганда та маркетинг цінності RDM у бібліотеках, Запуск служб даних у бібліотеках, Управління та оцінка проєкту, Огляд інструментів аналізу та візуалізації даних, Огляд інструментів кодування, Огляд інструментів платформи.

Отже, в умовах цифрового середовища та розвитку новітніх інструментів відкритої науки ролі бібліотек постійно оновлюються, розширюються. Бібліотечна професія стає все більше міждисциплінарною і потребує нового покоління інноваційних та зацікавлених професіоналів. Підтримка сучасних наукових комунікацій у контексті відкритої науки виокремлюється як центральна бібліотечна послуга, що зміщується від надання доступу до активної співпраці з науковцями протягом усього дослідницького процесу, що становить наукову новизну цієї роботи.

Висновки. У зарубіжному досвіді бібліотеки активно долучаються до виконання нових ролей у системі наукових комунікацій. Вони формують у співпраці з інформаційними фахівцями, дослідниками відкриті дослідницькі інфраструктури та сприяють руху багатошляхового

відкритого доступу серед користувачів бібліотек; відіграють важливу роль у плануванні, створенні, обміні та архівуванні даних FAIR і відкритих досліджень; започатковують практики RDM, аналітики великих даних, формування культури відкритої науки; долучаються до проєктів громадянської науки. У проактивних бібліотеках відбувається створення спеціальних відділів, орієнтованих на підтримку дослідницького процесу; служб управління даними досліджень; центрів зберігання розподілених даних. Виокремлюється професія бібліотекаря наукової комунікації: розробник політики, бібліотекар даних, куратор даних, викладач / тренер, науковець / аналітик даних, консультант, комунікативний менеджер. Нові бібліотечні ролі потребують узгодженого розвитку між бібліотечною практикою та професійною освітою. Постає завдання оновлення освітніх програм із урахуванням нових бібліотечних ролей у контексті відкритої науки.

До перспектив подальших досліджень слід віднести аналіз освітніх програм магістерського рівня за фахом у європейських країнах та в Україні.

Список бібліографічних посилань

1. Бібліотечні портали знань : монографія / відп. ред.: К. В. Лобузіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2022. 378 с.

2. Бруй О. М. Роль бібліотеки у розробленні та реалізації політики відкритої науки університету. На прикладі КПІ ім. Ігоря Сікорського. *University Library at a new Stage of Social Communications Development* : матеріали VII міжнар. конф., м. Дніпро, Наукова бібліотека УДУНТ, 6–7 жовтня 2022 р. Дніпро, 2022. URL: http://conflib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library_2022/paper/view/26789/15271.

3. Костирко Т. М. Філософія відкритості: нові виклики до університетських бібліотек. *Бібліотека XXI століття: виклики, нові можливості, перспективи* : всеукр. наук.-практ. конф., Миколаїв, 2019. URL: https://rep.nuos.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3f099614-e97c-4d49-8d7d-b0764c1591f7/content

4. Лобузіна К. В., Гарагуля С. С., Коновал Л. В., Лобузін І. В. Бібліотека цифрового суспільства в забезпеченні системної підтримки наукових досліджень. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2020. № 4. С. 5–12.

5. Ahmad K., Zheng J., Rafi M. An analysis of academic librarians competencies and skills for implementation of big data analytics in libraries: A correlational study. *Data Technologies and Applications.* 2019. N 53 (2). P. 201–216.

6. Bradley C. Academic Librarians, Open Access, and the Ethics of Care. Journal of Librarianship and Scholarly Communication. 2021. N 9 (General Issue). eP2418. DOI: https://doi.org/10.31274/jlsc.12914

7. Chew A. W., Oo C. Z., Wong A. L., Gladding, J. An initial evaluation of research data management online training at the University of New South Wales. *IFLA Journal.* 2022. N 48 (4). P. 510–522. DOI: https://doi.org/10.1177/03400352211054120

8. Dempsey L., Malpas C. Academic Library Futures in a Diversified University System / Ed. N. W. Gleason. *Higher Education in the Era of the Fourth Industrial Revolution*. 2018. P. 65–89. Springer Singapore. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-13-0194-0_4

9. Graaf M. Open Science Services by Research Libraries: Organizational perspectives; a LIBER and ADBU report. 2023. URL: https://libereurope.eu

10. Hansen J. S., Gadegaard S., Hansen K. K., Larsen A. V. Research data management challenges in citizen science projects and recommendations for library support services. A scoping review and case study. *Data Science Journal.* 2021. N 20 (1). P. 1–29. DOI: doi.org/10.5334/dsj-2021-025

11. Hoel T., Chen W. Gregersen A. B. Are Norwegian academic librarians ready to share usage data for learning analytics? *Nordic Journal of Information Literacy in Higher Education.* 2018. N 10 (1). P. 4–17.

12. Kaarsted T., Blake O., Nielsen K. H., Alving B., Rasmussen L. T., Overgaard A. K., Hansen S. M-B. How European Research Libraries Can Support Citizen-Enhanced *Open Science. Open Information Science.* DOI: https://doi.org/10.1515/opis-2022-0146

13. Ignat T., Cavalier D., Nickerson, C. Citizen science and libraries: Waltzing towards a collaboration. Mitteilungen der Vereinigung. *Österrichischer Bibliothekarinnen und Bibliothekare.* 2019. N 72 (2), P. 328–336.DOI: doi.org/10.31263/voebm.v72i2.3047

14. Jean P. Sh., Rong T. The collaborative creation of a Research Data Management Librarian Academy (RDMLA). *Information Services &*. 2019. Use. 39. P. 243–247. DOI 10.3233/ISU-190050

15. Calarco P., Shearer K., Schmidt B. [etc.]. Librarians' Competencies Profile for Scholarly Communication and Open Access. 2016. URL: https://www.coar-repositories.org/flles/Competencies-for-ScholComm-and-0A_June-2016.pdf

16. Martin-Melon R., Hernández-Pérez T., Martinez-Cardama S. Research data services (RDS) in Spanish academic libraries. *Journal of Academic Librarianship*. 2023. N 49. P. 4. DOI: https://doi.org/10.1016/j.acalib.2023.102732

17. Morais R., Saenen B., Garbuglia F., Berghmans F., Gaillard V. From principles to practices: Open Science at Europe's universities. 2020–2021 EUA Open Science survey results. European University Association. 2021. URL: https://www.eua.eu/resources/publications/976

18. Wesolek A., Thomas W. J., Dresselhaus A. [etc.]. NASIG Core Competencies for Scholarly Communication Librarians. 2017. URL: https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article

19. Robinson E. Creative Commons for Educators and Librarians. *Journal of Librarianship and Scholarly Communication.* 2021. N 9 (General Issue). eP2414. DOI: https://doi.org/10.31274/ jlsc.12904

20. Sandy H. M., Million A. J., Hudson-Vitale C. Innovating support for research: The coalescence of scholarly communication? *College & Research Libraries.* 2020. N 81 (2). P. 193–214.

21. Schmidt B., Shearer K. Librarians' Competencies Profile for Research Data Management. 2016. URL: https://www.coar-repositories.org/files/Competen-cies-for-RDM_June-2016.pdf

22. Shemaieva H. V., Kostyrko T. M. Formation and Use of Open Access Resources in University Libraries during the Pandemic and Martial Law in Ukraine. *University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings.* 2022. N 7. P. 147–154. https://doi.org/10.15802/unilib/2022_270822

23. Smits D., Teperek M. Research Data Management for Master's Students: From Awareness to Action. *Data Science Journal.* 2020. N 19. P. 30-30. DOI: https://doi.org/10.5334/dsj-2020-030

24. Sultan M., Rafiq M. Open access information resources and university libraries: Analysis of perceived awareness, challenges, and opportunities. *Journal Acad. Libr.* 2021. N 4. DOI: https://doi.org/10.1016/j.acalib.2021.102367

25. Tammaro A. M., Matusiak K. K., Sposito F. A. [etc.]. Data curator's roles and responsibilities: An international perspective. *Libri.* 2019. N 69 (2). P. 89–104.

26. Tzanova S. Changes in academic libraries in the era of Open Science. *Education for Information.* 2020. N 36. P. 281–299. DOI: 10.3233/EFI-190259

27. UNESCO Recommendation on Open Science. Paris : UNESCO. URL: 10.5281/zenodo.5834767

28. Wilson K., Neylon C., Brookes-Kenworthy C., Hosking R. «Is the library open?»: Correlating unaffiliated access to academic libraries with open access support. *LIBER Quarterly: The Journal of the Association of European Research Libraries.* 2019. N 29, 1. P. 1–33. DOI: 10.18352/lq.10298

References

1. Lobuzina, K. V. (Ed.). (2022). Bibliotechni portaly znan: monohrafiia [Library portals of knowledge: monograph]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

2. Brui, O. M. (2022, October 6-7). Rol biblioteky u rozroblenni ta realizatsii polityky vidkrytoi nauky universytetu. Na prykladi KPI im. Ihoria Sikorskoho [The role of the library in the development and implementation of the open science policy of the university. On the example of Igor Sikorsky KPI]. In *University Library at a new Stage of Social Communications Development Proceedings of the VII International Scientific Conference.* Retrieved from http://conflib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library_2022/paper/view/26789/15271. [In Ukrainian].

3. Kostyrko, T. M. (2019). Filosofiia vidkrytosti: novi vyklyky do universytetskykh bibliotek [Philosophy of openness: new challenges for university libraries]. In *Biblioteka KhKhI stolittia: vyklyky, novi mozhlyvosti, perspektyvy* [Library of the 21st century: challenges, new opportunities, prospects]. *Proceedings of the All-Ukrainian Scientific*

and Practice Conference. Mykolaiv, Ukraine. Retrieved from https://rep.nuos.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3f099614-e97c-4d49-8d7d-b0764c1591f7/content [In Ukrainian].

4. Lobuzina, K. V., Harahulia, S. S., Konoval, L. V., & Lobuzin I. V. (2020). Biblioteka tsyfrovoho suspilstva v zabezpechenni systemnoi pidtrymky naukovykh doslidzhen [The library of the digital society in providing systematic support for scientific research]. Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia, *4*, 5-12. [In Ukrainian].

5. Ahmad, K., Zheng, J., & Rafi, M. (2019). An analysis of academic librarians competencies and skills for implementation of big data analytics in libraries: A correlational study. Data Technologies and Applications, *53*(2), 201-216. [In English].

6. Bradley, C. (2021). Academic Librarians, Open Access, and the Ethics of Care. *Journal of Librarianship and Scholarly Communication,* 9 (General Issue), eP2418. DOI: https://doi.org/10.31274/jlsc.12914 [In English].

7. Chew, A. W., Oo, C. Z., Wong, A. L., & Gladding, J. (2022). An initial evaluation of research data management online training at the University of New South Wales. *IFLA Journal, 48*(4), 510-522. DOI: https://doi.org/10.1177/03400352211054120 [In English].

8. Dempsey, L., & Malpas, C. (2018). Academic Library Futures in a Diversified University System. *Higher Education in the Era of the Fourth Industrial Revolution*. (N. W. Gleason (Ed.)). (pp. 65-89). Springer Singapore. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-13-0194-0_4 [In English].

9. Graaf, M. (2023). Open Science Services by Research Libraries: Organizational perspectives; a LIBER and ADBU report. Retrieved from https://libereurope.eu [In English].

10. Hansen, J. S., Gadegaard, S., Hansen, K. K., & Larsen, A. V. (2021). Research data management challenges in citizen science projects and recommendations for library support services. A scoping review and case study. *Data Science Journal*, *20*(1), 1-29. DOI: doi.org/10.5334/dsj-2021-025 [In English].

11. Hoel, T., Chen, W. & Gregersen, A. B. (2018). Are Norwegian academic librarians ready to share usage data for learning analytics? *Nordic Journal of Information Literacy in Higher Education*, *10*(1), 4-17. [In English].

12. Ignat, T., Cavalier, D., & Nickerson, C. (2019). Citizen science and libraries: Waltzing towards a collaboration. Mitteilungen der Vereinigung. *Österrichischer Bibliothekarinnen und Bibliothekare*, *72*(2), 328-336. DOI: doi.org/10.31263/voebm.v72i2.3047. [In English].

13. How European Research Libraries Can Support Citizen-Enhanced Open Science / T. Kaarsted, O. Blake, K. H. Nielsen, B. Alving, L. T. Rasmussen, A. K. Overgaard, & S. M-B. Hansen. *Open Information Science.* DOI: https://doi.org/10.1515/opis-2022-0146 [In English].

14. Jean, P. Sh., & Rong, T. (2019) The collaborative creation of a Research Data Management Librarian Academy (RDMLA). *Information Services &, 39,* 243-247. DOI: 10.3233/ISU-190050 [In English].

15. Calarco, P., Shearer, K., & Schmidt, B. [etc.]. Librarians' Competencies Profile for Scholarly Communication and Open Access (2016). Retrieved from https://www.coar-re-positories.org/flles/Competencies-for-ScholComm-and-0A_June-2016.pdf [In English].

16. Martin-Melon, R., Hernández-Pérez, T., & Martinez-Cardama, S. (2023). Research data services (RDS) in Spanish academic libraries. *Journal of Academic Librarianship, 49*, 4. DOI: https://doi.org/10.1016/j.acalib.2023.102732 [In English].

17. Morais, R., Saenen, B., Garbuglia, F., Berghmans, F., & Gaillard, V. (2021). From principles to practices: Open Science at Europe's universities. 2020-2021 EUA Open Science survey results. European University Association, Brussels, Geneva. Retrieved from https://www.eua.eu/resources/publications/976 [In English].

18. Wesolek, A., Thomas, W. J., & Dresselhaus, A. [etc.]. NASIG Core Competencies for Scholarly Communication Librarians (2017). Retrieved from https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article [In English].

19. Robinson, E. (2021). Creative Commons for Educators and Librarians. *Journal of Librarianship and Scholarly Communication*, 9 (General Issue), eP2414. DOI: https://doi.org/10.31274/ jlsc.12904 [In English].

20. Sandy, H. M., Million, A. J., & Hudson-Vitale, C. (2020). Innovating support for research: The coalescence of scholarly communication? *College & Research Libraries, 81* (2), 193-214. [In English].

21. Schmidt, B., & Shearer, K. (2016). Librarians' Competencies Profile for Research Data Management. Retrieved from https://www.coar-repositories.org/files/Competencies-for-RDM_June-2016.pdf [In English].

22. Shemaieva, H. V., & Kostyrko, T. M. (2022). Formation and Use of Open Access Resources in University Libraries during the Pandemic and Martial Law in Ukraine. *University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings*, (7), (pp. 147-154). DOI: https://doi.org/10.15802/unilib/2022_270822 [In English].

23. Smits, D., & Teperek, M. (2020). Research Data Management for Master's Students: From Awareness to Action. *Data Science Journal,* 19, 30-30. DOI: https://doi.org/10.5334/dsj-2020-030 [In English].

24. Sultan, M., & Rafiq, M. (2021). Open access information resources and university libraries: Analysis of perceived awareness, challenges, and opportunities. *Journal Acad. Libr., 4,* 102367. DOI: https://doi.org/10.1016/j.acalib.2021.102367 [In English].

25. Tammaro, A. M., Matusiak, K. K., & Sposito, F. A. [etc.]. (2019). Data curator's roles and responsibilities: An international perspective. *Libri*, 69 (2), 89-104. [In English].

26. Tzanova, S. (2020). Changes in academic libraries in the era of Open Science. *Education for Information,* 36, 281-299. DOI: 10.3233/EFI-190259 [In English].

27. UNESCO. (2021). UNESCO Recommendation on Open Science. Paris, France: UNESCO. DOI: 10.5281/zenodo.5834767 [In English].

28. Wilson, K., Neylon, C., Brookes-Kenworthy, C., & Hosking, R. (2019) ″Is the library open?″: Correlating unaffiliated access to academic libraries with open access support. *LIBER Quarterly: The Journal of the Association of European Research Libraries, 29*, 1, 1-33. DOI: 10.18352/lq.10298 [In English].

Hanna Shemaieva,
https://orcid.org/0000-0002-1053-989X,
Doctor of Science in Social Communications, Professor,
Professor of the Department of Documentation and Ukrainian Language,
H. E. Zhukovsky National Aerospace University ″Kharkiv Aviation Institute″
(Kharkiv, Ukraine)
17, Chkalov st., Kharkiv, 61070, Ukraine
e-mail: annashemaeva@ukr.net
Alla Prilutska,
https://orcid.org /0009-0008-5609-0750,
Candidate of Philosophy, Associate Professor,
Head of the Department of Documentation and Ukrainian Language,
H. E. Zhukovsky National Aerospace University ″Kharkiv Aviation Institute″
(Kharkiv, Ukraine)
17, Chkalov st., Kharkiv, 61070, Ukraine
e-mail: a.prilutskaya@khai.edu

NEW LIBRARY ROLES IN THE SYSTEM OF SCIENTIFIC COMMUNICATIONS IN THE CONTEXT OF OPEN SCIENCE

The purpose of the article is to highlight new roles in the activities of foreign libraries in support of scientific communication in the conditions of the development of open science, which go beyond traditional ones. **Methodology.** In order to achieve the stated goal, a search and analysis of foreign publications on the research topic has been conducted, including content analysis, systematization, and generalization. **The scientific novelty** lies in justifying the support of scientific communication as a central library service, which shifts from providing access to actively collaborating with researchers throughout the research process. **Conclusions.** In international experience, libraries actively participate in fulfilling new roles in the system of scientific communications. In collaboration with information specialists, they establish open research infrastructures and contribute to the expansion of open access opportunities among library users; play an important role in the planning, creation, exchange, and archiving of fair and open research data; initiate RDM practices, big data analytics, and the formation of open science culture; participate in citizen science projects. In proactive libraries, the creation of specialized departments oriented towards supporting the research process is taking place; services for research data management; distributed data storage centers. The profession of a librarian in scientific communication is diversified into

several roles: policy developer, data librarian, data curator, instructor/trainer, data scientist/analytics, consultant, and communication manager. The new library roles require coordinated development between library practice and professional education. The task of updating educational programs arises, taking into account the new library roles in the context of open science.

Keywords: library, scientific communication, open science, open access, research data management, library professionals' skills, information and library education, international experience.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2023 р.

УДК 37.018.4:021]:004]:355.01(477)

Анжела Шумілова,
https://orcid.org/0000-0003-4731-2346,
молодша наукова співробітниця,
відділ науково-бібліографічної інформації,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: AngelaShumil@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ БІБЛІОТЕК – ПЛАТФОРМА ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ОЧНО-ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Мета статті – відображення роботи бібліотек у контексті єдиної освітньо-наукової системи та процесу застосування інформаційно-комунікаційних технологій, інформаційних ресурсів бібліотек під час воєнного стану в Україні. **Методи дослідження.** Застосовано загальнонаукові методи: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення. **Наукова новизна** отриманих результатів полягає в аргументуванні необхідності створення потужної інформаційної бази з використанням сучасних освітніх технологій, які ґрунтуються на фондах бібліотечних установ, інформаційних, мережах і мультимедійних засобах, а також є важливим стратегічним ресурсом, покликаним забезпечити кардинальні зміни в освітньому процесі під час воєнного стану. **Висновки.** Розкрито об'єктивну зумовленість і потребу інформатизації освітньо-наукового процесу як засобу швидкісної передачі інформації, розширення об'єму знань та інтелектуальних можливостей здобувачів освіти. Показано функціональні особливості бібліотек: застосування інформаційно-комунікаційних технологій, інформаційних ресурсів у забезпеченні науковою інформацією здобувачів освіти як під час навчального процесу, так і в процесі впровадження в практику результатів цієї діяльності.

Ключові слова: воєнний стан, інформаційні ресурси, дистанційне навчання, інформаційно-комунікаційні технології.

Актуальність теми дослідження. Інноваційна освіта орієнтована не стільки на передачу знань, які постійно оновлюються, скільки на оволодіння базовими компетенціями, що дають змогу за мірою необхідності набувати знання самостійно. Як визначено у Національній доктрині розвитку освіти та Законі України «Про вищу освіту» (2014), пріоритетом у розвитку безперервної освіти є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (далі ІКТ), що забезпечують подальше

удосконалення навчально-виховного процесу, доступність і ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життя [7]. З погляду освітньої стратегії України найголовнішим є створення відповідних умов для реалізації головної мети освіти.

Застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій забезпечує оперативне доставляння замовникам (освітнім закладам, здобувачам освіти) інформаційно-аналітичної продукції, покращує зворотний зв'язок, а також збільшує кількість користувачів цієї продукції. Використання інтернет-простору сприяє активнішому поширенню інформації, зокрема наукової, необхідної для підвищення ефективності навчання. Особлива увага приділяється висвітленню специфіки роботи бібліотек, пов'язаних зі змінами в освітньому процесі, викликаних воєнним станом в Україні впродовж 2022–2023 рр. Наразі бібліотеки – універсальні інформаційні центри, тісно пов'язані з загальнодержавним процесом у контексті допомоги суб'єктам освітнього процесу. Розбудова електронного науково-інформаційного простору відбувається за участі багатьох бібліотек, зокрема академічних, наукових, університетських, шкільних та інших учасників інформаційного ринку. Бібліотеки створюють різноманітні електронні ресурси, зокрема бази даних, сайти, портали, електронні каталоги, цифрові бібліотеки, відкриті архіви тощо. Цифрові технології та ресурси бібліотек як сучасних інформаційних центрів своєю інформаційно-аналітичною продукцією, блоками матеріалів із публікаціями ЗМІ, науково-популярними матеріалами різноманітної тематики істотно сприяють підвищенню ефективності освітнього процесу.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання становлення, сучасного етапу розвитку та інноваційних підходів до організації освітнього процесу для фахівців бібліотечно-освітньої сфери України висвітлено у працях Н. Бачинської, І. Давидової, Н. Кушнаренко, О. Мар'їної, Т. Новальської, І. Тимошенко, А. Соляник, І. Штефана, Г. Шемаєвої та багатьох інших. До досліджень медіапростору та дистанційних форм роботи книгозбірень виявляють високий інтерес і українські педагоги: Н. Бачинська, Д. Дейч, В. Загуменна, В. Касьян, О. Кузьменко, О. Матвієнко, В. Мудроха, Г. Салата. У період воєнного стану ці дослідження є надзвичайно актуальними. Питання впровадження електронних ресурсів, баз даних бібліотек закладів вищої освіти розробляли Л. Кислюк, Н. Кунанець, М. Майстришена, Л. Міліціна, А. Ржеуський. У спільному дослідженні науковців Л. Кононенко, О. Оришака, Є. Селіщева наголошено, що цифровізація потребує забезпечення суспільства висококваліфікованими спеціалістами

відповідного рівня. Серед науковців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського дослідження теоретичних аспектів, різних форм навчання, тематики заходів з метою підвищення кваліфікації бібліотечних працівників проводили О. Клименко, А. Свобода, Н. Смаглова, О. Сокур, Г. Солоіденко та ін.

Мета статті – відображення роботи бібліотек у контексті єдиної освітньо-наукової системи та процесу застосування інформаційно-комунікаційних технологій, інформаційних ресурсів бібліотек під час воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Функціонування системи освіти в умовах воєнного стану в Україні, який було оголошено Указом Президента № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних ІКТ. 17 листопада 2023 р. Національна академія педагогічних наук (далі НАПН) України провела загальні збори, на яких було обговорено проблематику вищої освіти та її подальшого розвитку, зокрема питання про труднощі провадження наукової та інноваційної діяльності, обмеження реалізації міжнародної співпраці, загострення проблеми забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти, проблема невідповідності кваліфікацій випускників вимогам ринку праці тощо. На зборах було представлено доповідь «Вища освіта в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України: виклики і відповіді», за загальною редакцією В. Г. Кременя. Питання науково-методичного забезпечення цифровізації освіти України ґрунтовно подали у доповіді загальним зборам НАПН України науковці В. Кремень, В. Биков, О. Ляшенко, О. Топузов, О. Пінчук, Ю. Мальований, С. Литвинова, В. Луговий.

Суворі реалії сьогодення поставили нові завдання перед суспільством. У багатьох країнах світу з кожним роком набуває популярності дистанційна освіта. Стрімкий розвиток дистанційної освіти зумовлено експоненціальним зростанням потреб в освіті та сучасною світовою тенденцією до створення глобальних відкритих освітніх і наукових систем, які дозволяють, з одного боку, розвивати систему нагромадження та поширення знань, а з іншого – надавати доступ до різноманітних ресурсів широким верствам населення. У зв'язку з оголошенням воєнного стану в Україні заклади освіти було переведено на очно-дистанційну форму навчання. Вимоги до проведення різних видів занять у дистанційному

режимі наведено в Наказі МОН України «Про заходи щодо організації та проведення освітнього процесу в осінньому семестрі 2020/2021 навчального року» № 7-148 від 21.08.2020. Механізм забезпечення здобуття повної загальної середньої освіти за дистанційною формою визначено Положенням про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 28 вересня 2020 року за № 941/35224. У процесі дистанційного навчання в Україні використовувалися дистанційні курси – інформаційні продукти, які є достатніми для навчання за окремими навчальними дисциплінами. Зокрема, Prometheus (започатковано у 2014 р.), EdEra, Lingva.Skills, ВУМ (відкритий університет Майдану). Нові методи роботи зі здобувачами освіти набули розвитку в інформаційному середовищі епохи електронних комунікацій, яка кардинально змінила умови для освіти, культурного обміну і взаємодії, міжособистісного спілкування, стираючи часові, просторові та мовні бар'єри.

Час показав, що швидше переналаштуватися на дистанційне навчання в Україні можуть здобувачі освіти, які мають середню, професійну, незакінчену вищу освіту, а також ті, що мають можливість виконувати дистанційно необхідні завдання за допомогою освітніх технологій, зокрема інформаційних технологій навчання. Як зазначив Г. Селевко, на практиці інформаційними технологіями називають ті, що використовують спеціальні технічні інформаційні засоби (комп'ютер, аудіо, кіно, відео). Термін «інформаційно-комунікаційні» є об'єднуючим для різних варіантів технологій та вказує на специфіку інтерактивного навчання – діалог у системі «користувач – комп'ютер». На практиці технологія використовується у трьох варіантах: «проникаюча» (застосовується у процесі вивчення певних тем, розділів для розв'язання конкретних дидактичних завдань); «основна» (визначальна, особливо у складі технологій програмованої та дистанційної форм навчання тощо); монотехнологія (увесь процес навчання й управління, зокрема і всі види діагностики та моніторинг, ґрунтується на використанні комп'ютера). Для здійснення дистанційного навчання необхідно забезпечити інтеграцію цифрового та очного середовища. Головною метою є забезпечення загальнонаціонального доступу до освітніх ресурсів шляхом використання сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій для реалізації громадянами права на освіту. У Законі України «Про освіту» (2017) зазначається, що

«кожен має право на доступ до публічних освітніх, наукових та інформаційних ресурсів» [8]. При цьому одним із базових принципів реформування освіти в Україні є «інтеграція у міжнародний освітній та науковий простір», що потребує доступу до електронних ресурсів.

До основних завдань у сфері розвитку освіти можна віднести створення Єдиної освітньої платформи та довідкової системи, інформаційно-ресурсного центру з упровадження ІКТ у сферу освіти, розроблення сховища для електронних навчальних ресурсів та їхня інтероперабельність з освітнім процесом, розвиток і поширення цифрових ресурсів та е-сервісів, полегшення та організація доступу до відкритих освітніх ресурсів і підтримка інтерактивних освітніх можливостей, запровадження системної інтероперабельності інформаційних технологій в освіті, що підтримують процеси навчання, наукових досліджень та організаційного управління. Сьогодні існує безліч популярних платформ, що підтримують адміністрування освітнього простору, включаючи використання автоматизованих інформаційних систем (зокрема, довідкових і пошукових), формування баз даних, створення власних банків нормативної інформації, застосування хмарних, супутникових, мережевих і кейс-технологій тощо.

У сучасних умовах масової інтеграції в мережу Інтернет робота бібліотек не залишається осторонь інновацій. Сторінки бібліотек у соціальних мережах в основному перенаправляють трафік своїх користувачів на «материнський сайт», бо поряд із власною інформацією у стрічці новин розміщують інформацію, запозичену на офіційних сайтах надавачів первинної інформації. Зокрема, дублюється також інформація про діяльність різних бібліотек: виставки, запрошення на перегляди нової літератури тощо. У листопаді 2003 р. Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій і установ провела конференцію «Бібліотеки – серце інформаційного суспільства», на якій було зазначено, що бібліотеки – це невід'ємна частина світового соціокультурного простору; соціальні інститути суспільства і, насамперед, освітньо-інформаційні центри, що становлять невід'ємну частину освітнього простору. Мова йде про розгалужену систему інформаційного забезпечення. Тут велика роль належить Інтернету. Важлива функція бібліотек – створення електронного ефективного довідкового апарату. За сучасних умов вона має два аспекти: інформування про видання на традиційних носіях і про ресурси, до яких надається доступ у мережі Інтернет. Ярошенко Т. О. у статті «Дистанційне навчання в системі вищої освіти: сучасні тенденції» (2019) висвітлила

проєкт упровадження очно-дистанційного (змішаного) навчання в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» та способи залучення викладачів і студентів до роботи з навчальною онлайн-платформою DistEdu. Наразі фахівці Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська Академія» (далі НаУКМА) виконують дослідження за темою «Сучасні інформаційно-комп'ютерні технології в бібліотеці». Щороку в НаУКМА проходить Міжнародна науково-практична конференція «Наукова комунікація в цифрову епоху». Серед основних питань конференції – створення і використання наукових електронних ресурсів. Фахівцями Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського розроблено колекцію «Віртуальний читальний зал освітянина», до якого входить рубрика «Освіта в умовах війни», яка вміщує нормативно-правові акти, видані під час воєнного стану в Україні, матеріали з медичної та психологічної допомоги, поради щодо інформаційного супротиву агресорові тощо. Ресурс знайомить із науково-педагогічною базою видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського і надає доступ до українського сегменту мережі Інтернет. Також науковими співробітниками бібліотеки виконується дослідження за темою «Освітянські бібліотеки як суб'єкт проєктування освітнього середовища в умовах цифровізації», зокрема аналіз та створення власних інформаційних ресурсів на допомогу здобувачам освіти. Стаття Годецької Т. «Проблематика цифрової компетентності в науковому доробку українських дослідників» (2023), яка відображає проблематику формування та розвитку цифрової компетентності суб'єктів освітньої діяльності, стала результатом наукового дослідження за темою «Інформаційно-аналітичний супровід освіти і педагогіки: вітчизняний і зарубіжний досвід» (2023–2025).

Активізація очно-дистанційної форми навчання, можливості якої дають змогу підняти процес безперервної освіти на якісно новий рівень, відкрила широкі перспективи для сучасних бібліотек, комунікативна діяльність яких також зазнає відповідних змін. Зокрема, суттєво змінюються функції багатьох бібліотек, що безпосередньо долучаються до виконання освітніх завдань, допомагають своїм користувачам адаптуватися в інформаційному суспільстві. На увагу заслуговує доповідь кандидата історичних наук, директорки Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. В. Вернадського (далі НБУВ) Василенко О. М. «Інформаційно-комунікаційна діяльність бібліотек у контексті забезпечення інформаційно-

знаннєвих потреб суспільства», яку було виголошено на Міжнародній науковій конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору» (Київ, 4–6 жовт. 2016 р.). У доповіді наголошено на зростанні інформаційної та комунікативної функцій бібліотеки, зокрема інформаційно-комунікаційну діяльність наукової бібліотеки розглянута як комплекс взаємопов'язаних процесів, спрямованих на створення інформаційних продуктів і надання бібліотечно-інформаційних послуг з метою задоволення інформаційно-знаннєвих потреб суспільства [2, с, 20–22]. Українські бібліотеки вважаються платформою для реалізації завдань очно-дистанційної освіти, здійснюють сервісну підтримку здобувачів освіти, водночас як центри довідкової інформації і комунікативний центр.

З огляду на освітні потреби суспільства знань, принциповим стає не просто забезпечення вільного доступу до освітніх ресурсів, а перетворення бібліотек на потужні інтерактивні центри відкритої освіти, в яких, окрім ресурсної підтримки, здійснюватиметься також ефективне управління освітнім процесом. Майбутнє бібліотек безпосередньо пов'язане із забезпеченням доступу до каталогів і документів через створення мереж різного рівня та удосконалення комунікацій. Адже провідне завдання бібліотеки – допомогти віднайти і надати необхідну користувачеві інформацію. Під час воєнного стану в Україні університетські бібліотеки стали потужними освітніми, дослідницькими та науково-технічними центрами підготовки здобувачів освіти, які орієнтовані на створення глобального інформаційно-освітнього простору.

Розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, їхнє активне впровадження вносить зміни у вимоги до форм і методів представлення інформації, що впливає на політику комплектування бібліотек, в якій мають бути враховані всі види носіїв інформації, методи їхнього придбання, опрацювання, зберігання і забезпечення доступу до них. Постійне функціонування, поповнення «Електронного репозитарію наукових публікацій» сприяє якісному забезпеченню освітнього процесу. Бібліотеки формують свої фонди електронних документів сучасною науковою, навчальною літературою, в якій висвітлюються найактуальніші проблеми суспільства, освіти, науки, а також забезпечують інформаційну підтримку навчально-методичних розробок і наукових досліджень. Основними вимогами добору документів до електронного фонду є їхня наукова, інформаційна цінність та актуальність [5, с. 27].

Реалії сучасного життя ставлять бібліотеку перед необхідністю постійно і гнучко змінюватися: удосконалювати структуру обслуговування, запроваджувати нові сервіси, послуги та продукцію, розширювати сфери взаємодії між бібліотеками та іншими установами. Цей процес вимагає підвищення кваліфікації бібліотечних працівників. Згідно Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (розділ VIII, ст. 24): «Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв: організує підготовку та перепідготовку бібліотечних кадрів, підвищення їх кваліфікації; сприяє науковим дослідженням, методичному забезпеченню бібліотечної справи» [6]. Важливість підвищення кваліфікації працівників бібліотечної мережі НАН України викладено у дослідженнях О. Клименко та О. Сокур «Розбудова системи підвищення кваліфікації бібліотекарів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: від традицій до інновацій» [3] та у статті А. А. Свободи, Н. І. Смаглової «Професійна підготовка бібліотечних кадрів як важливий чинник технологічних перетворень у бібліотеках НАН України» [9]. Для підвищення професійної кваліфікації бібліотекарів практики бібліотечної справи, як національних, так і обласних бібліотек, проводять консультування, інформування, анкетування, семінари, лекційні заняття, конференції, галузеві вебінари. Онлайн-навчання набувають все більшої популярності. О. Сокур у статті «Бібліотечна онлайн освіта» репрезентує огляд українських онлайн-платформ, які надають працівникам бібліотек ефективні інструменти для покращення фахових компетенцій, здобуття нових знань і корисних навичок. Запропоновані онлайн-платформи доповнять актуальною інформацією професійні знання бібліотекарів, покращать виконання професійних обов'язків та завдань, які постали у період воєнного стану в Україні [10]. У бібліотеках України створено умови, які стимулюють самоосвіту і саморозвиток особистості, потребу в самостійному пошуку, відборі та використанні інформації, уміння критично її оцінювати. Інформаційна робота бібліотеки сприяє активізації освітнього процесу в цілому, інформаційній підтримці навчальних програм, засвоєнню здобувачами освіти знань із професії та суміжних наук, підготовці до олімпіад, конкурсів професійної майстерності, розширенню і поглибленню знань.

В обслуговуванні користувачів важливу роль відіграють і відкриті електронні ресурси бібліотек. Вони надають послуги, що стимулюють читацьку ініціативу та розвивають дослідницьку діяльність. Зокрема:

доступ локальним і віддаленим користувачам до повнотекстових баз даних; послуги довідкового характеру з можливістю виконання читацьких інформаційних запитів; підтримка дистанційної освіти; співпраця бібліотекарів, учених, викладачів із метою формування, поширення наукової та навчальної інформації. Як зазначає О. М. Бичко, «Дослідження, які регулярно проводяться у різних країнах світу, виявили, що значна частка користувачів Інтернету розпочинають пошук потрібної інформації на пошукових сайтах і лише 1% – на web-сторінці бібліотеки» [1] . Саме тому так динамічно зростає застосування веборієнтованих інтерфейсів, звичних для інтернет-відвідувачів. Упровадження інноваційних технологій змінило форми та методи інформаційно-бібліографічної роботи, яка спирається на використання нових джерел інформації, введення сучасних послуг тощо.

З огляду на вимоги часу, бібліотеки світу дедалі більше орієнтуються на поповнення фонду електронними виданнями, а не документами на паперовій основі. Бібліотеки накопичують, зберігають і розповсюджують знання. Їхня основна роль – подолання дефіциту інформації, покращення інформаційного обслуговування користувачів на підґрунті поєднання традиційних і електронних джерел інформації. Наразі провідні бібліотеки працюють із колекцією друкованих видань та електронними ресурсами (е-книгами, е-бібліотеками, е-журналами, базами даних тощо). Використовуючи новітні технології, книгозбірні під час воєнного стану намагаються якомога повніше забезпечити інформаційні потреби здобувачів освіти.

Для виконання головних завдань бібліотеки мають володіти не тільки відповідними ресурсами, а й технологією доставки документів на базі сучасних засобів телекомунікацій. Така ситуація вказує на те, що інформаційне обслуговування сучасних користувачів на базі впровадження автоматизованих бібліотечних інформаційних систем (АБІС) має постійно вдосконалюватися. Водночас і робота бібліотечного фахівця вимагає вміння визначати стратегію пошуку, ефективно використовувати класифікаційні схеми, спеціальні рубрики, тезауруси тощо. Сучасні технології дозволили здійснити переклад накопиченої інформації в електронну форму та створити принципово нові інформаційні ресурси, до яких відносяться електронні бібліотеки. За інформацією Міністерства культури та інформаційної політики, за фінансової підтримки проєкту ЮНЕСКО, у співпраці з Міжнародною федерацією бібліотечних асоціацій та установ (IFLA) в Україні розпочали створювати Національну електронну

бібліотеку України (НЕБУ). Від НБУВ до складу робочої групи увійшла К. В. Лобузіна – знаний науковець у галузі автоматизованих інформаційно-пошукових систем та мов, систем організації знань, бібліотечних технологій, яка наразі очолює проєкт із підтримки, наповнення та обслуговування електронної бібліотеки «Україніка».

Варто звернути увагу і на національний інноваційний проєкт «ELibUkr» – «Електронна бібліотека України: створення Центрів знань в університетах України», що об'єднує книгозбірні закладів вищої освіти, національні бібліотеки та інші українські організації. Засновниками є Національний університет «Києво-Могилянська академія», Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича та Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна; серед учасників – Центр технологій та інноваційного менеджменту Нортвестерн Університету (США) та Всеукраїнська асоціація «Інформатіо-Консорціум». Проєкт надає доступ до світових і українських академічних ресурсів, а також інтегрує українську науку та бібліотечну справу у світову професійну комунікацію. Електронна бібліотека (digital library) – інтегрована інформаційна система, яка дає змогу накопичувати, зберігати та ефективно використовувати різноманітні колекції електронних повнотекстових і мультимедійних документів, що доступні в зручному вигляді. Основним призначенням електронних бібліотек є надання документів і функціональних можливостей роботи з ними в поєднанні з інформацією, поданою в інших форматах, наприклад, файлів, що містять зображення, звук, анімацію, відео. Порівняно із традиційними електронними базами (далі – ЕБ) такі бібліотеки мають низку істотних переваг: надають доступ віддаленим користувачам; розширюють можливості пошуку інформації та її опрацювання; забезпечують доступ до унікальних документів; надають бібліотекам змогу популяризувати власні фонди у мережі Інтернет, підтримувати інформаційні ресурси в актуальному стані, оскільки оновити електронну версію документа простіше, ніж друковану; дані доступні цілодобово з будь-яких точок виходу в мережу; матеріали представлено в різних форматах (текст, база даних, діаграма тощо); інформаційне середовище може бути інтегровано з новими формами спілкування за допомогою таких технологій, як електронна пошта і телеконференції. ЕБ бібліотек містять оцифровані версії документів різних типів: текст, графіку, картографічні матеріали, аудіо- та відеозаписи, мультимедійні об'єкти, енциклопедії, електронні книги, журнали. Власна інформаційно-аналітична продукція,

забезпечення швидкого доступу до масивів електронної інформації, орієнтована на потреби різних груп здобувачів освіти, сприяють розширенню бібліотечного комунікативного простору, його змістовому наповненню та організації комунікативних осередків для інтелектуального розвитку освіти, міжособистісного спілкування, проведення дозвілля тощо.

Для отримування інформації дистанційно бібліотеки України відкрили доступ до багатьох міжнародних ресурсів, зокрема: до «Інформаційного ресурсу» LIBRARIA™, Web of Science, наукометричної бази SCOPUS Elsevier, ресурсів порталу Springer Link, науково-дослідних баз даних від компанії EBSCO, сервісу «Grafiati». Прикладом дистанційної активності може слугувати діяльність Науково-технічної бібліотеки імені Г. І. Денисенка НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», яка пропонує доступ до електронного архіву ELAKPI та 70 наукових повнотекстових зовнішніх баз даних, освітніх і наукових матеріалів університету. Активне медіасередовище має бібліотека Національного політехнічного університету Одеси: окрім доступу до баз даних SCOPUS і Web of Science, вона відкрила доступ до порталу Springer Link та журналів видавництва Wiley [4].

Висновки. У період воєнного стану пріоритетним напрямом є інтеграція бібліотечно-інформаційних ресурсів, застосування сучасних ІКТ, які надають нові можливості забезпечення освітньо-наукового процесу зарубіжними та вітчизняними бібліографічними, реферативними, повнотекстовими інформаційними ресурсами. Українські бібліотеки в умовах сьогодення є базовим елементом культурної, наукової, інформаційної, освітньої інфраструктури країни та залишаються відкритими для співпраці та допомоги. Вони сприяють просвіті, розбудові читаючої та мислячої нації, надають безкоштовний доступ до знань і культурного надбання нації та світу. Розуміючи важливість ролі бібліотек у підтримці освітньої та наукової діяльності, послуги користувачам наразі надаються в онлайн-форматі, зокрема інструкції з користування ресурсами бібліотек, наукові консультації, довідкові послуги, доступ до всіх цифрових колекцій і баз даних. Бібліотеки довели свою життєздатність як важливий соціальний інститут. Цьому сприяло, насамперед, підвищення ролі освіти, впровадження нових ІКТ і кардинальні зміни у свідомості самих працівників бібліотек, які нині мислять креативно та постійно шукають нові форми допомоги своїй країні у важкі часи. Це дає змогу побудувати нову бібліотеку з іншою системою цінностей, пріоритетами в науковій, просвітницькій, культурній діяльності.

Сьогодні успішно діють електронні бібліотеки (URL: https://sites.google.com/site/osvitnires/osvita/elektr-biblioteki), що містять інформаційні ресурси різних напрямів, обсягу та якості, які доступні викладачам, вчителям, здобувачам знань, науковцям через глобальну мережу Інтернет. Бенджамін Дізраелі сказав: «Найбільше добро, яке ти можеш зробити для іншого – не просто поділитися з ним своїми багатствами, але і відкрити для нього його власні» [11]. Перехід від традиційних до інформаційно-комунікаційних технологій розширює географічні межі діяльності бібліотек, надає їм можливість спільно використовувати свої інформаційні ресурси та забезпечує доступ до інформації, розташованої в різних куточках світу.

Список бібліографічних посилань

1. Бичко О. М. Тенденції розвитку інформаційно-бібліотечної роботи. Бібліотека в освітньому просторі : інформ. бюл. Хмельницький : ХНУ, 2016. № 22 : Інноваційна діяльність у бібліотеках (за матеріалами фахових публікацій). С. 6–17.

2. Василенко О. М. Інформаційно-комунікаційна діяльність бібліотек у контексті забезпечення інформаційно-знаннєвих потреб суспільства. *Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2016 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. Б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. Київ, 2016. С. 20–22.

3. Клименко О., Сокур О. Розбудова системи підвищення кваліфікації бібліотекарів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: від традицій до інновацій. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2019. Вип. 11(27). С. 550–558.

4. Перелік відкритих е-архівів (репозитаріїв) навчально-наукових інституцій України. URL: https://otd.dniprorada.gov.ua/perelik-vidkrytykh-e-arkhiviv-repozytariyiv-navchalno-naukovykh-instytutsiy-ukrayiny/

5. Подуфала Ю., Рябець І. Інформаційне забезпечення комплектування документно-інформаційними ресурсами бібліотеки ВНЗ. *Вісник Книжкової палати*. 2016. № 2. С. 26–28.

6. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1995. № 7. Ст. 45.

7. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Верховна Рада України. Законодавство України* : вебпортал. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page

8. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України* : вебпортал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19

9. Свобода А. А., Смаглова Н. І. Професійна підготовка бібліотечних кадрів як важливий чинник технологічних перетворень у бібліотеках НАН України. *Бібліотечно-бібліографічні кваліфікації та інформаційно-пошукові системи* : тези доп. Міжнар. наук. конф. Київ, 1995. С. 85–86.

10. Сокур О. Л. Бібліотечна онлайн освіта. *Робота бібліотек наукових установ Національної академії наук України у 2020 році* : інформ.-аналіт. огляд. 2021. Вип. 26. С. 142–148.

11. Цитати відомих особистостей. URL: https://ru.citaty.net/tsitaty/617835-bendzhamin-dizraeli-velichaishee-dobro-kotoroe-ty-mozhesh-sdelat-dlia-dr/.

References

1. Bychko, O. M. (2016). Tendentsii rozvytku informatsiino-bibliotechnoi roboty [Trends in the development of information and library work]. *Biblioteka v osvitnomu prostori:* inform. biul. Vol. 22, 6-17. Khmelnytskyi, Ukraine. [In Ukrainian].

2. Vasylenko O. M. (2016, October 4-6). Informatsiino-komunikatsiina diialnist bibliotek u konteksti zabezpechennia informatsiino-znannievykh potreb suspilstva [Information and communication activity of libraries in the context of providing information and knowledge needs of society]. *Library. Science. Communication: formation of the national information space. Proceedings of the International Scientific Conference.* (pp. 20-22). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

3. Klymenko, O., & Sokur, O. (2019). Rozbudova systemy pidvyshchennia kvalifikatsii bibliotekariv u Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: vid tradytsii do innovatsii [Development of the system of professional development of librarians in the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: from traditions to innovations]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoi biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka, 11*, 550-558. [In Ukrainian].

4. Perelik vidkrytykh e-arkhiviv (repozytariiv) navchalno-naukovykh instytutsii Ukrainy [List of open e-archives (repositories) of educational and scientific institutions of Ukraine]. Retrieved from https://otd.dniprorada.gov.ua/perelik-vidkrytykh-e-arkhiviv-repozytariyiv-navchalno-naukovykh-instytutsiy-ukrayiny/ [In Ukrainian].

5. Podufala, Yu., & Riabets, I. (2016). Informatsiine zabezpechennia komplektuvannia dokumentno-informatsiinymy resursamy biblioteky VNZ [Information provision of document and information resources of the library of higher educational institutions]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*, *2*, 26-28 [In Ukrainian].

6. Verkhovna Rada Ukrainy (1995). Pro biblioteky i bibliotechnu spravu [About libraries and librarianship]: Zakon Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (VVR), 7. [In Ukrainian].

7. Verkhovna Rada Ukrainy (2014). Pro vyshchu osvitu [On higher education]. Zakonodavstvo Ukrainy: web-portal. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page [In Ukrainian].

8. Verkhovna Rada Ukrainy (2017). Pro osvitu [On education]. *Vidomosti Zakonodavstvo Ukrainy: web-portal.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 [In Ukrainian].

9. Svoboda, A. A., & Smahlova, N. I. (1995). Profesiina pidhotovka bibliotechnykh kadriv yak vazhlyvyi chynnyk tekhnolohichnykh peretvoren u bibliotekakh NAN Ukrainy [Professional training of library staff as an important factor of technological transformations in the libraries of the NAS of Ukraine]. In *Library and bibliographic qualifications and information and search systems. Proceedings of the International Scientific Conference* (pp. 85-86). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

10. Sokur, O. L. (2021). Bibliotechna onlain osvita [Online library education]. *Robota bibliotek naukovykh ustanov Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy u 2020 rotsi, 26,* 142-148. [In Ukrainian].

11. Tsytaty vidomykh osobystostei [Quotes of famous personalities]. Retrieved from https://ru.citaty.net/tsitaty/617835-bendzhamin-dizraeli-velichaishee-dobro-kotoroe-ty-mozhesh-sdelat-dlia-dr/ [In Ukrainian].

Angela Shumilova,
https://orcid.org/0000-0003-4731-2346,
Junior Research Associate,
Department of Scientific and Bibliographic Information,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: AngelaShumil@gmail.com

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND LIBRARY INFORMATION RESOURCES – A PLATFORM FOR THE IMPLEMENTATION OF CORRESPONDENCE AND DISTANCE EDUCATION TASKS DURING MARITAL STATE IN UKRAINE

The purpose of the article is to reflect the work of libraries in the context of a unified educational and scientific system, the process of using information and communication technologies, information resources of libraries during the martial law in Ukraine. **Research methods.** General scientific methods are applied: analysis, synthesis, comparison, generalization. **The scientific novelty** of the obtained results lies in the need to create a powerful information base using modern educational technologies, which are based on the funds of library institutions, information networks and multimedia tools, and are also an important strategic resource designed to ensure radical changes in the educational process during martial law. **Conclusions.** The objective conditions and the need for informatization of the educational and scientific process as a means of rapid transfer of information, expansion of the scope of knowledge and intellectual capabilities of education seekers have been revealed. The functional features of libraries are shown: the use of information and communication technologies, information resources in providing scientific information to students both during the educational process and in the process of implementing the results of this activity into practice.

Keywords: martial law, information resources, distance learning, information and communication technologies.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2023 р.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:021:[316.77:004.7]

Олена Яковенко,
https://orcid.org/0000-0002-7688-6173,
кандидатка історичних наук,
завідувачка відділу теорії та історії бібліотечної справи,
Інститут бібліотекознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: yakovenko@nbuv.gov.ua

Людмила Рудицька,
https://orcid.org/0000-0003-1337-6819,
молодша наукова співробітниця відділу теорії та історії бібліотечної справи,
Інститут бібліотекознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: rudickal@ukr.net

Крістіна Бінківська,
https://orcid.org/0009-0006-3444-2570,
бібліотекарка І категорії відділу науково-методичної роботи,
Інститут бібліотекознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: krbinkivska.fshn22@kubg.edu.ua

Зарміна Заріфі,
https://orcid.org/0009-0000-8616-1478,
бібліотекарка І категорії відділу науково-методичної роботи,
Інститут бібліотекознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: zarminaz91@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАХОДІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ЗАСОБАМИ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Мета статті – розкрити актуальні аспекти організації заходів, які проводяться в науковій бібліотеці засобами електронної комунікації, визначити роль цих заходів у забезпеченні доступу користувачів до національної наукової та культурної спадщини, розвитку наукової комунікації професійно-діяльнісного середовища, репрезентувати значущі науково-організаційні, науково-методичні, навчальні

заходи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, окреслити тематику цих заходів. **Методологічна основа**. Досягненню поставленої мети сприяло використання історико-системного, логічного, аналітико-оглядового методів дослідження. **Наукова новизна.** Висвітлено сучасні підходи до організації у бібліотеці науково-організаційних, науково-методичних, навчальних заходів засобами електронної комунікації задля сприяння активному науковому діалогу, обміну досвідом при проведенні наукових досліджень, підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців та інформаційної грамотності користувачів. **Висновки.** Науково-організаційні, науково-методичні, навчальні заходи різноманітної тематики Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського відкривають нові можливості для проведення наукових досліджень, розвитку професійної комунікації, поширення бібліотечних інновацій, залучення нових користувачів, надання продуктів і послуг у віддаленому доступі, покращення репутації бібліотеки як передової установи в галузі популяризації наукової та культурної спадщини України. Організація заходів засобами електронної комунікації дає змогу бібліотекам динамічно реагувати на потреби своєї аудиторії, об'єднуючи учасників із різних країн без необхідності їхньої фізичної присутності на пропонованих заходах. Це створює унікальні можливості для взаємодії між учасниками електронної комунікації, сприяє залученню провідних експертів і спеціалістів до участі в цих заходах.

Ключові слова: електронна комунікація, організація бібліотечних заходів, наукова конференція, бібліотекознавчі студії, семінари, лекції, наукова бібліотека, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Актуальність теми дослідження. За сучасних умов розвитку інформаційного суспільства в Україні відбувається подальше поглиблення трансформаційних процесів діяльності наукової бібліотеки, зміцнюється її роль як суб'єкта електронної комунікації. Ефективному поширенню знань, висвітленню результатів наукових досліджень, розвитку співпраці, обміну досвідом між учасниками національних і міжнародних наукових спільнот, закладів освіти сприяють бібліотечні науково-організаційні, науково-методичні, навчальні заходи. Стрімкий технологічний розвиток, діджиталізація знань спонукають сучасні бібліотеки акцентувати на організації цих заходів із застосуванням засобів електронної комунікації задля забезпечення максимальної доступності наукової інформації, підтримання зв'язку й обміну даними в режимі реального часу. Організація заходів в онлайн-форматі дає змогу бібліотекам динамічно реагувати на потреби своєї аудиторії, об'єднуючи учасників із різних країн без необхідності їхньої фізичної присутності на пропонованих заходах. Це створює унікальні можливості для взаємодії між учасниками електронної

комунікації, сприяє залученню провідних експертів і спеціалістів з усього світу до участі в цих заходах.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання вдосконалення управлінсько-організаційного, науково-методичного забезпечення наукової діяльності розглядаються в публікаціях О. М. Василенко [1]. Серед публікацій, у яких висвітлюється роль електронних засобів комунікації в контексті дистанційного бібліотечного сервісу, варто згадати доробок Т. М. Коваль і Л. О. Туровської [5; 7]. Кількісно-якісний спектр проведених, починаючи з 1991 р., у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) Міжнародних наукових конференцій та інших заходів висвітлено в публікації М. В. Іванової [3]. Під час дослідження використано звітні документи, матеріали програм Міжнародних наукових конференцій, бібліотекознавчих студій, інформацію з вебсайту про заходи різного тематичного спрямування, які проводилися в НБУВ [4; 6; 8].

Мета статті – розкрити актуальні аспекти організації заходів, які проводяться в науковій бібліотеці засобами електронної комунікації, визначити роль цих заходів у забезпеченні доступу користувачів до національної наукової та культурної спадщини, розвитку наукової комунікації професійно-діяльнісного середовища, репрезентувати значущі науково-організаційні, науково-методичні, навчальні заходи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, окреслити тематику цих заходів.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових учасників електронної комунікації в науково-інформаційного просторі України є НБУВ, яка відіграє значну роль у збереженні й популяризації національного культурного надбання, забезпеченні доступу до наукової спадщини, а також створенні умов для активного наукового діалогу й співпраці. Бібліотека активно впроваджує сучасні інформаційно-комунікаційні технології, зміцнює віртуальні комунікаційні зв'язки, розвиває електронні сервіси, що сприяє зручному й швидкому доступу до наукової інформації. НБУВ є не тільки найбільшим бібліотечно-інформаційним центром країни, який обслуговує користувачів різних категорій, а й науковою установою, де працюють шість науково-дослідних інститутів – Інститут бібліотекознавства, Інститут рукопису, Інститут архівознавства, Інститут біографічних досліджень, Інститут книгознавства, Інститут інформаційних технологій, три інформаційно-аналітичні підрозділи – Фонд Президентів України, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення, Національна юридична бібліотека. Кожний із цих структурних підрозділів НБУВ розробляє наукові

теми, має свої завдання та аудиторію користувачів, організовує заходи на відповідну тематику. У бібліотеці проходять різні науково-організаційні, науково-методичні, навчальні, соціокультурні заходи: конференції, круглі столи, наукові читання, студії, семінари, презентації, виставки, лекції тощо. Найпопулярнішими формами цих заходів є наукові конференції, семінари, лекції, які останнім часом усе частіше проводяться онлайн або у змішаному форматі.

Однією з основних цілей НБУВ є презентація та популяризація власних електронних продуктів і послуг. За допомогою ефективних інструментів електронної комунікації бібліотека забезпечує зручний та швидкий доступ до власних цінних ресурсів для різних категорій користувачів, а також сприяє інноваційним процесам у бібліотечному професійно-діяльнісному середовищі [1; 5; 7].

Ще одним важливим аспектом ролі електронної комунікації в діяльності НБУВ є можливість плідного контактування з віддаленими користувачами, залучення нових користувачів і співтовариств до кола бібліотечного електронного читання, організація тренінгів, вебінарів для підвищення рівня професіоналізму працівників, інформаційної грамотності користувачів, залучення до наукової роботи спеціалістів з різних галузей, студентів і громадськості.

Ефективна електронна комунікація також допомагає НБУВ покращити власний імідж. Активне застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та накопичення електронних ресурсів допомагає привернути увагу іноземних науковців і дослідників, що збільшує можливості міжнародного співробітництва й обміну знаннями.

Не менш важливим аспектом є посилення конкурентоспроможності НБУВ і збереження її суспільного призначення. Завдяки ефективній електронній комунікації створюються умови для того, щоб бібліотечні інформаційні ресурси, продукти й послуги були максимально затребуваними й корисними. Значною мірою це стосується й організації науково-організаційних, науково-методичних і навчальних заходів.

НБУВ проводить велику кількість заходів, зокрема міжнародного рівня, присвячених різним подіям світового й всеукраїнського значення. Зокрема, за часів відновлення незалежності України відбувалися такі заходи, як: «Читання академіка В. І. Вернадського», міжнародні наукові конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація», «День слов'янської писемності й культури» та інші, які вже стали візитівкою бібліотеки [3].

«Читання академіка В. І. Вернадського» проводяться з 1991 р. Вони присвячені пам'яті цього видатного науковця-мислителя, основоположника теорії біосфери й ноосфери, засновника Української академії наук і Національної бібліотеки Української держави в м. Києві. Тематика читань розкриває актуальні питання сьогодення в галузі філософії, природознавства, геохімії.

1991 р. проводилася республіканська наукова конференція «Бібліотека – Інформатизація – Наука». З 1993 р. конференція стала міжнародною, організовується в НБУВ щорічно, 2015 р. отримала назву «Бібліотека. Наука. Комунікація». Тематика цього заходу присвячується актуальним питанням бібліотечної науки й подіям, які відбуваються в бібліотечній практиці, зокрема обговоренню антропологічних аспектів науки й техніки, розв'язанню найгостріших проблем у бібліотечній галузі; об'єднанню зусиль науковців і практиків у вирішенні актуальних питань щодо розвитку бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації, традиційних та інноваційних напрямів у діяльності бібліотек; оприлюдненню результатів наукових пошуків; розробленню рекомендацій та пропозицій щодо вдосконалення діяльності сучасних бібліотек тощо. Організаторами конференції є Інститут бібліотекознавства, Інформаційно-бібліотечна рада Національної академії наук України, Асоціація бібліотек України, Рада директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук – членів Міжнародної асоціації академій наук.

До участі в конференції запрошуються науковці й спеціалісти бібліотек, архівів, музеїв, видавництв, інформаційних підрозділів установ і громадських організацій, представники органів державної влади й місцевого самоврядування, аспіранти, студенти, користувачі.

Робота конференції передбачає засідання секцій, семінарів, круглих столів. Крім того, до уваги учасників конференцій пропонуються книжкові й електронні виставки. Наприклад, Інститут бібліотекознавства в межах конференції щорічно готує тематичні виставки, зокрема: «Національний науковий бібліотечно-інформаційний комплекс: напрями та пріоритети стратегічного розвитку», «Сучасна бібліотека: інноваційні трансформації ресурсів і послуг», «Наукові біблоітеки у цифрову епоху» та інші.

Традиційно конференцію відкриває генеральний директор НБУВ. Так, у своїй доповіді, присвяченій 30-річчю незалежності України та досягненням бібліотеки за цей період, на Міжнародній науковій конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління

знаннями», яка відбулася 5 жовтня 2021 р., у зверненні до учасників генеральний директор НБУВ, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України, заслужений діяч науки і техніки України Любов Андріївна Дубровіна відзначила, що «ці конференції мають важливе значення ще й тому, що вони об'єднують колег, надають нового сенсу роботі, відкривають цікаві перспективи» [2].

Унаслідок карантину, який було запроваджено в Україні з березня 2020 р. задля запобігання поширенню інфекційного захворювання, викликаного коронавірусною інфекцією COVID-19, відбулася переорієнтація діяльності багатьох установ, зокрема, бібліотек на новий формат – дистанційний. Відбулися зміни і в організації науково-інформаційних заходів НБУВ – 2020 р. конференцію довелося переформувати з очного в онлайн-формат. З 2021 р. формат участі в ній має змішану форму – багато учасників заходу прибувають особисто, інші беруть участь онлайн.

Досвід проведення онлайн-конференцій під час пандемії COVID-19 дав змогу її учасникам швидше адаптуватися до дистанційного формату під час введення в дію в Україні воєнного стану через російську агресію. До участі в конференції, крім вітчизняних, долучаються онлайн і фахівці з інших країн світу. Про популярність конференції свідчить статистика: за останні три роки у її роботі взяло участь близько 800 учасників, заявлено понад 700 доповідей, матеріали яких оприлюднюються на вебпорталі установи, повністю відповідають тематиці конференції, мають наукове й прикладне значення.

2004 р. у НБУВ було проведено першу міжнародну наукову конференцію «Слов'янські культури XIX–XX століття: стан і перспективи розвитку», приурочену до Дня слов'янської писемності й культури. З того часу конференція відбувається щорічно. Тематика цього заходу присвячується питанням етносоціального й етнокультурного розвитку Київської Русі, національних слов'янських культур, славістики, слов'янознавства тощо. Останніми роками захід також відбувається у змішаному форматі.

НБУВ приділяє значну увагу й проведенню заходів щодо обміну досвідом між молодими спеціалістами. 2010 р. відбулася Перша міжнародна наукова конференція молодих науковців «Дослідник і віртуальне середовище», організатори якої – Рада молодих учених НБУВ, Комісія по роботі з науковою молоддю при вченій раді НБУВ, Фонд Президентів України, Інститут бібліотекознавства. Ця наукова конференція

проходила в бібліотеці щорічно до 2015 р. і висвітлювала актуальні питання участі молоді в розвитку соціокомунікаційної галузі, інноваційній діяльності, модернізації науково-інформаційного простору тощо.

Отже, науково-організаційні заходи НБУВ присвячені різним аспектам діяльності наукової бібліотеки, сприяють активному науковому діалогу в процесі науково-дослідної роботи, мають велике наукове й прикладне значення.

Кожний із наукових структурних підрозділів НБУВ розробляє наукові теми й організовує науково-інформаційні заходи своєї тематики, які сприяють поширенню знань, висвітленню результатів наукових досліджень, підвищенню кваліфікації бібліотечних працівників і користувачів, розвитку співпраці, обміну досвідом між учасниками наукових спільнот. Зокрема, активну науково-організаційну, науково-методичну, науково-інформаційну роботу здійснює Інститут бібліотекознавства НБУВ. З 2015 р. він щорічно запрошує бібліотечних фахівців, викладачів профільних закладів вищої освіти, користувачів на Бібліотекознавчі студії, присвячені пам'яті колишнього директора Інституту, доктора історичних наук, професора, члена Академії наук вищої освіти України, члена-кореспондента Міжнародної академії інформатизації Михайла Семеновича Слободяника (1949–2015) – відомого українського бібліотекознавця, документознавця, бібліографознавця, педагога.

9 грудня 2015 р. у НБУВ відбулися Перші бібліотекознавчі студії, на які зібралися бібліотекознавці, колеги, учні й послідовники непересічного вітчизняного науковця, діяльність якого була тісно пов'язана з НБУВ, де він з 1986 р. працював на посаді завідувача відділу бібліотекознавства, а 1992 р. очолив відновлений у структурі НБУВ Інститут бібліотекознавства. Учасники заходу ділилися незабутніми спогадами спільної з М. С. Слободяником творчої праці на ниві розбудови НБУВ, висловили сподівання, що вже в форматі бібліотекознавчих студій ці заходи стануть традиційними й дадуть новий поштовх для обговорення великого комплексу наукових проблем сучасного бібліотекознавства, стануть ефективним майданчиком продукування нових ідей та стратегічних проєктів для вітчизняної бібліотечно-інформаційної галузі.

До участі в Других бібліотекознавчих студіях, які відбулися 2016 р., було заявлено вже 18 доповідей, усі вони були опубліковані у збірнику матеріалів.

До роботи Третіх бібліотекознавчих студіях (2017), крім організатора –

Інституту бібліотекознавства НБУВ, – долучилися дослідники й спеціалісти з різних наукових установ, зокрема: Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Національної бібліотеки України для дітей, Національної історичної бібліотеки України, Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Київського університету імені Бориса Грінченка, Українського інституту науково-технічної експертизи та інформації, Малої академії наук, Харківської державної академії культури, Європейського університету, Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України, Державної науково-технічної бібліотеки України, Державної бібліотеки України для юнацтва та інші.

Четверті й П'яті бібліотекознавчі студії відбулися на базі Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. Захід організований спільними зусиллями Інституту бібліотекознавства НБУВ, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Київського університету імені Бориса Грінченка, Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Тема заходу Четвертих студій (2018) – «Бібліотека й документ у контексті часу». На П'ятих студіях (2019) розглядалися питання розвитку бібліотек в епоху трансформацій.

2020 р. НБУВ організувала Шості бібліотекознавчі студії, присвячені питанням історії, методології, розроблення та впровадження наукових проєктів у галузі українського бібліотекознавства. Через пандемію COVID-19 студії вперше проводилися в форматі онлайн.

«Розвиток бібліотечно-інформаційного комплексу в контексті сучасних досліджень» – під такою назвою 21 грудня 2021 р. у режимі онлайн на платформі Google Meet відбулися Сьомі бібліотекознавчі студії.

На Восьмих бібліотекознавчих студіях 2022 р., які також проводилися у режимі онлайн, розглядалися питання розвитку бібліотечної науки, освіти й практики в умовах цифровізації комунікацій.

Щорічні засідання Бібліотекознавчих студії традиційно проводять директор Інституту бібліотекознавства НБУВ, кандидат історичних наук О. М. Василенко й завідувач відділу Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, кандидат історичних наук, доцент О. Г. Кириленко. Інформаційну підтримку надають періодичні видання «Бібліотечний вісник», «Бібліотечна планета», «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія». Упродовж усього періоду проведення Бібліотекознавчих студій, присвячених пам'яті М. С. Слободяника, анонси й інформація про

організовані заходи розміщувалися на вебсайті НБУВ у рубриках «Семінари», «Студії М. С. Слободяника».

Отже, цей захід об'єднує науковців і бібліотекарів-практиків навколо актуальних напрямів функціонування бібліотечної справи України в умовах цифровізації комунікацій; розв'язання актуальних питань бібліотечно-інформаційного комплексу в контексті сучасних досліджень і висвітлення наукового доробку М. С. Слободяника; підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної галузі; розвитку бібліотекознавчих досліджень під час несприятливих зовнішніх впливів і чинників тощо.

НБУВ активно співпрацює з адміністративними органами, різними установами галузі культури, освіти, громадськими організаціями. Так, 2021 р. бібліотека взяла участь у X Міжнародному фестивалі «Книжковий Арсенал». Низку онлайн- і офлайн-заходів за участі співробітників НБУВ було заплановано на 23–24 червня, – у межах проєкту «Книжковий Арсенал у твоїй бібліотеці» (фокус-тема «Оптимісти Скептики»). Заплановані заходи відбулися завдяки спільному проєкту Книжкового Арсеналу й Української бібліотечної асоціації. Частина подій проходила в приміщенні бібліотеки, одночасно учасники й гості могли долучитися до традиційної локації експозицій фестивалю завдяки онлайн-зв'язку. До заходів приєдналися відвідувачі НБУВ і колеги з інших бібліотек у онлайн-форматі на платформі Zoom [4].

Фестивальні заходи супроводжувалися презентаціями книг авторів і творчих колективів, виставок документів. Про нові наукові видання бібліотеки розповіли співробітники Інституту бібліотекознавства, Інституту біографічних досліджень, Інституту рукопису, Інституту архівознавства, Інституту інформаційних технологій, Інституту книгознавства НБУВ.

Під час заходу було презентовано «Електронну книжкову вітрину нових надходжень до фондів НБУВ», започатковану в НБУВ у лютому 2020 р. Це – мультимедійний бібліографічний продукт, який містить спеціально підібраний та упорядкований масив електронних документів, він розкриває нові інформаційні ресурси з метою рекомендації користувачам для використання. Було наведено приклад типової електронної виставки нових надходжень до бібліотеки, визначено критерії, за якими така виставка розроблена, її завдання, технологічний процес організації, узагальнено основні властивості електронних вітрин нових надходжень до фонду НБУВ.

На заході було здійснено науково-інформаційний огляд «Книжкові виставки НБУВ. Електронні книжкові виставки. Мистецькі виставки НБУВ»,

зокрема, «Україна і сьогодення», «Видатні українці», «Інтелектуальна еліта», «Наукові установи НАН України», «З історії наукових ідей», «Книжкові колекції НБУВ», «Етнокультурні регіони України», «Науково-освітні виставки», «Видавництва України». Підкреслено, що Книжковий Арсенал – це інтелектуальна подія України, де розвиваються та взаємодіють книжкова, літературна, мистецька сцени, втілюються спільні якісні, актуальні й інноваційні проєкти. До уваги відвідувачів НБУВ було також розгорнуто експозицію картин культурно-мистецького проєкту «Артвізитівка Києва». На виставці було представлено 60 картин 30-ти київських художників. Організатори проєкту співпрацювали з відділом у справах молоді та спорту Голосіївської районної державної адміністрації в м. Києві й громадським об'єднанням «Жінки майбутнього».

Наприкінці дня всі зацікавлені змогли долучитися онлайн до церемонії відкриття фестивалю на території Книжкового Арсеналу й нагородження переможців конкурсу «Найкращий книжковий дизайн-2021».

Через технічні причини, пов'язані з відсутністю інтернет-зв'язку в НБУВ, заплановані на 24 червня 2021 р. заходи Книжкового Арсеналу не відбулися. Однак круглий стіл «Книга на перехрестях спілкування» з обговорення співробітниками НБУВ і запрошеними учасниками феномену книги як каналу комунікації, пам'ятки матеріальної культури, мистецтва, духовної спадщини, суб'єкта спілкування у взаєминах «читач» – «книга», запланований у змішаному форматі, було перенесено й проведено у межах Міжнародної наукової конференції НБУВ «Бібліотека. Наука. Комунікація» (2021).

Проведення таких спільних заходів сприяє активному діалогу, обміну досвідом між організаторами, підвищенню кваліфікації бібліотечних фахівців та інших учасників системи наукових комунікацій в умовах розвитку інформаційного суспільства та суспільства знань.

Крім щорічних заходів Інститут бібліотекознавства НБУВ організовує науково-методичні й навчальні заходи різної тематики, такі як семінари, лекції, більшість з яких останніми роками проводиться онлайн або у змішаному форматі. Зокрема, відповідно до передбачених планом «Заходів з підвищення кваліфікації співробітників Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і мережі бібліотек наукових установ НАН України» у квітні 2021 р. в онлайн-форматі було проведено семінар «Сучасна предметна каталогізація в наукових бібліотеках: теоретичні й практичні аспекти», на якому розглянуто низку важливих аспектів означеної тематики:

предметні рубрики, вимоги до авторитетних предметних даних, практика предметної каталогізації в Україні тощо. У квітні й червні 2022 р. – онлайн-семінари для науковців «Наукова стаття як основний вид наукової публікації: вимоги, структура, підходи до написання», «Електронні інструменти в підготовці наукових публікацій». У березні 2023 р. відбувся вебінар «Еволюція стандартів каталогізації: від 91 правила Британської бібліотеки (1841) до RDA».

Серед навчальних заходів, організованих Інститутом бібліотекознавства, – лекції на тему «Підготовка дослідницького проєкту та презентація результатів наукових досліджень» (травень 2023 р.) і «Апробація та публікація результатів наукових досліджень» (червень 2023 р.), підготовлені з метою поглиблення, узагальнення, удосконалення знань студентами, аспірантами, науковими працівниками й іншими учасниками науково-освітнього процесу.

Під час організації цих лекцій інтерактивний зв'язок між бібліотечними фахівцями й учасниками заходів здійснювали фахівці Інституту бібліотекознавства з використанням Google Forms – зручного інструменту, за допомогою якого респонденти долучилися до реєстрації на захід, висловили свої очікування щодо його проведення.

Програмно-технологічні можливості Google Forms дали змогу отримувати вихідні форми зі статистичними розподілами записів за значенням конкретного елемента, багаторазово звертатися до отриманих даних, порівнювати різні характеристики в затребуваних аспектах, відслідковувати професійний склад, особисті дані користувачів, побажання щодо отримання сертифікату.

За результатами реєстрації на запитання «Ваші очікування від заходу?» респонденти переважно сподівалися отримати нові теоретичні знання, які в подальшому будуть використані ними на практичному досвіді, закріпити раніше набуті навички дослідницької роботи, отримати корисну інформацію, орієнтири й поради щодо ефективної апробації результатів наукових досліджень, підвищити рівень кваліфікації тощо.

Популярність і ефективність лекцій підкреслила статистика цих заходів: серед понад 110 учасників, які зареєструвалися на обидва заходи, близько 2/3 становили студенти й аспіранти, присутніми були й викладачі, працівники різних бібліотек, освітніх і наукових установ України: НБУВ, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Інституту

електрозварювання імені Є. О. Патона НАН України, Київського університету імені Бориса Грінченка, Київського міжнародного університету, Київського національного університету культури і мистецтв, Національного університету харчових технологій, Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Софіївсько-Борщагівського ліцею, Музею історії м. Києва.

Після отримання реєстраційних даних, організаторами лекцій було розіслано листи учасникам з інструкціями й покликаннями на платформу Zoom, де лекції відбувалися в режимі онлайн. Використання платформи дало змогу забезпечити взаємодію між лекторам і учасниками за допомогою вебконференцій, чату, можливості ділитися екраном для презентацій.

Важливим елементом організації лекцій була попередня репетиція заходу між організаторами. Це дало змогу познайомитися з платформою Zoom, перевірити її функціональність, переконатися в якості зв'язку, розумінні процесу проведення лекцій. Репетиція допомогла впевнитися, що всі необхідні налаштування встановлені, і учасники отримають якісний та безперебійний зв'язок під час проведення заходу, що дало змогу зменшити вірогідність технічних проблем і непорозумінь.

За декілька днів до лекцій на вебсайті НБУВ було опубліковано анонси подій, які містили дати заходів і покликання на реєстрацію. Під час проведення обох лекцій організатори слідкували за якістю зв'язку між лектором і слухачами, створювали запис, надавали слово учасникам для запитань, слідкували за підключенням відвідувачів до онлайн-зустрічі задля подальшого створення сертифікатів про участь у заході.

Іменні сертифікати учасників було створено на платформі Canva, з дотримання символіки НБУВ, підписом генерального директора, зазначенням назви, дати проведення заходу, прізвищем лектора (В. В. Добровольська). По завершенню лекцій учасники отримали електронну версію сертифікатів на адресу зазначеної при реєстрації електронної пошти. Це дало змогу зберегти й додати сертифікати до свого професійного портфоліо або використовувати їх для звітності. Сертифікати учасників підтверджували їхню активну участь у лекціях і свідчили про зацікавленість відвідувачів цими заходами. Така практика також мотивувала учасників брати участь у подібних заходах, долучатися до професійної спільноти, продовжувати отримувати нові знання та навички.

За бажанням учасники могли отримати записи заходів, що дало їм змогу

у будь-який час звертатися до наданої інформації та використовувати її з науковою або освітньою метою.

Під час першої лекції – «Підготовка дослідницького проєкту та презентація результатів наукових досліджень» – було акцентовано увагу слухачів на підготовці здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти й наукових установах, зауважено, що підготовка в аспірантурі (ад'юнктурі) чи докторантурі передбачає виконання особою відповідної освітньо-наукової або наукової програми закладу вищої освіти (наукової установи), формує у аспірантів відповідно до Національної рамки кваліфікацій певні компетентності [8].

На лекції «Апробація та публікація результатів наукових досліджень» зазначено, що науковий доробок науковця становлять опубліковані праці, які представлені як: тези, доповіді, статті, монографії, розділи книг тощо. Лектор наголосила, що для науковця важливо досконало володіти методикою підготовки праць до публікації та знати процедуру й можливості, де і як їх опублікувати. Саме за посередництва наукових праць означених видів відбувається презентація результатів досліджень, їхнє оприлюднення, що зобов'язує науковця до логічності їхньої побудови, високої вимогливості до форми, стилю, мови [6].

Переважна більшість слухачів залишилися задоволеними результатами проведених лекцій. Респонденти висловили вдячність співробітникам бібліотеки за організацію заходів, наприкінці побажали успіхів і висловили бажання брати участь у таких заходах і надалі.

Висока результативність проведення в НБУВ заходів різної тематики у оффлайн, онлайн і змішаному форматах має позитивну динаміку. Аналізування отриманих відомостей про проведення та участь користувачів у цих заходах дають змогу сформулювати пріоритетні завдання щодо підвищення ефективності їх організації. З-поміж цих завдань: розширення репертуару, тематики заходів; систематичне інформування про них користувачів; підвищення професіоналізму бібліотечних працівників у проведенні наступних заходів.

У подальшому науково-організаційні, науково-методичні, навчальні заходи мають відповідати стрімкому технічному розвитку. Сучасне мислення користувачів вимагає контактного двостороннього діалогу, динамічних демонстрацій та нових форматів комунікації. Нині в мережі «Інтернет» існує багато сервісів, таких, як: Microsoft Teams (надає віртуальні зустрічі, чат, спільну роботу над документами й інші можливості), Skype

(додаток для відеоконференцій та голосового спілкування), Adobe Spar (інструмент для створення візуального контенту), SurveyMonkey (додаток для створення опитувань і анкет) та багатьох інших, які доцільно вивчати й використовувати бібліотечним фахівцям з метою організації заходів і виконання різних завдань, залежно від потреб аудиторії.

Висновки. В умовах інформаційного суспільства поміж пріоритетних стратегій розвитку наукових бібліотек особлива увага приділяється посиленню їхньої ролі як провідних соціальних інституцій, які пропонують суспільству різні види інноваційних бібліотечних продуктів і послуг, забезпечують широкий інформаційний супровід наукових досліджень, продукують електронні ресурси, активно застосовують засоби електронної комунікації у своїй діяльності, зокрема для організації та проведення бібліотечних заходів.

Сучасні бібліотеки роблять особливий акцент на організацію науково-організаційних, науково-методичних, науково-інформаційних, навчальних заходів в електронному форматі, що дає змогу динамічно реагувати на потреби своєї аудиторії; підтримувати зв'язок з науковою спільнотою в усіх куточках світу; сприяти обміну ідеями, новітніми відкриттями й дослідницькими результатами; залучати провідних міжнародних експертів і спеціалістів до обговорень; забезпечувати максимальну доступність користувачів до бібліотечних ресурсів і послуг в умовах стрімкого технологічного розвитку та діджиталізації знань; створювати умови контактного багатостороннього спілкування, динамічних демонстрацій та нових форматів комунікації.

НБУВ проводить велику кількість науково-організаційних, науково-методичних, навчальних заходів різноманітної тематики, які відкривають нові можливості для проведення наукових досліджень, розвитку професійної комунікації, поширення бібліотечних інновацій, залучення нових користувачів, надання продуктів і послуг у віддаленому доступі, покращення репутації бібліотеки як передової установи в галузі популяризації наукової та культурної спадщини України.

Список використаних джерел

1. Василенко О. Проблеми наукової комунікації професійного середовища у бібліотекознавчих проєктах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Бібліотечний вісник.* 2021. № 3. С. 22–38.

2. Від управління ресурсами – до управління знаннями. URL http://www.nbuv.gov.ua/node/5701.

3. Іванова М. В. Міжнародні наукові конференції в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: 30-річна історія. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 5–7 жовтня 2021 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2021. С. 68–72.

4. Книжковий Арсенал в НБУВ: зустрічі й відкриття. URL http://www.nbuv.gov.ua/node/5564).

5. Коваль Т. Електронні засоби наукових комунікацій в контексті дистанційного бібліотечного сервісу / Т. Коваль, Л. Туровська. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2021. Вип. 62. С. 84–98. DOI: https://doi.org/10.15407/np.62.084.

6. Оптимально презентувати результати наукових досліджень. URL http://www.nbuv.gov.ua/node/6195.

7. Туровська Л. О. Електронні засоби наукових комунікацій у контексті дистанційного бібліотечного обслуговування. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації :* матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 6–8 жовтня 2020 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2020. С. 124–127.

8. Як підготувати й презентувати дослідницький проєкт. URL http://www.nbuv.gov.ua/node/6180 (дата звернення : 10.09.2023 р.).

References

1. Vasylenko, O. (2021). Problemy naukovoi komunikatsii profesiinoho seredovyshcha u bibliotekoznavchykh proiektakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Problems of scientific communication of the professional environment in library science projects of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. *Bibliotechnyi Visnyk*, *3*, 22-38. [In Ukrainian].

2. Vid upravlinnja resursamy do upravlinnja znannjamy [From resource management to knowledge management]. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/node/5701. [In Ukrainian].

3. Ivanova, M. V. (2021, October 5-7). Mizhnarodni naukovi konferencii v Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: 30-richna istorija [In-ternational scientific conferences in the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: 30-year history]. In *Library. Science. Communication. From resource manage-ment to knowledge management: Proceedings of the International Scientific Con-ference* (pp. 68-72). V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

4. Knyzhkovyi Arsenal v NBUV: zustrichi y vidkryttia [Book Arsenal at VNLU: meetings and openings]. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/node/5564). [In Ukrainian].

5. Koval, T., & Turovska, L. (2021). Elektronni zasoby naukovykh komunikatsii v konteksti dystantsiinoho bibliotechnoho servisu [Electronic means of scientific communication in the context of remote library service]. *Academic Papers of Vernadsky*

National Library of Ukraine, 62, 84-98. DOI: https://doi.org/10.15407/np.62.084. [In Ukrainian].

6. Optymalno prezentuvaty rezultaty naukovyh doslidzhen [Optimally present the results of scientific research]. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/node/6195. [In Ukrainian].

7. Turovska, L. O. (2020, October 6-8). Elektronni zasoby naukovykh komunikatsii u konteksti dystantsiinoho bibliotechnoho obsluhovuvannia [Electronic means of scientific communication in the context of remote library service]. *Library. Science. Communication. From resource management to knowledge management: Proceedings of the International Scientific Conference* (pp. 124-127), V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

8. Yak pidgotuvaty y prezentuvaty doslidnytskyi proiekt [How to prepare and present a research project]. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/node/6180. [In Ukrainian].

Olena Yakovenko,
https://orcid.org/0000-0002-7688-6173,
Candidate of Historical Sciences,
Head of the Department of Theory and History of Library Science,
Institute of Library Science,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukrain (Kyiv, Ukraine),
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: yakovenko@nbuv.gov.ua

Lyudmila Rudytska,
https://orcid.org/0000-0003-1337-6819,
Junior Research Associate,
Department of Theory and History of Library Science,
Institute of Library Science,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: rudickal@ukr.net

Kristina Binkivska,
https://orcid.org/0009-0006-3444-2570,
Librarian of the First Category,
Department of Theory and History of Library Science,
Institute of Library Science,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: krbinkivska.fshn22@kubg.edu.ua

Zarmina Zarifi,
https://orcid.org/0009-0000-8616-1478,
Librarian of the First Category,
Department of Theory and History of Library Science,
Institute of Library Science,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: zarminaz91@gmail.com

ORGANIZATION OF SCIENTIFIC LIBRARY EVENTS BY ELECTRONIC COMMUNICATIONS

The purpose of the article is reveal current aspects of the organization of events held in a scientific library by means of electronic communication, determine the role of these events in ensuring user access to the national scientific and cultural heritage, the development of scientific communication of the professional activity environment, present significant scientific and organizational, scientific and methodological, educational events of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, determine the topics of these events. **Methodological basis.** The achievement of the set goals was facilitated by the use of historical-systemic, logical, analytical and review research methods. **Scientific novelty.** Modern approaches to organizing scientific-organizational, scientific-methodological, and training events in the library by means of electronic communication are highlighted to promote active scientific dialogue, exchange of experience in conducting scientific research, advanced training of library specialists and information literacy of users. **Conclusions.** Scientific and organizational, scientific and methodological, educational events on various topics of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine open up new opportunities for conducting scientific research, developing professional communication, disseminating library innovations, attracting new users, providing products and services in remote access, improving the reputation of the library as a leading institution in the field of popularization of the scientific and cultural heritage of Ukraine. The organization of events through electronic communication allows libraries to dynamically respond to the needs of their audience, bringing together participants from different countries without the need for their physical presence at the proposed events. This creates unique opportunities for interaction between the participants of electronic communication, promotes the attraction of leading experts and specialists to participate in these events.

Keywords: electronic communication, organization of library events, scientific conference, library science studios, seminars, lectures, scientific library, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2023 р.

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Випуск 68

**НАУКОВІ БІБЛІОТЕКИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Відповідальний редактор
Василенко О. М.

Науковий редактор
Клименко О. З.

Редактори
Клименко О. З., Малигон Г. М.

Комп'ютерна верстка
Загородня Л. І.

Дизайн обкладинки
Булахова Г. І.

Підп. до друку. Формат 60x84/16. Папір офс.
Ум. друк. арк. 20,04. Обл.-вид. арк. 18,64
Наклад 150 пр. Зам. № **3**.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський проспект, 3, Київ 03039 Україна

Ідентифікатор медіа R30-01098
Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення
від 27.07.2023 р. № 616

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 7871 від 28.06.2023 р.